

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

ВІСНИК

СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИПУСК 11

ТОМ 1

**Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2019**

ДонНУ імені Василя Стуса
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 11. Т. 1. 238 с.

**Редакційна колегія
Вісника студентського наукового товариства
Донецького національного університету імені Василя Стуса**

Головний редактор:

Хаджинов І. В., д-р екон. наук, професор

Відповідальні редактори:

Амелічева Л. П., канд. юрид. наук, доцент

Залужна О. О., канд. філол. наук, доцент

Велигодська А. К., старш. викл.

Кокорський В. Ф., канд. іст. наук, доцент

Ветров О. С., старш. викл.

Попов В. Ю., д-р філос. наук, професор

Фурса С. Є., канд. техн. наук, доцент

Дороніна О. А., д-р екон. наук, професор

Ситар Г. В., д-р філол. наук, доцент

Мартинець Л. А., д-р пед. наук, доцент

Жильцова С. В., канд. хім. наук, доцент

Роботи друкуються в авторській редакції, в збірці максимально зменшено втручання в обсяг та структуру відібраних до друку матеріалів. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, що надано в рукописах, та залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на ті чи інші питання. Прізвища та ініціали наукового керівника – підкреслені.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 10 від «26» квітня 2019 р.)*

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

Адреса редакції:
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к. 611;
тел.: (0432) 50-89-37;
e-mail: lmmlt.div@donnu.edu.ua, <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua>

ЗМІСТ

Історія, філософія, право

<i>Гакало А. П.</i> Ритуальні рештки тварин в похованнях бронзового віку Північного Причорномор'я.....	6
<i>Гембар А. О.</i> Особливості розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців	10
<i>Котляр К. І.</i> Імідж України у контексті міжнародних рейтингів	14
<i>Осипенко Ю. О.</i> Електронні петиції як форма реалізації прав громадськості на прийняття рішень у сфері охорони довкілля.....	19
<i>Тріпак Ю. Р.</i> Адміністративна відповідальність неповнолітніх	23
<i>Швець К. А.</i> Digital PR-технології у передвиборчих президентських кампаніях США та Франції 2016–2017 рр.	28
<i>Шевченко А. В.</i> Дилема ідентичності як елемент зовнішньополітичної традиції Великої Британії.....	32
<i>Яцков С. М.</i> Роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції	37

Філологія, журналістика, психологія

<i>Бірець Т. О.</i> Мовна картина світу у контексті сучасної лінгвістичної думки	42
<i>Вдовиченко В. В.</i> Журналістська аргументація при висвітленні конфліктних ситуацій: види, доказовість, комунікативна логічність	45
<i>Войтовська О. В.</i> Словотвірні засоби вираження інхоативності в дієсловах англійської та української мов.....	50
<i>Гаджук З. В.</i> Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі.....	54
<i>Гамоліна У. В.</i> Емблематичні модифікації ритуально-магічного семіозису у романі «Песиголовець» Олександра Завари	59
<i>Куца М. О.</i> Семантика об'єкта каузації в екзистенційних дієсловах із семою заперечення (на матеріалі англійської мов).....	63
<i>Малахова А. А.</i> Лексико-семантичні особливості ономастикону у художньому творі Дж. Мартіна «Пісня льоду та вогню: Гра Престолів»	67
<i>Метельна А. Д.</i> Авторське перифразотворення у химерній прозі Євгена Гуцала	71
<i>Монастирська В. В.</i> Специфіка інтерпретації М. Грушевським історії української літератури.....	76
<i>Овчаренко І. Б.</i> Загальна характеристика емотивної лексики в американському варіанті сучасної англійської мови.....	81

<i>Потаєва К. С.</i> Особливості вибору копінг-стратегій у молоді з різним ставленням до здоров'я.....	85
<i>Рогова М. О.</i> Мовні особливості програм кандидата у президенти України <i>О. В. Ляшка</i> (на матеріалі виборів президента України 2014 і 2019 років).....	88
<i>Сенчишина Д. Д.</i> Привітання як мовленнєвий жанр політичного ритуального дискурсу.....	92
<i>Смешняк Д. Р.</i> Структурно-семантична характеристика іменників словотвірного гнізда дієслова <i>ходити</i> в українській та англійській мовах	96
<i>Степова О. О.</i> Тематична класифікація термінів поштової служби.....	99
<i>Шах К. М.</i> Інтерсуб'єктний діалог в експериментальному романі Леоніда Скрипника «Інтелігент»	103
<i>Шевченко І. Т.</i> Особливості художньої реалізації баладного сюжету в повісті Ольги Кобилянської «У неділю рано зілля копала»	107

Природничі та технічні науки

<i>Волошанов О. В.</i> Розробка мобільного додатку та віджету «Курси валют».....	112
<i>Гонтар А. В.</i> Актуальні проблеми і методи вдосконалення документообігу в державних органах фіскальної служби.....	116
<i>Дерен З. В.</i> Захист даних в системі eHealth.....	121
<i>Кірка Д. В.</i> Застосування теореми Ватсона в інтегральних перетвореннях	124
<i>Кулібаба Д. О.</i> Сучасний стан біорізноманіття Східного Поділля	128
<i>Люльчак С. Ю.</i> Відновлення роботи державного архіву Донецької області в умовах переміщення	135
<i>Немчук О. М.</i> Сучасні інформаційні сервіси бібліотек закладів вищої освіти: вікі-технології.....	139
<i>Павленко В. О., Франков С. С.</i> Еколого-фауністична характеристика дендрофільної групи орнітофауни Немирівського району Вінницької області на прикладі комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище»	143
<i>Старіцин С. О.</i> Міграція лебедів в зимовий період на водоймищах Вінничини.....	147
<i>Шафорост О. В.</i> Соціальні мережі як інформаційні ресурси підприємства	150

Інформаційні науки

<i>Драчук Ю. А.</i> Електронні послуги пенсійного фонду України: функціонал та доступність користувачам.....	154
<i>Липова С. В., Мазуркевич Т. Л.</i> Перспективи розвитку послуг е-урядування у Вінниці... ..	160
<i>Таєнчук М. В.</i> Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації	165

Економічні науки

<i>Бабій А. І.</i> Проблеми міграції молоді міста Вінниця та шляхи їх вирішення.....	171
<i>Вільман Д. Ю.</i> Фінансування вітчизняної освітньої галузі в період реформування	176
<i>Громко Є. О.</i> Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «фінансовий борг»	179
<i>Дем'янова Ю. О.</i> Вплив розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на світовий ринок праці.....	185
<i>Денисюк Р. С.</i> Використання методів статистичного моделювання при аналізі зміни динаміки експорту товарів України	190
<i>Калачик А. В.</i> План Верс в Україні: сучасний стан та перспективи імплементації	195
<i>Ковальчук І. І.</i> Визначення трендів розвитку світового ринку ІКТ під впливом цифровізації	199
<i>Магас М. А.</i> Мотиваційні підходи Facebook і Google до створення найщасливішого і найпродуктивнішого робочого місця.....	204
<i>Олійник О. В.</i> Сучасні вимоги до бухгалтера бюджетної установи	209
<i>Пивошенко А. М.</i> Оцінка заходів з розвитку персоналу на українських підприємствах....	213
<i>Сомик О. А.</i> Основні міграційні тенденції сучасної України.....	218
<i>Сторожук Ю. В.</i> Регламентация обліку запасів за міжнародними та вітчизняними стандартами	222
<i>Халевський О. І.</i> Цифрова трансформація в міжнародній банківській сфері.....	226
<i>Шевчук П. В.</i> Статистичний аналіз перспектив розвитку страхового ринку України.....	230
<i>Юровецький Я. О.</i> Дослідження сезонних коливань об'єму накопичення твердих побутових відходів, утворених у процесі життєдіяльності людей.....	234

ІСТОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ, ПРАВО

УДК 903.5'14(398)«637»

РИТУАЛЬНІ РЕШТКИ ТВАРИН В ПОХОВАННЯХ БРОНЗОВОГО ВІКУ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

А. П. Гакало, Р. О. Литвиненко

Анотація. Стаття актуалізує увагу до такого цікавого елемента похованого ритуалу бронзового віку Північного Причорномор'я, як череп з кінцівками свійських тварин. Він відомий у кількох хронологічно послідовних культурних областях півдня Східної Європи – катакомбній, бабинській та зрубній. Подано історіографічну оцінку дослідженості цих об'єктів, які в науковій літературі нерідко називають «шкурами / опудалами» тварин. Запропоновано загальну характеристику, можливі семіотичні інтерпретації шкур/опудал. З огляду на наявність потужної джерельної бази, окреслено перспективу і напрями дослідження цих поховально-ритуальних об'єктів.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, бронзовий вік, курганні культури, поховальний обряд, шкури/опудала тварин.

Бронзовий вік на теренах півдня Східної Європи, зокрема і Надчорномор'я, пов'язується з низкою скотарських народів. Залишені ними сліди спочатку об'єднували в археологічні культури, а тепер у культурні області / кола: ямну, катакомбну, бабинську та зрубну. Об'єктивно найкраще і повніше дослідженими пам'ятками є поховальні. Серед багатьох обрядових характеристик і елементів поховальних комплексів, виділяються об'єкти, які досі не знайшли належного дослідження і тлумачення. Йдеться про своєрідний за формою набір кісток свійських тварин, що супроводжує певну частину захоронень катакомбної, бабинської та зрубної культур, представлений черепом і чотирма обрубаними в колінах кінцівками великих і дрібних копитних.

Протягом довгого часу розглядуваний набір кісток перебував поза належною увагою науковців. Лише у 1980-х роках побачила світ праця М. П. Грязнова, в якій автор, посилаючись на етнографічні паралелі, пов'язав подібні об'єкти з жертвоприносинами і припустив, що у своїй первинній іпостасі археологізований череп з кістками ніг представляв собою шкуру тварини [1, с. 80–81]. В подальшому в науковій літературі за цими об'єктами закріпилася назва «шкури/опудала тварини». Місцезнаходження шкур у похованнях курганних культур неоднакове. Розмаїття цих варіантів зумовлено щонайменше двома чинниками, першим з яких є особливості конструкції поховальних споруд у трьох названих археологічних культурах, а другим – варіативність розміщення шкур у поховальній практиці певної археологічної культури. Крім того, в рамках однієї культурної традиції існувала не єдино можлива стандартна позиція, а мали місце варіації.

В катакомбній культурі поховальна споруда представляє собою доволі складну конструкцію, що включає вхідну шахту і камеру, в якій перебуває небіжчик. В катакомбах шкури здебільшого розміщуються в шахті, тобто окремо від небіжчика. Значно рідше череп з ногами трапляється в камері, але й тут він розміщений не біля небіжчика, де зазвичай локалізується поховальне придане, а на певній відстані від нього [2, с. 10; 2, с. 13, рис.]. Деякі з культур катакомбної області не мають у похованнях кісток черепа та ніг тварин, наприклад інгульська культура. Бабинська (дніпро-донська) і зрубна культури багато в чому схожі між собою на рівні поховального обряду, що зумовило їхню невідокремленість від часу відкриттів В. О. Городцова аж до середини 1970-х років. У бабинських і зрубних могилах, представлених ямами, до яких іноді вміщено дерев'яні рами або кам'яні скрині, шкури тварин трапляються переважно поза межами самої камери – між стінками рами/зрубу і ями, на перекритті могил, біля краю могили тощо; у випадках, коли шкура

знаходиться в ямі разом з небіжчиком, її розміщено сепаратно від померлого, скажімо в його ногах або куті могили [3, с. 224].

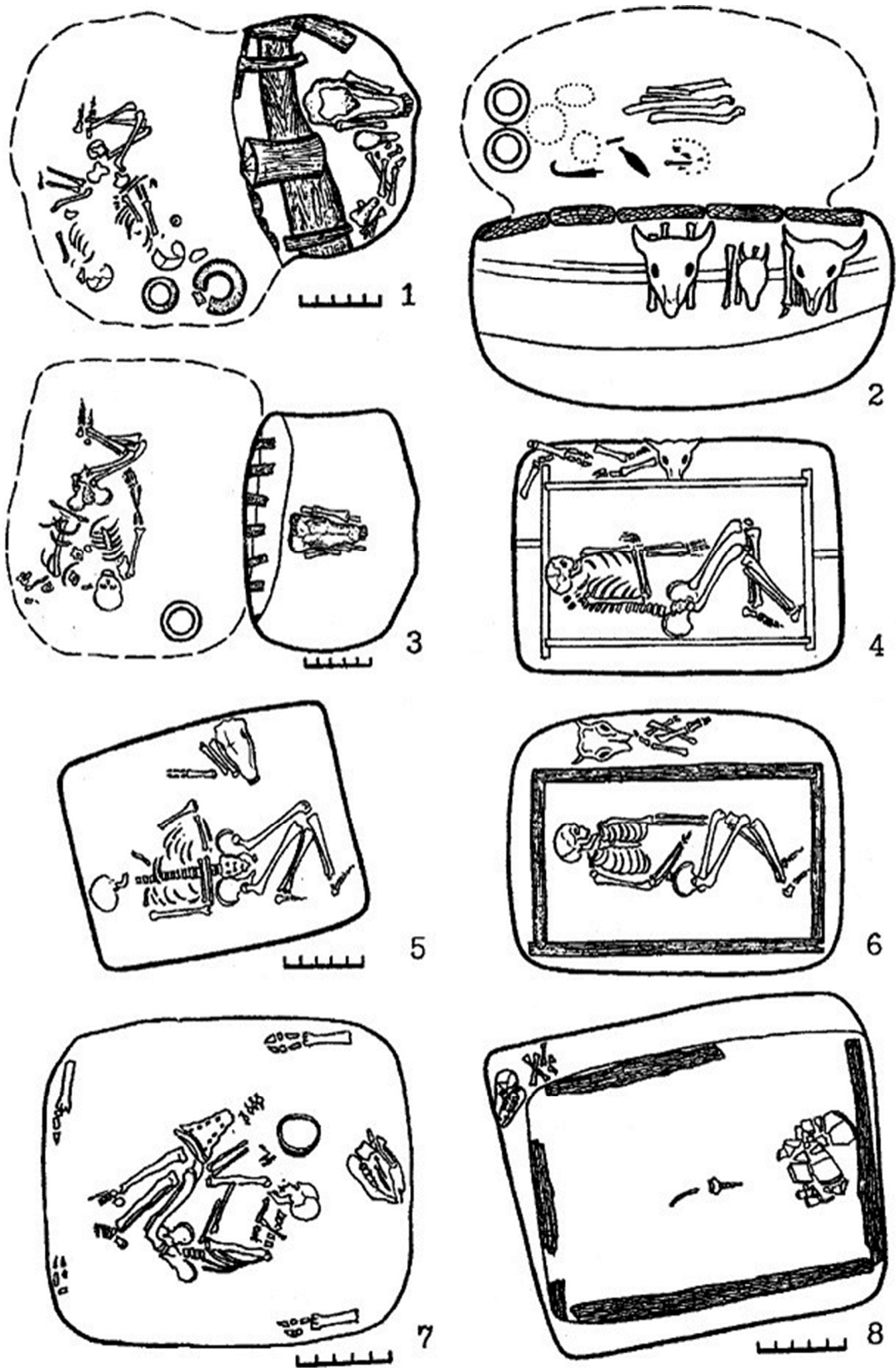

Рисунок 1. Поховання катакомбної, бабинської і зрубної культурних областей зі шкурами/опудалами тварин:

1 – Сватове 12/2; 2, 6 – Кам’янка 15/3, 1/2; 3 – Степовий 3/6;
4 – Комишуваха 5/1; 5, 8 – Шнурки 3/1, 4/2; 7 – Морокине 16/1 (за: [2, с. 13, рис.]).

Щодо форми об'єкта, який називають «шкурою тварини», то названі культури бронзового віку демонструють як схожі тенденції, так і певні відмінності. Катакомбна традиція дає єдиний варіант, коли череп тварини лежить на укладених купкою кінцівках (рис. 1: 1–3). Дніпро-донська бабинська культура демонструє як щойно описану форму об'єкта, так і варіант, коли ноги попарно укладено за черепом (рис. 1: 4). Зрубна культура, окрім відомого від катакомбного періоду способу розміщення кісток (рис. 1: 8), має свій, нехай і не розповсюджений, варіант, коли кістки ніг фіксуються по чотирьох кутах могильної споруди, а череп – між парою передніх ніг (рис. 1: 7), який можна тлумачити як розіп'яту шкуру.

Попри те, що протягом бронзового віку зі змінами культур суттєво змінювалися їхні поховальні обряди, конструкції могил, положення небіжчика, поховальний супровід тощо, такий елемент ритуалу, як шкура тварини, зберігався і переходив від епохи до епохи. Ця обставина переконливо засвідчує, що даний атрибут виконував важливу і обов'язкову роль в системі поховальної обрядовості, а відтак – в релігійних уявленнях скотарів бронзового віку про смерть і потойбічний світ.

Існує декілька варіантів тлумачення шкур/опудал тварин у похованнях. Доволі поширеною є інтерпретація їх в якості жертвоприносин [1, с. 81], а також напутньої м'ясної їжі [4, с. 56]. Археологічний контекст, а саме переважне розміщення об'єкта поза межами поховальної камери (катакомби, дерев'яної рами-зрубу, кам'яної скрині, простої ями), тобто ізольовано від небіжчика, натякає на те, що голова з ногами не могли виступати за напутню їжу. На користь цього також свідчать випадки локалізації шкур/опудал тварин навіть на відстані від могили – на підкурганному майданчику чи в насипу. До речі, доволі часто, при супроводі могили комплектом «голова + ноги», небіжчик був забезпечений реальною м'ясною напутньою їжею, яка розміщується безпосередньо перед ним і представлена більш придатними для споживання частинами туші (грудинка, куприк тощо), іноді навіть у супроводі металевго ножа. Особливу увагу звернемо на ті підходи, згідно яких шкура/опудало тлумачиться в якості тварини-психопомпа – тобто супутника або провідника померлого в потойбіччя або в якості тварини, що везе небіжчика до іншого світу [5, с. 103–105; 6, с. 264; 7, с. 36]. Тяглова функція тварини підтверджується наявністю в окремих катакомбних похованнях колісного транспорту, до якого приурочене розміщення самих шкур/опудал [8, с. 117–118].

Важливою для розуміння і пояснення досліджуваних ритуальних об'єктів може бути індоєвропейська міфологія, зокрема такі відомі джерела, до яких зазвичай звертаються науковці, як арійські Ригведа і Атхарваведа та іранська Авеста. Вони нерідко розкривають зміст і сутність ритуалів, сліди яких фіксуються археологічними знахідками. Важливим також є наявність тварин, що виконують різні функції, а саме захисні [4, с. 31], транспортні [8, с. 117–118] або у якості провідника до потойбічного світу [9, с. 100].

Обґрунтовуючи актуальність анонсованого вище дослідження, варто окреслити його основні перспективні завдання. Найпершим завданням в рамках цієї роботи має бути акумуляція, систематизація та всебічне джерелознавче опрацювання максимально більшого масиву накопичених до сьогодні археологічних джерел. Адже подібна робота здійснена лише для дніпро-донської бабинської культури [3, с. 224]. Величезний же масив матеріалу катакомбної та зрубної культурних областей, який вимірюється кількома тисячами поховань для кожної з них, залишається майже не опрацьованим. Другим етапом роботи має бути систематизація даних щодо варіантів локалізації решток «голова + ноги» тварини в координатах курганного простору, поховальної споруди і небіжчика. Третім питанням має стати виявлення всіх варіацій сполучення черепа і кісток ніг з виявленням статистичних тенденцій поширеності цих варіантів за археологічними культурами. З огляду на те, що шкури/опудала тварин не є обов'язковими атрибутами поховального ритуалу й трапляються далеко не в кожному похованні, окремим питанням видається пошук стійких кореляцій цього об'єкту з тими чи іншими характеристиками поховання, зокрема гендерними. Для катакомбних культур, що практикували колективні захоронення, в цьому

сенсі видається логічним перевірити наявність/відсутність зв'язку між кількістю супроводжуючих шкур і кількістю небіжчиків у могилі. Окремий напрям дослідження полягає в залученні картографічного методу, за допомогою якого можна буде визначити не лише ареали поширення досліджуваного ритуального елемента в межах археологічних культур, а й виявити синхронні та діахронні особливості локалізації певних ритуальних практик. Лише на основі системного і комплексного аналізу доступних даних можна буде вийти на рівень певних узагальнень та культурно-історичних реконструкцій.

Насамкінець звернемо увагу на перспективність даного дослідження, оскільки, окрім порушених аспектів, воно виводить нас на рівень інших важливих проблем археології та праісторії, пов'язаних з генетичною спорідненістю хронологічно послідовних культур бронзового віку, питаннями господарства тощо.

Аннотация. Стаття актуалізує увагу на такому цікавому елементі погребального ритуалу бронзового віку Північного Причорномор'я, як череп з кінцівками домашніх тварин. Він відомий в декількох хронологічно послідовних культурних областях юго-східної Європи – катакомбній, бабинській і срубній. Дана історіографічна оцінка дослідженості цих об'єктів, які в науковій літературі нерідко називають «шкурами/чучелами» тварин. Предложено загальну характеристику, можливі семиотичні інтерпретації шкур/чучел. Враховуючи наявність потужної інформаційної бази, окреслено перспективи та напрями дослідження цих погребально-ритуальних об'єктів.

Ключевые слова: Північне Причорномор'я, бронзовий вік, курганні культури, погребальний обряд, шкури/чучела тварин.

Abstract. The paper focuses on such an interesting element of the burial rituals of the Bronze Age of the Northern Black Sea Region, as the skull with the shins of domestic animals. It's known in several chronologically consistent cultural regions of southern Eastern Europe – Catacomb, Babyne and Zrubna. The historiographic estimation of the research of these objects, which in the scientific literature is often called “skins/stuffing” of animals, is presented. The general characteristic, possible semiotic interpretations of skins/scarecrows is proposed. Given the presence of a powerful source base, the prospect and directions of research of these burial-ritual objects are outlined.

Key words: Black Sea region, Bronze Age, kurgan's cultures, funeral rite, animals' stuffed/skins.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грязнов М. П. Бык в обрядах и культурах древних скотоводов. *Проблемы археологии Евразии и Северной Америки*. Москва, 1977. С. 80–88.
2. Литвиненко Р. А. Об одной параллели в погребальном обряде скотоводческих племен эпохи бронзы Днепро-Донецкого региона. Матеріали доповідей вузівської наукової конференції професорсько-викладацького складу по результатах науково-дослідної роботи. Історичні науки, політологія: в 2-х кн. – Донецьк: Вид-во Донецьк. ун-ту, 1997. Кн. I. С. 10–13.
3. Литвиненко Р. А. Опыт выявления пространственно-семантических структур в погребальном обряде культуры Бабино. *Структурно-семиотические исследования в археологии*. Т. 3. Донецк: Изд-во Дон. ун-та, 2006. С. 215–236.
4. Ковалева И. Ф. Социальная и духовная культура племен бронзового века (по материалам левобережной Украины). Днепропетровск: ДГУ, 1989. 89 с.
5. Гей А. Н. О некоторых символических моментах погребальной обрядности степных скотоводов Предкавказья в эпоху бронзы. *Погребальный обряд. Реконструкция и интерпретация древних идеологических представлений*. Москва: Восточная литература, 1999. С. 78–113.
6. Литвиненко Р. О. Північ у поховальній обрядовості людності дніпро-донської бабинської культури. *Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України*: матер. III Луганської міжнародної історико-археологічної конференції. Луганськ, 2012. С. 262–271.
7. Чмыхов Н. А. Опыт реконструкции смысла погребального обряда древнего населения Украины. *Духовная культура древнего населения Украины*: тез. докл. конфер. Киев, 1989. С. 36–37.
8. Смирнов А. М. Курганы и катакомбы эпохи бронзы на Северском Донце. Москва, 1996. 181 с.
9. Кияшко А. В. О восточных пределах распространения раннекатакомбного обряда на территории Волго-Донского междуречья. Матеріали по археології Волго-Донських степей: сб. науч. статей. Волгоград, 2001. Вып. 1. С. 93–109.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

А. О. Гембар, А. Є. Краковська

Анотація. У даному дослідженні здійснено аналіз особливостей відповідальності військовослужбовців. Досліджено правову основу адміністративної відповідальності військовослужбовців та порівняно з деякими іншими видами відповідальності, внаслідок чого пропонуються шляхи удосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, військовослужбовець, адміністративна відповідальність військовослужбовців, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, військова дисципліна.

Вступ. Правовий статус військовослужбовців суттєво відрізняється від загального, у зв'язку з чим відповідальність за вчинені ними правопорушення має певні особливості. Зокрема, це пояснюється додатковими вимогами, що покладаються на військовослужбовців як представників армії нового зразка, завданням якої є захист території держави, що передбачає максимальну відповідальність такої особи і чіткий контроль її діяльності з боку державних органів. Тому, порушення дисципліни чи скоєння адміністративного правопорушення військовослужбовцем вважається тяжчим діянням, ніж якби його скоїла цивільна особа, що і створює необхідність чіткого регулювання їх відповідальності, в тому числі чіткого розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності.

Основою дослідження обраної теми слугували праці таких науковців як М. Туркот, В. В. Вернигора, О. П. Снігерьев, О. Г. Ткаченко, В. С. Олійник та ін.

У відповідальності військовослужбовців можна виділити певні особливості, зважаючи на законодавчі акти та позицію науковців. В.В. Вернигора зазначає такі специфічні риси: ширше, ніж у цивільних осіб, коло обов'язків військовослужбовців, за невиконання яких передбачена юридична відповідальність, що обумовлюється специфікою військової служби та її чіткою регламентацією; суворіша відповідальність за скоєння аналогічних з цивільними особами правопорушень; законодавчо закріплена можливість командирів (начальників) щодо застосування заходів по забезпеченню дисципліни серед службовців; наявність спеціальних заходів та умов притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності тощо [1, с. 90].

Стаття 26 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (далі – Статут) закріплює, що військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення чи провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом. У ст. 27 цього Статуту міститься уточнення про те, що військовослужбовці, на яких накладається дисциплінарне стягнення, за ці правопорушення не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності. За вчинення злочину військовослужбовці притягаються до кримінальної відповідальності на загальних підставах [2]. Очевидно, що вид правопорушення, яке вчинив військовослужбовець, впливає на вид відповідальності, що застосовується до нього. До того ж, законодавством передбачена заміна одного виду юридичної відповідальності на інший.

Особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців простежуються у Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП), де ст. 15 передбачено, що «військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами». Інші особи, крім передбачених в ч. 1, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних

положень про дисципліну (наприклад, працівники прокуратури, судді), у випадках, прямо передбачених ними, несуть за вчинення адміністративних правопорушень дисциплінарну відповідальність [3]. При тому, що законодавцем передбачено правопорушення, за вчинення яких військовослужбовця та прирівняних до них осіб притягують до адміністративної відповідальності на загальних підставах.

Передбачена в ст. 15 КупАП заміна адміністративної відповідальності для військовослужбовців, пояснюється особливістю служби в Збройних силах України, інших військових формуваннях, а отже і специфікою юридичної відповідальності за порушення правових норм такими особами. Це закріплює специфічний характер дисциплінарної відповідальності військовослужбовців, з приводу чого такі вчені як В. М. Туманов, В. В. Вернигора вважають, що дане положення порушує принцип рівності відповідальності за вчинене правопорушення. Адже, таким чином відбувається звільнення цієї групи осіб від адміністративної відповідальності і заміні дисциплінарною. Тому, таке правило має бути скасованим, а принцип рівності відповідальності за вчинене правопорушення – дотриманий.

На відміну від адміністративної відповідальності, дисциплінарна пов'язана із порушенням військової дисципліни. Її визначення дається у ст. 1 Дисциплінарного статуту Збройних сил України: військова дисципліна – це «бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України» [4]. Але, важливим є те, в чому проявились протиправні дії військовослужбовця, оскільки, порушення норм, що регулюють суспільні відносини, які не відносяться до військово-службових не є підставою для застосування до винного дисциплінарного стягнення. В той час, як накладення стягнень за дисциплінарні проступки є правом командира (начальника), і використовується воно лише у разі необхідності, що передбачено п. 45 Дисциплінарного статуту. Зазначений акт встановлює лише перелік стягнень, одне з яких можна застосувати до військовослужбовця-правопорушника, але не дає чіткий перелік. Підтвердження цьому є п. 5 цього акту: «стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків» [4]. Таким чином, Дисциплінарний статут не можна вважати кодифікованим актом з притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності.

У питанні про дисциплінарну відповідальність військовослужбовців має місце військовий дисциплінарний проступок. Таке поняття не передбачене статутами, проте М. Туркот визначає його як суспільно небезпечне протиправне винне діяння (дію або бездіяльність), що полягає у порушенні військовослужбовцем або військовозобов'язаним, резервістом під час проходження зборів норм чинного законодавства, не містить складу злочину чи корупційного делікту і за яке передбачено настання дисциплінарної відповідальності» [5, с. 44]. В той час, як недотримання окремих норм, окрім законодавства, що регулює порядок перебування на військовій службі, тобто її проходження та/або несення, не є порушенням військової дисципліни.

Варто відзначити, що останнім часом законодавцем було затверджено ряд змін до КупАП. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 5 лютого 2015 року до КупАП було додано главу 13-Б «Військові адміністративні правопорушення», згідно до якої військовослужбовці несуть адміністративну відповідальність за вчинення військових адміністративних правопорушень [6]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб» внесено останні зміни до цієї глави 13-Б і статті 15, за якими було збільшено відповідальність військовослужбовців за правопорушення і злочини, а також визначено порядок притягнення їх до адміністративної відповідальності, закріплено такий вид адміністративного стягнення як арешт з утриманням на гауптвахті [7]. Проте, з огляду

на складну ситуацію, викликану військовою агресією проти України, юридична відповідальність за військові правопорушення повинна бути більш посилена, а процедура розслідування таких правопорушень, і притягнення винних до відповідальності спрощено настільки, наскільки це дозволяє ситуація [1, с. 92].

Єдиною підставою притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності є вчинення ними адміністративного правопорушення, а підставою дисциплінарної відповідальності – є дисциплінарний проступок [8] або адміністративне правопорушення у передбачених випадках. Можливі випадки скоєння військовослужбовцями спочатку адміністративного, потім дисциплінарного правопорушення, за що відповідальність передбачена військовими статутами. Тому, вид правопорушення має суттєве значення для його юридичної кваліфікації та визначення виду і міри відповідальності. Для окреслення особливостей адміністративної відповідальності військовослужбовців, варто виділити наступні ознаки військових адміністративних правопорушень, порівнюючи їх з дисциплінарними. Першою спільною їх ознакою є об'єкт посягання – воєнна безпека України, військовий правопорядок, а також громадський порядок. Відповідно до п. 45 розділу III Дисциплінарного статуту Збройних Сил України у разі невиконання (неналежного виконання) військовослужбовцем своїх службових обов'язків, порушення військової дисципліни або громадського порядку командир повинен нагадати йому про обов'язки служби, а за необхідності – накладити дисциплінарне стягнення» [4]. Військова дисципліна є складовою військового порядку. По-друге, діяння, що характеризує адміністративне або дисциплінарне правопорушення, ніколи не містить складу більш тяжкого делікту – злочину. Адже, в такому разі мова буде йти про кримінальну відповідальність. А також військові адміністративне та дисциплінарне правопорушення можуть бути вчинені лише військовослужбовцями (строкової служби, призову за мобілізацією, військової служби за контрактом) або військовозобов'язаними, резервістами під час проходження зборів.

Важливим є те, що відповідальність за військове адміністративне правопорушення відрізняється від дисциплінарної відповідальності військовослужбовців (військовозобов'язаних, резервістів) за: а) характером вчиненого правопорушення; б) колом осіб, яких може бути притягнуто до відповідальності; в) видами стягнень, що застосовуватимуться до правопорушника» [5, с. 44]. Також відмінність полягає у переліку суб'єктів, які мають право накладати адміністративне або дисциплінарне стягнення. Варто розуміти, що адміністративна відповідальність військовослужбовців настає за порушення, які не стосуються службової діяльності, а дисциплінарна відповідальність – за порушення, пов'язані з виконанням службових обов'язків [9, с. 101].

До осіб цієї категорії не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи і адміністративний арешт [3]. Водночас, у разі вчинення військового адміністративного правопорушення стягнення у виді адміністративного арешту з утриманням на гауптвахті може бути призначено не лише військовослужбовцю, а й військовозобов'язаному, резервісту під час проходження зборів. Заарештованих військовослужбовців утримують у загальних або одиночних камерах – гауптвахтах Служби правопорядку.

В. С. Олійник, О. Г. Ткаченко та С. В. Клименко, аналізуючи усі правопорушення, за вчинення яких до адміністративної відповідальності притягуються військовослужбовці, поділяє їх на деякі групи. Перша група – правопорушення, передбачені ст. 15 КупАП. Друга група – правопорушення, пов'язані з корупцією, до яких відносяться: порушення обмежень щодо одержання подарунків порушення вимог фінансового контролю, порушення вимог щодо запобігання й урегулювання конфлікту інтересів, незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень, невжиття заходів щодо протидії корупції. За вчинення таких правопорушень антикорупційне законодавство дещо уточнює суб'єктів відповідальності. Оскільки, термін «військовослужбовець» включає об'ємний перелік суб'єктів, а несуть адміністративну відповідальність за такі дії тільки військові посадові особи Збройних Сил України, окрім військовослужбовців

строкової військової служби (пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції»), вважається необхідним внесення змін з метою уточнення суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, до ст. 15 КупАП. Третю групу правопорушень військовослужбовців, на думку вченого, складають військові адміністративні правопорушення, перелічені главою 13-Б КупАП [10, с. 167].

З метою посилення відповідальності військовослужбовців за порушення військової дисципліни вважається необхідним створення Військового дисциплінарного кодексу. Подібний нормативно-правовий акт поєднав би норми КупАП та Дисциплінарних статутів, що визначають сутність військової дисципліни, перелік адміністративних правопорушень та дисциплінарних стягнень, поєднуючи та систематизуючи їх.

Висновки. Визначення виду правопорушення, скоєного військовослужбовцем, має вагомий значення для його кваліфікації та призначення виду відповідальності. Адміністративна відповідальність військовослужбовців, єдиною підставою притягнення до якої є вчинення адміністративного правопорушення, регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення. Такі правопорушення військовослужбовців можна виділити у 3 групи: 1) передбачені ст. 15 КупАП; 2) пов'язані з корупцією; 3) військові адміністративні правопорушення, перелічені главою 13-Б КупАП. Тоді, як дисциплінарна відповідальність настає за скоєння адміністративного або дисциплінарного правопорушення і передбачена Дисциплінарними Статутами України. Проте, зазначені нормативно-правові акти не проводять чітку межу між адміністративною та дисциплінарною відповідальністю. КупАП передбачає відповідальність військовослужбовців на загальних підставах, а крім того відсилає до Дисциплінарного Статуту, який не можна вважати кодифікованим нормативним актом з притягнення до відповідальності військовослужбовців.

У статті згадано лише частину проблем, які існують у сфері притягнення до відповідальності військовослужбовців. Попри нещодавні зміни, внесені в законодавство щодо посилення відповідальності військовослужбовців, залишається низка проблем у цій сфері, які потребують подальшого дослідження.

Аннотація. В данном исследовании проведен анализ особенностей ответственности военнослужащих. Исследованы правовую основу административной ответственности военнослужащих и по сравнению с некоторыми другими видами ответственности, в результате чего предлагаются пути совершенствования законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: административная ответственность, военнослужащий, административная ответственность военнослужащих, дисциплинарная ответственность военнослужащих, военная дисциплина.

Abstract. The work investigates the specifics of the responsibility of servicemen. The legal basis of military servicemen's liability and some other types of responsibility are analyzed, as a result of which ways of improvement of legislation in this sphere are offered.

Key words: administrative responsibility, servicemen, administrative responsibility of servicemen, disciplinary liability of servicemen, military discipline.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вернигора В. В. Адміністративно-правова відповідальність військовослужбовців під час особливого періоду: поняття, ознаки, особливості. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Сер. Юридичні науки.* 2017. № 2(3). С. 89–91.
2. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р., № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22–23. Ст. 194. (Із змінами)
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України.* 1984. № 51. Ст. 1122. (Із змінами)
4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22–23. Ст. 197. (Із змінами)
5. Туркот М. Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2017. № 1(47). С. 40–47.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 158-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 13. Ст. 92.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб: Закон України від 16 березня 2017 р. № 1952-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 17. Ст. 205.

8. Снігерьев О. П. Адміністративно-правове забезпечення дисциплінарної відповідальності працівників та військовослужбовців державної прикордонної служби України. *Право. ua*. 2017. № 2. С. 26–30.

9. Полякова О. С. Адміністративна відповідальність військовослужбовців Збройних сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. Сер. Юриспруденція. 2014. № 9(2). С. 101–103.

10. Ткаченко О. Г., Олійник В. С., Клименко С. В. Адміністративна відповідальність військовослужбовців за військові правопорушення *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту*. Сер. Юридичні науки. 2015. № 3(2). С. 164–167.

УДК 327 (477):17.022.1(045)

ІМІДЖ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ

К. І. Котляр, Т. Л. Нагорняк

Анотація. У статті розглянутий міжнародний імідж України, сформований на підставі аналізу відкритих даних міжнародних рейтингових вимірів. На думку автора, уявлення про унікальність держави міжнародна спільнота отримує через призму різноманітних інформаційних ресурсів, одними з яких є багатопрофільні міжнародні рейтинги, що дозволяють зафіксувати динаміку та спрогнозувати світові тенденції. У роботі використані загальнонаукові методи аналізу та синтезу інформації. Вихідним продуктом статті є рекомендації щодо коригування в бік позитиву існуючого іміджу України, на базі міжнародних рейтингів, в очах світової спільноти з виокремленими чинниками, які потребують нагальної трансформації.

Ключові слова: імідж країни, образ України, міжнародні рейтинги, інформаційні ресурси, світова спільнота.

Актуальність заявленої теми зумовлена тим, що принципово нові та міждисциплінарні способи обміну інформації, використання нових інструментів створюють нову якість впливу на масову свідомість. Мається на увазі переплітання інноваційних Інтернет-технологій, технологічних винаходів разом з новою якістю інформаційного обміну між локальними та глобальними мережами, що у своїй сукупності на виході дає продукт, який тільки підсилює значення культурно-інформаційних аспектів глобалізації світу. Інтенсивне використання нових методів країнами може бути використане з метою, як створення нових смислів чи ребрендингу існуючих образів держав світу, або ведення інформаційної атаки для дискредитації держави – опонента (чи груп держав).

Постановка проблеми:

Нагальною необхідністю для іміджу України є коригування існуючого та оновлення в бік позитиву іміджу української держави, сформованому на системі уявлень та образів, які зафіксовані у колективній українській свідомості та відповідно до цілей і задач внутрішньої та зовнішньої політики, який на міжнародному просторі буде ідентифікувати Україну у єдиному образі-ідеї, а також слугуватиме для просування та реалізації національних інтересів.

Проблематикою політичного іміджу цікавляться науковці з різних наукових шкіл, теорій та підходів, серед яких можна виокремити фахівців з соціології, соціальної філософії, культурології, політології, а саме – політичної культури та теорії соціальних технологій та теорії комунікації.

Один з найпоширеніших підходів для вивчення іміджу країни – маркетинговий, пов'язаний з дослідженням просування іміджу – конструйованим елементом просування національних інтересів у контексті сучасних економічних та політичних процесів. Представники англо-американська школа: С. Анхольт, Ф. Котлер, Д. Хайдер, П. Чилтон, К. Дінні, У. Оллінс, Дж. Траут. Російська школа: І. Важеніна, В. Домінін, П. Слуцький, В. Тарнавський, М. Спірченко, О. Тюкаркіна, І. Черная, Н. Замятіна. Українська: Е. Мамонтова, І. Колосовська, Д. Богущ, В. Кривошеїн, Т. Нагорняк, О. Соскін, О. Швець, Ю. Шайгородський.

У цьому підході категорія «імідж» тяжіє до категорій «асоціація», «образ», «враження», відповідно людина реагує на територію емоційно, а не раціонально (Іі-Фу Туан).

Дослідженням створення міжнародного іміджу приділяють такі вітчизняні науковці: Л. Губерський, Б. Дем'яненко, В. Кармазін, Г. Лавриненко, О. Онопрієнко, Є. Тихомирова, Ю. Чала. Серед актуальних питань дослідництва – моніторинг та інтерпретація результатів міжнародних рейтингів та надання рекомендацій моделей міжнародних відносин.

Серед відомих іміджмейкерів варто згадати представників вітчизняної школи: В. Іванов, М. Дорошко, Н. Качинська, В. Різун, Г. Почепцов. Російська школа: В. Костиков, Д. Ольшанський, А. Ситников, В. Шепель. Зарубіжні науковці: Т. Белл, Р. Верслін, Д. Герген, Д. Диадорфф, Б. Ингхем, Б. Ингхем М. Портер, Ж. Сегел та інші.

Виклад основного матеріалу:

Сучасні держави, що усвідомлюють виклики глобалізаційних процесів, розуміють необхідність конструювання і просування позитивного міжнародного іміджу держави. Сьогодні імідж держави – це певний меседж, який подає про себе держава, відповідно з якого, стає можливим виокремити інформацію щодо рівня політичного та економічного суверенітету, інвестиційного клімату, туристичного, культурно та наукового потенціалу. Імідж країни – результат динамічного процесу, що потрібно час від часу корегувати, оскільки імідж також виступає чинником національної безпеки інтересів народу, який може зазнати нищівної поразки у інформаційному протистоянні між державами.

Для міжнародного іміджу України точкою відліку є 24 серпня 1991 року, коли ВРУ прийняла Акт незалежності України, з того дня українська еліта повинна була задуматись над репутацією країни у міжнародному колі партнерів. Як зазначає Т. Попова, Україна до кінця 2013 року сприймалася переважно як молода демократія перехідного періоду, країна Помаранчевої революції, відомих спортсменів і красивих жінок, окремих високотехнологічних галузей економіки, а також як невлидова, маловідома держава, осередок політичної нестабільності, корупції, неефективності влади та невизначеності розвитку, поганого інвестиційного клімату. Заходи державної програми забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 роки, державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 року не змогли поліпшити ситуацію. Справжнє вікно можливостей для України відкрилося з початком 2014 року. Низка зовнішніх чинників, пов'язаних із російською агресією та бажанням цивілізованого світу допомогти, як ніколи сприяли перезавантаженню позиціонування України у світі. З 2014 року Україна обрала «роль жертви», з яким досі асоціюється на Заході [1].

Інформаційний супровід та просування іміджу в інформаційному просторі зарубіжних країн є необхідним, адже тональність образу може впливати як на загальний імідж країни, так і на інвестиційний потенціал. У європейському інфопросторі BBC є одним з авторитетних видавництв. Якщо відкрити коротку довідку про Україну, то побачим, через призму якої інформації сприймається держава. Україна очима читача BBC – це 1) країна, що отримала незалежність після розпаду Радянського Союзу, 2) країна, яка з приходом кожного нового президента змінює вектор розвитку, то опиняється під впливом Росії, то шукає інтеграції із Західною Європою, 3) політично нестабільна країна з тенденціями до масових протестів, 4) країна у стані гібридної війни. Стає зрозумілим, що про здобутки української нації відомо небагато, а тому є потреба заявляти про себе не лише, як про країну перехідного періоду з численними проблемами [2].

Іншим ресурсом отримання інформації про державу є результати міжнародних рейтингів, які демонструють тенденції розвитку країни. Автором ставиться за мету сформуванню іміджу України у розрізі показників міжнародних рейтингів, у період з 2014 по 2018 рік.

Показники таких індексів як The KOF Index of Globalization, The Fragile States Index, Global Peace Index, EIU Democracy Index дозволяють сформуванню політичний складник міжнародного іміджу України.

The KOF Index of Globalization [3] – комбінований індекс, який у 2002 році був вперше розроблений Швейцарським інститутом з метою виявлення масштабів глобалізації країн світу за економічними, політичними та соціальними показниками. Під політичною глобалізацією мається на увазі членство держави в міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях, кількість іноземних посольств. У 2014 році Україна займала 39 місце з 207 країн, до 2018 року Україна втратила 5 позицій і знаходиться на 44 місці. Попри коливання позицій, у зв'язку з воєнними діями на Сході, Україна має досить високий рівень політичної глобалізації та взаємодії з зарубіжними партнерами.

Завдяки Failed States Index [4] стає можливим оцінити здатність керівництва країни контролювати територіальну цілісність країни, оцінити демографічну, політичну та економічні показники. З 2014 року Україна покращила свої позиції перемістившись з 80 до 91 позиції з 178 можливих (у рейтингу країни ранжуюються за спаданням). Відповідно до рейтингу, Україна характеризується як країна з низьким рівнем стабільності, що також становить під загрозу безпеку європейських країн.

Global Peace Index [5] – вперше був розрахований у 2007 році з метою ранжування країн за рівнем безпеки проживання. Індекс складений на основі 23 якісних і кількісних показників, об'єднаних в три основні групи: наявність і масштаб конфліктів (внутрішніх і міжнародних), рівень стабільності та безпеки всередині держави, рівень мілітаризації держави. У 2017 році Global Peace Index відніс Україну до десятки найнебезпечніших країн світу. У 2014 році Україна займала 141 місце з 162 можливих, у 2018 році Україна займає 153.

EIU Democracy Index [6] – комбінований індекс, який ставить за мету вимір рівня демократії за 60 ключовими показниками, які згуртовані у 5 основних категорій (виборчий процес і плюралізм, діяльність уряду, політична участь, політична культура, громадянські свободи). У підсумковому рейтингу держави класифікуються за наступними типами режиму: повна демократія, неповна демократія, гібридний режим, авторитарний режим. З 2014 року Україна покращила становище з 92 місця до 84 у 2018 році з 167 можливих. EIU Democracy Index характеризує українську демократію категорією «гібридний режим». Від категорії «неповна демократія» державу відділяють низькі бали за категорію «діяльність уряду» – лише 3,21. Середній бал за іншими показниками становить 6 балів.

У цілому, міжнародні рейтинги характеризують політичну складову іміджу України, як гібридну демократію з низьким рівнем політичної стабільності.

Економічну характеристику висвітлити стає можливим завдяки The Index of Economic Freedom, Global Competitiveness Index, Global IT Industry Competitiveness Index, The Global Innovation Index, Doing Business Index.

The Index of Economic Freedom [7] – комбінований показник, що оцінює рівень економічної свободи в країнах світу. Випускається американським дослідницьким центром The Heritage Foundation спільно з газетою The Wall Street Journal. Рейтинг складається за 10 основними категоріями: право власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода. Починаючи з 2014 року спостерігаються коливання позицій у рейтингу. У 2014 році – 155 місце, 2015–2017 – 166 місце, у 2018 році – 150 місце з 180 можливих. Середній отриманий бал – 46, що характеризує Україну, як державу з невільною економікою.

Global Competitiveness Index [8] – глобальне дослідження країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму. Всесвітній економічний форум визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни і її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання. З 2014 року Україна погіршила свої позиції впавши з 76 місця до 85 у 2018 році з 144 країн, які розглядаються. У дослідженні наголошується, що Україна має слабо розвинені інститути, нестійку фінансову систему і макроекономічні показники. У рейтингу Україна знаходиться на 110 місці за рівнем державних інститутів, на 57 місці – з розвитку інфраструктури, на 70-му – за рівнем адаптацій сучасних технологій. Макроекономічна стабільність –

131 місце, охорону здоров'я – 94 місце, освіту – 46 місце, ринок товарів – 73 місце, ринок праці – 66 місце, фінансова система – 117 місце, обсяг ринку – 47 місце, динаміка бізнесу – 86 місце, здатність до інновацій – 58 місце.

The Global Innovation Index [9] – індекс інновацій складений з 80 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Автори (Міжнародна бізнес-школа INSEAD, Корнельський університет (Cornell University), і Всесвітня організація інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO) дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана, як з наявністю інноваційного потенціалу, так і умов для його втілення. Тому Індекс розраховується як зважена сума оцінок двох груп показників: наявні ресурси і умови для проведення інновацій, досягнуті практичні результати здійснення інновацій. У 2014 році Україна займала 63 місце з 143 існуючих. За 5 років перемістилась на 20 позицій вгору і в 2018 році займає 43 місце. Разом з такими країнами як Китай, Індія, Грузія, Тайланд та інші входить до групи «нові новатори». Україна перша в світі за кількістю корисних патентів, п'ята – за кількістю зареєстрованих торгових марок, сьома – за промисловим зразками. Це показники на одиницю ВВП. Також відмічається, що державні інститути – найслабша сторона України.

Doing Business Index [10] – дослідження країн світу за показником створення ними сприятливих умов ведення бізнесу. Розрахований за методикою Світового банку (World Bank). У 2014 році Україна зі 190 країн займала 112 місце. У 2018 році країна піднялась на 41 позицію та займає 71 місце. У дослідження зазначається, що покращення позицій відбулось завдяки поліпшенню в показників захисту міноритарних акціонерів, спрощення в частині отримання дозволів на будівництво шляхом збільшення внеску в міські соціальні фонди і розвиток інженерно-транспортної інфраструктури Крім того, відзначено поліпшення в частині міжнародної торгівлі. Незначне поліпшення також зафіксовано за показником реєстрації власності. Згідно звіту, такі показники, як система сплати податків, реєстрація бізнесу, доступ до електроенергії, доступ до кредитів, дозвіл неплатоспроможності – стримують розвиток, у рейтингу показники за цими критеріями погіршились.

Підсумовуючи, економічна складова міжнародного іміджу дещо краща ніж політична, хоча й деякими рейтингами українська економіка зазначається як «невільна». Проте, спостерігається покращення умов для розвитку малого та середнього бізнесу, розвивається інноваційний потенціал країни. Стримуючим елементом розвитку міжнародні рейтинги називають – слабо розвинені державні інститути, нестійку фінансову систему і макроекономічні показники.

Важливим сегментом іміджу держави є соціальна складова. Вона характеризує ступінь розвитку суспільства, дає інформацію про якість життя суспільства та рівня дотримання прав людини.

Human Development Index [11] – показник, який розраховується експертами Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй, який характеризує розвиток людини в країнах і регіонах світу. Рейтинг складається за трьома основними напрямками: індекс очікуваної тривалості життя, індекс освіти, індекс валового національного доходу. З 2014 по 2018 кардинальні зміни у позиціях України у рейтингу відсутні. У 2014 році Україна займала 83 місце з 185 держав, у 2018 – 88 місце. Це говорить про те, що загальний показник України складає 0,743, це нижче ніж показником країн Західної Європи. Відповідно, Україна відповідає критерію «країни з середнім рівнем людського розвитку».

Happy Planet Index [12] – показник створений з метою показати відносну ефективність, з якою країни використовують економічне зростання і природні ресурси. Індекс оцінює тривалість життя, добробут, нерівність між людьми всередині країни та екологічний стан, щоб визначити країни, які здатні забезпечити своїм жителям найдовше і щасливе життя. Згідно даних індексу за 5 років Україна погіршила свої показники, опустившись з 100 місця (2014 року) до 138 (2018) з можливих 151.

The Legatum Prosperity Index [13] – комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя та процвітання. Рейтинг кожної країни

визначається шляхом визначення середньозважених значень індикаторів, кожен з яких визначається як основа процвітання: економіка, підприємництво, управління, освіта, охорона здоров'я, безпека, особисті свободи, соціальний капітал, екологія. У 2014 році Україна займала 99 місце, у 2018 році – 111 місце з 142 країн. Найбільші бали Україна отримала у галузі освіти – 48. Рівень свободи особистості оцінили у 95 балів (з 149 можливих). Найгірші показники у галузі особистої безпеки (149 балів) та охорони здоров'я (135 балів), соціальний капітал (115 балів).

Соціальний сегмент міжнародного іміджу, на основі обраних індексів, характеризується середнім розвитком людського потенціалу, з високим рівнем у галузі освіти, проте з низькими показниками у сферах особистої безпеки, свободи особистості та охорони здоров'я.

The Travel and Tourism Competitiveness Index [14] – показник, який був створений з метою виміру конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму. Загальний індекс складається з 3 компонентів: відкритість держави, бізнес середовище та інфраструктура, людські, культурні та природні ресурси. У 2014 році Україна займала 84 місце, у період з 2015–2016 Україна не входила до рейтингу, через відсутність даних, у 2017–2018 роках Україна займає 88 місце з 148 ранжованих країн. У зв'язку з воєнними діями на Сході держави, Україна, відповідно до рейтингу, стала 10/10 найнебезпечніших країн для туристів поряд з такими країнами, як Єгипет, Кенія, Колумбія, Пакистан та Нігерія. У туристичному сервісі Україна займає 71 місце, 98 місце у сфері екології, 79 та 81 місце – авіа-інфраструктура та наземна/портова відповідно. Культурне надбання та історичні пам'ятки України – 51 місце.

Brands Finance Nation Brands [15] – рейтинг країн світу за показником вартості національних брендів, доповідь вказує на переваги, які може надати бренд сильної нації, а також економічний збиток, який можуть спричинити глобальні події, або ж неефективне управління брендами. При розрахуванні рейтингу враховується вартість бренду в грошовому вираженні, стійкість і потенціал національних брендів, а також демографічні та політичні показники, туристична привабливість, динаміка економічного росту. 2014 року Україна зайняла 53 місце зі ста оцінюваних країн та стала однією з 10 країн найбільшим падінням вартості бренду (Worst Performing). Вартість національного бренду знизилась на 37% та склала 80 мільярдів доларів. Проте у 2016 році, Україна стала однією з 5 країн (59 місце Best Performing), які стали найкращими у покращенні національного бренду, вартість зросла на 39%. У 2018 році Україна займає 60 місце. Як зазначає міжнародний рейтинг, український національний бренд, попри військову агресію з боку Російської Федерації, стабілізує свої позиції у міжнародному середовищі, проте найбільшою прогалиною є політична та економічна нестабільності.

Висновки:

У епоху постінформаційного суспільства імідж держави може стати інструментом впливу на суспільну свідомість, метою якого було б просування національних інтересів за межі власних кордонів. Українські меседжі, що прослідковують у міжнародних рейтингах, потребують корегування і кардинальних змін. Автором маються на увазі такі меседжі:

«28 років перманентних змін політичного вектору розвитку, як міжнародний імідж України», «Україна, як осередок політичної нестабільності», «Україна – країна неефективних державних інститутів», «Україна – небезпечна країна для туристів», «Україна – держава з невільною економікою». Інші меседжі навпаки потребують популяризації: «Україна – новаторська держава», «Україна – місце для розвитку малого та середнього бізнесу», «Україна – держава високоосвіченого населення», «Україна – держава висококваліфікованих співробітників».

Образ держави необхідно підтримувати, прослідковується чітка кореляція, що тональність інформаційного супроводу позначається на загальному іміджі держави, як наслідок, це впливає на інвестиційний клімат. Моніторинг іміджу держави, аналіз, впровадження нових ефективних заходів повинен стати першочерговим завданням для державних органів влади. Як неодноразово зазначалось у міжнародних рейтингах, найслабкіше місце України – державні інститути, саме з покращення іміджу інститутів і повинен початись новий виток історії українського міжнародного іміджу.

Аннотація. В статті розглянуто міжнародний імідж України, сформований на базі опублікованих даних міжнародних рейтингових вимірювань. По мнению автора, представлення об образі держави міжнародне суспільство отримує через призму різних інформаційних ресурсів, найважливішим з яких є багатопрофільні міжнародні рейтинги, які дозволяють фіксувати динаміку та прогнозувати світові тенденції. В роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу інформації. Результатом статті є сформований образ України, на базі міжнародних рейтингів, в очах світового суспільства з виділеними факторами, які потребують негайної трансформації.

Ключові слова: імідж країни, образ України, міжнародні рейтинги, інформаційні ресурси, світове суспільство.

Abstract. The article studies the international image of Ukraine, formed on the basis of published data of international ratings. According to the author, the international community forms the idea regarding the image of the state through various information resources, most important of which are multi-profile international ratings that record the dynamics and predict global trends. General scientific methods of analysis and synthesis of information were used while writing the paper. In conclusion, the author presents her vision of the image of Ukraine, based on international ratings. The author identifies the factors that require urgent transformation as they determine the image of Ukraine in the eyes of the international community.

Key words: country image, image of Ukraine, international ratings, information resources, global community.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наш імідж. Як Україну сприймають у світі. URL : <https://nv.ua/ukr/opinion/nash-imidzh-jak-ukrajinu-sprijmajut-u-sviti-2459084.html>
2. Ukraine profile – Timeline. URL : <https://www.bbc.com/news/world-europe-18010123>
3. The KOF Index of Globalization. URL : <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
4. Failed States Index. URL : <https://fundforpeace.org/2018/04/24/fragile-states-index-2018-annual-report/>
5. Global Peace Index. URL : <http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index/>
6. EIU Democracy Index. URL : <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
7. The Index of Economic Freedom. URL : <https://www.heritage.org/index/>
8. Global Competitiveness Index. URL : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>
9. The Global Innovation Index. URL : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>
10. Doing Business Index. URL : <http://www.doingbusiness.org/en/rankings>
11. Human Development Index. URL : <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>
12. Happy Planet Index. URL : <http://happyplanetindex.org/>
13. The Legatum Prosperity Index. URL : <https://www.prosperity.com/>
14. The Travel and Tourism Competitiveness Index. URL : <http://www.oceanhealthindex.org/methodology/components/tourism-competitiveness-index-tci>
15. Brands Finance Nation Brands. URL : https://brandfinance.com/knowledge_centre/articles/nation-brands/

УДК 349.6

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Ю. О. Осипенко, Є. О. Липницька

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання електронних петицій як форми реалізації прав громадян на прийняття рішень у сфері довкілля. Проаналізовано законодавство щодо подання представниками громадян електронних петицій та механізму прийняття на їх основі рішень, що стосуються охорони довкілля. Робиться акцент на окремих проблемах реалізації прав громадян на участь у прийнятті відповідних рішень шляхом подання електронних петицій. На підставі дослідження сформульовано пропозиції щодо внесення змін до законодавства.

Ключові слова: електронна петиція, громадянськість, охорона довкілля, екологічні права.

Постановка проблеми. Громадянськість є одним із найважливіших національних ресурсів для розвитку і впровадження екологічного законодавства. Набуття чинності Законом «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 року [1] істотно розширило форми взаємодії

громадськості та органів публічної влади України щодо вирішення проблемних питань, у тому числі у сфері охорони навколишнього природного середовища. Попри доволі активне використання електронних петицій в Україні, даний інститут має низку недоліків, більшість з яких зумовлені незначним досвідом електронної взаємодії органів державної влади та суспільства, недостатньою обізнаністю громадян з наданою їм можливістю, відсутністю контролю з боку державних органів за реалізацією успішних петицій.

Аналіз публікацій та досліджень. Питанням реалізації права на звернення громадян присвячено багато уваги у вітчизняній науковій літературі. Зокрема, вказану тему досліджували такі вчені, як В. Ф. Нестерович [2], В. В. Коваленко [3], В. В. Решота [4] та ін. Проте питання саме електронних петицій є недостатньо дослідженим в юридичній науці, що зумовлено нещодавнім запровадженням указанного інституту. Крім того, потребують окремого дослідження питання реалізації права на участь громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень саме через здійснення права на електронні петиції.

Метою статті є розробка пропозицій щодо застосування електронних петицій як однієї з форм реалізації прав громадськості на прийняття рішень у сфері охорони довкілля.

Виклад основного матеріалу. Електронні петиції існують у багатьох країнах світу. Більше 70 держав використовують цей інструмент взаємодії суспільства та влади. Головна мета такого документу – звернути увагу суспільства в цілому або влади на існуючу проблему у будь-якій сфері політики, економіки, громадського життя тощо.

Участь громадськості у формуванні екологічної політики держави, а також облік їх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства проголошено одним з основних принципів національної екологічної політики згідно Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [5].

Стаття 40 Конституції України проголошує право кожного громадянина направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і водночас зобов'язує останні надати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [6].

Для реалізації цього положення прийнято Закон України «Про звернення громадян», який створив механізм реалізації конституційного права шляхом надання можливості громадянам звертатися із заявами, скаргами, пропозиціями до будь-якого суб'єкта влади [7].

Початок законодавчого становлення інституту електронних петицій було покладено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції», а саме, Закон України «Про звернення громадян» був доповнений ст. 23-1 «Електронна петиція, порядок її подання і розгляду». Порядок розгляду електронних петицій, крім зазначеного Закону, врегульовано постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України» від 22.07.2016 р. № 457 [8], розпорядженням Голови Верховної Ради України «Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України» від 28.10.2015 р. № 1494 [9], указом Президента України «Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України» від 28.08.2015 р. № 523/2015 [10].

Правові підстави участі громадськості в прийнятті екологічно значимих рішень передбачені також на рівні міжнародних актів, в першу чергу, в Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25.06.1998 р. [11]. Конвенцією визначається, що в питаннях, які стосуються навколишнього середовища участь громадськості в процесі прийняття рішень підвищують якість рішень, які приймають, та процесу їх виконання, сприяють поліпшенню поінформованості громадськості щодо екологічних проблем, дають громадськості можливість висловлювати свою стурбованість, а державним органам – вести належний облік таких інтересів. Крім того, у цьому контексті відзначається важливість використання засобів електронних та інших засобів зв'язку, що з'являться в майбутньому.

В Україні на розвиток положень Орхуської конвенції був прийнятий наказ Мінприроди України від 18.12.2003 р. № 168, яким затверджено Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля [12]. Серед форм участі громадськості в прийнятті рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля, п. 1.5.6 наказу називає підготовку звернень до органів виконавчої влади з актуальних екологічних проблем з пропозиціями та рекомендаціями щодо їх вирішення в порядку, встановленому Законом «Про звернення громадян». Хоча в наказі йдеться про звернення виключно до органів виконавчої влади, відповідно до ст. 1 Закону України «Про звернення громадян» від громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. Таким чином, викладене вище дає підстави розглядати звернення громадян з точки зору участі громадськості в прийнятті екологічно значимих рішень.

Наразі громадяни можуть подати електронні петиції на офіційних веб-сайтах: Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування, а також – через онлайн-платформи: «Єдина система місцевих петицій» (152 громади), Розумне місто (101 громада), веб-сайти об'єднаних громад України (247 громад), Мій Голос (до будь-якого органу влади чи ОМС).

За статистикою, наданою аналітичною групою «Комунікація Змін» за серпень 2016 року перше місце серед головних тем електронних петицій займає тема охорони здоров'я та екології [13]. Згідно з показниками за червень-серпень 2016 року, кількість електронних петицій з теми охорони здоров'я та екології до Президента України складала 40, до Верховної Ради України – 65, до Кабінету Міністрів – 27 [14].

Щодо впливу електронних петицій на прийняття рішень та вчинення дій органами державної влади, то загалом їх результативність поки що є порівняно низькою. За статистикою, наданою аналітичною групою «Комунікація Змін» за серпень 2016 року лише 40 петицій до Президента України набрали 25 000 підписів та отримали офіційну відповідь. Проте це не означає, що всі ці петиції досягли своєї мети [15].

Важливою проблемою, що має місце під час розгляду електронних петицій, є сам характер відповіді, що надається органами державної влади та місцевого самоврядування. Прикладом може слугувати петиція № 41/001805-18еп, адресована Кабінету Міністрів України щодо обмеження імпорту, виробництва та обігу тонких поліетиленових пакетів в Україні, ініціатором якої виступила громадська організація «РеСінк» [16]. Вказана петиція з'явилась 3 квітня 2018 року та за три місяці з дня оприлюднення її підтримали більше 25 000 громадян. У відповіді на вказану петицію зазначено: «Вирішення питань, порушених в електронній петиції, повинно мати комплексний підхід та передбачати введення необхідних передумов до вибору альтернативного матеріалу пакетів, заходів стосовно раціоналізації їх збирання, утилізації без шкоди довкіллю, популяризації паперових та полотняних пакетів». Відповідь є надто абстрактною, не містить конкретного вирішення даної ситуації. Таким чином, якщо петиція зібрала потрібну кількість підписів – це ще не є гарантією її результативності.

Низька ефективність електронних петицій обумовлена й тим, що часто позитивна відповідь органів влади на звернення не супроводжується реальними діями, в той час як механізми контролю за реалізацією петицій відсутні. Натомість ефективну роботу щодо розгляду електронних петицій та прийняття відповідних рішень на їх основі демонструє міська влада м. Києва, а саме, рішенням Київської міської ради від 9 лютого 2017 року № 817/1821 «Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 08.10.2015 № 103/2006 «Про затвердження Положення про порядок подання та розгляду електронних петицій» було удосконалено механізм розгляду електронних петицій [17]. Цим Рішенням передбачається, що раз на місяць заступник міського голови – секретар Київської міської ради буде проводити нараду щодо стану розгляду Київською міською радою електронних

петицій, на яку запрошуються відповідальні посадові особи за опрацювання порушених в електронній петиції питань, інші посадові особи виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), автори електронних петицій, представники громадськості, журналісти та інші особи.

На сайті Київської міської ради з самого початку публікувалася не лише відповідь на петицію, а й вся хронологія розгляду порушеного у ній питання. Наприклад, петиція № 2079 про заборону вирубки лісів, парків, знищення скверів та протидію зменшенню зелених зон в м. Києві, яка зібрала 10382 підписи, автором якої є Баранова Галина Іванівна [18]. Відкриваючи зазначену петицію на сайті сервісу електронних петицій Київської міської ради можна побачити план заходів щодо реалізації цієї петиції, які доручення були дані, які рішення прийняті тощо. Крім того, у столиці також публікують регулярні звіти про виконання підтриманих петицій, а віднедавна за кожною підтриманою петицією закріплюється відповідальна особа, розробляється план заходів з її реалізації, забезпечується постійна звітність. Власне, цей позитивний досвід може бути корисним для багатьох інших міст України.

Висновки. Таким чином, електронні петиції є одним з ефективних та перспективних форм реалізації прав громадськості у прийнятті рішень, які стосуються охорони довкілля, екологічної безпеки кожного громадянина. Відповідний інструмент має досить велике значення для вирішення екологічних проблем країни або відповідного регіону, адже привертає увагу до важливих питань, забезпечує ефективність державного управління, своєчасність ухвалення управлінських рішень, взаємодію органів публічної адміністрації і громадян.

У зв'язку з наявністю вищевказаних проблем, пов'язаних з характером відповіді на електронну петицію, що надається органами державної влади, місцевого самоврядування, а також відсутністю механізмів контролю за реалізацією петицій пропонується передбачити у Законі України «Про звернення громадян» вимоги щодо відповіді на електронну петицію, при цьому обов'язково має бути зазначено:

посадову особу чи структурний підрозділ чи орган державної влади, на який буде покладено обов'язок задовольнити вимоги, що викладені в петиції;

кінцевий термін виконання вимоги, що міститься в петиції;

конкретний план дій (із зазначенням переліку нормативно-правових чи індивідуальних актів, які потрібно буде прийняти) з вказівкою, який орган чи посадова особа, коли і що саме зобов'язана здійснити з метою задоволення петиції;

механізми контролю за реалізацією петиції.

Врахування викладених вище пропозицій буде сприяти покращенню функціонування інституту електронних петицій та підвищення його ефективності.

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню питання електронних петицій як форми реалізації прав громадськості на прийняття рішень в області оточуючої природної середовища. Проаналізовано законодавство, регулююче подачу електронних петицій представниками громадськості, а також механізм прийняття на їх основі рішень, стосуючих охорони оточуючої природної середовища. Акцентується увага на окремих проблемах реалізації прав громадян на участь в прийнятті відповідних рішень шляхом подачі електронних петицій. На основі дослідження сформульовані пропозиції по внесенню змін в законодавство.

Ключеві слова: електронна петиція, громадськість, охорона оточуючої природної середовища, екологічні права.

Abstract. The article is devoted to the research of the issue of electronic petitions as a form of realization of the rights of the public to decision-making in the field of the environment. The legislation on the submission of electronic petitions by public representatives and the mechanism for making decisions on the environment based on them is analyzed. The emphasis is on individual problems of realization of citizens' rights to participate in making appropriate decisions by submitting electronic petitions. Based on the study, proposals are made to amend the legislation.

Key words: electronic petition, public, environmental protection, environmental rights.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 р. Законодавство України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-19>.

2. Нестерович В. Ф. Петиційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 96–102.

3. Коваленко В. В. Робота зі зверненнями громадян, які надходять до юридичної служби органів місцевого самоврядування: питання сьогодення. Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 74–78.
4. Решота В. В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. Вип. 15(1). С. 91–94.
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. Законодавство України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
6. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
8. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 року № 457. Законодавство України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249212541>.
9. Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України: Розпорядження Голови Верховної Ради України від 28 жовтня 2015 року № 1494. Законодавство України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1494/15-пр>.
10. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентіві України: Указ Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015 . Урядовий кур'єр. 2015. 01 вересня. № 159.
11. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція). Міжнародне право. 2012. № 2. С. 112–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mipr_2012_2_10.
12. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.12.2003 № 168. Офіційний вісник України. 2004. № 6. Ст. 357.
13. Комунікація змін. Народний порядок денний. Літо 2016. URL: <https://i.pinimg.com/originals/50/10/ef/5010ef1494476ec9cd2f4cd1d9e9630f.png>
14. Комунікація змін. Народний порядок денний. Літо 2016. URL : <https://www.facebook.com/ukrchanges/posts/824192527718383>.
15. Комунікація змін. Народний порядок денний. Літо 2016. URL : <https://i.pinimg.com/originals/50/10/ef/5010ef1494476ec9cd2f4cd1d9e9630f.png>.
16. Щодо обмеження імпорту, виробництва та обігу тонких поліетиленових пакетів в Україні: Петиція №41/001805-18еп. Офіційний сайт електронних петицій Кабінету Міністрів України. URL : <https://petition.kmu.gov.ua/m/Petition/View/1805>.
17. Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 08.10.2015 № 103/2006 «Про затвердження Положення про порядок подання та розгляду електронних петицій»: Рішення Київської міської ради від 9 лютого 2017 року № 817/1821. Офіційний інтернет-сайт Київської міської ради. URL : http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/4222E69157EC44FEC22580CD006DFFAA.
18. Назавжди заборонити законом: вирубку лісів, парків, знищення скверів та унеможливити зменшення зелених зон в м. Києві: Петиція № 2079. Сервіс електронних петицій Київської міської ради. URL : <https://petition.kyivcity.gov.ua/petition/?pid=2079>.

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ю. Р. Тріпак, А. Є. Краковська

Анотація. У даній статті проаналізовано проблемні аспекти визначення віку адміністративної відповідальності неповнолітніх. Досліджено думки науковців щодо доцільності зниження віку з 16 років до 14. Також досліджено існуючі заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх та запропоновано можливі способи удосконалення системи цих заходів. Методологічною основою роботи є порівняльно-правовий метод та метод аналізу.

Ключові слова: неповнолітній, адміністративна відповідальність, адміністративна відповідальність неповнолітніх, вік, заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

Вступ. Реалії сьогодення змушують замислитися над поведінкою такого суб'єкта права як неповнолітня особа. Суспільні процеси, що постійно перебувають в трансформації зумовлюють зміну їх поведінки. Так, держава є гуманною по відношенню до

правопорушників, особливо віком до 18 років. Однак ця гуманність не може переростати у жалість. Із урахування цього між вченими виникають суперечки щодо дієвості існуючих заходів мінімізації деліктоздатності неповнолітніх. Крім того, в адміністративному праві існує ряд заходів адміністративного впливу, які застосовуються до неповнолітніх, проте виходячи з їх змісту, постає проблема відповідності таких заходів до сутнісних ознак поведінки підлітка-правопорушника. До того ж, проблемним є питання визначеності віку адміністративної відповідальності підлітків.

Основою дослідження слугували наукові праці таких вчених як О. В. Ткаля, О. Л. Чернецьким, О. М. Ярмак, О. В. Горбач, Н. В. Лесько, В. О. Продаєвич, Р. В. Кимлик, В. Л. Ортинський, Т. І. Шанскова, Б. М. Лазарев, О. Г. Стрельченко та інші. Однак, проблематика обраної теми залишається актуальною у наукових колах, оскільки досі суперечливим є питання віку та заходів впливу, що застосовуються до цієї групи осіб.

Метою статті є наведення достатніх аргументів щодо зниження віку адміністративної відповідальності неповнолітньої особи, а також визначення можливих шляхів реформування кожного із існуючих заходів впливу на таку особу.

Виклад основного змісту. Стаття 13 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП) наголошує на тому, що до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24¹ цього Кодексу [1]. Однак науковці скептично відносяться до даної норми, оскільки в ч.2 ст. 184 цього ж Кодексу передбачено наступне: «Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173⁴ цього Кодексу, – тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Тобто, відбувається притягнення третьої особи до відповідальності за правопорушення, яке не було нею скоєне.

Так, О. В. Алексеева зазначає, що складність проблеми полягає в тому, що адміністративна відповідальність батьків пов'язана не з юридичним фактом, а з їх сукупністю, які мають юридичне значення, тобто правопорушення виступає у вигляді фактичного складу. Такий різновид адміністративних проступків можна визначити як протиправні, винні, адміністративно карані діяння батьків або осіб, які їх замінюють, з невиконання своїх юридичних обов'язків із виховання дітей і нагляду за ними, що призвели до порушення правових норм неповнолітніми. Тому, адміністративна відповідальність зазначених суб'єктів за ч.2 та ч.3 ст.184 КупАП повинна наставати лише за наявності протиправної поведінки батьків і протиправної поведінки неповнолітньої особи [2, с. 94].

У зв'язку із вищенаведеними та іншими фактами постає питання щодо доцільності визначення мінімального віку неповнолітнього з 16 років. Думається, що законодавець припускає зниження віку, однак в Україні це досі не закріплено на нормативно-правовому рівні.

Крім того, звертаючи увагу на закордонний досвід, зазначимо, що в Німеччині притягнення до відповідальності відбувається з 14 років. Це обумовлюється тим, що особа в момент скоєння правопорушення могла усвідомлювати сутність свого діяння в силу своєї достатньої розумової та моральної зрілості. У США неповнолітня особа, що досягла 14-річного віку, відповідає за вчинене нею діяння в повному обсязі, оскільки у вказаному віці вона повністю розуміє «неправильність» свого вчинку. В свою чергу, англійське законодавство розмежує три групи неповнолітніх, до однієї з яких також відносять підлітків у віці 14 років [3, с. 167–170]. Таке зниження віку відповідальності за кордоном є достатньо дієвим, оскільки базується на реальності розуміння 14-річним вчинюваного ним діяння та його наслідків.

Більшість українських вчених-адміністративістів також дотримуються цієї думки. Так, Є. Ю. Колосовський, досліджуючи різні думки науковців щодо визначення віку адміністративної відповідальності осіб до 18 років, посилається на позицію І. Ю. Ковальчука, який вказує, що неповнолітні з 14 років повинні нести адміністративну

відповідальність, через те, що правопорушення, які ними вчиняються, характеризуються підвищеним ступенем суспільної шкоди та їх поширеністю в підлітковому середовищі [4, с.79]. Тут же Є. Ю. Колосовський наголошує на доцільності думки Я. М. Шевченка, який також пропонує встановити вік адміністративної відповідальності для неповнолітніх з 14 років, акцентуючи при цьому увагу на загальному психофізіологічному та соціальному рівні розвитку неповнолітніх і співвідношенні з нормами кримінального права, за якими відповідальність настає з 14 років [4, с. 78].

Так, у постанові Кабінету міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» основними завданнями Міжвідомчої координаційної ради визначено вивчення, узагальнення, імплементація та сприяння використанню позитивного досвіду інших країн, зокрема європейських, під час удосконалення нормативно-правової бази з питань правосуддя щодо неповнолітніх, а також підготовка пропозицій стосовно запровадження ефективного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей їх розвитку [5].

Тому досі залишається незрозумілим, чому в адміністративному законодавстві України не врегульована дана проблема віку неповнолітніх. Варто знизити вік з 16 років до 14, оскільки така особа психічно готова і усвідомлює скоєне нею правопорушення та негативні наслідки свого діяння. До того ж, більшість правопорушень, скоєних особами до 16 років залишаються безкарними й породжують ще більше свавілля з боку підлітків. А враховуючи, що 14-річний вік фігурує у законодавстві України як найменший, то юридично вірним буде встановлення його і в адміністративному праві України.

Ще одним проблемним питанням є види заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень. З метою мінімізації скоєння адміністративних правопорушень неповнолітніх чинним КупАП передбачено ряд таких заходів впливу, зокрема: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання (ст. 24¹ КупАП). Так, на думку Л. Л. Савранчук, заходи адміністративного впливу до неповнолітніх – це різновид заходів адміністративної відповідальності з боку держави на неправомірну поведінку особи та мають виховний характер, що полягає в обмеженні його особистих благ. Ознаками таких заходів є: застосовуються на основі норм адміністративного права; є засобом охорони суспільних відносин у сфері державного управління; застосовуються органами адміністративної юрисдикції лише у випадку порушення вимог адміністративно-правових норм; застосовуються лише до неповнолітніх віком від 16 до 18 років; створюють для правопорушника несприятливі юридичні наслідки, що полягають в осуді поведінки та обмеженні його особистих благ [6, с. 247].

Проте ряд вищезазначених заходів не є досконалим, а є малоефективним і застарілим. Перш за все, варто зазначити, що КупАП не дає поняття цих заходів, що створює складність у визначенні їх правової природи. Також не вказано цілей застосування таких заходів впливу до неповнолітніх, тому їх виховну мету можна зрозуміти лише аналізуючи їх зміст. У науковій літературі вже існує ґрунтовне визначення понять та цілей заходів впливу, які можна застосувати у нормах КупАП. Так, наприклад, О. Ткаля погоджується із думкою Г. Стрельченко та А. Є. Намазова, які стверджують, що попередження адміністративних правопорушень, які вчинюються неповнолітніми, є гуманним, дієвим та найбільш ефективним засобом (способом) скорочення кількості адміністративної деліктності, оскільки воно пов'язане з такими заходами з боку держави і суспільства, які спрямовані не лише на виявлення й усунення причин та умов, що сприяють правопорушенням, а й на утримування неповнолітнього від їх вчинення, припинення правопорушень та притягнення їх до відповідальності [7, с. 126].

Л. В. Шетак та С. В. Веремієнко вважають, що попередження як захід адміністративного впливу, що застосовується до неповнолітніх більш доречно назвати

застереженням. Це дозволить уникати термінологічної плутанини в ході застосування даного заходу, адже попередження – це також вид адміністративного стягнення, що передбачений п. 1 ст. 24¹ КупАП [8, с. 63].

Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого викликає сумніви в його застосуванні, виявлені на основі його неоднозначності. Так, Л. В. Шетак та С. В. Веремієнко припускають, що тут мова йде про вибачення винуватого безпосередньо перед потерпілим, без свідків, або можна вважати, що воно передбачає вибачення через засоби масової інформації, якщо відповідна неправдива інформація була повідомлена саме через ЗМІ. Таке двозначне бачення науковців ґрунтується на відсутності вказівки на публічність в зазначеному заході [8, с. 62]. Тому, доцільним є віднесення зобов'язання попросити вибачення до додаткових, факультативних заходів, тим паче, що воно не несе в собі виховного характеру, а лише примусовий. До того ж, при здійсненні такого зобов'язання розкаяння з боку неповнолітнього може бути відсутнім, що, як наслідок, не міститиме в собі превентивної мети запобігання правопорушенню.

Щодо такого заходу впливу як догана або сувора догана, то на думку І.В. Іващенко такі заходи слід виключити зі змісту ст. 24¹ КупАП та ввести в практику дисциплінарну відповідальність для учнів закладів освіти. Ці заходи мають застосовуватися керівництвом навчального закладу [9, с. 99]. Однак така думка підлягає критиці. По-перше, такий захід адміністративного впливу слід віднести до заходів додаткового, факультативного характеру, оскільки особи віком від 16 до 18 років можуть працювати, а виключення такого заходу призведе до безкарності у разі скоєння ними правопорушень. По-друге, встановлення дисциплінарної відповідальності для учнів із уповноваженням керівництва закладу на їх застосування порушує принцип гуманності щодо неповнолітніх, оскільки ставлення такої уповноваженої особи до правопорушника буде суб'єктивним.

Останнім законодавець передбачив передачу неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінують, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Н. В. Лесько, досліджуючи дану проблему виокремлює у своїй роботі позицію І. П. Багаденка, який вважає недоцільним передачу неповнолітньої особи під нагляд громадської організації, оскільки в сучасних умовах добровільні засади та безоплатна ініціатива втрачають дієвість [10, с. 17]. Враховуючи малоефективність такого заходу, варто замінити його більш дієвим. Таким заходом є постановка на превентивний (профілактичний) облік в органах Національної поліції, запропонована І. В. Іщенко [9, с. 99]. Також важливою, як зазначає О. Ткаля, є думка О. Л. Чернецького, який наголошує на встановленні зобов'язання відвідувати навчальні програми правоохоронного спрямування зі встановленням днів, тривалості та часу початку і закінчення занять та на відбування громадських робіт, що полягають у виконанні правопорушником у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт [7, с. 128].

Для того аби забезпечити належне виконання неповнолітнім покладеного на нього відповідного заходу впливу, О. О. Кукшинова пропонує доповнити КупАП нормою, в якій передбачити відповідальність неповнолітнього у разі ухилення від застосування до нього заходів впливу або у випадку вчиненого ним повторного адміністративного правопорушення протягом року [11, с. 62].

У розпорядженні Кабінету міністрів України «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» зазначено, що останнім часом зберігається тенденція до зменшення кількості суб'єктів, що надають соціальні послуги, зокрема послугу із соціальної профілактики. На рівні місцевого самоврядування недостатньо уваги приділяється попередженню та профілактиці правопорушень серед дітей, зокрема спостерігається відсутність ініціатив у територіальних громадах щодо розвитку профілактичних послуг для дітей та молоді з урахуванням потреб громади, стратегічного планування таких послуг, запровадження механізмів здійснення контролю та оцінки якості [12]. Тому, на думку Н. В. Лесько, слід врахувати думку І. П. Багаденка, який пропонує створення наглядових інстанцій з метою забезпечення реалізації цих заходів [10,

с. 17]. Таку позицію підтримують у наукових колах, вважаючи, що це дасть змогу швидше і ефективніше реагувати на вчинені неповнолітніми правопорушення.

Висновки. Таким чином, було проведено дослідження деяких проблем адміністративної відповідальності неповнолітніх, а саме зниження віку та покращення заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх. Слушним є зниження до 14 років вікового критерію особи щодо визнання її такою, що повинна понести адміністративну відповідальність, оскільки психологічний стан такої особи дозволяє їй усвідомлювати всю повноту своїх діянь й передбачати наслідки. Таке нововведення дасть змогу не залишати безкарними протиправні діяння осіб віком від 14 років. Тому, пропонуємо до ч. 1 ст. 13 КупАП внести наступні зміни: «До осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24¹ цього Кодексу». Також необхідно ввести в законодавство визначення поняття та цілей заходів адміністративного впливу, що застосовуються до осіб віком від 14 до 18 років. Доцільним також є змінення такого заходу впливу як попередження на застереження й встановлення його основним. Заходи зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення та догана або сувора догана віднести до заходів додаткового (факультативного) характеру. А передачу неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання замінити на постановку неповнолітнього на превентивний (профілактичний) облік в органах Національної поліції й також віднести до заходів основного характеру. Відповідно до цього необхідним є створення наглядових інстанцій з метою забезпечення реалізації цих заходів. Наслідком таких нововведень буде забезпечення належного виховного впливу підлітків та подолання девіантної поведінки з боку останніх.

Аннотація. В данной статье проанализированы проблемные аспекты определения возраста административной ответственности несовершеннолетних. Исследованы мысли ученых о целесообразности снижения возраста с 16 лет до 14. Также изучены существующие меры воздействия, применяемые к несовершеннолетним и предложены возможные способы усовершенствования системы этих мер. Методологической основой работы является сравнительно-правовой метод и метод анализа.

Ключевые слова: несовершеннолетний, административная ответственность, административная ответственность несовершеннолетних, возраст, меры воздействия.

Abstract. In this article analyzed the problem aspects of determining the age of administrative liability of minors. The researchers' opinions on the expediency of reducing the age from 16 to 14 years have been researched. The existing measures of influence on minors have also been studied and possible ways of improving the system of these measures have been proposed. The methodological basis of the work is the comparative legal method and method of analysis.

Key words: minor, administrative responsibility, administrative responsibility of minor, age, measures of influence.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради*. 1984. № 51. Ст. 1122 (Із змінами).
2. Алексеева О. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. № 14. С. 93–96.
3. Павловська А. А. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх (зарубіжний досвід). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1. С. 166–174.
4. Колосовський Є. Ю. Неповнолітні – суб'єкти адміністративної відповідальності: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 76–82.
5. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх: постанова КМУ від 24.05.2017 № 357 / *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-п>.
6. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245–248.
7. Ткаля О. Проблеми та перспективи адміністративного впливу, що застосовується до неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 125–129.
8. Шестак Л. В., Веремієнко С. В. Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 61–65.

9. Іващенко І. В. Адміністративна відповідальність як засіб ювенальної превенції. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 97–100.

10. Лесько Н. В. Правова природа адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 14–18.

11. Кукшинова О. О. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі торгівлі. *Молодий вчений*. 2015. № 3(1). С. 55–63.

12. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження КМУ від 18.12.2018 № 1027-р *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-p>.

УДК 007:324-057.177.1(73+44)«2016/2017»

DIGITAL PR-ТЕХНОЛОГІЇ У ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ КАМПАНІЯХ США ТА ФРАНЦІЇ 2016–2017 рр.

К. А. Швець, О. М. Чальцева

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про digital PR-технології у передвиборчих президентських кампаніях США та Франції 2016–2017 рр. про специфіку застосування нових видів PR-технологій у президентських передвиборчих кампаніях у США та Франції у 2016–2017 рр. Методологічною основою роботи є системний підхід в основі якого покладено «Теорію Комунікації Дойча», біхейвіоралістичний підхід – «Теорії магічної кулі». Також була застосована «Теорія пропаганди Гарольда Лассуелла», а також «Теорія медіазалежності». Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування компаративного методу, а саме: бінарне пряме порівняння (за принципом максимальної схожості країн), темпоральне (синхронне) порівняння; контент-аналіз; івент-аналіз.

Ключові слова: PR-технології, digital-технології, президентські вибори, Big Data, соціальні мережі.

Актуальність обраної тематики обумовлена тим, що у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій кожного року digital PR-технології, ідея яких полягає у використанні соціальних мереж, різноманітних блогів та передвиборчих сайтів, стають все популярнішими в якості найбільш ефективних каналів політичної комунікації та впливу на виборців.

У даний час в Україні триває передвиборча президентська кампанія та попереду парламентська, тому аналіз застосованих digital PR-технологій у передвиборчих кампаніях США та Франції 2016–2017 рр. послугують для України певним досвідом щодо просування будь-якого іміджевого продукту у тому числі й політичного. Тому даний аналіз може бути використаний як вітчизняними кандидатами/партіями, так і аналітиками для ідентифікації інструментів передвиборчих кампаній.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що виокремлено специфіку застосування нових видів PR-технологій у президентських передвиборчих кампаніях у США та Франції у 2016–2017 рр. Систематизовано, визначено вплив PR-технологій на виборчий процес в окремих країнах (на прикладі президентських виборів у США та Франції у 2016–2017 рр.). Доведено доцільність застосування різних видів технологій у передвиборчих президентських кампаніях.

Мета дослідження: виявити специфіку застосування сучасних та традиційних PR-технологій в президентських передвиборчих кампаніях у США та Франції у 2016–2017 рр.

Предметом дослідження є PR-технології у передвиборчих президентських кампаніях у Франції та США в 2016–2017 рр.

Об'єктом дослідження виступають передвиборчі президентські кампанії у США та Франції в 2016–2017 рр.

Методи дослідження: компаративний метод, а саме: бінарне пряме порівняння (за принципом максимальної схожості країн), темпоральне (синхронне) порівняння; контент-аналіз; івент-аналіз.

Структуру і логіку роботи обумовила наступна наукова гіпотеза: Специфікою сучасних виборчих кампаній є застосування комплексу традиційних та сучасних PR-технологій з очевидним превалюванням digital PR-технологій (на прикладі США та Франції).

Сучасні передвиборчі кампанії залежать від ефективності різних видів комунікації. З активним розвитком інформаційних технологій значного поширення набули онлайн-комунікації. Інтернет-маркетинг, який також називають digital-маркетинг, ідея якого полягає у використанні соціальних мереж, різноманітних блогів та передвиборчих сайтів є основою сучасних онлайн-технологій [1].

Протягом останнього десятиліття зміни у інформаційно – комунікаційному середовищі, які були спричинені інноваціями у digital-технологіях, створили своєрідну вимогу для політичних еліт застосовувати та інтегрувати різноманітні digital-практики у своїх передвиборчих кампаніях.

Важливою особливістю є те, що політична реклама в Інтернеті доступна широким верствам населення [2].

За статистичними даними «Digital Statistical Indicators» кожного року відбувається зростання активних користувачів глобальної мережі – Інтернет. Так, наприклад, у США з 2016 по 2017 рр. кількість користувачів зросла з 282.1 млн. осіб (87 %) до 286.9 млн осіб (88 %), а у Франції з 55.43 млн. осіб (86 %) до 56.80 млн. осіб (88 %).

Якщо розглядати статистичні дані з боку вікової статистики, то: у Франції користувачів глобальної мережі за даними 2017 р. у віковій категорії з 18 – до 49 років – 93 % опитаних користуються Інтернет-мережами, з 50 р. – до 70 р. – 77 %, а ті кому за 70 років – 48 % опитаних.

У США відповідно люди віком 18–49 років – 97 % опитаних є Інтернет-користувачами, з 50 р.– до 70 р. – 76 % респондентів користуються глобальною мережею – Інтернет, а люди віком за 70 р. – 52 %.

У зв'язку з цим, з кожним роком digital PR-технології, які полягають у використанні соціальних мереж, різноманітних блогів та передвиборчих сайтів, стають все популярнішими в якості найбільш ефективних каналів політичної комунікації.

Соціальна мережа дозволяє проводити цільові рекламні кампанії, спрямовані саме на певну аудиторію в залежності від демографічних, географічних критеріїв, а також особистісних характеристик [2].

У передвиборчих президентських кампаніях США та Франції у 2016–2017 рр. найбільш задіяними стали соціальні мережі, наприклад такі як: Facebook, Snapchat та Twitter. Головною метою застосування даних соціальних мереж було донести різні політичні меседжі різним аудиторіям.

Фейсбук дозволяє максимально точно визначити мотивацію певної аудиторії, враховуючи переваги й інтереси, які визначають проблеми і питання, що цікавлять [3].

Таким чином, можна виділити конкретні групи для таргетованої реклами, які враховують особистісні особливості, мотиви поведінки, життєві цінності, поведінкові установки і навіть віросповідання.

Під час таргетованої передвиборчої кампанії у Фейсбук 7–10 % від охопленої аудиторії здійснюють дію (лайк, шер, коментар). Дані цих людей потім стають основою для розширеної рекламної кампанії на основі big-data (look-a-like аудиторій). А вже за результатами багатомісячної кампанії визначаються прихильники кандидата і партії, на яких потім ведеться кампанія з ретаргатінгу для отримання голосів на виборах [4].

Однак, у цьому випадку слід зазначити, що успіх передвиборчої кампанії Еммануеля Макрона пов'язаний з ефективним застосуванням інформаційно-комунікативних технологій, таких як Big Data та Краудфандинг. Останнє базувалось на тому, що команда М. Макрона організувала безпосереднє залучення громадян до розробки передвиборчої програми. Так, за сприянням місцевих комітетів було організовано та проведено ряд зустрічей з електоратом. Саме дані комітети зуміли об'єднати французьке суспільство навколо спільних проблем, що стало вагомим інструментом у виробленні спільної програми [4].

Використання технології «Big Data» в кампанії Макрона було засновано на географічній сегментації країни, яку здійснювала компанія «LMP». Францію розбили на 60 000 ареалів приблизно по 1000 чоловік в кожному. Це масштаб міського кварталу. На ці зони наклали історію голосування (явка і ідеологічні переваги), соціально-економічні і демографічну статистику, дані соціопитувань, дані про наявність волонтерів в цій зоні і поблизу. Виходячи з цього, розподілили пріоритети в агітації, графік роботи і положення пікетів, графік і частоту зустрічей з кандидатом і його представниками. Крім того, завдяки цьому у людей з'явився контакт із його рухом на ранній стадії, а волонтери набули досвіду агітації. Таким чином технологія Big Data допомогла Е. Макрону, опираючись на очікування виборців, скласти досконалу політичну програму [4].

Щодо застосування технології Big Data Дональдом Трампом – варто сказати, що його штабом була найнята компанія «Cambridge Analytica», яка розробила модель, що дозволяла вирахувати особистість кожного повнолітнього громадянина США задля просування таргетованої реклами [5].

«Cambridge Analytica» закупила персональні дані з усіх можливих джерел: кадастрові списки, бонусні програми, телефонні довідники, клубні карти, газетні підписки, медичні дані. Потім «Cambridge Analytica» схрещує ці дані зі списками зареєстрованих прихильників Республіканської партії і даними по лайкам-репостам в Facebook – ось і виходить особистий профіль по «методу океану». З цифрових даних можна відслідкувати людські страхи, прагнення, інтереси, а також адреси проживання [5].

Дана компанія також використовує IQ-тести та інші невеликі додатки, щоб отримувати осмислені лайки від користувачів Facebook. У них є психограми всіх повнолітніх американців, це 220 млн. чоловік. За допомогою цих психограм політтехнологи вирішують як вести агітаційну політику щодо виборців [5].

Досить обережно американськими та французькими штабами використовувались традиційна технологія «персональна підтримка». Так, Барак Обама заявив у мікроблозі Twitter після виступу Хіллари Клінтон на партійному з'їзді у Філадельфії, що у неї «Відмінна мова», «Вона пройшла перевірку. Вона готова. Вона ніколи не здається. Тому Хіллари повинна бути нашим наступним президентом».

Група французьких реперів YSM підтримала кандидата Макрона чотири хвилинним кліпом під назвою «Еммануель Макрон» [6].

Великий ефект французькому та американському кандидатам – Макрону та Клінтон – також дала стандартна американська технологія – «робокол». Це автоматичні дзвінки виборцям із записом голосового звернення кандидата. За тиждень з допомогою «робоколла» звернення від Еммануеля Макрона та Хіллари Клінтон прослухали до 6 млн. виборців [6].

До палітри використання політичних технологій досить ефективними у президентських передвиборчих кампаніях США та Франції виявилися технології, які застосовувались під час дебатів. До таких PR-технологій можна віднести:

1. Технологія «мобілізуючі тематики електорального дискурсу». Обговорювали внутрішні питання: економіку, податки, спокій всередині країни і безпеку. Трамп концентрувався на одній темі – зменшенні податків. У тому числі для малого бізнесу. Логіка в нього проста: менше податків – менше мотивів для виведення виробництв до іноземних країн. Хіллари Клінтон, з іншого боку, говорила про збільшення податків для великого бізнесу. Її план – це насамперед інвестиції в середній клас, науку, хайтек. Клінтон закликала не замикатися в собі, а бути максимально відкритими для інших [8].

2. Технологія «мобілізуюча цінність». Для Клінтон «мобілізуючою цінністю» є теза про так звану мудрість Америки та її народу. Також цією цінністю є кожен працюючий американський громадянин, незалежно від його етнічного походження, расової приналежності та віросповідання. Дональд Трамп на тлі використання у своїй кампанії таких механізмів маніпуляції, як страх, популізм, критиканство чинного політичного режиму, обрав «цінністю» «внутрішню економічну безпеку» американців. І, звичайно, найдискусійніша «цінність» передвиборчої кампанії Трампа – це його специфічне

розуміння расового питання. Для Трампа Америці потрібні лише освічені мігранти, інших, тобто «недобрих людей» (часто Трамп вказував на свій поділ людей на «добрих» і «недобрих»), він готовий у перші дні й місяці свого президенства вигнати зі США [8].

3. Технологія «Трансформація конфліктної програмної тези опонента», а також технологічний прийом «дозованої чи мінімізованої програмної критики». Зокрема, Клінтон багато говорила про «діалог» силовиків і різних соціальних груп. Про згоду в суспільстві, а так само про права меншин. Перш за все афроамериканських, мексиканських та інших. Щодо Трампа – тези про посилення міграційної політики на дебатах у його спічі не пролунали. Він вирішив не нервувати зайвий раз виборців. Очевидно, що обидва кандидати намагаються достукатися до соціальних низів. А це цілком логічно, адже освічених білих християн американців стає дедалі менше: расові, національні та інші меншини вирізняються великими темпами природного приросту [8].

Теледебати між французькими кандидатами були запеклими через образливі закиди з обох сторін. Е. Макрон звинувачував М. Ле Пен в тому, що вона нагнітає атмосферу страху та є політичною шарлатанкою схожою на свого батька-екстреміста. М. Ле Пен називала його і маріонеткою соціалістів, небезпечним зряддям світових фінансових груп і слухняним виконавцем усіх побажань Ангели Меркель. В підсумку багато глядачів зрозуміли, що країна може прокинутися із новим ультраправим президентом, що несе дестабілізацію і не бажає працювати в інтересах усіх французів. І єдиний, хто може зупинити такого президента, – Еммануель Макрон [7].

Таким чином, в проаналізованих країнах ми дослідили, що США та Франція використовували digital PR-технології в різній пропорційній та різній соціальній сегментації.

Підсумовуючи усе вище сказане, можна стверджувати, що digital PR-технології спрацьовують тільки в демократичних системах, оскільки дані країни мають усі необхідні для цього умови (соціальні, технологічні, ціннісно-культурні). Тобто в державах, де немає реальної опозиції, де відсутні вільні і незалежні ЗМІ, де влада намагається взяти під контроль Інтернет, де вибори відбуваються без виборів – там сучасні PR-технології використовуються для підтримки рейтинга лідера чи політичної сили, яка багато років при владі, а також для просування «наступника». До даних країн можна віднести РФ, Білорусь, Казахстан, Кубу та Китай.

В Україні digital PR-технології перебувають на етапі становлення і не всі форми ще використовуються і широко сприймаються суспільством. Тому, проаналізувавши президентські передвиборчі кампанії США та Франції 2016–2017 рр. і визначивши специфіку впливу сучасних PR-технологій на електорат можна говорити про те, що досвід застосування digital PR-технологій може бути використаний і в українських передвиборчих кампаніях.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о digital PR-технологиях в предвыборных президентских кампаниях США и Франции 2016–2017 гг., о специфике применения новых видов PR-технологий в президентских предвыборных кампаниях в США и Франции в 2016–2017 гг.. Методологической основой работы является системный подход в основе которого лежит «Теория Коммуникации Дойча», бихейвиоралистичний подход – «Теория магической пули». Также была применена «Теория пропаганды Гарольда Лассуэлла», а также «Теория медиазависимости». Специфика исследуемой темы предусматривает применение сравнительного метода, а именно: бинарное прямое сравнение (по принципу максимального сходства стран), темпоральное (синхронное) сравнение; контент-анализ; ивент-анализ.

Ключевые слова: PR-технологии, digital-технологии, президентские выборы, Big Data, социальные сети.

Abstract. This study provides information on digital PR technologies in the 2016-2017 presidential campaigns of the United States and France, on the specifics of using new types of PR technologies in presidential election campaigns in the United States and France in 2016-2017. The methodological basis of the work is the systematic approach based on the “Deutsch Communication Theory”, the behavioral approach – the “Magic Bullet Theory”. The “Theory of Propaganda by Harold Lasswell” was also applied, as well as the “Theory of Media Dependency”. The specificity of the topic under study provides for the application of a comparative method, namely: binary direct comparison (according to the principle of maximum similarity of countries), temporal (synchronous) comparison; content analysis; event analysis.

Key words: PR-technologies, digital-technologies, presidential elections, Big Data, social networks.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Квіт С. Масові комунікації. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 206 с.
2. Денисюк С. Г. Технологічні виміри політичної комунікації: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 392 с.
3. Ryan D., Jones C. Understanding digital marketing: marketing strategies for engaging the digital generation. London: Kogan Page, 2009. 272 с.
4. The real story of how big data analytics helped Obama win. *InfoWorld*. 2008. URL : <https://www.infoworld.com/article/2613587/big-data/the-real-story-of-how-big-data-analytics-helped-obama-win.html>.
5. Big Data. What it is and why it matters? URL : https://www.sas.com/en_us/insights/big-data/what-is-big-data.html
6. Élection présidentielle 2017: Macron, Le Pen... revivez le premier tour. URL : <http://www.rtl.fr/actu/politique/en-direct-resultats-election-presidentielle-2017-7788231933>
7. Élection présidentielle 2017: retrouvez tous les sondages grâce à notre compilateur. URL : http://www.huffingtonpost.fr/2017/03/19/lection-presidentielle-2017-retrouvez-tous-les-sondages-grace_a_21902832/
8. Юрченко Є. О. Американські виборчі технології на світовій арені. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Число 2. С. 172–177. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2009_2_27.pdf

УДК: 32 – 027.21:327(410)

ДИЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

А. В. Шевченко, М. І. Прихненко

Анотація: У цій статті розглянуто основні витoki виникнення «дилеми ідентичності» через призму зовнішньополітичних концепцій британського істеблішменту із моменту закінчення Другої світової війни і до теперішніх подій. В процесі дослідження були використані наступні методи та підходи: системний підхід, який надав можливість розглянути явище що вивчається у якості цілісної елементу; а також методи індукції та дедукції, проблемно-історичний метод, та діалектичні методи дослідження. Автором зроблено висновок про наявність «системної похибки» в системі ціннісно-ідеологічних орієнтирів держави, яка виникла ще за часів закінчення Другої світової війни та трансформувалася в елемент зовнішньополітичної традиції держави.

Ключові слова: Велика Британія, дилема ідентичності, зовнішньополітична традиція Великої Британії.

Поняття «ідентичність» у сучасному науково-практичному дискурсі з питань міжнародних відносин виступає у якості одного з визначального фактору зовнішньополітичного курсу держави. Велика Британія, в даному контексті, виступає у якості актора, який класифікується як «незручний партнер» з багатьох питань порядку денного. В першу чергу, ця проблема виражається в «блуканнях в колах ідентифікації», які свого часу були окреслені прем'єр-міністром держави В. Черчиллем, та проявляється в тих особливостях зовнішньополітичного курсу держави на сучасному етапі.

Через це в наукових колах актуалізується питання вивчення проблеми ідентичності держави на міжнародній арені, що і буде метою чинного дослідження.

Питання само ідентифікації держави на міжнародній арені підіймається дослідниками як вітчизняних, так і закордонних наукових шкіл, автори яких наголошують на декількох ключових ідеях: одна група дослідників пише про багатосторонню і стрімку трансформацію британської ідентичності, яка розпочалась із середини ХХ століття, і загострилась в 90-ті. рр., акцентуючи увагу, що проблема виникла через історичний, політичний та економічний характер, пов'язаний із розпадом Британії імперії, [16] інші пояснюють такий хід подій через зникнення ідеологічної конфронтації «капіталізм – комунізм», внаслідок якого Сполучене Королівство піддається випробуванням, найбільш із яких є де-еволюція і посилення ролі регіонів в ЄС [9], і також остання група дослідників, які акцентують увагу на тому, що проблема пов'язана складними відносинами Британії та Європи, а також

співвідношення британської та європейської ідентичностей, яке ставить перед державою питання «самовизначення» [15].

Концептуалізуючи проблематику зовнішньої політики Великої Британії після Другої світової війни, дослідники говорять про наявність «фактору занепаду» держави, який виражався у низці економічних, політичних, соціальних та культурних проблем, найважливішою з яких було перетворення на, так звану, «державу другого ешелону» [25] держави. Дана концепція не вирішувала ключової проблеми, а саме позиціонування Британії в новій системі міжнародних відносин. Спроби подальшого переосмислення даної концепції призвели до формування дилеми ідентичності держави, яка проявлялася у спробах відноситися до різних ідейно-ідеологічних ідентифікаторів: англо-саксонська ідентичність; європейська ідентичність; лідер Співдружності; транскордонний міст; один зі «стовпів» ліберально-демократичного порядку; тощо. Разом із «глобальним» («імперським») баченням політичними елітами міжнародних/світових процесів ця проблематика стає елементом зовнішньополітичної традиції держави.

Після закінчення війни у 1945 році, у Британії до влади приходять лейбористи, у яких політика ґрунтувалась на основі традиційного національного інтересу. Пояснення зрозуміле: Велика Британія повинна залишитися «великою», тому була необхідність підтримувати імперські зв'язки, як стратегічну перевагу між СРСР та США. Тому імперія виступала важливим аспектом підтримання сильної економіки, політичних амбіцій та ресурсної бази [2]. Важливо зазначити, що після приходу лейбористів, Британія уже отримувала від прихильників євроінтеграції запрошення на вступ до Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), але К. Еттлі відмовився від пропозиції, заявивши: «Ми не збираємося приєднуватися до групи держав, чотири з яких ми щойно врятували від двох інших» [27], ставши автоматично у якості спостерігача і що підтверджує бачення ролі «першого ешелону».

Особливу роль зіграла стратегія тодішнього керівника зовнішньополітичного відомства Е. Бевіна, яка базувалась на концепції «третьої сили», головними завданнями якої були: утримання Америки від повернення до політики ізоляціонізму, стримування комунізму, роль трансатлантичної ланки. Основна мета – перетворити державу на «середину планети», зберігаючи місце-тріумфатора нового світового порядку [23].

Наступним, хто намагався, незважаючи на політичні та економічні проблеми у державі, утримати глобальну роль Британії, став консерватор В. Черчилль. Та на відміну від попередників, політик розумів, що без підтримки могутнього заокеанського сусіда, держава не зможе зберегти свою глобальну вагу. Тому в 1948 році, В. Черчилль проголошує доктрину «трьох сфер впливу», центром перетину якого вважалась Британія. За ступенем пріоритетності цих «кіл», розглядалися: Британська співдружність та імперія, англо-американські «особливі відносини» і британські домініони та взаємодія з континентальною Європою [14]. В основному концепція опиралась на відносини із США в якості протиставлення до Радянського Союзу. Консерватор, як і його попередники, також відмовляється від вступу до ЄОВС, але при цьому підтримує ідею «об'єднаної Європи».

Варто зазначити, що доктрина «трьох сфер впливу» В. Черчилля завжди залишатиметься актуальною, незважаючи на те, хто буде очолювати владу чи лейборист, чи консерватор, але при цьому ж доктрина розділила думки британського істеблішменту «за» і «проти» Європи. Головною проблемою було те, що погляди політиків не відповідали певним політичним угрупованням, що і призвело до того, що зовнішня політика держави змінювалась в залежності від керівника, який приходить до влади та його особистих поглядів.

Протягом наступних років, ми можемо спостерігати за спробами Британії втримати рівність між СРСР та США, але Суецька криза 1956 р., остаточно вкорінила біполярну систему, і вказала на проблеми держави, залишаючи Сполучене Королівство у статусі «великої» держави. В цей же момент проявляється інша принципова тенденція – Лондон почав стукати в двері ЄЕС. [19] У 1973 році, незважаючи на протиріччя серед британського істеблішменту, Британія вступає до європейського проекту, але саме із цього моменту ми можемо прослідкувати за періодом найбільших сумнівів та коливань держави з приводу

членства, а саме: протистояння єврооптимісти vs євроскептики, питання англо-американських відносин та Брекситу, що вказують на необхідність визначення місця на міжнародній арені.

Підключення держави у 1973 році до європейського проекту, свідчило про остаточне складання нової конфігурації доктрини «трьох сфер впливу», серед якої відносини із Європою виходять на друге місце, відтіснивши фактор Співдружності [20]. Але як зазначалось вище, що після вступу до ЄЕС посилюється внутрішня проблема у державі – суперечності серед британського істеблішменту щодо майбутнього курсу Сполученого Королівства. Важливу роль у цьому протистоянні відіграла прем'єр-міністр М. Тетчер.

На відміну від своїх попередників, М. Тетчер хоча продемонструвала незмінну життєздатну позицію Британії як «великої держави», та все ж прийняла більш прийнятну роль для Сполученого Королівства, в основі якої зосередження на інтеграцію до ЄЕС.

Спочатку в поглядах політика ми можемо спостерігати лінію єврооптиміста, коли на виступі у січні 1976 р., вона не протистояла євроінтеграції, а лише застерігала щодо обережності прийняття рішень [10]. Та участь держави у європейському проекті політик розглядав як політична та економічна вигода, а сам факт того, що Сполучене Королівство було на третій сходинці після «наддержав»: США та СРСР – змусило критичніше віднестись щодо подальшої інтеграції.

Конфлікт щодо Фолклендських островів у 1982 р., незважаючи, що його результат був близьким, заявив про готовність М. Тетчер протистояти тезі «занепаду», а її політичний та громадський прийом продемонстрував, що нація все прагнула до «відтворення минулої слави» [6]. Політик став стверджувати: «Велика Британія знову могутня» [13] і повернулась до цієї ж історії, продовжуючи виступати в Челтнем: «Вона (Британія) відродила той дух, який покинув її в минулому і сьогодні він почав горіти так же яскраво, як і раніше» [11].

Жорстка та непоступлива європейська політика М. Тетчер трансформувала статус держави із «партії Європи» (1960–1970-ті рр.) на імідж провідної євроскептичної політичної сили [7]. Та при цьому слід зауважити той факт, що політик ні разу не концентрував свою увагу щодо питання про важливість або вкрай необхідність виходу Британії з об'єднання. Консерватори навпаки засудили дану позицію, особливо в період наростання євроскептицизму лейбористів, які мали намір провести референдум за вихід із ЄЕС у разі перемоги у виборах. Тому завдяки тому, що лейбористи мали більш проєвропейську програму, ніж консерватори, ті здобувають перемогу на виборах. Непослідовна та конфронтаційна політика М. Тетчер щодо ЄЕС, стало причиною її відставки у 1990 р., підтвердивши неготовність держави до подальшого прогресу євроінтеграції [6]. Та навіть незважаючи на такий кінець правління політика, ми можемо зазначити, що це була єдина повноцінна зовнішньополітична концепція, яка намагалась врахувати усі зміни, які відбулись у Британії, і внаслідок цього сформувати позицію держави з ряду питань.

Після розпаду біполярної системи, Сполучене Королівство розпочало модернізацію в галузі оборони і безпеки, особливо цей процес прискорився із перемогою у 1997 р. лейбористів та приходом до влади Т. Блера. Лейборист у своїй програмній промові «Принципи сучасної британської зовнішньої політики», підтвердив роль Британії як «моста між Європою та США». [3] Також була визначена роль Британії як «регіональної держави з глобальною відповідальністю», яка не маючи можливості домінувати у світі, здійснювала другий принцип «ударити сильніше своїх можливостей». Існували й такі новації, що Сполучене Королівство «повернеться в «серце Європи» та займе там лідируючу позицію.

Та як і консерватори, Т. Блер надає перевагу в першості саме «особливим» англо-американським відносинам. Фактично він продовжив справу свого попередника М. Тетчер. Як зазначає російський дослідник С. Перегудов: «Як свого часу в стосунках М. Тетчер і Р. Рейгана, так у взаєминах Т. Блера та Б. Клінтон відіграє ключову роль близькість ідейно-політичних позицій та позиції з конкретних питань соціально-економічного розвитку» [22]. А події після 11 вересня 2001 р. висвітлили проактивну роль прем'єр-міністра Т. Блера в боротьбі проти тероризму та його сильну, підтримуючу лінію в Іраку, що принесли нові сили

для англо-американського партнерства і поставило під сумнів лідерство держави в Європі. Під натиском керівництва США і на догоду кон'юктурі «особливих відносин», британський прем'єр-міністр віддав явну перевагу американському напряму зовнішньої політики перед європейським, що завадило створенню сили на противагу США у планах Франції. Таким шляхом, Т. Блер знищив будь-яку надію на забезпечення мосту між Європою та Америкою. [1] Активне включення британського керівництва в ініційовану війну Америки з терором та кампанію в Іраку – підтвердили відродження традиційних глобальних амбіцій політичної еліти держави та другорядністю європейської (регіональної) «зони зосередження» [4]. Під час візиту до Великої Британії в травні 2003 року міністр оборони США Дональд Рамсфельд, який не був помітним англофілом, вигукнув: «Особливі відносини між США та Великою Британією сильніші, ніж будь-коли» [21]. Загалом можна сказати, що уряду Т. Блера не вдалось знайти баланс між європейським та атлантичним напрямами зовнішньої політики, що у свою чергу і засвідчив Ч. Грант констатувавши втрату британським політиком «європейського лідера», здобутого попередньою п'ятирічкою [8].

На далі, ми можемо спостерігати подібну ж позицію політиків щодо питання європоцентричності та «особливих відносин», які прослідковуються й до сьогодні.

Зміна у 2007 році лідера лейбористів та прем'єра-міністра Сполученого Королівства створила нову ситуацію у зовнішній політиці держави. Із самого початку свого прем'єрства Г. Браун, відмічав, що США як і раніше є важливим партнером у зовнішній політиці Великої Британії. Не дивлячись на те, що британське суспільство дещо зневірилось в ефективності результатів геополітичного впливу США на зовнішню політику Сполученого Королівства, політик відкрито заявляв щодо своєї симпатії до Вашингтону. «... для Великої Британії добре будувати могутні відносини із США. Європа і США можуть разом досягнути економічних успіхів. Це не секрет, що я все життя являюсь фанатом Америки». Загалом політика британського діяча нагадувала політику Т. Блера, де основними завданнями залишались: грати роль світового посередника у зовнішньополітичних справах, не зупинятись на досягнутому і враховувати помилки минулих років [17]. Але деякі зовнішньополітичні постулати уже були відсутніми, а сам прем'єр неодноразово заявляв у виступах, що для держави найбільш пріоритетними є «особливі відносини» через спільні цінності, які вони розділяють [12].

Тому, при Г. Брауні відносини із Америкою не послабшали у порівнянні з роками правління прем'єрства Т. Блера, але при цьому вони отримали інший, більш партнерський характер. Але взагалі можна підкреслити, що політика Британії стала більш обережнішою та прагматичною, хоча у спільних своїх рисах вона продовжувала реалізовувати геополітичний курс, заданий Т. Блером.

Проаналізувавши погляди даних політиків, можна підтвердити, що не існувало єдиної точки зору щодо остаточного зовнішньополітичного курсу Британії на міжнародній арені. Та все ж ідея «великої Британії», глобальні амбіції не залишали державу, незважаючи який політичний діяч приходив до влади. Цю тенденцію ми можемо і побачити зараз, коли в Сполученому Королівстві уряд на чолі з Д. Кемероном оголошують референдум, в якому проголошують «за» вихід із ЄС, вважаючи, що це сприяє поверненню колишньої величі державі. Це рішення вони вважають необхідністю, звертаючи увагу на європейську бюрократію, низькі темпи росту економіки та потребою постійно узгоджувати національну політику із Брюсселем. Тобто членство в ЄС забирає частину суверенітету, а взамін «нічого не дає – лише гальмує розвиток» [24]. Це підтверджує і теперішній прем'єр-міністр Великої Британії Т. Мей, яка у своїй промові в Ланкастер-Хауз 17 січня 2017 року, розповіла про власне бачення свого кабінету щодо відносного виходу держави із ЄС. За думкою політика, Brexit дає державі шанс не тільки вибудувати нові відносини із регіональним проектом, але і стати державою, в якій громадяни хочуть її бачити, а саме по-справжньому «глобальною» [5]. Прем'єр-міністр пояснила, що оскільки Британія завершує своє членство, відкрилась можливість віри в суверенну і глобальну Британію, яка готову вибудовувати свої відносини із старими та новими друзями та союзниками. Головне завдання для Т. Мей – досягнути

домовленостей із США щодо торговельного партнерства, на яке вона покладає чималі надії, у зв'язку із втратою доступу до єдиного ринку Європи. Але при цьому Т. Мей ставиться до європейського проекту позитивно. Вона підкреслює, що Британія цінить відносини із Європою, тому залишиться її вірним союзником і надійним партнером: «Ми покидаємо Європейський союз, але не покидаємо Європу» [5].

Таким чином, можна констатувати наявність чіткої кризи ідентифікації Великої Британії на міжнародній арені. В першу чергу, ця проблема пов'язана із закладеною «системною похибкою» в зовнішньополітичний курс держави, яку можна окреслити як «дилема ідентичності». Своєрідне «ігнорування» цієї проблеми протягом тривалого часу, а також намагання політичних еліт держави знайти паритет векторів замість осмислення і надання чіткої відповіді на питання: «Хто ми є?» та «Чого ми прагнемо?» – призвело до оформлення цієї проблеми в складову зовнішньополітичної традиції останніх 60 років, яка безпосередньо впливає на результативність, якість та імідж політичного курсу Великої Британії сьогодні.

Аннотация. В этой статье рассмотрены основные истоки возникновения «дилеммы идентичности» через призму внешнеполитических концепций британского истеблишмента с момента окончания Второй мировой войны и до нынешних событий. В процессе исследования были использованы следующие методы и подходы: системный подход, который предоставил возможность рассмотреть явление изучаемого в качестве целостной элемента; а также методы индукции и дедукции, проблемно-исторический метод, и диалектические методы исследования. Автором сделан вывод о наличии «системной ошибки» в системе ценностно-идеологических ориентиров государства, которая возникла еще во времена окончания Второй мировой войны и трансформировалась в элемент внешнеполитической традиции государства.

Ключевые слова: Велика Британія, дилемма ідентичності, внешнеполітична традиція Великої Британії.

Abstract. This article considered the main sources of the origin of “identity dilemmas” through the prism of the foreign policy concepts of the British establishment since the end of the Second World War and to the present events. In the process of research, the following methods and approaches were used: a systematic approach that gave an opportunity to consider the phenomenon being studied as an integral element; as well as methods of induction and deduction, problem-historical method, and dialectical methods of research. The author concludes that there is a “systemic error” in the system of values and ideological landmarks of the state, which arose since the time of the end of the Second World War and transformed into an element of the foreign policy tradition of the state.

Key words: Great Britain, dilemma of identity, foreign-policy tradition of Great Britain.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bache I. Op. cit. p. 540; Riddell P. Op. p. 369.
2. Bevin E. Anglo-Soviet Relations. Note by the Secretary of State for Foreign Affairs URL: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-129-3-cp-218>.
3. Blair T. (1999c), ‘Doctrine of the international community’, speech to the Chicago Economic Forum, 24 April, available at <http://keepTonyBlairforPM.wordpress.com/blairspeech-transcripts-from-1997-2007/#chicago>, accessed 6 December 2011.
4. Common Sitting of 18 March 2003. Iraq. Op. cit. c. 775
5. Emerson M., Theresa May’s Brexit speech of 17 January 2017 –Decoding its clarity and ambiguity, Policy Insight for CEPS, 25 January 2017, www.ceps.eu.
6. Evans E. J. Thatcher and Thatcherism. L., Routledge, 1997.
7. Freedman L., Gamba-Stonehouse V. Signals of War: The Falklands Conflict of 1982. L., Boston: Faber & Faber, 1990.
8. Grant Ch. Blair’s five wars. *Prospect Magazine*. 2003. 20 October. URL: <http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/blairsfivewars> (дата звернення: 24.09.2016)
9. Tatham M. Scotland and the European Union: Has Devolution Changed Anything? Scottish EU interest Representation – a Case Study / Tatham, M – L.: Cambridge Scholars Publishing, 2007. 225 p.
10. Thatcher M. *Britain Awake* January 19, 1976— Kensington Town Hall, Chelsea, London, transcript, Margaret Thatcher Foundation, <https://www.margaretthatcher.org/document/102939>
11. Thatcher M. Speech to Conservative Rally at Cheltenham”, England, July 3, 1982 transcript, Margaret Thatcher Foundation, <http://www.margaretthatcher.org/document/104989>
12. The Rights 100 Most Influential: 75–51 // Telegraph Media Group Ltd 2007, 10 октября; <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1564735/TheRights-100-Most-Influential-75-51.html> (дата обращения 05.08.2011); US Most Important UK Ally – Brown, 2007, 13 ноября; http://newsbbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/7092283.stm (дата обращения 18.02.2011).

13. Reynolds D. *Britannia Overruled: British Policy and World Power in the Twentieth century*. L., Longman, 1991.
14. Winston S. Churchill, 'Conservative Mass Meeting: a speech at Llandudno, 9 October 1948', *Europe Unite: speeches 1947 & 1948*, London: Cassell, 1950, p. 416-418
15. Worcester R. *The British: reluctant Europeans*. URL: <https://digital.library.lse.ac.uk/objects/lse:wew318raf> (дата обращения: 18.03.2017).
16. Алтухова С. А. Проблемы британской идентичности в современной российской историографии. Тамбов: Грамота, 2015. № 5 (55): в 2-х ч. Ч. I. С. 13–16. ISSN 1997-292X.
17. Гордон Браун объяснился в любви США. *Интернет-газета Дни.ру*. ООО «Ньюмедиа Старз», 2007, 13 ноября; <http://www.dni.ru/news/polit/2007/11/13/121752.html> (дата обращения 02.02.2011)
18. Грубінко А.В. Велика Британія в європейській політичній інтеграції: історичні витоки «особливої» позиції та сучасність (до 70-ї річниці промов У. Черчілля у Фултоні та Цюриху). *Зовнішні справи*. 2016. № 4. С. 36–39.
19. Девишев И. Б. Особенности политики Великобритании в отношении европейской интеграции: автореф. дис. канд. истор. наук. Москва, 2008. 271 с.
20. Капитонова Н. К. Эдвард Хит – премьер-министр «неудачник». *Новая и новейшая история*. 2015. № 4. Перегудов С. П. Тони Блэр. М., 1999.
21. Пик С. США – Велика Британія: «особливі відносини»: монографія. К.: Знання, 2006. 320 с.
22. Рубинський Ю. Т. Ліонель Жоспен. Прегудов С. П. Тоні Блер. Орлов Б. С. Гехард Шрьодер. Політичні портрети. К.: Основні цінності, 2004. 222 с.
23. Сагалова А. А. Дилемма Эрнеста Бевина: коллективная оборона и интеграция в европейской политике Великобритании после Второй мировой войны. *Клио*. 2013. № 1. С. 29–35.
24. Солодова Д. Brexit: Почему Британия хочет покинуть ЕС – Bird In Flight. URL: <https://birdinflight.com/ru/mir/20160617-brexite-2016.html>
25. Теміров Ю. Т., Прихненко М. І. Фактор «занепаду» в трансформації зовнішньої політики Великої Британії після закінчення Другої світової війни. *Гілея: наук. вісник*. 2012. № 4. С. 811.
26. Годі Ф. Нарис історії Європейського Союзу / пер. з англ. М. Марченко. К.: К.І.С., 2001. С. 24.
27. Федоров К. К вопросу о внешнеполитическом курсе Великобритании в период премьерства Гордона Брауна. *Власть*. 2012.

УДК 340.134(477):338.439.6

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕЧНОСТІ ТА ЯКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

С. М. Яцков, Ю. М. Павлюченко

Анотація. У статті досліджено національне законодавство, яке передбачає механізм впливу держави щодо забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції. Звернено увагу на потребу переглянути національні стандарти відповідно до міжнародних та європейських стандартів. Запропоновано напрями вдосконалення законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу у сфері використання ГМО.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, безпечність та якість продукції, державне регулювання, державний контроль, відповідальність.

Безпечність та якість сільськогосподарської продукції є основою забезпечення відповідними продуктами харчування населення, а також здійснення безпосереднього впливу на економічні показники виготовленої сільськогосподарської продукції, яка при дотриманні вимог має вищу конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринку. Важливу роль у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції відіграє держава. Разом з тим, аналіз практики дозволяє зробити висновок про наявність певних проблем при здійсненні державного регулювання у цій сфері, що полягають в недосконалому правовому забезпеченні отримання екологічно-безпечної продукції та продукції з використанням генетично модифікованих організмів, наявність проблем застосування юридичної відповідальності щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції.

Законодавчою основою державного регулювання безпечності та якості сільськогосподарської продукції виступають положення законів України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР (далі – Закон), «Про державний контроль за дотриманням законодавства про

харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року № 2042-VIII, «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року № 1103-V та інші, але навіть при наявності відповідних законодавчих актів прослідковується недостатня конкретизація ролі держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції.

Проблематикою державного регулювання безпечності та якості сільськогосподарської продукції переймається багато науковців, зокрема, їй присвячена стаття С. І. Бугери «Державне регулювання якості сільськогосподарської продукції: організаційно-правовий аспект», в якій автор розробив практичні рекомендації щодо вдосконалення організаційно-правового забезпечення ефективного державного регулювання якістю сільськогосподарської продукції. Серед інших такі дослідники як: В. Н. Петрина, В. Л. Наумов, В. С. Кайдашов, В. Ф. Опришко. Разом із тим правові питання безпечності та якості сільськогосподарської продукції не втрачають своєї актуальності у сучасних умовах господарювання та потребують подальшого дослідження, так як поступові кроки України до євроінтеграції істотно вплинули на державне регулювання у цій сфері і існує нагальна потреба переосмислення ролі держави у цій сфері в ринкових умовах.

Метою дослідження виступає конкретизація ролі держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції.

Україна поступово інтегрується в європейські і світові економічні структури, тому важливим є дотримання міжнародних вимог до безпечності та якості сільськогосподарської продукції та відповідного їй забезпечення ефективного правового регулювання. В Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року від 3 лютого 2010 року № 121-р передбачається підвищення якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОТ і ЄС.

Сільськогосподарська продукція законодавчо визначена об'єктом державного регулювання згідно із п. 15 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» від 24 червня 2004 року № 1877-IV. Сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) – це товари, зазначені у групах 1-24 УКТ ЗЕД згідно із Законом України «Про Митний тариф України» від 19 вересня 2013 року № 584-VII, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) [1].

Визначення поняття безпечності сільськогосподарської продукції закріплено у Законі, відповідно до п. 7 ст. 1 якого безпечний харчовий продукт – це харчовий продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання. Цей же Закон оперує поняттям окремих показників якості харчових продуктів як показників та/або властивостей харчового продукту, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань, визначених п. 54 ст. 1 Закону.

Державне регулювання залишається вагомим інструментом, який забезпечує безпечність та якість сільськогосподарської продукції, яка в кінцевому результаті передбачає безпечні та якісні готові продукти харчування для населення та стає сировиною базою для харчової промисловості, що передбачає правову регламентацію даної сфери.

Загалом, державне регулювання має на меті досягнення сільським господарством максимальної ефективності для задоволення попиту населення на продукти харчування, сировину рослинного і тваринного походження. Його завданням є координація і розвиток міжгалузевих та внутрішньогалузевих зв'язків [2, с. 149].

Виходячи з цього, мету державного регулювання у сфері забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції можна визначити як створення умов для максимального дотримання вимог безпечності та окремих показників якості сільськогосподарської продукції для досягнення сільським господарством максимальної ефективності для задоволення попиту населення на продукти харчування, сировину рослинного і тваринного походження.

Державне регулювання будь-якої сфери економіки здійснюється через низку засобів, закріплених законодавчо. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- 1) державне замовлення;
- 2) ліцензування, патентування і квотування;
- 3) технічне регулювання;
- 4) застосування нормативів та лімітів;
- 5) регулювання цін і тарифів;
- 6) надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- 7) надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [3].

У межах цих засобів ч. 2 ст. 4 Закону закріплено, що держава здійснює регулювання безпечності та окремих показників якості харчових продуктів шляхом:

- 1) встановлення санітарних заходів;
- 2) встановлення вимог до окремих показників якості харчових продуктів;
- 3) державної реєстрації об'єктів санітарних заходів;
- 4) видачі, припинення, анулювання та поновлення експлуатаційного дозволу;
- 5) інформування та підвищення обізнаності операторів ринку і споживачів щодо безпечності та окремих показників якості харчових продуктів;
- 6) встановлення вимог щодо стану здоров'я персоналу потужностей;
- 7) участі у роботі відповідних міжнародних організацій;
- 8) здійснення державного контролю;
- 9) притягнення операторів ринку, їх посадових осіб до відповідальності у разі порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів [4].

Перераховані вище елементи здійснення державного регулювання забезпечують спроможність країни до ефективного контролю усіх етапів виробництва безпечної та якісної продукції, яка буде відповідати державним та міжнародним стандартам. Проте при реалізації цих заходів виникають певні проблеми, що унеможливають відповідне здійснення, що зумовлює потребу вдосконалення державного регулювання.

Заслуговує на увагу думка С. І. Бугери, який зазначає, що при створенні системи правового забезпечення якості сільськогосподарської продукції потрібно врахувати всі технологічні стадії виробництва та обігу, створити правові умови для розвитку функцій громадського впливу на проблеми якості сільськогосподарської продукції, вдосконалити правове регулювання захисту прав споживачів сільськогосподарської продукції, стимулювати виробництво сільськогосподарської продукції встановленої якості від прямого державного фінансування до вдосконалення системи дотацій та кредитування [5, с. 2].

Вважається, що важливе значення для реалізації ролі держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції відіграє стандартизація, яка є ефективним засобом управління забезпеченням якості продукції (товарів, робіт, послуг). Передусім стандарти передбачають визначений набір конкретних показників якості продукції, які можуть задовольнити конкретні потреби споживача та забезпечити його безпеку.

Наразі Закон оперує поняттями санітарного та фітосанітарного заходу, стандарту, технічного регламенту, технічних умов, визначення яких закріплено у ст. 1 Закону. На практиці відбувається поступовий перехід від стандартів, перейнятих від СРСР (ГОСТ), на основі яких було створено національні стандарти (ДСТУ), до впровадження документів, гармонізованих до стандартів ЄС та міжнародних стандартів (ISO), введення системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР).

Внаслідок цього має місце складна ситуація, яка поки що не дає повного забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції, зокрема, тому що допоки не відбулося повної заміни старих ГОСТ на нові ДСТУ, повільно здійснюється гармонізація національних вимог до безпечності сільськогосподарської продукції, з європейськими та міжнародними вимогами, та їх впровадження у практику.

Забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції не можливе без здійснення відповідного державного контролю, який прослідковується на усіх етапах руху

сільськогосподарської продукції. Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» державний контроль – це діяльність компетентного органу, його територіальних органів, державних інспекторів, державних ветеринарних інспекторів, помічників державного ветеринарного інспектора та уповноважених осіб, що здійснюється з метою перевірки відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, а також усунення наслідків невідповідності та притягнення до відповідальності за порушення відповідних вимог [6].

Загалом, державний контроль за змістом та характером спрямований забезпечити повну та необхідну обізнаність уповноважених органів щодо функціонування кожної із галузей сільського господарства з метою перевірки цієї діяльності на відповідність законодавству України.

Державний контроль, як засіб державного регулювання є одним із головних чинників визначення ролі держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції шляхом реалізації заходів державного контролю. Згідно із ч. 1 ст. 19 названого Закону заходи державного контролю здійснюються у формі аудиту, інспектування, передзабійного та післязабійного огляду, відбору зразків, лабораторного дослідження (випробування), документальної перевірки, перевірки відповідності, фізичної перевірки. У межах заходів державного контролю здійснюється державний моніторинг.

Один із засобів державного регулювання, який дозволяє оцінити роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції, є відповідальність для операторів ринку, яку істотно підвищено з прийняттям Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» (розділ IX). Аналіз цього розділу Закону дає підстави вважати, що встановлені санкції будуть ефективними та переконливими, виконувати попереджувальну функцію юридичної відповідальності для операторів ринку сільськогосподарської продукції.

Крім того роль держави простежується у регулюванні безпечності та якості при виробництві сільськогосподарської продукції в особливих умовах. Зокрема, на цей час врегульовано відносини з отримання сільськогосподарської продукції з використанням генетично модифікованих організмів з урахуванням того, що вони можуть справляти негативний вплив на безпечність та якість сільськогосподарської продукції. Держава відповідно до ст. 3 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. № 1103-V закріпила основні принципи державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО:

1) пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО;

2) забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях;

3) контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням, їх реєстрацією та обігом;

4) загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО, які передбачається використовувати у відкритій системі, та заходи щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки;

5) державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях [7].

Разом з тим, ці принципи тільки зазначили позицію держави щодо ГМО, в самому законі не встановлено прямих указівок щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції, що містить ГМО. Тому підсиленню ролі держави у цій сфері сприятиме подальше вдосконалення та адаптація законодавства України до вимог законодавства ЄС у сфері використання ГМО під час виробництва сільськогосподарської продукції.

Держава не може ефективно виконувати свою роль у сфері забезпечення безпечності та якості без системи уповноважених органів, між якими має існувати взаємозв'язок та баланс повноважень. Згідно із ст. 5 Закону до системи органів виконавчої влади у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів належать:

- Кабінет Міністрів України;
- центральний орган виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я (Міністерство охорони здоров'я України);
- центральний орган виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів (Міністерство аграрної політики та продовольства України);
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів (компетентний орган) (Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів).

Отже, підсумовуючи, можна конкретизувати роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції, яка полягає у закріпленні основних понять і визначень, встановленні показників безпечності та якості сільськогосподарської продукції, регулюванні цієї сфери через визначені законом засоби державного регулювання. Передумовами ефективного виконання якої можна назвати мету державного регулювання у цій сфері, чіткий перелік засобів державного регулювання, у тому числі, державний контроль і відповідальність, та систему державних органів з узгодженими повноваженнями. Для ефективного виконання та підсилення ролі держави у цій сфері можна пропонувати переглянути національні стандарти у руслі гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, конкретизувати вимоги використання ГМО при виробництві сільськогосподарської продукції.

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на аналіз повноважень органів виконавчої влади у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів.

Аннотація. В статті досліджено національне законодавство, яке передбачає механізм впливу держави на сферу забезпечення безпеки та якості сільськогосподарської продукції. Звернуто увагу на необхідність перегляду національних стандартів у відповідності з міжнародними та європейськими стандартами. Предложено напрямки удосконалення законодавства України к вимогам законодавства Європейського Союзу в сфері використання ГМО.

Ключевые слова: сільськогосподарська продукція, безпека та якість продукції, державне регулювання, державний контроль, відповідальність.

Abstract. The article examines the national legislation, which provides for a mechanism of state influence on ensuring the safety and quality of agricultural products. The attention was paid to the need to review national standards in accordance with international and European standards. The directions of improvement of the legislation of Ukraine to the requirements of European Union legislation in the sphere of GMO use are proposed.

Key words: agricultural products, safety and quality of products, state regulation, state control, responsibility.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення 07.04.2019).
2. Аграрне право України: Підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ : Істина, 2007. 448 с.
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 07.04.2019).
4. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 07.04.2019).
5. Бугера С. І. Державне регулювання якості сільськогосподарської продукції: організаційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8–9. С. 65–72.
6. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 року № 2042-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (дата звернення 07.04.2019).
7. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16> (дата звернення 07.04.2019).

МОВНА КАРТИНА СВІТУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДУМКИ

Т. О. Бірець, О. О. Залужна

Анотація. У статті розглядається проблема мовної картини світу як частини концептуального світу, а також сприйняття світу через мислення та відображення отриманої інформації через мову. Крім того, мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

1. Вступні зауваження. Вивчення питання мовної картини світу, постає одним із найактуальніших напрямків сучасного мовознавства [8, с. 40–45; 9]. Кількість мовних картин дорівнює кількості мов, тому що кожна мова є неповторним явищем [2; 7; 8], саме тому фрагменти національно-мовних картин світу, характеризуються рисами специфічними для кожної з мов, що значною мірою пов'язано з різними поглядами на реалії в яких проживає суспільство [8, с. 40–45; 9; 10].

Актуальність даного дослідження, полягає у високому рівні цікавості мовознавців до вивчення лексичного складу мови, що пояснюється прагненням дослідників зрозуміти та побудувати як найповнішу мовну картину світу.

Об'єктом дослідження виступає мовна картина світу в контексті сучасного розвитку.

Предметом дослідження є різноманіття поглядів у сучасній лінгвістиці на мовну картину світу.

Мета роботи полягає у дослідженні мовної картини світу з різноманітних позицій сучасного мовознавства, в тому числі й розглянути структуру мовної картини світу в системі «концептуальна картина світу».

2. Теоретичні засади дослідження. Мовна свідомість народів, які мешкають на різних територіях в умовах специфічної культури й історії, по-різному відображає навколишній світ, формує лексичну систему, в якій зафіксовано як загальнолюдські, так і національно специфічні елементи мовної картини світу [5; 8; 9; 10].

Поняття картини світу, зокрема й мовної ґрунтується на вивченні уявлень людини про світ. Картина світу – це результат обробки інформації про середовище і людину. Як глобальний образ, вона являє собою основу світобачення, світовідчуття та реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова [8]. Сукупність уявлень про світ, зафіксованих у значенні різноманітних слів і висловів, формується в певну систему поглядів, які потребують свого подальшого осмислення. Кожна мова, як відомо, відображає спосіб сприйняття і концептуалізацію світу тим чи іншим етносом, що вирізняється своєю історією, культурою, своїми цінностями. Це, власне, і складає «національну модель світу» [8], яка є цілісним образом активності людини.

Мова – найважливіший засіб формування та зберігання знань людини про об'єктивний світ, зафіксованих у слові. Сукупність цих знань, збережених у мовній формі, називається «мовною картиною світу». У науковій літературі функціонує декілька дефініцій поняття картина світу, але більшість дослідників указують на його розмитість [2; 8; 10].

Мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму і неповторно відтворює світ. Іншими словами, «мовна картина світу – це

комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу», «це сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одиницях мови на певному етапі розвитку народу» [3, с. 5].

Саме цим пояснюється те, що кожна національна мова – це універсальна система істин, знань і т.ін., зумовлена своєрідною психологією народу. Мова, через значення слова, представляє той чи інший предмет об'єктивної картини світу, у сукупності ж – концептуалізму її. Мовна картина світу відображає у вербальних формах дійсність, яка сприймається свідомістю. Тому предметом дослідження сучасної лінгвістики є питання «про ступінь впливу людини на мову, якою вона послуговується, і про вплив природної мови на поведінку і мислення людини, особливо у плані формування її картини світу» [2, с. 142].

3. Історія питання. Поняття картини світу бере початок від ідей В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. В. Гумбольдт і його послідовники вважали, що в мові – «дух народу», вона приховує особливий світогляд і специфічний спосіб мислення.

«Особливість духу і будова мови будь-якого народу, – зауважує науковець, – настільки внутрішньо пов'язані між собою, що одне передбачає інше. Мова є зовнішнім проявом духу народів. Мова – це їхній дух, а їхній дух – це їхня мова. Ніколи не вдасться належною мірою виявити їхню ідентичність [2, с. 147].

У свою чергу Л. Вайсгербер пише: «Вона (мова) дозволяє людині об'єднати весь досвід у єдину картину світу і змушує її забути про те, як раніше, до того, як вона вивчила мову, вона сприймала навколишній світ» [1, с. 51]. На його думку, словниковий склад конкретної мови містить у собі сукупність поняттєвих засобів мислення, які має у своєму розпорядженні мовна спільнота. І залежно від того, як кожен носій мови опановує цей словник, усі члени мовної спільноти оволодівають відповідними засобами мислення. А відтак «рідна мова відображає у своїх поняттях певну картину світу і передає її членам мовної спільноти» [5, с. 250].

Наукова еволюція Л. Вайсгербера [10] стосовно концепції картини світу йшла в напрямку від вказівки на її об'єктивно-універсальну основу до підкреслення її суб'єктивно-національної природи. Він уявляв мову як певного «творця світу» [8; 10], залишаючи при цьому в тіні об'єктивний фактор формування картини світу – навколишній світ. Учений припускав, що існує відносна свобода людської свідомості від мовної картини світу, проте в її межах. Інакше кажучи, від мовної картини світу, закріпленої у свідомості, ніхто звільнитися не може, але в межах самої цієї картини ми спроможні дозволити собі деякі «вольності», які і роблять нас індивідуальностями. Та своєрідність особистості, згідно з теорією науковця, завжди обмежена національною специфікою її мовної картини світу [10].

Визнаючи високий авторитет Л. Вайсгербера як автора вельми глибокої і детально розробленої концепції мовної картини світу, ми, як і багато інших сучасних учених, сприйняли ідею про те, що влада рідної мови над людиною абсолютно непереборна, не можемо. Не заперечуючи впливу мовної картини світу на мислення людини, необхідно водночас вказати на можливість невербального (немовного) шляху пізнання, коли не мова, а сам об'єкт впливає на напрям мислення.

Праці В. Гумбольдта та Л. Вайсгербера стали теоретичною основою і для відомої гіпотези [4;5; 8; 9; 10] лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа. Учені висунули тезу, що мова відіграє визначальну роль у процесі пізнання, а люди бачать світ по-різному – крізь призму рідної мови. Для прихильників цієї теорії реальний світ існує настільки, наскільки він відображається в мові. Однак, якщо кожна мова відображає дійсність властивим тільки їй способом, то, цілком закономірно, мови відрізняються своїми «мовними картинами світу» [9; 10].

Б. Ворф стверджує, що ми можемо по-різному бачити і сприймати світ, але саме мова визначає спосіб нашого бачення і сприйняття навколишнього світу. Він писав: «Ми розчленовуємо природу в напрямку, який підказує наша рідна мова» [7, с. 174]. Дослідник звертав увагу насамперед на класифікаційний бік мовної картини світу. Першочерговим завданням для нього було порівняти мовну картину світу з науковою. Як і в науці, на його думку, у мовній картині світу відображається класифікаційна позиція на світ. Причому, у різних мовах ця позиція представлена по-різному. Як наукова, так і мовна картини світу являють собою, за

Б. Ворфом [10], «систему аналізу навколишнього світу». Учений віддавав перевагу мовним картинам світу над науковими. Це і призвело його до ігнорування об'єктивним фактором пізнання внаслідок перебільшення значення мови для розвитку науки. В обох випадках ми маємо справу з моделюванням світу. У цьому їхня схожість. Проте між ними є і суттєва відмінність: перша – результат діяльності вчених, друга – результат діяльності звичайних носіїв тієї чи тієї мови, які її і створили. Перша відображає наукову свідомість, друга – повсякденну.

Серед вітчизняних науковців першим, хто продовжує розбудовувати теорію В. фон Гумбольдта, стає В. Жайворонок [4; 5; 6, с. 51–53; 7; 8; 9;]. В. Жайворонок, пропонує власну концепцію категорії «мовна картина світу». У мовній картині світу вчений вбачає «усе те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності» [6, с. 9]. Дослідник упевнений, що всесвіт є предметом пізнання, тому, осмислюючи його, людина пізнає і саму себе, оскільки її внутрішній, суб'єктивний світ є відображенням світу зовнішнього, об'єктивного. І в цьому процесі важливим елементом є мова, а відтак феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини образами її мови [6, с. 51–53; 7, с. 9–10].

Схожу думку має І. Голубовська, яка визначає мовну картину світу як «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі» [1, с. 6]. Ця дослідниця розрізняє концептуальну і мовну картини світу, наголошуючи на тому, що для останньої характерне повсякденне, наївне відображення реальності, на протигагу науковості та загальнолюдському характеру концептуальної картини світу [1, с. 38].

З думками цих учених важко не погодитися, оскільки людина, що живе в соціумі, послуговується мовою не може бути ізольованою і стояти осторонь тих процесів, які відбуваються в суспільстві. Вона постійно взаємодіє із навколишнім світом, відчуває його вплив і сама впливає на його розвиток.

Картина світу, безумовно, є національно забарвленою, адже інтерпретується, пропускаючись крізь призму національного світобачення та світорозуміння. В. Постовалова вважає, що «картина світу», звичайно ж, не «дзеркальне відображення світу і не відкрите «вікно» у світ, а саме картина, тобто інтерпретація, акт світорозуміння... вона залежить від призми, через яку здійснюється світобачення» [6, с. 24]. А отже, поняття «мовна картина світу» пов'язане з поняттями народ, етнос, нація і розумінням національного характеру.

Науковці впевнені, що пізнавальна діяльність людини може здійснюватися не тільки за допомогою мови, а й за її межами – в абстракції від мовних форм. Мовні картини світу можуть виконувати лише допоміжну роль щодо науки, але вони не спроможні претендувати на провідну роль стосовно наукових картин світу. Мовні картини світу не можуть бути основним джерелом наукових знань, бо таким джерелом, насправді, є і завжди була об'єктивна дійсність.

4. Висновки.

4.1. Мовна картина світу не належить до числа частково наукових чи спеціальних картин світу, оскільки вона є попередником багатьох інших картин світу і певною мірою формує їх.

4.2. Концептуальна картина світу засобами мови перетворюється у мовну. Концептуальна картина світу і мовна різняться засобами створення: перша використовує поняття і уявлення, а друга – мовні одиниці. Таким чином, наявність невербальних засобів вираження в концептуальній картині світу і лінгвістичних засобів творення загальних рис та національних особливостей мовної картини світу є принциповою відмінністю між ними.

4.3. Вивчення мовної картини світу – це шлях до кращого пізнання власне специфіки будь-якої мови, розуміння системи уявлень окремого народу, його самобутності та ментальності.

4.4. Мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, а відтак і саму себе, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Анотація. В статті розглядається проблема мовної картини світу як частини концептуального світу, а також сприйняття світу через мислення і відображення отриманої інформації через мову. Крім того, мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, поміщаючи в неї її компоненти, які стосуються мовних знаків. Вона виступає передумовою і формуючим фактором спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останнє визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

Abstract. The article deals with the problem of the linguistic picture of the world as part of the conceptual world, as well as the perception of the world through thinking and reflection of the information received through the language. In addition, the linguistic picture of the world is part of the general scientific, subsystem of the conceptual picture of the world, containing its components that are related to the linguistic signs. It acts as a precursor and molding factor for special world paintings. This is due to the fact that a person is capable of perceiving and understanding the world, thanks to the language in which the universal and national experience is established. The latter determines the prism through which a person perceives the world and, accordingly, forms a linguistic picture of the world.

Key words: world picture, language picture of the world, conceptual picture of the world.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М. : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. М., 1998. 768 с.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию : Гумбольдт В. фон.; [пер. с нем.]. Москва : ОАО ИГ «Прогресс», 2001. 400 с.
5. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
6. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 94–103.
7. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – как слова и обычаи влияют на мышление. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Издательство иностранной литературы-М., 1984. 176 с.
8. Манакин В. М. У пошуках мовної моделі світу. *Проблеми зіставної семантики* : [зб. наук. статей / від. ред. О. О. Тараненко]. К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. Вип. 9. 484 с.
9. Sapir E. Grading: A study in semantics. *Philos. Rev.*, 1944. 61 p.
10. Sapir-Whorf hypothesis. *Chandler Daniel*. URL : Web site of University of Wales, Aberystwyth.

УДК 070:316.48

ЖУРНАЛІСТСЬКА АРГУМЕНТАЦІЯ ПРИ ВИСВІТЛЕННІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ: ВИДИ, ДОКАЗОВІСТЬ, КОМУНІКАТИВНА ЛОГІЧНІСТЬ

В. В. Вдовиченко, О. В. Тараненко

Анотація. Стаття присвячена темі дослідження журналістської аргументації при висвітленні конфліктів. Проаналізовано специфіку функціонування різних видів аргументів у засобах масової інформації та досліджено медіа-аргументацію на матеріалі контент-аналізу висвітлення інциденту в Керченській протоці українськими та російськими медіа. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описово-порівняльного методу, методу моніторингу та контент-аналізу, які дозволили співставити різні типи аргументів, побачити різницю в доведенні конфліктів російськими та українськими журналістами, експертами та політиками, допоміг краще зрозуміти редакційну політику видань та побачити до чого частіше у своїй аргументації апелюють журналісти – до логіки чи особистості та емоцій.

Ключові слова: аргументація в медіа, логіка, висвітлення конфліктів, Керченський конфлікт.

Актуальність роботи. Переконавання задля пошуку істинності є головною метою журналістської аргументації. Саме від логічної аргументації залежить ставлення аудиторії до тих чи інших подій. Особливо важливою журналістська аргументація стає при

висвітленні конфліктних ситуацій, адже медіа можуть вдаватися до логічних хиб, перекручення інформації, маніпуляції та порушення комунікативної логічності. Проблема ґрунтовної аргументації в політичному дискурсі, який нерозривно пов'язаний та використовується медійним, є вкрай актуальною зараз та вимагає окремого дослідження, коли України перебуває у збройному конфлікті.

Мета роботи – з'ясувати коректність і доречність застосування методів логічного аналізу в медійному полі щодо висвітлення конфліктних ситуацій.

Предмет дослідження: застосування логічної аргументації до висвітлення конфлікту на Азовському морі.

Наукова гіпотеза дослідження: висвітлюючи конфліктні ситуації, медіа як правило частіше звертаються до свідомих хитрощів, емоційно-оцінних псевдоаргументів та хибних доводів, ніж до логічної аргументації.

Джерельна база: топові українські онлайн ресурси «Обозреватель», «Українська правда», «Страна.іа» та російські сайти «Звезда», «RussiaToday», «РИА Новости». Загалом, автором дослідження було проаналізовано близько 70 публікацій. Крім власне медійного дискурсу, у роботі аналізується політичні заяви та звернення президентів та міністрів, використана офіційна інформація.

Різновиди підходів до аргументації досліджували чимало радянських та вітчизняних науковців. Явище аргументації у своїх працях вивчали А. Івін, А. Тертичний, І. Хоменко, В. Здоровега, І. Михайлин, В. Бобик, В. Різун. Ґрунтовною базою для дослідження аргументації в журналістських текстах на підставі логічних законів є посібники та підручники професора А. Івіна «Теорія та практика аргументації», «Аргументація в процесах комунікації» та «Логіка для журналістів». Фахово проаналізував засади журналістської аргументації у своєму підручнику «Теорія і методика журналістської творчості» В. Здоровега у розділі «Аргументація в журналістиці», де виокремив своє бачення місця та ролі аргументів у журналістських текстах.

Аргументація у найбільш широкому розумінні слова – це процес обґрунтування людиною певного положення (твердження, гіпотези, концепції з метою переконання в його істинності, слушності).

Аргументація – це приведення доводів, або аргументів, з наміром викликати або посилити підтримку іншого боку (аудиторії) до висунутого положення. В аргументації розрізняють *тезу* – твердження (або система тверджень), яке сторона, що аргументує, вважає за потрібне нав'язати аудиторії, і довід, або *аргумент*, – одне або кілька пов'язаних між собою тверджень, призначених для підтримки тези [1, с. 76].

Журналістикознавець А. Тертичний у своїх працях зазначає, що аргументи – логічний фундамент доказовості. І переконливість доказового міркування багато в чому, якщо не в основному, залежить від тих аргументів, за допомогою яких доводиться істинність основної ідеї [2]. Тому при підготовці матеріалу журналіст повинен провести ретельний аналіз наявних в його розпорядженні вихідних фактів, статистичних відомостей, наукових даних, свідчень очевидців і т. д.

При відборі аргументів журналіст повинен керуватися логічними вимогами, що пред'являються до них. Основні **вимоги** такі:

- 1) в якості аргументів можуть виступати лише справжні, які не підлягають сумніву, положення;
- 2) аргументи повинні бути достатніми для доказу цієї тези;
- 3) істинність аргументів повинна бути доведена самостійно, незалежно від тез;
- 4) аргументи не повинні суперечити один одному.

У журналістиці виклад теми має вестися за правилами логіки – тези, розроблені автором, необхідно доводити, аргументи повинні мати переконливість. Логічна структура аргументації складається з трьох компонентів. Ними є *теза* – судження, яке необхідно довести, *аргументи* – ті істинні судження, якими користуються у процесі доведення тези.

Нарешті, формою доведення або *демонстрацією* називають спосіб логічного зв'язку між тезою й аргументами або сам процес розгортання аргументації.

Необхідно також зазначити, що саме аргументування може бути здійснене двома основними способами: шляхом безпосереднього звертання до дійсності, що найчастіше робить журналіст (фактологічна аргументація), і за допомогою уже відомих положень, суджень, коли автор теж звертається до реальності, але не безпосередньо, а опосередковано, через умовиводи, висновки, закони, концепції, теорії тощо.

Найпоширеніші способи переконання поділяють на універсальні, що застосовуються у будь-якій аудиторії, і контекстуальні, ефективні лише в деяких аудиторіях. До універсальних методів належать емпіричні та теоретичні аргументи, до контекстуальних – посилення на традицію, здоровий глузд, авторитет, віру, смак. Останні аргументи ще називають логічними хибами.

У теорії журналістики однією із суттєвих особливостей аргументації підкреслюється, що, окрім раціональних засобів (документ, логічне судження, статистичні дані), використовуються і емоційні (ціннісні критерії, естетичні категорії, симпатія, антипатія, інтуїтивне) [3].

Інцидент у Азовському морі, що стався 25 листопада 2018 року в Керченській протоці, коли російські прикордонні сили атакували, обстріляли та захопили в полон три українські військові судна разом з екіпажами, набув широкого розголосу у вітчизняному та світовому медіа-просторі. Ситуація отримала чималу кількість сталих найменувань у ЗМІ – «Агресія Росії в Керченській протоці», «Конфлікт в Азовському морі», «Криза у Керченській протоці», «Загострення в Азовському морі».

У бажанні першими «розібратися у справі» та проінформувати свою аудиторію журналісти транслювали власну інтерпретацію подій у Керченському інциденті, наводили доводи та аргументацію високопосадовців, чиновників, експертів. Показовим є той факт, що коли дії Російської Федерації офіційно засуджуються та визнаються фактом збройної агресії світовою спільнотою, російська влада та підконтрольні їй медіа подають ситуацію як внутрішньополітичну «гру на загострення» з боку України та стверджують, що українські плавзасоби порушили державний кордон Росії.

Розглянемо висвітлення конфліктної ситуації, що сталась на Азовському морі, через призму логічних операцій. Перш за все, бачимо сформовану в українському медійному дискурсі тезу про те, що керченський інцидент – «акт агресії Росії проти України». Під поняттям «акт агресії» мається на увазі «напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили іншої держави». Ця теза є чіткою та визначеною за змістом, її обґрунтовано фактами. Для підтвердження тези, журналісти апелюють до логічної аргументації, зокрема фактично-документальних даних. Ними стали отримані в ході спостереження дійсності – фото та відео, зроблені під час зіткнення та перемовин моряків, а також аргументи у вигляді юридичних доказів, посилення на законодавство та міжнародні договори.

Медіа країни-агресора визнали як зазначену тезу, так і обґрунтування хибним, апелюючи до законодавства Російської Федерації. Пропагандистські телеканали та інтернет ресурси «Звезда», «RussiaToday», «РИА Новости» єдино висловили думку, що «українські військові кораблі незаконно перетнули кордон Російської Федерації, грубо порушивши норми міжнародного морського права, здійснили спробу незаконних дій в межах територіального моря РФ». Таке твердження є прикладом маніпуляції російських засобів масової інформації, де можна спостерігати підміну понять та фактів. За подібною логікою неправомірно захоплені території Кримського півострова наразі вважаються в Москві суб'єктами РФ і нейтральні води стали визнаватися «територіальними водами Росії».

Російські медіа переважно використовують структуру прямого доказу потрібної їм тези «Інцидент у Чорному морі – провокація України проти РФ» з хибними аргументами з позиції сили, залякувань та переходу на особистості. Твердження, які використовують журналісти та автори видань, іноді апелюють не до суті справи, а до учасників спілкування, до емоцій читачів.

– **«Коло в доказі», посилання на особистість, пошук обставин, нібито змушують опонента висувати цю тезу.**

Приклад: *«Думаю, что истерики и провокации со стороны соседней страны будут продолжаться до тех пор, пока у власти в Киеве находится русофобский режим, управляемый из-за рубежа».* (Аксенов заверил, что провокация ВМС Украины не отразится на жизни крымчан, «РИА Новости»). У цьому фрагменті спостерігаємо класичну логічну помилку – «коло в доказі» або «порочне коло», де аргументом стає положення доведене за допомогою тези, яка сама має доводитися.

– **Апеляції до очевидності.**

Приклад: *«Очевидна тщательно продуманная и спланированная по месту и форме провокация, нацеленная на разжигание еще одного очага напряженности в этом регионе, создание предлога для наращивания санкций против России. Все это, видимо, было направлено и на отвлечение внимания от внутривнутриполитических проблем в самой Украине».* (Россия выразила протест в связи с инцидентом в Керченском проливе, «Страна.ua»).

Апелювання до очевидності, загальновідомості наведено в текстах для того, щоб нав'язати читачу відчуття наявності факту. Навіть упевненість більшості чи окремих осіб в тому, що цей конфлікт є «провокацією», не робить його таким насправді. Щоб підсилити неправдиві та недоведені аргументи, російські медіа та політики використовують наступні хибні звороти: «як відомо», «очевидно», «однозначно» тощо. Окремо оговоримо, що ресурс «Страна.ua» при зовнішньо українському контенті є абсолютно проросійським за концепцією, тому офіційні російські аргументи стають для цього видання основними: як спосіб доказу, так і висновки.

– **Перехід на особистості, використання оціночних суджень та упереджених епітетів, мови ворожнечі.**

Приклад: *«Социология показывает: Порошенко выглядит не просто блекло, а провально».* (Виходка Києва близ Керченского пролива: расчет на время и место, РИА Новости). *«В Донбассе мир уже установили. Теперь за Керченский пролив принялись. Бандиты с большой дороги. И методы бандитские: сначала провокация, затем силовое давление, а потом обвинение в агрессии».* (Захарова заявила о «бандитских методах» в провокации ВМС Украины, «Звезда»).

На підтримку своїх логічно недоказових виводів автори звертаються до емоційно зарядженої лексики, інакше кажучи, до емоційної накрутки читача, образливої оцінки. Використовуючи перебільшення, епітети, негативно забарвлені слова, медіа змушують свою аудиторію вимкнути раціональне мислення та діяти, керуючи обуренням. Звернемо увагу на абсолютно неприйнятну в політичному та дипломатичному мовленні лексику побутового дискурсу, мови ворожнечі («бандити»), яка сама по собі стає в офіційних заявах та журналістських текстах аргументами.

Однією з наших гіпотез було припущення, що частіше ніж до логічної аргументації, ЗМІ звертаються до хибних доводів, емоційних оцінок та свідомих хитрощів. Це спостерігаймо в більшій мірі, з російської сторони, проте порушення логіки наявні й у вітчизняних медіа.

В аргументації українських журналістів та експертів знаходимо логічні хиби, апеляцію до традицій та очевидності, а також згадані раніше порушення «порочне коло» та упереджені висловлювання.

– **«Коло в доказі».**

Наприклад: *«Провокация украинской власти та спричинена нею Керченська криза 25-го листопада 2018-го року мала саме такий задум – здійснити провокативні дії, достатні для загострення російсько-українського конфлікту, але недостатні для ведення повномасштабної війни. Саме тому наші морські судна були захоплені без спротиву наших екіпажів, саме тому наша авіація не підтримала їх, саме тому Україна не завдала удару у відповідь».* (Сергій Дацюк, Війна як політична гра, «Українська Правда»). У даному фрагменті можна побачити, що автор публікації Сергій Дацюк у своєму доведенні «ходить

по колу», звертаючись до тавтології, адже з його слів «задум провокації – здійснити провокативні дії».

– **Відсутність причинно-наслідкового зв'язку, використання апеляції до очевидності, мова ворожнечі.**

Приклад: «Кремлівський злочинний режим сьогодні вкотре продемонстрував, що він не має меж зупиниться у своїй агресивній політиці і готовий до будь-яких актів агресії проти нашої держави» – йдеться в заяві МЗС України.

Українські експерти дозволяють собі вдаватися до російської контрпропаганди, використовуючи у відповідь вже свої ворожі найменування для розпалювання конфлікту. Словосполучення «кремлівський злочинний режим» є прямою аналогією до «русофобський киевський режим», «режим властей Києва», що часто експлуатують пропагандистські медіа Росії. Крім того, є неприйнятним апеляція авторів до дурості політиків, адже є переходом на особистості, який не повинен мати місце в офіційному політичному та медійному дискурсі.

Отже, при контент-аналізі українських та російських видань ми побачили невідповідність логічного доказу наведених тверджень за схемою «теза – аргументи – доведення». Спотворюючи та ігноруючи структуру доказу, журналісти по обидві сторони конфлікту підмінюють тезу, яка маніпулятивно стверджується в якості хибного аргументу і висновків (що призводить до частоті помилки «коло в доказі»), замість аргументів використовують спростування контраргументів, де доказ не будується як доведення від зворотного.

При цьому медіа Російської Федерації переважно використовують структуру прямого доказу потрібної їм тези «Інцидент у Азовському морі – провокація України проти РФ» з хибними аргументами з позиції сили, залякувань та переходу на особистості. На підтримку своїх логічно недоказових виводів, автори звертаються до емоційної лексики, образливої, презирливої оцінки, документальні та історичні аргументи використовуються вкрай рідко, замінюючись апеляцією до традицій, емоцій та цитат, таким чином, ми бачимо, як політичний дискурс змішався з медійним.

Рідкісним документальним аргументом є апеляція до законодавчих актів. Але і вона стає в російських медіа маніпулятивною технологією, оскільки вони апелюють не до міжнародних актів (як українські медіа), а до російського законодавства, видаючи його за міжнародне.

Можемо зробити висновок, що українські медіа меншою мірою вдаються до маніпулятивних технологій, ніж російські, але, на жаль, занадта емоційність завадила раціональному, логічно-аналітичному вирішенню питання.

Таким чином, журналісти більшою мірою вдаються до маніпуляції та не аналізують сам контент конфлікту, доводять тільки свою точку зору, відкидаючи аргументи та твердження, які цьому заважають. Медіа частіше прагнуть продемонструвати правильність запропонованої ними або чинною владою позиції, затвердити декларований «порядок денний», підтвердити упередження аудиторії замість логічного доказу.

Анотація. Стаття посвячена темі дослідження журналістської аргументації при освещенні конфліктів. Проаналізована специфіка функціонування різних видів аргументів в засобах масової інформації і досліджена медіа-аргументація на матеріалі контент-аналіза освещення інцидента в Керченському проливі українськими і російськими медіа. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описательно-сравнительного метода, метода мониторинга и контент-анализа, которые позволили сопоставить различные типы аргументов, увидеть разницу в доведении конфликтов российскими и украинскими журналистам, экспертами и политиками, помогли лучше понять редакционную политику изданий и увидеть к чему чаще в своей аргументации апеллируют журналисты – к логике или личности и эмоциям.

Ключевые слова: аргументація в медіа, логіка, освіщення конфліктів, Керченський конфлікт

Abstract. The article is devoted to the research of journalistic argumentation in the conflict coverage. The specifics of the functioning of various types of arguments in the media are analyzed and media argumentation is investigated on the basis of a content analysis of the coverage of the incident in the Kerch Strait by Ukrainian and Russian media. Specific of researched subject provides the using of a descriptive-comparative method, a monitoring method and a content analysis, which allows to compare various types of arguments, see the difference in bringing

conflicts to Russian and Ukrainian journalists, experts and politicians, helps to better understand the editorial policy of publications and see why Journalists appeal their arguments to logic or to personality and emotions.

Key words: argumentation in the media, logic, conflict coverage, Kerch conflict.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ивин А. А. Аргументация в процессах коммуникации: монография. М.–Берлин: Директ-Медиа, 2015. 555 с.
2. Тертычный А. А. Специфика аргументации в современных журналистских текстах. *Современные проблемы журналистской науки*. Воронеж: Факультет журналистики ВГУ, 2012. С. 64–73.
3. Михайлин І. Л. Основи журналістики. Підручник. 5-ге вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
4. Давидюк М. Як працює путінська пропаганда. К.: Смолоскип, 2016. 200 с.

УДК 81'44:81'37(811.111+811.161.2)

СЛОВОВІРНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІНХОАТИВНОСТІ В ДІЄСЛОВАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

О. В. Войтовська, О. О. Залужна

Анотація. У даній роботі проаналізовано інхоативні дієслова в англійській та українській мовах, а саме словотвірні засоби вираження інхоативності. Методологічною основою роботи є два типи лінгвістичного аналізу: дефініційний та компонентний аналіз; зіставний та описовий методи. Здійснено кількісний аналіз емпіричного матеріалу з метою виявлення продуктивності словотвірних типів у порівнювальних мовах. У результаті проведеного дослідження було здійснено підрахунок та розподіл конструкцій «дієслово + постпозит» з інхоативним значенням в англійській мові та утворення інхоативного значення при додаванні префіксів до дієслів української мови. Окрема увага приділяється ало- та ізоморфним характеристикам одиниць у зіставлюваних мовах.

Ключові слова: інхоативність, дієслово, словотвір.

1. Вступні зауваження. У сучасній лінгвістиці інхоативність визначається як перехід із нового стану в інший, який характеризується початковістю, частковістю, поступовістю, та завершеністю інхоативної дії [1]. Інхоативність також характеризуються еволютивним зачинним значенням, тобто передбачає початкову перехідну фазу або період, протягом якого має місце накопичення певних якостей, які приводять до зміни або появи нової ситуації [2]. **Об'єктом** дослідження є інхоативні дієслова (ІД) в англійській та українській мовах, тобто дієслова, що виражають процес починання дії або процесу, наприклад, англ. *chirk up* 'розвеселитись', *colour up* 'почервоніти', *blossom out* 'розквітати'; укр. *озлобити*, *спонелити*, *скривити*. **Предметом** є словотвірні засоби ІД в англійській та українській мовах. **Мета** дослідження полягає у проведенні словотвірного аналізу англійських та українських ІД. **Матеріалом** дослідження слугують 240 лексем (100 лексем в англійській та 140 лексем в українській мові), отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел англійської та української мов.

2. Теоретичні засади дослідження. Поєднання дієслів із часткою визнається в лінгвістиці англійської мови основним засобом словотворення ІД, напр. *to crumple up* 'розсміятись', *to tune up* 'заспівати' [3]. Щодо української мови, утворення ІД відбувається переважно за допомогою додавання префіксів, напр., *почервоніти*, *застогнати* [4]. При визначенні утворень в англійській мові типу *call up* використовується широко відомий і найбільш уживаний термін «фразове дієслово», а всі елементи типу *up* йменуються постпозитами [3]. В свою чергу утворення ІД в українській мові відбувається тільки за допомогою додавання префіксів.

Конструкції «дієслово + постпозит», які являються одним із засобів вираження інхоативності в англійській мові, будуються за однією структурно-семантичною моделлю. В таких конструкціях роль дієслова та постпозита полгає у вказівці на початок дії [5]. Аналіз

емпіричного матеріалу дає змогу стверджувати, що значення інхоативності виникає у дієсловах із постпозитами, кількість яких налічує 13 одиниць: *up, out, on, in, off, down, away, forth, over, back, around, forward, ahead, to*. Всі перераховані вище постпозити при поєднанні із дієсловами утворюють інхоативне значення, напр., англ. *blow up* ‘почати дути (про вітер)’, *cry out* ‘викрикнути’, *switch on* ‘ввімкнути (світло, радіо)’, *close in* ‘наступати’, *push off* ‘початись’, *come down* ‘захворіти’, *fling away* ‘кинутись геть’, *set forth* ‘відправлятись в подорож’, *double over* ‘розсміятись’, *come back* ‘повернутись’, *bang around* ‘підняти шум’, *come forward* ‘прийти до влади’, *fire ahead* ‘почати говорити’, *buckle to* ‘енергійно прийнятись за справу’.

В українській мові серед ІД найбільш численними та продуктивними являються дієслова із префіксами *за-, по-, про-, роз-, при-* [6], кількість яких становить 5 одиниць. Ці префікси спроможні з’єднуватись із дієслівними основами різноманітної семантики, зокрема з дієсловами, які позначають різні звукові явища, зоровими процесами, процесами, які сприймаються за допомогою нюху, фізіологічними процесами та їх зовнішніми проявами, дієсловами, які виражають природні, органічні процеси, напр., укр. *застогнати, закортіти, закипіти, заволати, зарахувати, покращити, почервоніти, потемніти, помилуватись, промовити, протягнути, проїхати, проковтнути, пройти, розгніватись, розсміятись, розплакатись, розібрати, роз’єднати, розвернути, привести, причинити, придумати, привернути, прибавити, прикипіти*.

3. Словотвірні засоби вираження інхоативності в англійській мові.

3.1. Емпіричний корпус ІД із постпозитами складається зі 100 слів. Семантика дієслів, які поєднуються із даними постпозитами різноманітна, тому за достатньої наявності їх кількості можна розподілити дієслова в сполученні із постпозитами на наступні семантичні групи:

3.1.1. Постпозит *up* актуалізує значення інхоативності при з’єднанні з дієсловами наступних семантичних груп (14 одиниць і відповідно 14% від загальної вибірки) [7]:

1) дієсловами, які позначають конкретну дію, напр., англ. *crank up* ‘почати діяти’, *fold up* ‘розсміятись’;

2) дієсловами, які позначають стан, напр., англ. *chirk up* ‘розвеселитись’, *colour up* ‘почервоніти’, *wake up* ‘проснутись’.

3.1.2. Постпозит *out* актуалізує значення інхоативності при з’єднанні з дієсловами наступних семантичних груп (20 одиниць і відповідно 20%). Дієслова, які з ним з’єднуються, означають:

1) акустичні процеси, напр., англ. *cry out* ‘викрикувати’, *shoot out* ‘підняти шум’, *thunder out* ‘почати шуміти’;

2) стан, напр., англ. *blossom out* ‘розквітати’, *draw out* ‘ставати довшим (про дні)’, *set out* ‘почати подорож’;

3.1.3. Кількість ІД із постпозитом *on* складає 18 одиниць, що становить 18% від загальної кількості одиниць. Постпозит *on* утворює значення інхоативності при позначенні:

1) конкретної дії, напр., англ. *catch on* ‘ставати популярним’, *draw on* ‘приближатись’, *take on* ‘ставати модним’;

2) руху та переміщення в просторі, напр., англ. *go on to* ‘почати роботу’, *bring on* ‘виникнути’, *enter on* ‘почати кар’єру’.

3.1.4. Постпозит *in* актуалізує значення інхоативності при поєднанні з дієсловами наступних семантичних груп (17 одиниць та 17% від загальної кількості):

1) конкретної дії, напр., англ. *dig in* ‘почати їсти’, *pop in* ‘раптово появитись’, *close in* ‘наступати’;

2) переміщення в просторі, напр., англ. *come in on* ‘почати бізнес з нуля’, *steep in* ‘занурюватись’, *let it on the ground floor* ‘почати роботу із нижчої посади’.

3.1.5. Постпозит *off* актуалізує значення інхоативності при сполученні з дієсловами наступних семантичних груп (8 одиниць (8%)):

1) конкретної дії, напр., англ. *kick off* ‘почати грати у футбол’, *spark off* ‘запалювати’, *throw off* ‘починати щось’;

2) руху і переміщення в просторі, напр., англ. *step off* ‘почати марширувати’, *go off* ‘бігти геть’, *bully off* ‘почати гру (хокей)’.

3.1.6. Семантика дієслів, які поєднуються з іншими постпозитами також різноманітна, але їхня кількість не є достатньою для розподілення по семантичним групам. Значення інхоативності також може формуватись при сполученні дієслів із даними постпозитами [8]:

Постпозит *down* було виявлено в 5 ІД, тому вони становлять 5% від загальної вибірки, напр., англ. *break down* ‘охопити (про почуття)’, *buckle down* ‘почати серйозно працювати над чимось’, *come down* ‘захворіти’;

Однаковою кількістю нараховано ІД із постпозитами *away*, *forth* та *forward* із кількістю у 3 одиниці та по 3 % із загальної вибірки, наприклад:

Постпозит *away*: англ. *fling away* ‘кинутись геть’, *fire away* ‘почати стріляти’;

Постпозит *forth*: англ. *fare forth* ‘почати подорож’, *gush forth* ‘хлинути потоком’;

Постпозит *forward*: англ. *come forward* ‘вийти вперед’, *surge forward* ‘вирватись вперед’;

ІД із постпозитами *over*, *around*, *ahead*, *to* нараховано по 2 одиниці із кожним словотвірним засобом, що складає по 2 %, наприклад:

Постпозит *over*: англ. *boil over* ‘роздратуватись’, *turn over* ‘запустити машину, двигун’;

Постпозит *around*: англ. *bang around* ‘підняти шум’, *come around* ‘підійти’;

Постпозит *ahead*: англ. *fire ahead* ‘почати говорити’, *loom ahead* ‘стати видимим’;

Постпозит *to*: англ. *buckle to* ‘енергійно братись за справу’, *come to* ‘знову відчувати дружнє ставлення’;

Найменш продуктивним є ІД із постпозитом *back*, який нараховує лише 1 одиницю і відповідно 1 %, наприклад, англ. *come back* ‘повернутись’.

Кількісна характеристика розглянутих вище словотвірних засобів англійської мови представлена в наступній таблиці.

Таблиця 1 – Постпозитні елементи в інхоативних дієсловах в англійській мові

Постпозити	Кількість одиниць	%
up	14	14
out	20	20
on	18	18
in	17	17
off	8	8
down	5	5
away	3	3
forth	3	3
over	2	2
back	1	1
around	2	2
forward	3	3
ahead	2	2
to	2	2
Всього	100	100

3.2. Словотвірні засоби вираження інхоативності в українській мові. Емпіричний корпус ІД із префіксами складається зі 140 слів. Ступінь розвитку утворення ІД в українській мові відрізняється від англійської мови. Так, українські ІД утворюють інхоативне значення за допомогою вищезгаданих префіксів *за-*, *по-*, *про-*, *роз-*, *при-*.

3.2.1. Найбільш продуктивним являються ІД із префіксом *за-* (46 одиниць і 32,86 % від корпусу вибірки). Цей префікс може поєднуватись із дієсловами різноманітної семантики, а

саме дієсловами, які позначають різні звукові, зорові, нюхові явища, психофізіологічні процеси та їх зовнішні прояви, а також дієслова, які виражають природні та органічні процеси, наприклад, укр. *зайти, забігти, занурити, зачепити, засніжити, закинути*.

3.2.2. Не менш продуктивним в плані утворення ІД є префікс *по-* (37 одиниць і 26,43 %). Цей префікс поєднується із дієсловами, які позначають чуттєве сприйняття, стрімкий рух, природні та фізичні процеси, зміна положення предмета в просторі, наприклад, укр. *почорніти, почути, посипати, поворушити, побігти, покласти*.

3.2.3. Префікс *про-* (37 одиниць і 26,43 %.) утворює інхоативне значення із дієсловами, які позначають появу незапланованої дії, зміни природних та фізичних процесів внаслідок перебільшеної активності, наприклад, укр. *пройти, проспати, протримати, проговорити, протягнути, проковтнути*.

3.2.4. Префікс *роз-* (17 одиниць і 12,14 %) утворює інхоативне значення із дієсловами, які виражають інтенсивність протікання дії, наприклад, укр. *розсміятись, розговоритись, розплакатись, розкинутись, розвернутись, розвернути*.

3.2.5. Останнім є префікс *при-* (12 одиниць і 8,57%) який характеризується семантикою завершеності інхоативної дії, яка супроводжується змінами положення предмета в просторі, природні та фізичні процеси, наприклад, укр. *придумати, приклеїти, прилетіти, пришити, прив'язати, прибігти* [9].

Кількісна характеристика розглянутих вище словотвірних засобів української мови представлена в наступній таблиці.

Таблиця 2 – Префіксальні елементи в інхоативних дієсловах в українській мові

Префікси	Кількість одиниць	%
-за	46	32,86
-по	37	26,43
-про	28	20
-роз	17	12,14
-при	12	8,57
Всього	140	100

4. Висновки

4.1. ІД – це дієслова, які характеризуються еволютивним зачинним значенням, тобто передбачають початкову перехідну фазу або період і приводять до появи нової ситуації.

4.2. Засоби утворення інхоативності в англійській та в українській мові відрізняються. Так, англійська мова утворює інхоативність за допомогою постпозитивів *up, out, on, in, off, down, away, forth, over, back, around, forward, ahead, to*, коли українська формує інхоативність за допомогою префіксів *за-, по-, про-, роз-, при-*.

4.3. Найбільшою продуктивністю в англійській мові характеризується утворення інхоативного значення при сполученні із постпозитом *out*, в свою чергу для української мови найбільш характерне утворення інхоативності із префіксом *за-*. Враховуючи, що англійська та українська мови формують своє інхоативне значення по-різному, поділ в досліджуваних мовах відбувається окремо. Згідно словотвірним засобам англійської мови, найбільш поширеним є сполучення постпозита *up* і дієсловом. Українська мова характеризується утворенням інхоативного значення за допомогою найбільш поширеного префікса *за-*, що додається до дієслова.

Анотація. В данной работе проанализированы инхоативные глаголы в английском и украинском языках, а именно словообразовательные средства выражения инхоативности. Методологической основой работы являются два типа лингвистического анализа: дефиниционный и компонентный анализ; сопоставительный и описательный методы. Был проведен количественный анализ эмпирического материала с целью выявления продуктивности словообразовательных типов в сопоставляемых языках. В результате проведенного исследования был проведен количественный анализ эмпирического материала по выделенным группам. Особое внимание уделяется ало- и изоморфным характеристикам единиц в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: инхоативность, глагол, словообразование.

Abstract. The main concern of this article is to analyse word-building means of expressing inchoative meaning in verbs in the English and Ukrainian languages. The methodological basis lies in systematic approach and includes the use of such methods as differential, structural, contextual analysis, and the descriptive method. Quantitative analysis of the empiric material is carried out with the aim of indicating the productivity of word-building types in the languages compared. As a result of the study, calculations and distribution of verb + postpositive constructions with an inchoative meaning is performed in the English language and the formation of inchoative meaning when adding prefixes to the verbs in the Ukrainian language is analysed. Special attention is paid to the alo- and isomorphic characteristics of the units in the compared languages.

Key words: inchoativity, verb, word-building.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нармирьян Л. Г. Семантическая категория инхоативности и средства её выражения (на материале английского, русского и армянского языков) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.19. Ереван, 1983. 47 с.
2. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Ленинград : Наука, 1987. 348 с.
3. Викторова-Орлова Л. В. К вопросу об аналитическом способе выражения начинательности в современном английском языке. *Вопросы романо-германского языкознания*. 1974. № 5. С. 34–41.
4. Нематова И. Ю. Функционально-семантическое поле инхоативности в русском и английском языках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Нематова Ирина Юнусовна Душанбе, 2009. 26 с.
5. Недялков В. П. Основные типы начинательных глаголов: инхоативы, ингрессивы, инцептивы / В сб.: И.п. Сусов и др. (ред.). *Языковое общение и его единицы. Межвузовский сборник научных трудов*. Калининград : Калининградский государственный университет, 1986. С. 124–134.
6. Первакова А. Способы выражения начальной фазы действия в русском языке : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Первакова А., 2008. 21 с.
7. Протогенова О. С. Способы обозначения начинательности в русском и английском языках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.01 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Протогенова Ольга Станиславовна Ташкент, 2000. 21 с.
8. Маслов Ю. С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание. Санкт-Петербург: Языки славянской культуры, 2004. 848 с.
9. Михайленко В. В. Семантика інгресивності в українській мові. *Науковий Вісник Чернівецького університету*. 2008. № 170. С. 119–123.

УДК 007 : 304 : 659.3

ОБРАЗ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПОЛІ

З. В. Гаджук, О. В. Тараненко

Анотація. У даному дослідженні розглянуто проблематику діяльності українських та російських медіа, які продовжують використовувати некоректні усталені терміни «інвалід», «людина з обмеженими можливостями» чи з «особливими потребами» тощо, чим сегрегують людей з інвалідністю в соціумі, описують в дихотомії «свої» – «чужі», толерують мову ворожнечі, стимулюють усталення стереотипів. Запропонований матеріал присвячений темі формування образу людини з інвалідністю через медіа матеріали. Проаналізовано журналістські та наукові роботи, у яких досліджено особливості впливу медіа на аудиторію і стереотипізацію а також тематику висвітлення образу людини з інвалідністю і її специфіку. Роботу проведено із застосуванням контент-аналізу, моніторингу, порівняння та узагальнення наукових результатів дослідження.

Ключові слова: медіа, люди з інвалідністю, дискримінація, стереотипи.

Медіа створюють усталений образ людини чи групи людей. Адже в інформаційну добу масовокомунікаційні та соціальнокомунікаційні технології стали найбільш потужними інструментами впливу. Засоби масової комунікації продукують контент, який впливає на ціннісні орієнтації соціуму, формує моделі поведінки і типологію культури [1].

Проблеми людей з інвалідністю є певною мірою «невидимими» у світі, і саме це є найбільшою проблемою в досліджуваному аспекті. Багато громадян вважають питання інвалідності неактуальними для себе, тож сприймають образ, який транслюється у медіа,

особливо легковажно та некритично, не надаючи проблематиці значення. Але, як сказано у Всесвітній доповіді про інвалідність, «Інвалідність – один з складових елементів людського існування. Майже кожна людина протягом життя має тимчасові або постійні порушення, а ті, хто доживуть до старшого віку, можуть відчувати все більші труднощі з функціонуванням» [2].

Відображення власного ставлення журналіста до теми у інформаційному повідомленні часто зумовлене внутрішніми переконаннями чи поглядами, які не завжди є усвідомленими. Не замислюючись над складністю теми та/або не досліджуючи її особливості, журналіст може, хоч і не повинен, впливати на аудиторію. Широке розповсюдження цієї проблеми стимулює формування і укорінення стереотипів – не обґрунтованих фактами узагальнюючих суджень про риси та поведінку, притаманні представникам окремої групи.

Незважаючи на процеси глобалізації, демократизації, що сприяють інклюзії та толерантності, попри законодавчі зміни в Україні останнього часу, медіа продовжують використовувати некоректні усталені терміни «інвалід», «людина з обмеженими можливостями» чи з «особливими потребами» тощо.

Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун у своєму посланні наголошує на важливості змінити таке ставлення до людей з інвалідністю, яке веде до стигматизації та закріплення дискримінації [3]. Про співпрацю медіа та соціальних служб як каталізатора правильного добору правил та принципів висвітлення соціальних проблем у ЗМК пише фахівець із соціальної журналістики К. Шендеровський: «У впровадженні «people first language» визначальну роль в сучасному суспільстві все ж відіграють не стільки законодавчі акти, скільки медіа» [4]. Мову, в якій на першому місці завжди людина, слід використовувати й відповідно до настанов координаторки правозахисної громадської організації Fight For Right Юлії Сачук: дівчина на інвалідному візку, а не «інвалід-колясочник»; Гліб, у якого аутизм, а не «аутист»; учениця з інвалідністю, а не «децепешниця». Використовувати згадки про інвалідність чи певні порушення варто лише тоді, коли це вкрай потрібно, адже інвалідність не є єдиною, а головне – зовсім не основною характеристикою людини, тому не варто постійно на ній робити акцент [5].

Мета даної роботи – дослідити специфіку висвітлення тематики людей з інвалідністю в українських та російських сучасних медіа; виявити основні тенденції і стратегії роботи досліджуваних ЗМК при висвітленні людей з інвалідністю; скомпіювати на основі праць журналістів, науковців та правозахисників поради щодо висвітлення людей з інвалідністю.

Висвітлення теми інвалідності. Образ людей з інвалідністю в медіа: дискримінація, маніпуляції, стереотипи

Особистість та її досвід в кожному окремому медіа продукті, що містить стереотипні судження, нівелюються. Це порушує не лише журналістські стандарти, а й проблеми моралі. Саме узагальнення, типізація негативного досвіду представника соціальної групи призводить до формування і розвитку стереотипного уявлення про всю групу. Далі ефект наростає за принципом снігової кулі: упередження і стереотипи сприяють виникненню бар'єрів на шляху до освіти, зайнятості, медично-санітарної допомоги і участі в соціальному житті. Так, хибне уявлення роботодавця про те, що люди з інвалідністю ніби то працюють менш ефективно, ніж їхні колеги без інвалідності і незнання доступних можливостей з удосконалення умов праці обмежують умови зайнятості осіб з інвалідністю [2]. Це ж стає інформаційним приводом, коло замикається.

Порушивши це питання, слід навести термін «дискримінація за ознакою інвалідності». Він вживається у значенні, наведеному в Конвенції про права осіб з інвалідністю та Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»: дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця

проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [6].

Ірина Виртосу склала перелік найпоширеніших стереотипів, які існують в сучасному соціумі щодо людей з інвалідністю [7]:

- нещасні, неприємні, хворі, неспроможні або злі;
- не мають майбутнього і є тягарем для своїх сімей;
- люди з інвалідністю не цікавляться нічим, окрім своєї хвороби, і вони не можуть бути експертами в жодній сфері, крім інвалідності
- люди з інвалідністю — хороший інструмент для гри на почуттях.

Результати проведеного моніторингу українських та російських ЗМК (за пошуком похідних від слова «інвалідність» в розділі новин пошукового сервісу) показали, що основними стратегіями висвітлення образу людини з інвалідністю в сучасних медіа є:

- апеляція до почуття жалю, несвідоме приниження журналістом героя публікації через жалість;
- надмірна героїзація, невмотивована апеляція до інвалідності;
- використання мови ворожнечі від її так званих «м'яких форм», які підкреслюють «інакшість» і використовують стереотипи до форм прямої ненависті, агресії й дискримінації.

З огляду на праці науковців, правозахисників та журналістів, та власне дослідження, ми зрозуміли, що проблематику зображення людини з інвалідністю в медіа слід розглядати в двох аспектах:

1. оцінка особи з інвалідністю як недієздатної/слабкої/стражденної, що сприймається як пряме приниження, викликає почуття жалю;
2. надмірна героїзація – переакцентуація. Досягнення невинуватих перебільшуються і сприймаються як неймовірні для людини з інвалідністю.

Людина з інвалідністю в медіа показується переважно як нещасна, налякана або неспроможна, як така, що страждає від життя. Образ жертви укорінює стереотип про беззахисність, вразливість та неповносправність таких людей. «Навіть якщо матеріал прямо і не називає таких людей «тягарем», але в ньому йдеться про те, як важко рідні з такою людиною, це дискредитує людей з інвалідністю в очах суспільства. Натомість досить зрідка ЗМІ зображають людей з особливими потребами як повноцінних чи навіть пересічних членів суспільства. Постійно наголошується на тому, що ці люди вимагають особливих речей, які непотрібні людям без інвалідності», – пише Ірина Виртосу [7].

В ході роботи над проблематикою, з метою покращення висвітлення тематики, розроблено велику кількість рекомендаційних переліків. До їх створення долучаються журналісти, громадські діячі, люди з інвалідністю. Приміром, Ірина Виртосу радить уникати штампів, які зводять описи людини до однієї характеристики — її інвалідності, та заважають побачити людину-особистість; давати можливість людині з інвалідністю казати самій за себе; заохочувати розуміння громадськістю проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю, писати про фізичні, інформаційні, ментальні, інституційні бар'єри і про те, як їх долати; надавати практичну інформацію, наприклад, прості практичні поради, як спілкуватися з нечуючим або тим, хто погано бачить; спілкуватись з організаціями людей з інвалідністю або організаціями, які працюють у цій тематиці, дізнаватись, які питання зараз актуальні; не зловживати інформаційними приводами щодо теми інвалідності, не обмежуватись при цьому Міжнародним днем людей з інвалідністю, Всесвітнім днем боротьби зі СНІДом чи Днем незалежності України; співпрацювати з журналістами з інвалідністю або з журналістами, в сім'ї яких є хтось з інвалідністю. Та мабуть це чи не найголовніша порада, яку дає пані Ірина: «Людина з інвалідністю – не з касти недоторканих, а звичайна людина з неповторним характером, своїми слабкостями та сильними сторонами, своїми мріями. Люди з інвалідністю – нічим не кращі й не гірші від

усіх інших людей. Усі різні – усі рівні». Журналістка також зазначає, що героїзація ніяк не відображає реальності життя людей з інвалідністю. «До слова, золотий медаліст з інвалідністю представляє людей з інвалідністю не більше, ніж Девід Бекхем представляє людей без інвалідності. А деякі глядачі (читачі/слухачі) можуть сприймати героїчне досягнення людини як щось, що компенсує її інвалідність» [7]. Часто як тяжко здобуті звання / трофеї представлені звичні, які не зацікавили б журналіста та аудиторію, якби це стосувалось особи без інвалідності.

Продемонструємо кричущі порушення на прикладах: матеріал «Как решить проблемы инвалидов ЕАО? Посадить чиновников в инвалидные коляски» Інформаційної агенції REGNUM від 22 жовтня 2018 [8] дискримінує людей з інвалідністю через узагальнення. Складається враження, що усі «інваліди» просять на вулицях, не можуть вийти з дому і страждають. Формується загальний негативний, стигматизуючий образ людей з інвалідністю. Журналіст демонструє свою непрофесійність починаючи із заголовку. Окрім використання некоректної лексики, на некомпетентність вказує також цитування без посилання та використання фото без вказання автора. Формулювання «...несладко живется даже вполне здоровым людям. А инвалидам живется совсем плохо...» знаходиться на грані етики. Постають питання реакції на такі публікації організацій та об'єднань журналістів, правозахисників та громадських діячів, зокрема у сфері роботи з людьми з інвалідністю та претензії щодо роботи редакції.

«Инвалид обскакала красавицу Загитову». Інтернет-газета «Дні.Ру» 18 жовтня 2018 [9]. Особа з інвалідністю у матеріалі протиставляється «красуні». А у використанні слова саме «обскакала» щодо особи з інвалідністю відчувається прихована іронія. За манерою викладу думок автора важко зрозуміти зміст матеріалу. «О победе американки фонд объявил в своем Twitter-аккаунте. О том, что за награду поборется 16-летняя Алина Загитова, стало известно 24 июля» – не співставні між собою факти, які не узгоджені ні хронологічно ані логічно. Бачимо ефект приниження досягнень переможниці на фоні російської спортсменки, перерахунок принад Загітової. За рахунок компліментарності статті щодо дівчини, формується образ людини з інвалідністю як меншовартісної, яка наче б то не заслуговує на перемогу.

«Батько-инвалид та дві важкохворі донечки: багатодітна родина з Рівного просить ро допомогу». Rivne.media [10]. Написання через дефіс «батько-інвалід» має зневажливо-іронічний ефект; апеляція до жалю, вплив на читача через створення образу страждальців підсилюється використанням цінностей родини, здоров'я та формулюваннями (зменшено-пестливе «донечки», педальоване «повністю прикутий до візка»). Явна маніпуляція станом здоров'я та апеляцією до сімейних цінностей з метою збору коштів. Етичність такого підходу під питанням.

«Воював з інвалідністю: у ДТП розбився відомий полковник ЗСУ» на сайті Обозреватель [11]. У тексті апеляції до того, що Василь Думанський мав інвалідність зумовлені фактами із його біографії, які доречно наводить автор для розуміння аудиторією особи загиблого. Тим паче що «військовий умовив комісію не “списувати” його за станом здоров'я, отримав третю групу інвалідності та висновок: “придатний для проходження військової служби”» а отже, наявність інвалідності не заважала головному герою виконувати свої службові обов'язки та повсякденні справи. Але про загибель відомого полковника пишуть через призму його інвалідності, при чому ставлять її на перший план. Формулювання «Воював з інвалідністю» подає головного героя матеріалу як воїна, який був успішним у своїй боротьбі, але загинув за фатальним збігом обставин. Із подвійним значенням – чоловік мав інвалідність та був у зоні бойових дій. Але сприйняття читача може зміщуватись та фраза розуміється так, наче він вів боротьбу саме з інвалідністю. Хоча, звісно, заголовок діє як приманка.

Попри наявність великої кількості обурюючих непрофесійних журналістських матеріалів, які провокують та підтримують розвиток стереотипів щодо осіб з інвалідністю, окремі матеріали та повноцінні медіа-проекти докладають зусилля для виправлення ситуації.

Журналісти, які цікавляться проблематикою цієї теми не лише створюють професійні медіа продукти, але й пишуть поради та діляться досвідом із колегами. До розвитку процесу покращення образу людей з інвалідністю долучаються також громадські активісти, різноманітні організації та фонди. Вони публікують власні напрацювання у цій тематиці та підказують журналістам, як працювати із проблематикою. Зокрема, найбільш доцільні та вдало оформлені поради дає головна редакторка сайту «Центр інформації про права людини», журналістка, координаторка журналістської мережі Ірна Виртосу у статті «Як розповісти про людей з інвалідністю: поради для журналістів». Ними користуються практикуючі журналісти, посилаються у наукових статтях та медіа публікаціях з даної або дотичних тем [7].

Робота над збалансуванням образу людей з інвалідністю проводиться також за рахунок створення медіа продукту, який працює на такий образ, що відповідає реаліям. В медіаполі є окремі матеріали у ЗМІ, які можна вважати якісними і професійними серед матеріалів про осіб з інвалідністю. Так, приміром, це матеріал «Відомий мотиватор Нік Вуйчич святкує 35-річчя: ТОП-10 цитат, які заражають жагою до життя» на сайті «Сьогодні» [12, с. 28].

Особливе місце у ніші проблематики людей з інвалідністю у медіаполі є ініціатива «Доступно.УА». Її співзасновник Дмитро Щербатюк стверджує: «Якщо журналісти пишуть про здобутки, успіхи чи проблеми людини, вони мають зосереджуватися саме на історії людини, а не на її вадах» [13]. У розділі «Блог» сайту цієї ініціативи також є якісні матеріали, щільно пов'язані з тематикою.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків.

Попри зміни на законодавчому рівні та зацікавленість у досліджуваній проблематиці міжнародних організацій, медіа сфери та окремих журналістів, у сучасному медіаполі залишаються та продовжують з'являтися непрофесійні матеріали.

Вони формують у аудиторії негативне сприйняття образу осіб з інвалідністю через низку факторів, серед яких основними є такі:

- передача власних позицій та упереджень журналіста у свідомий чи несвідомий спосіб;
- незнання журналістом законодавчих та етичних норм;
- бажання привернути увагу аудиторії до певного матеріалу, зокрема з маніпуляційною метою;
- узагальнення образу через деперсоніфікацію.

Основні стратегії висвітлення образу людини з інвалідністю в сучасних медіа:

- апеляція до почуття жалю, приниження журналістом героя публікації;
- надмірна героїзація;
- невмотивована апеляція до інвалідності;
- використання мови ворожнечі, від її так званих «м'яких форм», які підкреслюють «інакшість» і використовують стереотипи до форм прямої ненависті, агресії й дискримінації.

Для створення якісного медіа продукту та зміни ситуації необхідне дотримання стандартів журналістики, а також етичних і моральних норм. Важливим є абстрагування власної особистості журналіста від теми а також бажання продукувати якісний контент, не ставлячи в пріоритет рейтинги, скандальність або наживу.

Безперечним виходом з поточної ситуації має стати використання журналістами мови «people first language», тобто мови, в якій на першому місці завжди є людина, замість найлегшого шляху експлуатації стереотипів, штампів і ярликів.

Анотація. В данном исследовании рассмотрена проблематика деятельности украинских и российских медиа, которые продолжают использовать некорректные устоявшиеся термины «инвалид», «человек с ограниченными возможностями», «человек с особенными потребностями» и тому подобные, чем сегрегируют людей с инвалидностью в социуме, описывают в дихотомии «свои» – «чужие», употребляют язык вражды, стимулируют укоренение стереотипов. Предложенный материал посвящён теме формирования образа человека с инвалидностью через медиа материалы. Проанализированы журналистские и научные работы, в которых исследованы особенности влияния медиа на аудиторию и стереотипизацию а также тематику изображения человека с инвалидностью и её специфику. Работа проводилась с использованием методов контент-анализа, мониторинга, сравнения и обобщения научных результатов исследования.

Ключевые слова: медиа, люди с инвалидностью, дискриминация, стереотипы.

Abstract. The scientific paper examines the problems of Ukrainian and Russian media that continue to use incorrectly defined terms “disabled” or “special needs”, etc., and segregate people with disabilities in society, describing in their dichotomies “their” – “alien”, tolerate the hate-speech, stimulate the establishment of stereotypes. The proposed material is devoted to the topic of the formation of a person with a disability through the media. Journalistic and scientific works in which the peculiarities of the media influence on the audience and stereotyping as well as the subjects of illumination of the image of a person with a disability and its specifics were analyzed in this work. The research was conducted using content analysis, monitoring, comparison and synthesis of scientific research results.

Key words: media, people with disabilities, discrimination, stereotypes.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хилько М. М., Корнеєв В. М. Вплив контенту засобів масової комунікації на український соціум. *Current issues of mass communication*. 2014. Issue 16. С. 57–68. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2014_16_8
2. World report on disability / World Health Organization, The World Bank. Malta, 2011. 28 p.
3. Пан Ги Мун. Послание по случаю Международного дня инвалидов / Генеральный секретар ООН. URL : <http://www.un.org/ru/sg/messages/2013/disabilities.shtml>
4. Фихтелиус Э. Новости. Сложное искусство работы с информацией / перевод со шведского В. Менжун. М.: МедиаМир, 2008. 200 с.
5. Лівін М. Як називати людей з інвалідністю. *The Village Україна*. 10.11.2017. URL : <https://www.the-village.com.ua/village/city/asking-question/264595-yak-pravilno-nazivati-lyudey-z-invalidnistyu>
6. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 1263-VII від 13.05.2014 / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
7. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю: поради для журналістів. 11.09.2015. URL : <https://ms.detector.media/ethics/standards/yak-rozpozvidati-pro-lyudey-z-invalidnistyu-poradi-dlya-zhurnalistiv/>
8. Демиденко О. Как решить проблемы инвалидов ЕАО? Посадить чиновников в инвалидные коляски. *Информационное агентство Regnum*. 22.10.2018. URL : <https://regnum.ru/news/2504781.html>
9. Нарская В. Инвалид обскакала красавицу Загитову. *Дни.Ру* – 18.10.2018. URL : <https://dni.ru/sport/2018/10/18/409415.html>
10. Батько-інвалід та дві важкохворі донечки: багатодітна родина з Рівного просить про допомогу. *Rivne.media* – 10.10.2018. URL : <http://rivne.media/news/batkoinvalid-ta-dvi-vazhkokhvorii-donechki-bahatoditna-rodina-z-rivnoho-prosit-pro-dopomohu>
11. Воював з інвалідністю: у ДТП розбився відомий полковник ЗСУ. *Обозреватель*. – 12.01.2019. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/voyuav-z-invalidnistyu-u-dtp-rozbivsiya-vidomij-polkovnik-zsu.htm>
12. Права людини в медіасвіті та медіадіяльності в Україні: матеріали Першої науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада 2018 р.). К. : Інститут журналістики, 2018. 230 с.
13. У журналістиці завжди є місце правам людини: аргументи за. / Центр інформації про права людини. URL : https://humanrights.org.ua/material/u_zhurnalistici_zavzhdi_je_misce_pravam_ljudini__

УДК: 821.161.2

ЕМБЛЕМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ РИТУАЛЬНО-МАГІЧНОГО СЕМІОЗИСУ У РОМАНІ «ПЕСИГОЛОВЕЦЬ» ОЛЕКСАНДРА ЗАВАРИ

У. В. Гамоліна, М. А. Реутова

Анотація. Стаття присвячена розгляду модифікацій ритуально-магічного семіозису на матеріалі роману «Песиголовець» Олександра Завари. Одна із ключових проблем – трансформація мотивів та образів світової літератури у переплетенні з первісними ритуалами. Здійснений аналіз тексту, дозволяє поставити роман в ряд із найпопулярнішими романами фентезі, в яких головним компонентом виступає казка та ритуал.

Ключові слова: казка, Червоний Капелюшок, вовк, ритуал.

Трансформація мотивів та образів світової літератури, а особливо біблійних та античних, у творах більшості авторів не досліджені, тому це питання і досі залишається невирішеним, що викликає зацікавлення у більшості літературознавців. Переосмислення мотивів та образів зустрічаємо у Лесі Українки, Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської та інших. Сучасних письменників та науковців першомотиви та першообрази приваблюють і досі, оскільки вони є невичерпним джерелом народної мудрості і в кожному епоху один і той же міф може витлумачуватися по-різному, залежно від культури, історії та соціальних змін.

Казки є одним із потужних джерел для сучасних митців слова. Тенденція інтерпретації народних джерел фантастичного проїняла всю європейську літературу. Наприклад, казка В. Гауфа «Холодне серце» («Das kalte Herz», 1827), казки Г. Х. Андерсена, хоча й різною мірою, але заглиблені у фольклорну казкову реальність [1, с. 186].

Під казкою ми за інерцією розуміємо казку чарівну, або фантастичну – найбільш структурований жанр народної казки. Фантастична казка сприймається як художня вигадка, має етико-виховний потенціал, оскільки сюжет передбачає перемогу добра над злом (чого нема в архаїчних казках, наприклад, в казках про тварин, пор. казку «Вовк-колядник»), характеризується контрастним протиставленням персонажів, які відповідають формулам (за В. Я. Проппом) [1, с. 183].

На сьогодні однією з найвідоміших казок, яка популярна і досі, серед реципієнтів дошкільного віку є «Казка про Червоний Капелюшок». Ця казка дитинства про дівчинку, яка відправилася у ліс, за проханням своєї матері, щоб віднести бабусі пиріжки, яку по дорозі перехопив вовк, і обманувши її, мав час навідатися до бабусі, вчинити злочин і чекати наступну жертву.

Казка про Червоний Капелюшок і Сірого Вовка – це класичний сценарій про Жертву, Гвалтівника, Спостерігача і Рятувальника. У цьому сюжеті можна зависнути надовго і назавжди [2].

Як відомо, що казка про Червоний Капелюшок розповідає нам про дівчинку, яка зустріла Вовка по дорозі через ліс до бабусі. Літературно оброблена ця історія була Шарлем Перо (вперше видана у 1697 р.). Набуваючи популярності і здобувши світове поширення, «Казка про Червоний Капелюшок» почала змінюватися. Так, в збірнику братів Грім, виданому через 115 років після її першої публікації, зникла мораль і відновився хороший кінець – дівчинку і бабусю врятували мисливці [3, с. 55].

У своїй роботі «Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры» Ерік Берн розглядає Червоний Капелюшок із позиції марсіанина і пропонує таку інтерпретацію та розуміння сюжету: у цій казці кожен герой прагне до дії майже будь-якою ціною. Якщо брати результат таким, яким він є насправді, то все в цілому – інтрига, в пастку якої попався нещасний вовк: його змусили уявити себе спритником, здатним обдурити кого завгодно, використавши дівчинку в якості приманки. Тоді мораль сюжету, може бути, не в тому, що маленьким дівчаткам треба триматися подалі від лісу, де водяться вовки, а в тому, що вовкам слід триматися подалі від дівчаток, які виглядають наївно, і від їхніх бабусь. Коротше кажучи: вовку не можна гуляти в лісі одному. Якщо читач побачить у цьому аналізі цинізм, то радимо уявити собі Червоний Капелюшок в реальному житті. Вирішальна відповідь полягає в питанні: ким стане Червоний Капелюшок з такою матір'ю і з таким досвідом в майбутньому, коли виросте? [4].

Один із українських письменників по-своєму подав цю давню казку на сучасний лад – ним є Олександр Завара, виходець із Східної України, письменник, рецензент та музикант. Закінчив філологічний факультет. Дебютував у 2013 році романом «IQ = FAQ (Історія Хворого розуму)», наразі працює у жанрі прози та поезії, готуючи для читачів новий роман «Гелтер Склертер», який варто очікувати вже в цьому році.

У 2017 у світ вийшов роман «Песиголовець» Олександра Завари, який називає свій роман химерним фентезі, хоча більшість читачів та рецензентів вважають, що це доволі якісний український горор – чистий і без домішок. Святий Христофор, письменник Юрко Побиван, містичне Прикарпаття, багато горору та «коріння» казок – все це, і не тільки, поєднано у новому романі письменника [5]. Олександр Завара вміє нагнати страху на читача і закрутити історію таким чином, що від неї не відірватися, доки не буде перегорнута остання сторінка. Його інтерпретація казкового сюжету нагадує химерну містифікацію: от хто б міг уявити, що Червоний Капелюшок житиме серед язичників-полян у часи, коли відбувалося масове навернення до християнства, у лісі на неї нападуть здичавілі лісоруби-людоїди: «...Брудні, з довжелезними, сплутаним волоссям і кошлатими бородами, чоловіки уздірили дівчинку, коли вона тільки-но вийшла із полянського села. Тоді вони й надумали напасти [6, с. 70]. Дівчинка незчулася, як перед нею виріс височезний дядько, від якого

огидно смерділо потом і калом»[6, с. 72], а порятує дівчину од вірної смерті такий собі Асур Сіроманець, виходець з екзотичного Сходу, *«кремезний чоловік з головою кровожерливого вовка* [6, с. 67]» [6, с. 5–6]: *«Що було згодом, Оленка вже не знала, а коли розплющила очі, то побачила, що над нею сидить Сіроманець. Однією рукою він спирався на увігнаний у землю скривавлений меч, а іншою гладив її чоло. Мабуть, таким чином песиголовець намагався привести її до тями»* [6, с. 73].

Як бачимо, Олександр Завара «помістив» звичний для нас образ Червоного Капелюшка у часи середніх віків, давши дівчинці ім'я і нагородивши її червоним каптуром, що робить її наближеною до персонажу казки, а також зробив її приятелем перевертня – Асура Сіроманця, який є принцем-втікачем, первісток короля, котрий убив доньку старого жреця, бо та обманом хотіла повернути його до поганської віри.

Образ Асура – це протиріччя в одному цілому: з одного боку показано його ненависть, кровожерливість і жагу до вбивств, масового кровопролиття; з іншого – Асур є справедливим, про це розповідає історія про те, як песиголовець помилював двох хлопців, котрі хотіли вкрасти в нього здобич, не вбивши їх, а лише відрубавши молодикам по долоні: *«Асур змилювався над ними і подарував обом життя, а на згадку про їхній злочин відтняв молодикам по долоні»* [6, с. 68], він відповідає людям взаємністю і не порушує кордони їхнього поселення, якщо вони не переходять межі в лісі. Також, цікавим є те, що Асур уособлює в собі образ Святого Христофора – *«стара ікона з доволі дивним святим. То був чоловік, який тримав у руці спис і мав голову пса»* [6, с. 76].

Образ Оленки, вона ж Червоний Капелюшок, – це тип звичайної сільської дівчинки, людини, яка при кризових ситуаціях і загрозі власному життю і життю близької людини може продати вірного друга: зраджує Сіроманця, бо новий чоловік матері розказав усе поганцям про дружбу Оленки й Асура, і мати відправили у хату болю, де катували. Справедливого Сіроманця стратили на Галявині вічної роси (при повному місяці) за відмову коритися поганській вірі (в цьому випадку, мисливцем із звичної для нас казки, який вбиває поганого вовка і рятує Червоний Капелюшок, стає загін поганців).

Взагалі, незвичним є те, що Червоний Капелюшок (Оленка) та вовк (песиголовець Асур Сіроманець) є приятелями, до того ж, читаючи роман, можна відчутти особливий зв'язок між цими двома, хоча автор на пряму про це не заявляє.

Викликає зацікавлення і той факт, як майстерно Олександр Завара зміг поєднати казку із ритуалами первісних полян, які певним чином доповнюють і наштотвхують до переосмислення автентичного сюжету казки. Про так звану релігійну фантастику згадує у своїй роботі Цікавий С. А. «Аспекти поетики фантастики», де наводить думку дослідниці М. Назаренка: *«Чудесне пояснюється втручанням божественних або демонічних сил, що належать до тієї релігії, яку сповідують потенційні читачі тексту (релігії, властивій даній культурі). У тому випадку, коли боги і демони належать якійсь іншій релігійно міфологічній системі, ми маємо справу з фентезі»* [1, с. 186–187].

У романі «Песиголовець» наявні такі ритуали, як:

- обряд ініціації жіночого начала;
- навернення людей до поганської віри (хрещення людей у водах рік);
- ритуал вбивства злого духу (Песиголовця);

Про перший ритуал можна сказати, що він є більше видумкою старших дівчат племені поселення полян, суть якого полягає у тому, що дівчинка переходить у стан дорослої жінки: *«Вони казали, що дівчина, яка опиняється за мужем, тобто за своїм чоловіком, якому віддає серце, у першу ж після весілля ніч перетворюється на бабу»* [6, с. 59], готової подарувати життя іншій людині: *«А він візьме свою палицю, проштрикне її, і вони навіки залишаться одним цілим. І тільки тоді у них можуть з'явитися діти»* [6, с. 59].

Другий ритуал змальовує давню традицію хрещення людей, за основу якої була взята відома подія хрещення Київської Русі Володимиром Великим. Олександр Завара послідовно прописує дії ритуалу: від заходження людей у воду: *«...поганець вдруге занурив у воду з головою... жінка пірнала обличчям на чотири сторони світу»* [6, с. 158], до помазування святою олією лоба «рабів Господа» та питтям крові вбитого за гріхи людей Христа: *«... слуга Господа намазав її лоб чимось масним, а потім знав із себе якийсь глечик на ремені і влив їй до рота щось червоне, схоже на кров»* [6, с. 158].

Третій ритуал вбивства злого духу Песиголовця вже показаний у площині нашого часу, де за сучасними переконаннями містики як такої не існує взагалі, проте автор наголошує на зворотному – присутність нечистого начала існує у нашому світі завжди, пристосовуючись, зливаючись із потоком життя: «...сім стилетів. Вони були завдовжки близько тридцяти сантиметрів. Освячена і покликана вбивати поторох сталь потемніла від часу, руків'я ножів, зроблені з чогось схожого на слонову кістку, мали однаковий напис» [6, с. 208].

Подібну інтерпретацію сюжету відомої казки із використанням ритуалів, що в основному представляли собою жертвоприношення – задовбрювання духів, можна зустріти і в кінематографі, фільм «Червоний Капелюшок» (2011) режисера Кетрін Хардвік розповідає одну із історій Середніх віків: жителів віддаленого містечка Даггерхорн от вже як два покоління тероризує кровожерливий перевертень, що мешкає поруч у лісі. Мешканці, аби задобрити ненаситного звіра, приносили йому в жертву щомісяця домашніх тварин, до того часу, поки у Валері не виявився відьомський дар і стало відомо, що саме через неї вовк постійно повертався до поселення. Валері – звичайна дівчина, яка отримала в подарунок від бабусі (теж відьма) каптур червоного кольору, тому даггерхонці прозвали її «Червоним Капелюшком». Загалом, сюжет захоплює глядача з перших же хвилин перегляду і до останнього витримує таємницю, хто ж цей загадковий перевертень, адже ним був один із мешканців поселення...

Новаторством є те, що перевертнем у цій кінострічці виявився батько Червоного Капелюшка, і відповідно, що у Валері тече кров вовка. Здається, такої інтерпретації сюжету ще не було.

Таким чином, завдяки проведеному аналізу, можна сміливо сказати, що трансформації образів давніх казок та міфів орієнтовні на сучасних читачів і зумовлені бажаннями та їх очікуваннями від літератури. Зокрема, Олександр Завара показує, що між двома абсолютно різними «світами» може бути дружба, гармонія, яка досягається взаєморозумінням. Роман «Песиголовець» це історія в історії, доказ циклічності часу та переконання в існуванні надлюдського у нашому вимірі. Він змушує подивитися на давню історію по-іншому: цей роман дає можливість реципієнтам у звичному негативному знайти щось добре, зрозуміти причини такої ненависті до світу, і дає задуматися над таким питанням: а чи не оточення робить людину такою озлобленою, а її поведінка всього-на-всього є захисною реакцією?...

Аннотація. Стаття посвящена рассмотрению модификаций ритуально-магического семиозиса на материале романа «Песиголовец» Александра Завары. Одна из ключевых проблем – трансформация мотивов и образов мировой литературы в переплетении с первоначальными ритуалами. Проведенный анализ текста, позволяет поставить роман в ряд с самыми популярными романами фэнтези, в которых главным компонентом выступает сказка и ритуал.

Ключевые слова: сказка, Красная Шапочка, волк, ритуал.

Abstract. The article is devoted to the consideration of modifications of the ritual-magic semiosis on the material of the novel «Pesygolovets» by Alexander Zavara. One of the key issues is the transformation of the motives and images of world literature into interweaving with the original rituals. The analysis of the text is made, it allows you to put a novel along with the most popular fantasy novels, in which the main component is the fairy tale and ritual.

Key words: fairy tale, Red Hat, wolf, ritual.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цікавий С. А. Аспекти поетики фантастики. Вінниця, 2018. 256 с.
2. Бедненко Г., Лапшина Т. Сказка о Красной Шапочке и Сером Волке, 2006. URL : http://mythodrama.indeep.ru/theory/red_hood/red_hood.html
3. Оборотни и оборотничество: стратегии описания и интерпретации. Материалы международной конференции (Москва, РАНХиГС, 11–12 декабря 2015) / Отв. ред. и сост. Д. И. Антонов. М.: Издательский дом Ддело», 2015. 156 с. URL : http://www.ion.ranepa.ru/оборотни_сб_final.pdf
4. Эрик Берн. Сказка про Красную Шапочку. Отрывок из книги «Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры». URL : <http://lib.ru/PSIHO/bern.txt> –
5. Однорог М. Песиголовець – міф чи реальність? VEЖА, 2017. URL : <https://vezha.vn.ua/pesygolovets-mif-chy-realist-u-vinnytsi-prezentuyut-roman-gorror-oleksandra-zavary/>
6. Завара Олександр. Песиголовець: роман / Олександр Звара, передмова Вікторія Гранецька. К. : Вид-во Жупанського, 2017. (Альтернатива). 248 с.
7. Воронцова Т. Подлинная история Красной Шапочки. Журнал «Литература». № 44, 2002.

СЕМАНТИКА ОБ'ЄКТА КАУЗАЦІЇ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ДІЄСЛОВАХ ІЗ СЕМОЮ ЗАПЕРЕЧЕННЯ (на матеріалі англійської мови)

М. О. Куца, О. О. Залужна

Анотація. У даній роботі проаналізовано каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення в англійській мові, а саме, семантичні типи дієслів в залежності від об'єкта екзистенційної ситуації (далі ОЕС). Методологічною основою роботи є два типи лінгвістичного аналізу: дефініційний та компонентний аналіз. Визначено, що каузативність, екзистенційність та заперечення є універсальними фундаментальними категоріями мови. З метою виявлення продуктивності семантичних типів в англійській мові здійснено кількісний аналіз емпіричного матеріалу. В результаті проведеного дослідження було виділено три основні групи каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення в залежності від ОЕС, а саме: припинення існування неістоти, істоти та абстрактної сутності.

Ключові слова: каузація, екзистенційність, заперечення, дієслово, лексична семантика.

Вступні зауваження. Каузативність, екзистенційність та заперечення належать до універсальних лінгвістичних категорій мов та є об'єктами дослідження не тільки мовознавства, але й логіки, психології та філософії. Каузативними вважаються дієслова (далі КД), які пов'язані відношенням спричинення, а каузативною визначається ситуація (далі КС), що складається мінімум із двох ситуацій, які пов'язані відношенням каузації дії або стану [1: 15]. Функціонально-семантична категорія екзистенційності характеризується властивостями, які визначаються її зв'язком із відповідною понятійною категорією, що відноситься до рівня розумового змісту. Дієслова буття виражають судження про існування або присутність когось або чогось [2: 69]. Заперечення – це функціонально-семантична категорія, що в різних формах наявна у багатьох мовах світу [3].

Об'єктом дослідження є каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення в англійській мові, тобто дієслова, які виражають каузацію припинення існування об'єкта, напр., англ. *to decimate* 'знищувати', *to waste* 'вбивати', *to root up* 'ліквідувати'.

Предметом виступає семантика об'єкта каузації в екзистенційних дієсловах із семою заперечення в англійській мові.

Мета роботи полягає у проведенні семантичного аналізу об'єкта каузації англійських каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення.

Актуальність пропонованого лінгвістичного дослідження обумовлена передусім цікавістю до вивчення мовних одиниць на засадах семантичного аналізу та необхідністю системного опису семантики каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення в англійській мові, що зумовлено їх недостатньою опрацьованістю у сучасній лінгвістиці.

Матеріалом дослідження слугують 315 лексем, отримані методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел англійської мови.

2. Теоретичні засади дослідження. Обов'язковими для каузативної ситуації є наступні базові елементи: 1) каузатор; 2) об'єкт каузації; 3) відношення каузації між каузатором та об'єктом каузації; 4) зміна стану об'єкта каузації [1: 15].

За О. О. Залужною базову каузативну ситуацію можна представити у вигляді такої формули тлумачення (далі ФТ): «Х дією v_1 каузує Y виконувати дію / бути у стані v_2 », напр. : англ. *Your words made us leave* 'Ваші слова змусили нас піти', де семантичні ролі актантів розподіляються таким чином: *Ваші слова* – предмет антецедента (вчинок), *нас піти* – предмет консеквентна, *змусили* – каузативна зв'язка. За загальноприйнятим визначенням Х – це агенс, за іншим визначенням каузатор; Y – пацієнс [1: 15].

У сучасній лінгвістиці можна виокремити декілька класифікацій КД, а саме:

1) **маніпулятивні** (англ. *to kill* 'вбивати', *to demolish* 'знищувати') та **директивні** (англ. *to condemn* 'конфіскувати', *to beg* 'випрошувати') в залежності від ступеню впливу каузатора виділяють **маніпулятивну** та **директивну** каузацію [1: 8];

2) **фактивні** (англ. *to push* ‘штовхати’, *to take* ‘брати’), **пермісивні (прохібітивні)** (англ. *to allow* ‘дозволяти’, *to prohibit* ‘забороняти’) та **асистивні** (англ. *to assist* ‘допомагати’, *to facilitate* ‘сприяти’) залежно від ступеня участі каузатора [1: 18];

3) **навмисні** (англ. *to erect* ‘зводити’) та **ненавмисні** (англ. *to drop* ‘вронити’) за характером каузувальної ситуації;

4) **прямі** (антецедент безпосередньо є причиною консеквента “X, кидаючи Y, примушує його розбитися”) та **непрямі** (консеквент каузується не безпосередньо антецедентом, а ще однією дією “X розбиває телефон, внаслідок чого Y потрапляє в неприємну ситуацію”) залежно від часової відстані між об’єктами КС;

5) **прямі (позитивні)** (*to put on* ‘надягати’, *to give* ‘давати’) та **зворотні (негативні)** (англ. *to tear off* ‘зривати одяг’, *to undress* ‘роздягати’) за напрямком каузативної дії [1: 19].

У лінгвістиці на позначення завершених за змістом синтаксичних структур, в яких стверджується існування або неіснування в світі (його фрагменті) об’єкта (класу об’єктів), наділеного певними ознаками, вживаються два терміни – «буття» та «екзистенція».

Важливість досліджуваної розумової категорії пояснюється тим фактом, що лексичні одиниці, які позначають поняття існування, «є одними з багатозначних і багатофункціональних», що, в свою чергу, «знаходить природне віддзеркалення в словниках» [2: 69].

В. М. Байкеєва виділяє низку мовних одиниць з екзистенціальною спрямованістю серед англійських неперехідних (суб’єктних) дієслів [4: 10–11]. У її класифікації неперехідних дієслів категорія буття, що визначається як процес існування матеріальних об’єктів в дійсності, відображена в лексико-семантичній групі, що містить дієслова природного, суспільного і особистісного існування. У цю групу входять 18 мовних одиниць, а саме: дієслова буття, проживання та положення (в просторі), у тому числі англ. *to dwell* ‘мешкати’, *to jut* ‘виступати’, *to meander* ‘звиватися’.

Про те, що існування розподіляється на фази, пише Т. А. Придворова, яка пропонує наступний перелік англійських дієслів розвитку та припинення буття: *to be* ‘бути’, *to exist* ‘існувати’, *to live* ‘жити’, *to remain* ‘залишатися’, *to continue* ‘продовжуватись’, *to dwell* ‘жити’, *to abide* ‘залишатися’, *to stay* ‘залишатись’, *to die* ‘помирати’, *to perish* ‘гинути’ [5].

Не зважаючи на значну кількість робіт за темою, місце заперечення в системі лінгвістичних категорій досі залишається остаточно не визначеним. На думку О. І. Бахарєва, заперечення у мові є констатацією відсутності предмета, ознаки, явища, що виражаються мовними засобами [6: 99–100]. На думку А. П. Загнітка, категорія ствердження та заперечення є складовою частиною макрокатегорії модальності і вказує на наявність або відсутність об’єктивних зв’язків між предметами, ознаками, подіями [7: 123–125].

Окремі аспекти розвитку заперечення як категорії мови досліджують Т. Гівон [8], О. Єсперсен [3] тощо. До різних аспектів вивчення категорії заперечення в англійській мові звертається лінгвіст Й. Йейрі [9] та ін.

До засобів вираження заперечення зараховуються як експліцитні (заперечні частки, займенники, прислівники, префікси), так й імпліцитні (семантика слова), напр., укр. відмовитись = ‘не погодитись’, англ. *to refuse* = ‘not to accept’. Тобто, окреме слово без заперечного префікса можна розглядати як слово із заперечним значенням, напр., *to lack* = ‘not to have’, *to fail* = ‘not to succeed’, а сему заперечення, приховану в значенні слова, можна виокремити за допомогою методу компонентного аналізу [1: 40]. У поданій роботі заперечення розглядається як універсальна мовленнєва категорія, яка представлена в мові імпліцитними засобами.

Наслідуючи ідеї структурної лінгвістики, базову каузативну екзистенційну ситуацію із семою заперечення можна представити у вигляді такої ФТ: «X дією v₁ каузує Y (не)існувати».

3. Базові семантичні типи КЕД із семою заперечення в залежності від семантики об’єкта каузації

Найбільш продуктивною групою є каузативні екзистенційні дієслова, які позначають припинення існування неживої істоти, що становить 73,65 % від загальної кількості

емпіричного корпусу. Семантика дієслів даного типу може бути представлена у вигляді такої ФТ: “Х дією v_1 каузує Y (не)існувати/ (не)бути у стані v_2 (де Y – неістота)”. Базовою лексемою для каузативних дієслів даного типу в англійській мові є лексема *to destroy* «to damage something so badly that it no longer exists, works, etc.» ‘знищити щось’. Лексема *to destroy* формує синонімічний ряд з іншими дієсловами підгрупи, де деякі лексеми належать до розмовної англійської, виступаючи як стилістичні синоніми, наприклад, розм. *to trash* «to damage or destroy something» ‘завдати шкоди або знищити щось’. Дієслова цієї групи характеризуються наявністю значної кількості додаткових семантичних ознак. Лексеми *to wipe out* «to destroy something completely», *to annihilate* «to destroy something completely so that nothing is left», *to raze* «to completely destroy a building, town» та *to extirpate* «to remove or destroy something completely» вказують на цілковите знищення предмету. Дієслова з об’єктом каузації – предмет можуть містити подальшу конкретизацію аргументної інформації, наприклад, англ. *to liquidate* «to destroy or remove somebody/something that causes problems» ‘знищити або вилучити когось/щось, що спричиняє проблеми’ або *to scrap* «to get rid of something that is no longer practical or useful» ‘позбавитись чогось непрактичного або корисного’, містити додаткову семантичну ознаку з вказанням на спосіб виконання дії, наприклад, англ. *to tear apart* «to destroy something completely by breaking it into pieces» ‘повністю знищити щось, розбивши на частини’, *to smash up* «to destroy something completely by violently breaking it into many pieces» ‘повністю знищити щось, розбивши на частини’, *to burn* «to damage or destroy something with fire» ‘спалити щось’, мати вказівку на залучення додаткових предметів для досягнення мети *to blast* «to damage or destroy something with a bomb or gun» ‘пошкодити або зруйнувати щось, використовуючи бомбу або зброю’, *to dynamite* «to destroy something using dynamite» ‘зруйнувати щось динамітом’, містити семантичні ознаки на позначення запобігання відбування чогось, наприклад, англ. *to cancel* «to say that something that has been arranged will not now happen» ‘скасовувати’, *to defeat* «to prevent something from happening or being successful» ‘спалити щось’. Okремо серед дієслів цієї групи можна виділити лексеми на позначення припинення вогню, наприклад, англ. *to extinguish* «to make a fire stop burning» ‘загасити вогонь’, *to quench* «to stop a fire from burning» ‘загасити вогонь’.

Наступною за продуктивністю є група каузативних екзистенційних дієслів, які позначають припинення існування живої істоти (17,78%). Дієслова із ОЕС-істота характеризуються найбільш узагальненим значенням припинення існування живої істоти та диференціюються за наявністю додаткових семантичних ознак та в окремих випадках за стилістичною маркованістю. Центральне місце серед цих дієслів посідає *to kill* через те, що воно характеризується високою частотністю та нейтральною стилістичною маркованістю. Каузативні дієслова *to murder* та *to assassinate* конкретизують семантику живої істоти. Дієслова *to lynch* «to kill someone by hanging them by the neck» та *to crucify* «to kill someone by tying or fastening them with nails to a cross and leaving them there to die» містять ще детальнішу специфікацію способу припинення існування – «вбити когось повішанням або розп’яттям», *to behead* «to cut off someone’s head, especially as a punishment» ‘обезголовлювати’. Функціонування дієслів із семантикою припинення існування тварини зафіксовано в англійській мові в кількості 10 лексем. Базовою лексемою для каузативних дієслів даного типу в англійській мові є лексема *to bag* «to catch and kill an animal that you are hunting» ‘спіймати та вбити тварину, за якою полюєте’. Дієслова даної групи можуть мати додаткові семантичні ознаки. Так тварина може забита для м’яса, наприклад, англ. *to butcher* «to kill an animal and cut it up so that it can be eaten» ‘вбити тварину і порізати так, щоб її можна було їсти.’, *to hunt* «to kill animals for food or for their skin or other parts» ‘вбивати тварин для їжі, шкіри або інших частин тіла’, тварина може бути забита навмисно *to cull* «to kill animals deliberately, especially in order to stop the population from becoming too large» ‘навмисно вбивати тварин, особливо для того, щоб їх чисельність не стала надто великою’ або як наслідок протиправної дії *to poach* «to illegally catch or kill an animal»

‘незаконно спіймати або вбити тварину’. Лексеми *to exterminate* та *to decimate* специфікують, що тварини вбиваються в великій кількості в конкретній місцевості.

Найменшою продуктивністю характеризується група каузативних екзистенційних дієслів із семою заперечення на позначення абстрактних сутностей, наприклад, англ. *to dishonour* ‘позбавляти честі’, *to dishearten* ‘позбавляти відваги, мужності’, *to deface* ‘позбавляти любові, довіри’. За широкого підходу до вивчення категорії екзистенційності, прийнятого в цій роботі, крім іменників із конкретною семантикою, до кола об’єктів каузативної ситуації також зараховано іменники на позначення абстрактних сутностей, як, наприклад, дії, які виконує людина, внутрішній стан людини або предмета. До кола каузативних дієслів даного типу можна зарахувати дієслова, які характеризуються емоційним складником, вказуючи на те, що каузатор виконує дію, викликаючи припинення існування певних емоцій. Для опису семантики лексичних одиниць цієї групи загальна формула тлумачення може бути представлена у вигляді “ X дією v_1 каузує Y не мати певні емоції/почуття”. Спільною семою для всіх англійських каузативних дієслів є зазначення емоційного складника дії, що відображається у використанні у словниковому тлумаченні семи «to stop/prevent a feeling/emotion» ‘припинити існування почуття/емоції’.

Таблиця 1 – Каузативні екзистенційні дієслова із семою заперечення в залежності від об’єкта каузації

Семантика об’єкта	Англійська мова		Приклади
	Кільк. один.	%	
Неістота	232	73,65	<i>to level</i> ‘зруйнувати будівлю’, <i>to smash</i> ‘розбити’, <i>to brogate</i> ‘скасувати закон’
Істота (людина / тварина)	56	17,78	<i>to execute</i> ‘вбити за політичними мотивами’, <i>to smother</i> ‘задушити’
Абстрактна сутність	27	8,57	<i>to shatter</i> ‘зруйнувати почуття, сподівання, переконання повністю’
Всього	315	100	

4. Висновки

4.1. Одиниці дослідження репрезентують похідну складну категорію мови, яка комбінує у своїй семантичній структурі три фундаментальні універсальні категорії мови: каузативність, екзистенційність та заперечення, а також характеризуються спільною формулою тлумачення «X дією v_1 каузує Y (не)існувати/ (не)бути у стані v_2 ».

4.2. В залежності від семантики об’єкта каузативної екзистенційної ситуації можна виокремити наступні групи: 1) ОЕС-неістота; 2) ОЕС-істота (людина / тварина); та 3) ОЕС-абстрактна сутність. В англійській мові більш продуктивними виявляються КЕД другого типу, що становить 73,65 % від загальної кількості. Дієслова цієї групи характеризуються наявністю великої кількості додаткових семантичних ознак, а саме можуть містити конкретизацію аргументної інформації, способу виконання дії, позначення на використання інструментів і т.д. Наступною за кількістю є група каузативних екзистенційних дієслів, які позначають припинення існування живої істоти (17,78 %). Ці КЕД стратифікуються на дві підгрупи, де об’єкт каузативності – це: 1) людина; 2) тварина. Найменш продуктивну групу КЕД в англійській мові становлять дієслова, в яких об’єктом виступає абстрактна сутність (27 лексем, 8,57 %).

4.3. Перспектива подальшого дослідження полягає у зіставному дослідженні КЕД на ширшому матеріалі різноструктурних неблизькоспоріднених мов.

Анотація. В данной работе проанализированы каузативные экзистенциальные глаголы с семой отрицания в английском языке, а именно, семантические типы глаголов в зависимости от объекта экзистенциальной ситуации (далее ОЭС). Методологической основой работы служат два типа лингвистического анализа: дефиниционный и компонентный анализ. Определено, что каузативность, экзистенциальность и отрицание являются универсальными фундаментальными категориями языка. С целью

виявлення продуктивності семантичних типів в англійському мові було проведено кількісний аналіз емпіричного матеріалу. В результаті проведеного дослідження були виділені три основні групи каузативних екзистенціальних дієслів з семою отрицання в залежності від ОЭС, а саме: припинення існування неживого об'єкта, живого об'єкта та абстрактної сутності.

Ключові слова: каузація, екзистенціальність, отрицання, дієслово, лексическа семантика.

Abstract. The main concern of the article is to carry out the semantic analysis of the causative existential verbs with the seme of negation on the basis of the English language corpus depending on the existential situation object (hereafter OES). The methodological basis presupposes the use of such methods and ways of linguistic analysis as differential and structural, contextual analysis. It has been established that causation, existence and negation are universal fundamental language categories. Quantitative analysis of the empiric material is done with the aim of identifying the productivity of the semantic types traced in the process of research. As a result, depending on the object of causation three main groups of causative existential verbs with the seme of negation were singled out, namely: the cessation of the existence of inanimate object, animate object and the abstract entities.

Key words: causation, existention, negation, verb, lexical semantics.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Залужна О. О. Лексико-стилістичні та структурно-синтаксичні особливості привативних дієслів в англійській та українській мовах: монографія. Вінниця, 2019. 316 с.
2. Кузнецов А. М. Глагол to be и его лексико-семантические эквиваленты. *Категории бытия и обладания в языке*. М.: Наука, 1977. С. 68–100.
3. Jespersen O. Negation in English and Other Languages. København: Ejnar Munksgaard, 1966. 151 p.
4. Байкеева В. М. Семантические параметры переходных глаголов современного английского языка: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. М. Байкеева. Львов, 1999. 16 с.
5. Придворова Т. П. Развитие глаголов бытия и прекращения бытия в английском языке. (Опыт историко-семантического исследования): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. П. Придворова. М., 2005. 216 с.
6. Бахарев А. И. Отрицание и способы его выражения в русском языке XV–XVII вв. *Вопросы языкознания*. 1981. № 2. С. 99–109.
7. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Частина I. Горлівка: ГДПШМ, 2004. 288 с.
8. Givon T. Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology. *Syntax and Semantics* / [P. Cole (ed.)]. Pragmatics 9. New York: Academic Press, 1978. P. 69–112.
9. Iyeiri Y. Aspects of English Negation. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2005. 239 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

10. The Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/>

УДК 81.371

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИКОНУ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ДЖ. МАРТИНА «ПІСНЯ ЛЬОДУ ТА ВОГНЮ: ГРА ПРЕСТОЛІВ»

А. А. Малахова, О. О. Ситенко

Анотація. У даному дослідженні розкриваються особливості вжитку онімів у художньому творі Джорджа Мартіна «Пісня льоду та вогню: Гра Престолів», їхнього впливу на загальну картину побудови сюжету художнього твору та аналізу лексико-семантичних і структурних особливостей антропонімів. Методологічною основою роботи є структурно-системний підхід. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описово-компаративного методу, який полягає в зіставленні онімів для встановлення їхніх диференційних ознак, і використовується для об'єднання їхніх функційних особливостей у певні групи та компонентного аналізу для розподілу лексичних одиниць на семантичні компоненти.

Ключові слова: оніми, антропоніми, власні імена, роман-фентезі, фольклор.

Актуальність даної роботи обумовлена недостатнім рівнем вивчення антропонімів у серії романів-фентезі Джорджа Мартіна «Пісня льоду та вогню» та визначається зростаючою зацікавленістю лінгвістів до досліджень ономастичних лексичних одиниць,

насичених національно-культурним змістом. **Мета** дослідження полягає в аналізі лексичної семантики та структурних конституцій побудови власних назв вказаних типів та їхній класифікації. **Об'єктом** дослідження є антропоніми, які були взяті з англійського фольклору, а також власні назви, які є алюзіями на персоналії. **Предметом** розгляду у роботі постають їхні лексико-семантичні особливості процесу номінації та побудови.

Номенклатура сучасних англійських імен представляється своєрідною мозаїкою, складеною з найменувань древніх і нових, споконвічно англійських і запозичених, традиційних, що відрізняються один від одного структурними та семантичними ознаками. Імена проходять свій історичний шлях розвитку, який пов'язаний з історією англійського народу та англійської мови. За даними К. Б. Зайцевої та О. В. Суперанської на даний момент в англійській антропоніміці лише 8 % припадає на імена давньоанглійського періоду. Після нормандського завоювання давньоанглійські імена, що вживаються протягом століть, майже повністю зникли [2, с. 110].

Питання класифікації антропонімів є одним з найважчих для дослідників цієї сфери. Існує безліч різних класифікацій, як у вітчизняній, так і в зарубіжній традиції. Однією з найбільш докладних є класифікація, запропонована Майклом Кемпбелом [5, с. 84], в якій він розділяє антропоніми на наступні групи:

1) *Given name / First name / Christian name / Praenomen* (ім'я / ім'я, дане при хрещенні / ім'я в Стародавньому Римі (архаїзм) / ім'я присвоєне людині при народженні;

2) *Middle name* (друге ім'я) – в англомовному світі це друге ім'я, яке було присвоєне людині при народженні. Воно розташовується між першим ім'ям і прізвищем. Іноді люди можуть мати більше одного такого імені;

3) *Family name / Last name / Surname* (прізвище) – ім'я, яке передається від одного роду до наступного. У багатьох країнах і культурах жінки переймають ім'я чоловіків після вступу в шлюб;

4) *Nomen* (прізвище в Стародавньому Римі (архаїзм) – ім'я, яке давало уявлення про рід в Стародавньому Римі. Розташовувалося між «*praenomen*» і «*cognomen*»;

5) *Cognomen / Agnomen* (родове прізвище в Стародавньому Римі) – частина імені в Стародавньому Римі, розташовувалося після «*praenomen*» і «*nomen*». Насправді «*cognomen*» – це прізвище, але в ті часи воно передавалося від батька до сина, тим самим в комбінації з іншими складовими імені Стародавнього Риму, ділили пологи на менші групи, ніж це робив «*nomen*»;

6) *Nickname / Byname* (прізвище) – ім'я, яке заміщає справжнє ім'я людини. Воно може використовуватися, тому що воно більш знайоме та надає якийсь опис про людину, чи тому що воно коротше, ніж звичайне ім'я людини;

7) *Pet name / Diminutive* (зменшувально-услеслива форма імені) – ім'я, яке використовується замість звичайного або повного імені, для того щоб висловити любов, ніжність або підкреслити близькість;

8) *Patronym / Filiation* (патронім або по батькові) – ім'я, похідне від імені батька, яке присвоюється дитині при народженні;

9) *Matronym* (матрон) – частина родового імені, яке присвоюється дитині на ім'я матері.

Ономастикон твору «Гра Престолів» вражає не тільки багатством і різнобарвністю розрядів онімів, але також і численними прийомами нарікання імен. В цілому, можна виділити кілька прийомів найменування імен, які використовує автор:

1. Оніми, взяті з реального іменника:

а) сучасної епохи, наприклад, антропоніми *Catelyn* – 'Кейтлін', *Robert* – 'Роберт', *Brandon* – 'Брендон', *Jaime* – 'Джеймі', *Jon* – 'Джон', *Will* – 'Віл' – реально існуючі англійські імена.

Перша група проаналізованих в нашій роботі власних назв – це поодинокі антропоніми. Дана група антропонімів повністю запозичена з існуючого в культурі лексикону, що зберігає всі соціально-мовні конотації спільного вживання, які не створюються автором, а запозичуються з мовного культурного арсеналу. Подібні імена є в

будь-якому творі, так як мова конкретного письменника – це в першу чергу дані національної мови, а твір завжди включно розглядається в контексті культури.

б) попередніх епох:

1) оніми від давньоанглійської мови: *Garrad (Gerald)* → *Gared, Edweard* ('weard – protection') → *Eddard, Brandon* ('somebody, who lives next to the tower or lighthouse') → *Bran, Jamesina* → *Jaime (female name), Brandon* → *Bran* ('crow'), *Darragh* → *Darren* ('oak tree'), *Selwyn* ('Sel' – 'castle/house' + 'Wynhin' – 'friend' → *Serwyn*);

2) оніми взяті з інших мов: *Sansa* ('praise/charm'), *Stanislav* ('somebody who achieves glory of fame') → *Stannis, Aryan* ('noble') → *Arya, Ishara* → *Ashara* ('goddess of oath'), *Arthur* → ('arth' – a bear), *Lyan* ('the girl who has a beautiful face') → *Lyanna*;

3) оніми від латинської мови: *Johannus* → *John* → *Jon, George* → *Jory, Geraut / Gerwald* ('ger' – a spear + 'waltan' – to manage) → *Gerold*;

4) оніми від грецької мови: *Theodore* → *Theon, Aikaterine* → *Caitlin* → *Catelyn*;

5) оніми від давньо-германських мов: *Willahelm* → *Will* (*will/desire* + *helmet-protection*), *Hruodpercht* ('hruod' – fame + 'beracht' – bright) → *Robert*.

2. Вигадані імена і назви, до числа яких входять: оніми побудовані від географічних назв: *Tyrone* (the county in the Northern Ireland) → *Tyrion, Deasmhumhna* → *Desmond* ('one of provinces of Ireland').

У результаті дослідження було виявлено ще один вид антропоніма – гіпокорістік. Це скорочений варіант особистого імені, який виступає замість повного особистого імені [1, с. 83], наприклад: *Dany* скорочення від *Daenerys Cat* від *Catelyn, Chiv* від *Chivalry, Bran* від *Brandon, Galad* від *Galadedrid, Ria* від *Rian, Ned* від *Eddard*.

Зіставляючи гіпокорістіки з повними формами стає очевидно, що автор вдається до використання відомих англійських гіпокорістік як скорочених варіантів придуманих ним самим імен: *Sam* від *Samwell*, а не від *Samuel, Ben* від *Benjen*, а не від *Benjamin, Mat* від *Matrim*, а не від *Matthew, Ned* від *Eddard*, а не від *Edward*.

Таким чином, проведене дослідження доводить, що антропоніміка художнього твору жанру фентезі яскраво виділяється оригінальністю і автономністю, разом з цим читач отримує підказку, по якій можна орієнтуватися.

Результати аналізу зазначених антропонімів проілюструємо діаграмою, див. Рис. 1:

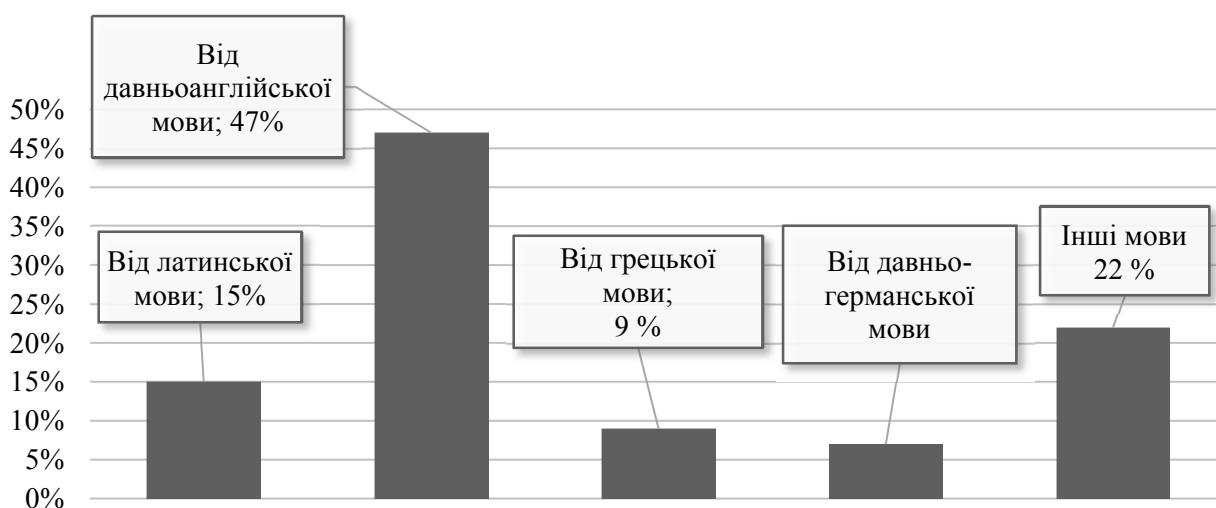

Рисунок 1. Власні імена, взяті з різних мов

Певна частина антропонімів у романі (14 % від загальної кількості одиниць) походить з англійського фольклору і багато імен є алюзіями на історичні події чи персоналії [3, с. 15]. У результаті дослідження було помічено, що дім Ланістерів (*House Lannister*) є очевидною алюзією на старовинну династію Ланкастерів. У романі навіть проводяться деякі паралелі між цими домами, також спільним для них є герб із зображенням лева на ньому. Війна між Старками і Ланістерами дуже подібна до війни Червоної та Білої троянд в Англії другої

половини XV століття. Так само, як Старки, будинок Йорків знаходився на півночі. Водночас, Ланкастери так само, як Ланістери, вважалися жителями півдня і були дуже багаті. У процесі дослідження було зафіксовано надання персонажам книги імен, які слугують прототипами відомих особистостей в історії Англії, яскравим прикладом може слугувати ім'я *Lord Rickard Stark* 'Князь Рікард Старк', ім'я якого було надано на честь Річарда I Левове Серце.

Що стосується особливості передачі прізвищ позашлюбних дітей, то позашлюбна дитина як хлопчик, так і дівчинка отримує однакове прізвище, яке закріплене традиційними географічними відповідниками у певному регіоні, так наприклад: *Flowers (The Reach)* – Флауерс (Простір), *Hill (The Westernlands)* – Хілл (Західні землі), *Pyke (Iron Islands)* – Пайк (Залізні острови), *Rivers (The Riverlands)* – Ріверс (Річкові землі), *Sand (Dorne)* – Сенд (Дорн), *Snow (The North)* – Сноу (Північ), *Stone (The Vale of Arryn)* – Стоун (Долина Арін), *Storm (The Stormlands)* – Шторм (Штормові землі), *Waters (The Crownlands)* – Уотерс (Королівські землі). Якщо людина носить одне з вищеперерахованих прізвищ, можна зробити висновок, що прізвища незаконнонароджених дітей у романі відображають природні особливості регіону. Крім того, вони є засобом ідентифікації і вказують на нешляхетне походження свого носія.

У процесі дослідження було зафіксовано, що розглянуті прізвища не успадковуються, тому у випадку із персонажем Джона Сноу, його нащадки взагалі не матимуть права на прізвище. Так, позашлюбного сина лорда Еддарда Старка (*Eddard Stark*), керуючого північною країною, називають *Jon Snow* 'Джон Сноу', а не *Jon Stark* 'Джон Старк'.

З будинком Таргарієнів справа зовсім інакша. Імена, в основному є авторськими оказіоналізмами і не знаходять відображення в історії. Якщо звернути увагу на засоби створення онімів носії яких є члени будинку Таргарієнів, то можна помітити, що деякі імена за будовою нагадують давньоримські (закінчення *-us* співзвучні закінченням *-us*). Проілюструємо наступними прикладами: імена *Aerys* 'Ейрис' *Daenerys* 'Данерис', *Viserys* 'Вісерис', нагадують по звучанню такі давньоримські імена як: *Aulus* 'Аюлус', *Lucius* 'Люциус', *Tiberis* 'Тіберус'. Треба зазначити, що цей процес відбувається тільки на рівні слухового сприйняття. Дім Таргарієнів – *Targaryen* має ще декілька особливостей, одна з них та, що автор зображує їх нащадками найдавнішої цивілізації та шляхетних лордів стародавнього фрігольду Валерії. Їхню породу видає приголомшлива врода. Вони мають сріблясто-золоте або платинове волосся та світлі очі (бузкового або синього кольору). Можливо, саме тому в прізвищі *Targaryen* 'Таргарієн' присутній елемент *Aryen* 'Арієн', що в перекладі з англійської означає «арієць». І хоча історично арійці не мають ніякого відношення до ненаукової раси, описаної нацистами, у романі простежуються схожі зовнішні риси і виникають певні асоціації з так званою «вибраністю».

Аннотація. В данном исследовании раскрываются особенности употребления онимов в художественном произведении Джорджа Мартина «Песня льда и огня: Игра Престолов», их влияния на общую картину построения сюжета художественного произведения и анализа лексико-семантических и структурных особенностей антропонимов. Методологической основой работы является структурно-системный подход. Специфика исследуемой темы предусматривает применение описательно-компаративного метода, который заключается в сопоставлении онимов для установления их дифференциальных признаков, и используется для объединения их функциональных особенностей в определенные группы и компонентного анализа для распределения лексических единиц на семантические компоненты.

Ключевые слова: онимы, антропонимы, имя собственное, роман-фэнтези, фольклор.

Abstract. In this study the specific features of the usage of onyms in George Martin's novel: "The Song of Ice and Fire: The Game of Thrones" are under consideration. Their influence on the general picture of the plot's construction as a piece of art and the analysis of the lexical-semantic and structural features of the names of these types are studied. Methodological basis of the work is the structural-system approach. The peculiarity of the researched subject provides the usage of a descriptive-comparative method, which consists in comparing linguistic units to establish their differential characteristics, and is used to combine their functional characteristics into definite groups and component analysis to distribute lexical units into semantic components.

Key words: onyms, anthroponyms, proper name, novel-fantasy, folklore.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. 2001. 386 с.
2. Теория и методика ономастических исследований / Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В., Зайцева К. Б. М. : Наука, 1986. 258 с.
3. Given-Wilson, Chris, and Alice Curteis. The Royal Bastards of Medieval England. 1995. 52 p.
4. Martin R. R. George. A Game of Thrones : Bantman Books Mass Market Edition. 1996. 800 p.
5. Michael Campbell. The theory of speech and language. Oxford. 1932. 386 p.

УДК 811.161.2'373.7-312.9

АВТОРСЬКЕ ПЕРИФРАЗОТВОРЕННЯ У ХИМЕРНІЙ ПРОЗІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

А. Д. Метельна, О. Г. Важеніна

Анотація: У статті розглянуто авторське перифразотворення Євгена Гуцала на матеріалі химерного роману «Приватне життя феномена». Зроблено спробу упорядкування та опису фактичного матеріалу за різними ознаками. Простежено функційні можливості перифраз у химерному тексті.

Ключові слова: перифразове наповнення, авторські перифрази, граматична структура перифразових одиниць, перифрази-номінативи.

Постановка проблеми: Проблема авторського мовотворення завжди була предметом особливої уваги дослідників-лінгвістів, адже завдяки художній мові письменника, її специфіці, динаміці можна простежити процес розвитку української мови на всіх етапах її становлення. У запропонованій статті ми розглянемо авторські прийоми перифразотворення у химерному романі Євгена Гуцала «Приватне життя феномена».

Актуальність статті зумовлена відсутністю дослідження перифразотворення Євгена Гуцала.

Виклад основного матеріалу: Важливі засади щодо визначення лінгвістичної природи, стильової специфіки перифраз розглянуто у працях О. Потебні, І. Гальперіна, Г. Євсєєвої, І. Кобилянського, М. Коломійця, О. Копусь, Є. Регушевського, Н. Сологуб, Ю. Тимченко, О. Ткаченка, Г. Удовиченка, О. Юрченка та ін. Дослідженням мовосвіту творчого доробку химерних романів Євгена Гуцала займалися Ж. Колоїз, О. Важеніна, А. Попович, А. Поповський, С. Шуляк та інші.

Погляди науковців різняться щодо віднесеності перифраз до тієї чи іншої галузі мовознавства. Так, М. Коломієць, Є. Регушевський розглядають явище перифрази в лексикології, М. Шанський, О. Юрченко вважають їх об'єктом вивчення фразеології, Г. Удовиченко, І. Гальперін, І. Кобилянський – вивчають їх як одиниці синтаксису. На думку В. Зайцевої, «недостатня чіткість у трактуванні сутності перифрастичних одиниць зумовлена тим, що деякі мовознавці не диференціюють поняття «перифрастичної мови» і «перифраза», тобто не проводять межу між здатністю мови виражати те саме чи схоже значення різними засобами, з одного боку, і конкретними мовними одиницями, що функціонують у текстах і мають відповідну логіко-психологічну основу, образну семантику і відповідну структуру – з іншого» [1, с. 79].

Дискусійним є також питання щодо розуміння граматичної будови перифраз. О. Копусь у своїй статті «Перифрази як елемент концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара» розглядає погляди дослідників на поставлену проблему. Так, І. Гальперін, І. Кобилянський, О. Кожин, Д. Розенталь та інші найменшою одиницею, за допомогою якої може виражатися перифраз, вважають словосполучення. Деякі мовознавці, зокрема

Н. Сологуб, Є. Регушевський, схильні до думки, що перифраз може бути виражений і словосполученням, і словом, а іноді й цілим реченням [2].

Теоретичне підґрунтя мовознавчих досліджень дозволяє виокремити два напрями вивчення перифраз: стилістичний та ономазіологічний. У стилістичному напрямі перифраз розглядається як засіб емоційно-експресивного забарвлення тексту чи мовлення, тобто стилістичний засіб. На цьому ми і будемо акцентувати свою увагу.

На думку О. Галича, перифраза – це «заміна прямого найменування предмета непрямим його означенням, поданим у формі описового словесного звороту, що вказує на предмет, виділяючи його побічні ознаки» [3, с. 218]. Автори «Літературознавчого словника-довідника» говорять, що це – «мовний зворот, який вживається замість звичайної назви певного об'єкта і полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак» [4, с. 546]. Є. Регушевський зазначає, що більшість перифраз виникає на метафоричному ґрунті. Але наголошує, що не слід плутати метафору із перифразою. Дослідник стверджує: «Метафори – це явище поезики художнього твору, а перифрази – специфічне явище лексико-фразеологічної системи мови» [5, с. 41]. Думку про виникнення перифрази на ґрунті метафоризації заперечує О. Копусь. Дослідниця вважає, що перифрази утворюються внаслідок активного розумового процесу, який вона називає ідентифікацією [6, с. 52].

Легко помітити, що «перифраза не віддільна від системи стилістичних фігур та тропів, цим самим забезпечує взаємообумовленість існування різних видів тропів у текстах різних жанрів та стилів. Перифразою можна назвати інакше позначення вже відомих предметів за допомогою різних стилістичних прийомів та форм. При цьому не варто забувати про те, що перифраза є самостійною фігурою і має низку ознак та властивостей, які виділяють її з-поміж інших подібних фігур, і відноситься до підкласу фігур метонімії» [7].

Незважаючи на різні підходи до визначення перифрази, спільним є те, що перифраза слугує яскравим стилістичним засобом увиразнення дійсності. Отож, розглядаючи перифраз як конституюнту художньо-мовленнєвої організації літературного твору, можна зробити висновок, що: «Перифрази розкривають світосприйняття не тільки автора, а й читача, їхню оцінку об'єктивної дійсності. У ній виявляється прагнення мовців до максимального образного, емоційного, барвистого викладу думки» [8, с. 52].

У поняття якісної художньої мови входять такі її складові, як неповторність, свіжість думки, яскрава, індивідуальна манера викладу автора. У зв'язку з цим в художніх текстах активно використовуються мовні засоби, які можуть підсилити сказане за рахунок додаткових до змісту емоційно-експресивних відтінків значення. Усі засоби покликані служити для вираження системи образів, поетичної думки автора [9].

Індивідуальний стиль письменника виявляється в умінні цікаво, незвично викласти думку, використовуючи нейтральні слова в незвичному контексті, що, у свою чергу, дозволяє створювати нестандартні образи. Підбравши потрібні слова або вирази, автор може торкнутися окремих фактів дійсності, про які прямо говорити в творі суперечить встановленим нормам пристойності. До таких виразів відносяться і перифрази [10, 46 с.].

Зібраний фактичний матеріал дає підстави стверджувати, що Євген Гуцало у своїх химерних романах створив власну манеру художньої оповіді, яка полягає в нестандартному використанні узуальних мовних одиниць, їх творчій обробці та продукуванні оказіональних номіналем. Мова творів письменника надзвичайно багата, окрім художніх засобів та прийомів, автор використовує фразеологізми, оказіоналізми, перифрази тощо. Останні й стали предметом нашого зацікавлення. Об'єктом нашого дослідження став другий роман химерної трилогії Євгена Гуцала «Приватне життя феномена». Наші спостереження дають підставу стверджувати, що зазначений роман вирізняється на художньому тлі трилогії рясним авторським перифразоворенням, яке виконує не лише номінативну, а й жанротвірну, стилетвірну й сюжетовірну функції.

Євген Гуцало вміло творить перифрази-фразеологізми, метафоричні, і загальноновживані перифрази. Варто зазначити, що загальноновживані перифрази трапляються в авторському мовленні нечасто, проте мають важливе значення для створення емоційно-

експресивного забарвлення тексту. Поряд із загальноновживаними перифразами письменник створює індивідуально-авторські. Щоб краще зрозуміти перифразове наповнення роману, вважаємо за потрібне класифікувати ці одиниці на групи:

- логічні;
- образні.

Загалом, як свідчать спостереження, у тексті переважають логічні перифрази, що утворилися на основі логічних понять, тобто одна з найсуттєвіших ознак переноситься на весь об'єкт зображення: «сталеві коні» (трактори), «солодкі корені» (цукрові буряки). Проте вагоме місце займають й образні перифрази, хоча й вживаються у меншій кількості: «бували в бувальцях» (обізнані), «вийти у маяки» (передовики).

За походженням парафрази у романі можна класифікувати на:

- оригінальні (авторські);
- традиційні.

Традиційні, тобто загальновідомі, використовуються автором в обмеженій кількості – переважають авторські перифрази. Вони становлять найбільш численну групу вторинних номінацій, адже саме вони урізноманітнюють лексичне багатство тексту, виконують естетичну функцію, є засобом оцінки й емоційного впливу на читача. При їх створенні виявляється творча індивідуальність автора, його вміння нестандартно мислити й надавати думкам оригінальної вербальної форми. [11, с. 128].

Зібраний фактичний матеріал ми класифікували за семантичним принципом, виділивши такі різновиди перифраз:

- антропонімічні перифрази;
- топонімічні перифрази;
- перифрази-фразеологізми;
- перифрази-номінативи на позначення професій.

Перифрази-антропоніми у тексті використовуються письменником досить часто. На позначення головного героя (Хоми Прищепи) автор використовує такі вирази-перифрази: «Гомер із Яблунівки», «цей грибок маслячок, цей старший куди пошлють», «майстер магічного реалізму», «старший куди пошлють із колгоспу «Барвінок»», «яблунівський колгоспник з артілі «Барвінок»», «хитрий і лукавий». У номінації другорядних персонажів письменник також використовує прийом перефразування. Так, Одарка Дармограїха – «яблунівська ловкачка»; «яблунівська самогонниця» – Вівдя Оберемок.

Перифрази-топоніми у порівнянні з антропонімічними перифразами трапляються нечасто. Вони називають не тільки географічний вимір, а й несуть певну інформацію та відображають авторське бачення і ставлення до описуваного: «країни третього світу» (малорозвинені, бідні країни), «світова столиця» (Париж).

Перифрази-фразеологізми використовуються автором на позначення дії: «вітром пустити», «пустити між пальців» (втратити), «зацвісти маковими пелюстками» (почервоніти), «стояти у віках» (стати відомим).

Використані вирази у тексті мають атрибутивні конституенти, що асоціюються із професійною діяльністю людини. Перифрази мають інформативний характер, тому що надають додаткові характеристики існуючому денотату. Тут ми виявили такі перифрази-номінативи на позначення професій: «майстри помазка, бритви і ножниць» (перукарі), «писакі фрейдистського толку» (дослідники), «майстри пензля» (художники).

Перифрази-номінативи створюються автором для найменування предметів, явищ та абстрактних понять. Аналіз фактичного матеріалу дав підстави виділити такі групи:

- опредметнені перифрази: «цвинтарний сребрин» – фарба срібного кольору, «сталеві коні» – трактори, «ширпотреб для трудящих» – неякісні вироби;
- перифрази явищ: «голоси болотяних солов'їв» – жахливі звуки;
- абстраговані перифрази: «знаменитий внутрішній голос» – інтуїція, «темне гречкосійство» – зрада, «чорний мул» – заздрість, «корінь-причина» – походження, генеза,

«замаскована хитромудро праця» – відпочинок, «манна небесна» – омріяне, довгоочікуване.

Серед авторських перифраз виявлено вирази, які наголошують на співвіднесеності з іншим словом або виразом, що є звичайною, традиційною назвою предмета, явища чи об'єкта. Так, автор використовує перифраз, що вже містить у собі ключовий денотат: «небесна голубизна» (небо), «ірод іскаріотський» (зрадник).

Не варто також оминати перифрази метафоричного типу, адже вони також трапляються у романі. Метафоричне перенесення відбувається на основі авторської асоціації, зіставлення чи подібності предметів, явищ, зокрема нами виявлено перифраз-метафору на позначення фойє будинку культури – «пасажирський залізничний вокзал», що виникла внаслідок схожості за зовнішнім виглядом.

Перифрази-синоніми посідають чільне місце у тексті досліджуваного роману, хоча й не мають такої образності як перифрази-метафори, проте виконують номінативну функцію. Вони вживаються не лише як можлива варіативна назва існуючого поняття, що за розміром може сягати навіть речення, а й утворюють синонімічні ряди у самому романі. Наприклад, перифраз-синонім «барвистий промтоварний вир» вживається у значенні промислових товарів, на що натякає стрижневе слово у вислові, при цьому вказуючи на їхню велику кількість. Досить розлогі синонімічні ряди утворюють перифрази, які номінують головного героя Хому Прищепу й його твір: «славнозвісний роман, котрий вийшов із-під його пера», «книжка про химерника із Яблунівки». У досліджуваному романі автор користується ампліфікаційним нанизуванням перифраз на позначення книги Хоми Прищепи. Так, вислів «сіреньке казна-що, перев'язане шовковим бантиком, але хіба оте чортійщо я сам не зміг би зварганити за місяць-другий? Хіба оте химороддя з кованим носом я теж не зумів би спекти на розпеченій пательні свого натхнення?!» утворює синонімічний ряд у самому тексті.

Усі використані перифрази виконують номінативну – «прекрасна незнайомка» (Соломія), описову – «металево-скляний куб» (кафе), інформативну – «почесний гість Яблунівки» (оповідач) та емоційно-оцінну функції – «французька горлодерка» (співачка). Остання з них відіграє найважливіше значення, адже завдяки їй відображається ставлення автора до зображуваного, що часто має вплив на читача: позитивний чи негативний. Тому можна виділити:

- перифрази, що мають позитивне забарвлення;
- перифрази, що мають негативне забарвлення.

Перифрастичні вислови будуються на характерній ознаці чи факті, що притаманні певній особі, тому у контексті неважко зрозуміти, про кого йдеться. Легко бачити, що перифрази, які є номінатами німецького солдата чи татар-розбійників, мають негативно-експресивне забарвлення: «непроханий гість», «нацистський сфінкс», «любитель древньої мудрої гри», «надлюдина, народжена фашизмом і вихована антикомуністичною істерією» (гітлерівець); «клятий песиголовець», «злі личини діти» (татари). Автор не приховує свою неприязнь до цих героїв, на відміну від Хоми, про якого говориться возвеличено і в той же час примітивно, адже «яблунівський колгоспник з артілі «Барвінок»» чи «старший куди пошлють» не несуть у собі урочистого піднесення.

Перифрази у тексті виконують не лише зазначені вище функції, а й мають комічне забарвлення. Так, для зображення головного героя автор використовує «фальшивоманірне сюсюкання»: «цей грибок маслючок...».

Що стосується граматичної структури перифразового наповнення досліджуваного тексту, то вона досить різноманітна. Тут ми виявили такі конструкції, як:

- іменник + іменник;
- іменник + прийменник + іменник;
- прикметник + іменник;
- прикметник + прикметник + іменник;
- іменник + дієслово;
- дієслово + прийменник + іменник тощо.

Висновок: Однією з виразних домінант мовотворчого химерування Євгена Гуцала є перифразотворення. Особливо показово це простежується у другому романі його химерної трилогії «Приватне життя феномена». Авторська перифраза Євгена Гуцала постає текстовим заміником лексичної одиниці. Як свідчить виконане дослідження, перифрази є одним з найважливіших засобів побудови химерного тексту і його виражальним засобом. Перифрази є одночасно авторськими номінатами та інтерпретами, разом з іншими мовними одиницями вони передають загальну химерійну модальність авторської оповіді.

Проаналізувавши перифразове наповнення досліджуваного роману Євгена Гуцала, можна сказати, що провідною функцією перифраз є вторинна номінація.

Створені авторські перифрази у Євгена Гуцала спричинені сюжетними лініями роману. Автор використовує як утрадиційнені, так і оказіональні одиниці. Найчастіше письменник описовою назвою іменує головних та епізодичних персонажів досліджуваного роману, тварин, птахів, назви осіб за родом діяльності та топоніми.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розширенні обсягу химерних текстів досліджуваного автора, у вивченні типових моделей авторських перифраз письменника та в спробі створити словник перифраз Євгена Гуцала.

Аннотация. В статье проанализированы функциональная и грамматическая структура перифраз в языковом мире Евгения Гуцало, выявлены их особенности использования, прослежена авторская интерпретация перифраз в рамках тематических групп.

Ключевые слова: перифразовое наповнення, авторские перифразы, грамматическая структура перифразових одиниць, перифразы-номинативы.

Abstract. The article analyzes the functional and grammatical structure of periphrases in Yevhen Gutsal's linguistic world, reveals their peculiarities of use, and traces the author's interpretation of periphrases within thematic groups.

Key words: peripheral filling, author's periphrases, grammatical structure of periphrasal units, periphrasis nominatives.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайцева В. Перифрастичні одиниці та метонімічні перенесення в газетному тексті. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2010. Вип. 9. С. 78–88.
2. Копусь О. Перифрази як елемент концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара. *Дивослово*. 2013. № 1.
3. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури: [підруч.] / за наук. ред. О. А. Галича. К.: Либідь, 2001. 488 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
5. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 4. С. 41–42.
6. Копусь О. Проблема визначення статусу перифраза у мовознавстві (на матеріалі роману «Собор» О. Гончара). *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць* / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків: ХДПУ, 2001. В. 7. С. 51–55.
7. Дубінська О. Б. Особливості стилістичного прийому перифразування. URL: http://www.rusnauka.com/21_TSN_2015/Philologia/3_197420.doc.htm
8. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 1. С. 51–55.
9. Никитина Н. В. Эстетическая функция художественного стиля. *Вестник Чувашского университета*. 2008. № 3. URL: <http://cyberleninka.ru>
10. Барановская З. М., Приймак А. Н. Перифразы и эвфемизмы как стилиобразующий элемент художественного текста и способ выражения авторской индивидуальности. *Приоритети сучасної філології: теорія і практика*. 2017. 10–11 лютого 2017. С. 46–49.
11. Шаповалова Г. Особливості використання перифраз у сучасних закарпатських друкованих ЗМІ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2010. № 23. С. 127–129.
12. Гуцало Є. П. Позичений чоловік. Приватне життя феномена: [роман-діалогія]. К.: Рад. письм., 1982. 711 с.

СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ М. ГРУШЕВСЬКИМ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В. В. Монастирська, В. А. Просалова

Анотація. У статті з'ясовано особливості інтерпретації М. Грушевським історії української літератури. Методологічною основою дослідження вченого був системний підхід та принцип історизму до літературного матеріалу. Вчений використовував також порівняльно-історичний метод.

Ключові слова: інтерпретація, літературознавство, метод дослідження.

Наукова багатотомна праця «Історія української літератури» М. Грушевського завжди залишатиметься актуальною, тому що навіть у наш час вона вражає масштабністю, глибиною та всебічністю здійсненого її автором наукового аналізу. Також ця праця є невичерпним джерелом суспільно-політичних, патріотичних та духовно-естетичних настанов для сучасного та майбутнього поколінь. Професор Д. Чижевський у передмові до репринтного перевидання «Історії української літератури» (Нью-Йорк, 1959) зазначив, що до 1917 року М. Грушевський був змушений у своїх працях піднімати питання історії літератури тому, що важливі джерела староукраїнської літератури були літературними творами.

Історіографічна традиція дослідження теоретично-методологічної спадщини М. Грушевського є досить розвинутою, вона головним чином сформована працями Л. Винара, І. Витановича, М. Геращенко, Л. Зашкільняка, О. Прицака, В. Смоля, В. Тельвака, І. Цибенко, О. Яся та ін. Аналіз літературознавчого доробку М. Грушевського попередніх десятиріч до виходу у світ його «Історії української літератури» демонструє те, що в деяких статтях вченого, які були неодноразово опубліковані на сторінках періодичних видань, знаходили відображення і різні проблеми українського літературознавства, етнографії та мовознавства. З-поміж них доцільно вказати «Українсько-Руське літературне відродження в історичнім розвої українсько-руського народу» (1898), створену на честь столітніх роковин відродження української літератури, «Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи» (1904), «Українське письменство» (1909) та ін. Ґрунтовна джерельна база, що представлена вченим в «Історії української літератури», відображає її основний зміст та заслуговує на увагу фахівців. Так, це докладно складені автором бібліографічні списки, прикнижкові покажчики, різноманітні бібліографічні посилання, цитати, коментарі та ін. Бібліографічному опрацюванню твору дослідник відводив дуже важливу роль [4, с. 356].

За словами самого М. Грушевського, «Історія української літератури» виникла як результат поширення та розвитку його концепції «Історії України-Русі», а історизм став у ній провідним принципом аналізу. З історичних джерел дізнаємося про те, що створення такої епохальної праці, як «Історія української літератури», відбувалося в неймовірно важких умовах воєнного лихоліття, труднощів життя українського історика на засланні (грудень 1914 – березень 1917 рр.), а потім у період вимушеної еміграції (березень 1919 – березень 1924 рр.). Переважна більшість зібраних документів, ураховуючи й особистий архів ученого з його рукописними матеріалами, була назавжди втрачена у вирі подій революції та визвольних змагань 1917–1921 років. Ці факти викладені в його «Автобіографії» [3, с. 15].

Досліджуючи історію української літератури, М. Грушевський удається до методу історизму, який став основним у його історико-літературознавчій праці. На думку автора, історію рідної словесності можна вважати:

- 1) історією розвитку оригінальної та еволюціонуючої, однак цілісної естетичної системи, генетично спорідненої з буттям, долею та духовністю нації;
- 2) голосом пам'яті та гарантом грядущого народу: його відродженням, державною мудрістю та волею, новим культурно-естетичним поступом;

3) образом народу, його візитною карткою при взаємодії з іншими – і форма пізнання інших народів та збагачення рідної культури, «проречистої книги буття нашого народу» [5, с. 8].

Вчений у своїй праці зробив досить ґрунтовний та всебічний аналіз літературознавчої спадщини своїх попередників по перу. Так, зокрема, вступ присвячений творчим здобуткам і світлій пам'яті М. Максимовича, розділ «Соціальна і культурна обстановка української творчості» – пам'яті В. Антоновича, «Старші верстви української усної традиції» – О. Потебні, наступні – пам'яті П. Чубинського, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, П. Куліша. Також М. Грушевським були опрацьовані визначні праці його попередників: книга М. Максимовича «История древней русской словесности» (1839). Учений був переконаний у тому, що саме М. Максимович заклав основи справді наукового літературознавства.

М. Грушевським було започатковано методологію системного літературознавства, яка передбачає текстологічний, лінгвістичний, соціологічний, історико-порівняльний, культурологічний, етико-філософський та психологічний аналіз, а в розділах про писемність XIII–XVII ст. – біографічний, завдяки чому основним принципом є естетичний аналіз. Загалом у праці М. Грушевського під абсолютно новим кутом зору викладено долю старої українсько-руської літератури та усної словесності. Що стосується багатства зібраного матеріалу, оригінальності та глибини його аналізу «Історія української літератури» насправді є феноменальним творінням. Критики цієї праці зазначають, що «викладення фактів у такій системності із такою ґрунтовністю українська літературна історіографія загалом ніколи не знала» [6, с. 9].

Одним із провідних завдань М. Грушевського-літературознавця та його так званою «теоретичною формулою» було доведення генетичного зв'язку давньої української літератури зі «старою» культурою, а також відтворення неперервної тканини духовного життя українського народу, а також доведення існування підстав та можливостей окремого українського розвитку, паралельно з великоруським, проте окремо від нього. М. Грушевським було визнано заслугу порівняльно-літературних, культурних та соціологічних дослідів. Як результат, учений у своїй діяльності звернувся до оперування літературою за допомогою фольклору і, навпаки, – орієнтувався у фольклорному матеріалі аналогіями, своїми та чужими літературними паралелями, які поєднують усну та писемну творчість, поступово увівши її у загальносвітовий літературний процес. М. Грушевський шляхом наслідування І. Франка об'єднав усну творчість і писемну літературу в синтетичне поняття української словесності та акцентував на безперервності зазначеної єдності [5, с. 10].

Враховуючи методи дослідження та особливості літературознавчого аналізу в праці М. Грушевського, можна зробити наступні висновки:

1) вчений показує походження української нації в загальносвітовому контексті та елементи східної і європейської культури як органічну частку вітчизняної культури;

2) в його творчості розкриваються специфічні риси української словесності, що є самодостатньою системою.

Присвячені фольклору та писемній літературі розділи праці М. Грушевського відзначаються глибоким аналізом та синтезом. Учений робить особливий акцент на тому, що основи літератури головним чином виявляються у способі життя, світовідчутті та світорозумінні українського етносу. Зазначені основи зумовлені етапами розвитку і формами власного буття, природою, кліматом, характером праці, стосунків із сусідами та міжнародними впливами. Знання історії, мов, культур Сходу і Заходу дало можливість ученому показати особливості наших прапредків, сотень поколінь їхніх нащадків ще з IV–VI століть до н.е., бурхливі процеси та події, пов'язані з переселеннями народів, війнами, асиміляцією та конфронтацією племен, а також відповідних культур. Окремо зазначимо, що паралельно розкривається й історія культури та словесності: від зарубинецької до черняхівської та від Київської Русі до часу зруйнування Гетьманщини. М. Грушевським було детально розкрито історію проникнення міфологічних сюжетів, образів, мотивів ще дохристиянського періоду, а також всебічно висвітлено процес взаємодії з культурами Візантії, Болгарії, південно-західних слов'ян, Скандинавії, Греції та Риму [3, с. 24].

Очевидним є те, що в «Історії української літератури» М. Грушевського виявилися об'єктивний та суб'єктивний погляд на історію літератури, історія народу і діалектика його духовно-естетичної творчості, національні реалії та загальнолюдські критерії, багатий досвід попередників і власний новаторський підхід до значної кількості різноманітного матеріалу. М. Грушевський був зацікавлений елементами української словесності в якості цілісної системи, і, як наслідок, він намагався не обійти жодного імені, твору та явища. У кожному історичному періоді дослідник простежував розвиток родів і жанрів.

Історію української літератури вчений вважав історією розвитку самодостатньої художньої системи, для якої були притаманними власні джерела і досить своєрідний характер. Так, наприклад, історія української літератури відзначається внутрішньою цілісністю, самобутньою зовнішньою формою та суто українськими національними властивостями. Праця вченого написана колоритною українською мовою, що дає змогу осягнути специфіку його висловлювань, багатогранність світоглядних позицій, політичні та громадські пріоритети.

Науковці відзначають, що багатотомна «Історія української літератури» М. Грушевського є унікальним явищем вітчизняної та світової науки. Беручи за основу документальні відомості, вченим було досить широкоаспектно проаналізовано український літературний процес з давніх часів до першої половини XVII ст., запропоновано нову періодизацію. Ця періодизація історичного розвитку української літератури може вважатись цілком виправданою, тому що, на думку її автора, «усна народна творчість природно доповнює історію книжкової традиції і завдяки своєму більшому багатству і різноманітності, вона збагачує і прикрашує не одною яскравою деталлю писемну творчість» [1, с. 113].

Автор праці визначає особливості таких історико-літературних пам'яток Давньої Русі, як «Повість временних літ», «Слово о полку Ігоревім», «Слово про Закон і Благодать» та ін. Надаючи приклади оригінального письменства Київської доби XI–XII ст., М. Грушевський акцентує увагу на найвидатніший тогочасний літературний документ – «Слово про Закон і Благодать». Саме завдяки «Історії української літератури» можна дізнатись про те, що першу інформацію про цей твір було оприлюднено в 1839 році у рефераті О. Кубарьова, прочитаному в Московському історичному товаристві. Однак сам він вийшов друком лише через п'ять років з єдиного примірника із закінченням (зауважимо, що примірник зберігався у Синодальній бібліотеці).

Також окремої уваги заслуговує ґрунтовне опрацювання М. Грушевським літературної спадщини XII–XIII ст. Зазначений період учений називав добою «золотого віку» давнього українського письменства, а центральною пам'яткою в ній було «Слово о полку Ігоревім». Аналізу цього визначного документа автор приділив 66 друківаних сторінок у виданні 1923 року. Вражає значна словознавча ерудиція М. Грушевського та його глибока обізнаність із критичною літературою про «Слово о полку Ігоревім». Так, вчений оперує значним науковим апаратом, називаючи майже всі доступні йому студії про «Слово о полку Ігоревім» і водночас даючи їм кваліфіковану оцінку.

Внутрішні та зовнішні зв'язки, взаємодії на рівні як макро-, так і мікроструктур посідають чільне місце в концепції М. Грушевського-літературознавця. Істориком літератури було використано задля літературознавчого аналізу культурний простір, який оточував Україну та входив у нові літературні регіони – Монголію, Китай, Сибір і Далекий Схід. Однак іноді спостереження та висновки, які стосувалися історії України, взаємин українського народу з іншими народами, були накладені вченим і на літературні факти, що не завжди було виправданим. Подекуди М. Грушевський перебільшував роль національної основи, яку він у своїй словесній творчості найчастіше пов'язував з національною ідеєю.

Інтердисциплінарні дослідження, здійснені вченим шляхом залучення багатства сусідніх культур і літератур, мали важливе значення для з'ясування проблеми формування

національної ідентичності, самобутності українського народу, його культури, літератури, а також для глибокого розуміння значення національного письменства. Водночас дослідження М. Грушевського демонструють відкритість українського літературознавства і його адаптованість до застосування різних методів і теоретичних моделей. «Історія української літератури» М. Грушевського, показала, за словами Д. Чижевського, так звану «європейськість» і радикально змінила дослідницьку парадигму в Україні, тому що вона підтверджувала те, що вітчизняна література є не тільки часткою історичного та соціального буття народу, але й результатом її контактів та зв'язків з іншими літературами світу. За концепцією вченого, вона постає в якості самодостатньої художньої системи, яка включає риси характеру українського народу, демонструє їхню своєрідність і спадковість, а також здатність до трансформацій.

Варто окремо зазначити принципи літературознавчих досліджень М. Грушевського. Так, вчений використовував принципи аналізу літературних явищ, характерних для культурно-історичної школи, яка виступила однією із основ для становлення літературної компаративістики. З'ясовуючи специфіку походження циклічної будови українського народного епосу, М. Грушевським було на практиці використано генетично-контактний принцип, оснований на врахуванні генетичних та контактологічних аспектів дослідження. Під час аналізу значної кількості фактологічного матеріалу вчений відкинув гіпотезу щодо появи народного епосу внаслідок впливу XVI–XVIII ст., а потім балканського, Центрально-Подунайського. М. Грушевський реалізував ретроспективний погляд на розвиток українського фольклору. Саме ретроспекція, на переконання сучасних літературознавців, є одним із аспектів генетичного методу.

Генетично-контактний принцип аналізу дав можливість М. Грушевському з'ясувати подібні та відмінні риси фольклорних явищ, прослідкувати за різноманітними взаємодіями, які виявилися на рівні впливів, рецепцій та ін. та водночас позначились на українській усній традиції. Так, зокрема, аналізуючи народну пісенну традицію, вчений віднайшов у ній певні прояви романізованої балканської культури, візантійські та західнослов'янські, що стали посередниками німецьких та середньовічних романських, а також східні і турецько-іранські впливи. М. Грушевський зазначав, що інколи занадто важко відрізнити «свійське від запозиченого», оскільки дещо з'являлося «паралельно, на спільнім ґрунті примітивного світогляду», а дещо, у свою чергу, сягає «в такі глибини передісторичного життя, що за тими не можності пройти туди» [2, с. 88]. Аналізуючи повісті Києво-Печерського патерика, М. Грушевський звернув особливу увагу на те, що вчені, які досліджували цю пам'ятку, переважно займались пошуком у ній буквальних текстуальних запозичень. Відповідно, М. Грушевським було піднято питання про паралелізм мотивів християнської та релігійної легенди, які могли «прийматись не тільки книжною дорогою, але й усною передачею» [1, с. 160]. Окремо вчений відзначив засвоєння різних мандрівних мотивів (аскетичних і фантастичних) не лише християнських, але й брахманських, буддійських, юдаїстичних та ін.

Також М. Грушевським було використано порівняльно-типологічний принцип, сутність якого головним чином полягає у співвіднесенні літературних явищ на синхронічній площині «з метою виявлення між ними тематичних, образних, жанрових, стильових відмінностей і подібностей, встановленні їхніх ближніх й віддалених контекстів та групуванні цього історико-літературного матеріалу, типологічно диференціювавши його на певні класи, підкласи тощо» [2, с. 79]. Зазначений принцип активно використовувався вченим для аналізу оригінального письменства XI–XII та XII–XIII ст. У цьому разі мається на увазі порівняння морально-дидактичної літератури доби, літописної повісті про Печерський монастир, писань, присвячених святому Миколаєві, старого Київського літопису та ін.

Внаслідок порівняння М. Грушевський зумів визначити тенденції розвитку літератури, її характер, а також з'ясувати принципову сутність і конкретну специфіку літератури. Так, наприклад, завдяки зіставленням (зокрема, української і російської, української і польської, української і болгарської літератур) вчений обґрунтовує

самобутність української літератури. Зауважимо, що М. Грушевський підкреслював те, що «культура XII–XIII ст. була українською» [1, с. 105].

Також М. Грушевський вдався до контекстуального аналізу. Це можна спостерігати в аналізі вченим української билинної традиції. Так, він наводив приклади билин на легендарні мотиви з російського фольклору та українську легенду про Михайлика і Золоті ворота з українськими відгомонами цієї теми. М. Грушевський зіставив їх, і при цьому його висновок був зведений до того, що українська героїчна дружинна традиція, «розбавлена легендарними мотивами, дійшла до нас в сих билинах і героїчно-легендарних творах» [2, с. 95].

У дослідженні М. Грушевським історії української літератури домінував історико-системний принцип, реалізований у розробці періодизації давньої української літератури. Вчений визначив та обґрунтував етапи розвитку української словесності, починаючи з Києворуської доби (зокрема, з 1030-х років). Основними підставами для цього дослідник вважав рівні права на наступність літературного розвитку від часів Київської Русі і росіян, і українців. Отже, у процесі дослідження історії літератури М. Грушевський вдавався до комплексу методів дослідження літературних явищ. Переважна більшість з них належить порівняльному літературознавству (генетично-контактний, порівняльно-типологічний та історико-системний принципи). Все це дає нам можливість стверджувати, що аналізована праця вченого є вагомим набутком української компаративістики першої третини ХХ ст.

Поява праці «Історія української літератури» М. Грушевського стала важливим етапом у розвитку наукового літературознавства. Без сумніву, цей фундаментальний твір, написаний у 1920-х роках, є найбільш визначним науковим дослідженням у вітчизняній філології. Основна заслуга автора полягає у виробленні нової концепції історії української літератури та практичному використанні ним нетрадиційної періодизації в літературознавчому процесі України від початку розвитку словесності до XVII ст., що взаємодіє з національно-культурним відродженням країни. При цьому наявність в «Історії української літератури» значного бібліографічного матеріалу надає їй значної наукової значимості та уможливорює застосування цієї праці сучасними вченими.

Аннотація. В статті вивчені особливості інтерпретації М. Грушевським історії української літератури. Методологічною основою дослідження вченого був системний підхід і принцип історизма к літературному матеріалу. Учений використовував також порівняльно-історичний метод.

Ключеві слова: інтерпретація, літературознавство, метод дослідження.

Abstract. The article clarifies the features of the interpretation of M. Hrushevsky's history of Ukrainian literature. The methodological basis of the research is the systematic approach and the principle of historicism to the literary material. The scientist also used the comparative-historical method.

Key words: interpretation, literary studies, research method.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. С. Історія української літератури. Том 1 / упоряд. В. В. Яременко. К. : Либідь, 1993. 347 с.
2. Грушевський М. С. Історія української літератури. Київ : АТ «Обереги», 1995. Т. 6 / НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; М. С. Грушевський; упоряд. О. Мишанич. Київ : АТ «Обереги», 1995. 708 с.
3. Кононенко П. П. «Історія української літератури» М. Грушевського – етап у розвитку наукового літературознавства : [передмова]. *Історія української літератури / М. Грушевський*. К., 1993. Т. 1. С. 7–36.
4. Кордуба М. Академік Михайло Грушевський як історик. *Літературно-науковий вісник*. 1926. Т. 41. С. 356.
5. Котенко П. Історія української літератури Михайла Грушевського – етап у розвитку наукового літературознавства. К. : Либідь, 1993. 22 с.
6. Чижевський Д. І. Михайло Сергійович Грушевський як дослідник української літератури : [передмова]. *Історія української літератури / Грушевський М. С.* Нью-Йорк, 1959. Т. 1. С. I–X.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

І. Б. Овчаренко, В. І. Калініченко

Анотація. У межах пропонованої наукової розвідки з'ясовано поняття емоції і значущість емотивного лексикону у функціонуванні комунікативного соціуму, розглянуто сучасні актуальні класифікації базових емоцій у лінгвістиці та психології, встановлено продуктивні способи словотворення одиниць емотивного лексикону в американському варіанті сучасної англійської мови, досліджено семантичні характеристики емотивної лексики з опертям на вибраний фактичний матеріал, зокрема, сформовано лексико-тематичні групи емотивних лексичних одиниць, визначено їхню кількісну репрезентативність. Дослідження здійснюється з опертям на методи лінгвістичного опису, компонентного, словотвірного та кількісного аналізу.

Ключові слова: емоція, лінгвістична концепція емоцій, емотивна номінація, лексико-тематична група, спосіб словотворення.

Емоції вважаються значущим аспектом пізнання світу в житті кожного індивіда, активізуючи процес осмислення та «сканування» навколишнього середовища, формування відношення до тих чи інших предметів та явищ, які зустрічаються на життєвому шляху комуніканта, а також надання їм певної об'єктивної оцінки – позитивної чи негативної. Оскільки емоції можливо виразити не лише невербальним, але й вербальним шляхом, вони є універсальним «інструментом» характеристики світу за допомогою мовних засобів. Мовлення дає нам неоціненну можливість по-справжньому відчувати оточуючий простір та поділитися своїми враженнями з іншими. Мова як така не може існувати без людства, а людство – без мови. Тому існує нагальна потреба у встановленні ролі емоцій у мові, за відсутності яких людина б неповноцінно сприймала оточуючу дійсність.

На сучасному етапі проблема співвідношення мовних одиниць та вираження ними емоцій на вербальному рівні вважається досить поширеною у мовознавчих колах. Також не зникає зацікавленість до вивчення емоцій у низці інших наук, таких як, психологія, культурологія, філософія, соціологія тощо. Як відомо, з середини 50-х років минулого століття як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці були представлені перші праці щодо способів вираження та фіксації емоцій у мові. Особливо велика кількість досліджень в межах цієї проблематики з'явилася в останні десятиліття, а напрямок у лінгвістиці, в площині якого розглядаються питання класифікації емоцій та способи їх мовного вираження, називається «лінгвістика емоцій».

Емоційна сфера вважається однією із найбільш складних та багатогранних систем людини, а тому потребує різноаспектного дослідження вченими. Одним із пріоритетних завдань лінгвістики емоцій є вивчення мовних засобів, які використовуються для вираження почуттів, думок та емоцій мовця, і які провокують певний вплив на емоційну сферу слухача. Останнім часом емоції стають одним із видів комунікації, а власне емотивна комунікація посідає вагомий статус у процесі інтеракції між членами мовної спільноти. Вагомий внесок у студіювання емоцій у мовній площині зробили Д. Н. Арутюнова, В. Т. Семенова, К. Изгард, Е. П. Ільїн, В. І. Шаховський, та інші. Згодом їхні дослідження дали поштовх для створення відповідних класифікацій, надали змогу проаналізувати та визначити головні категорії емоцій, які виражалися мовними засобами. *Актуальність* нашої розвідки зумовлена загальним науковим інтересом мовознавців до проведення наукових студій в межах проблематики лінгвістики емоцій, а також відсутністю ґрунтовних досліджень структурних та семантичних особливостей емотивної лексики саме в американському варіанті сучасної англійської мови.

Об'єктом нашого дослідження є лексичні номінації емотивної сфери в американському варіанті англійської мови, а *предметом* виступають семантичні і структурні особливості відповідних лексичних одиниць на позначення емоцій.

Матеріалом дослідження слугує корпус з 200 лексемних одиниць, відібраних шляхом суцільної вибірки із сучасних лексикографічних джерел американського варіанту сучасної англійської мови – тлумачних одномовних словників лексики – друкованих словників та електронних баз.

Метою дослідження є загальна характеристика емотивного лексикону американського варіанту сучасної англійської мови з фокусуванням на його окремих структурних та семантичних особливостях. Для досягнення визначеної мети передбачається вирішення наступних завдань: 1) узагальнити та систематизувати теоретичні відомості щодо специфіки студіювання емотивної лексики в сучасному мовознавстві; 2) виявлення ролі та значущості емотивної лексики у функціонуванні мовної спільноти; 3) визначення структурних особливостей емотивних лексичних одиниць з опертям на фактичний матеріал дослідження; 4) виокремлення семантичних аспектів емотивного лексикону американського варіанту сучасної англійської мови на основі сформованої словникової вибірки.

Емоції вважаються своєрідним «мостом», який поєднує людину та навколишнє середовище, намаганням охарактеризувати події та явища за потребами та цілями особистості, які важливі для особи в той чи інший момент часу та формують загальну картину вражень про наш світ. Вивчення емоцій та емотивної складової мови у лінгвістиці неможливе без залучення методологічної бази інших наук. До сьогодні, мовознавство не в змозі представити вичерпний аналіз мови, в тому числі й категорії емотивності, а тому є нагальна потреба розглянути її узагальнено через призму інших вчень. Останнім часом представники різних наукових галузей (психологія, соціологія, філософія, фізіологія, когнітивна лінгвістика, лінгвопсихологія, лінгвістика емоцій та соціолінгвістика) зацікавленні у дослідженні та вивченні питань, пов'язаних з емоціями: їх роль у пізнанні світу, морфемна і семантична структура лексичних номінацій емотивної сфери, їх типологія та класифікація тощо.

Насамперед, емоція як явище людської психіки, звичайно ж, виступає об'єктом дослідження у психології та фізіології. Емоції допомагають пізнати та схарактеризувати відношення людини до навколишнього середовища через призму суб'єктивності. Саме для вираження цих процесів задіюється міміка обличчя, змінюється його вираз, інтонація і, нарешті, варіюються і мовні засоби [2: 75]. На думку Т. В. Семенової, котра розглядає емоцію в онтологічному контексті, «емоції – це одна з форм відображення, пізнання та оцінки об'єктивної дійсності» [3: 156]. У процесі вираження емоцій змінюється стан організму, який слугує певним індикатором на зовнішні подразники. На думку Р. В. Гінояна та А. Є. Хомутова, «важливим компонентом емоцій є зміни активності вегетативної нервової системи. Вегетативні прояви емоцій дуже різні: зміна опору шкіри, частоти серцевих скорочень, кров'яного тиску, розширення і звуження судин, температури шкіри, гормональний і хімічний склад крові та ін.» [4: 15].

Ч. Дарвін стверджував, що між людиною та твариною немає ніякої різниці у психологічному розвитку. У своїх дослідженнях він порівнював антропоїдів і сліпонароджених дітей, які мали спільні риси у вираженні своїх емоційних станів. Спостереження вченого слугували фундаментальним пластом для його теорії, згідно з якою емоції з'явилися завдяки еволюційній зміні живих істот, що сприяли адаптації організму до нових умов життя та потребі реагувати на зовнішні подразники [5: 400].

Якщо ж розглядати поняття «емоції» з точки зору філософії, то французький філософ Р. Декарт називав емоції пристрастями душі, які іменувалися як відчуття, або душевні рухи, що керувалися деяким рухом духів. Вони підкоряли волю людини, тобто готувати тіло правильно зреагувати на якийсь подразник [6: 498–499].

Натомість, мовознавча сфера до цих пір не може надати ґрунтовне пояснення ролі емоцій у мовленні. Більшість науковців вважають цей напрям перспективним, але серйозне їх вивчення розпочалось лише у 70-х роках ХХ ст., що і дало поштовх для розвитку лінгвістичної теорії емоцій. Апогеєм зацікавленості до проблеми місця емоцій у мовній системі стало пленарне засідання Міжнародного конгресу лінгвістів у Берліні у 1987 р., на якому Ф. Данеш зауважив у своїй доповіді, що мова та емоції доповнюють один одного, і їх потрібно розглядати як єдине ціле. Науковець доводив, що емоції та когніція тісно взаємозв'язані між собою, і наголошував, що непотрібно відкидати емоційний вплив на мовлення. Наприкінці конференції проблему «мова та емоції» визнали однією з п'яти найбільш актуальних досліджень у сучасній лінгвістиці [7: 87].

Звичайно ж, проблематика ролі емоцій у мові не могла не спричинити суперечки лінгвістів. Вони поділилися на декілька груп, які доводили або заперечували приналежність емоцій до мови. К. Бюлер та Г. Гійом, зокрема, вважали, що емоційна сфера не може функціонувати і відсутня у мовленні, а тому домінантою у мові є когнітивна функція [8: 34]. За Е. Сепіром, «утворення ідеї для мови має більше значення, ніж прояв волі і емоцій». Науковець виражав своє ставлення до мови як до природного інстинкту і наголошував на тому, що мова має сприйматися нами як засіб для обміну інформації між людьми, як «дарунок природи», а тому ми не можемо досліджувати її в контексті емоційного вираження речей [8: 40].

Інші дослідники мали протилежну думку щодо взаємозв'язку емоцій та мови. Ш. Баллі та В. Гінекер вважали вираження емоцій центральною функцією мови [8: 51]. Вони зазначали, що без емоцій мова не змогла би повноцінно функціонувати, адже людині необхідно ділитися враженнями та переробляти інформацію про навколишнє середовище, і відсутність емотивної складової унеможливило б цей процес. М. Бреаль дотримувався думки, що емоції є домінантним елементом мови, але на противагу своїм колегам говорив, що мова не була створена для опису чи розповіді, а для того, щоб виражати бажання, робити приписання, і все це має містити емоційний супровід [8: 92]. Окремий інтерес для нашої наукової розвідки становить проблема класифікації емоцій. Деякі вчені (П. Екман, В. К. Вілюнас, М. О. Фоміна, В. І. Шаховський, Р. Плутчик, К. Ізард) вважають, що перш за все при здійсненні відповідної типології потрібно виокремити базові емоції.

На сучасному етапі дослідники виділяють від 2 до 10 різновидів базових емоцій, серед яких найпопулярнішою є класифікація К. Ізарда, котрий визначає 10 позитивних та негативних базових емоцій: *радість* (позитивна емоція; задоволення потреб); *інтерес* (позитивна емоція; організування навичок та умінь, заохочення до навчання та праці); *подив* (емоційна реакція; відповідь на раптову ситуацію); *страждання* (негативна емоційна реакція; неможливість реалізувати бажане); *гнів* (негативна емоція; неприйняття ситуації, яка склалася в певний момент часу); *відраза* (негативна емоція; нестикування різних моральних устоїв); *зневага* (негативна емоція; незгода в принципах, поглядах); *страх* (негативна емоція; наближення небезпеки); *сором* (негативна емоція; приниження, висміювання принципів та поглядів; неприпустима поведінка у суспільстві); *збентеження* (негативна емоційна реакція; передчуття поганого, неприємна новина) [9: 63].

Варто розглянути в межах нашої наукової розвідки і деякі структурні та семантичні особливості емотивної лексики американського варіанту сучасної англійської мови. Словотворення вважається одним із найбільш продуктивних шляхів поповнення словникового запасу у будь-якій мові. Найбільш продуктивними способами словотворення в сучасній англійській мові загалом є афіксація, словоскладання, конверсія, телескопія і скорочення. Ці способи демонструють суттєву продуктивність і, зокрема, при творенні лексичних одиниць емотивної сфери.

Кількість емотивних номінацій, які слугують фактичним матеріалом нашого дослідження, складає 200 од. (100%). На їх основі було проведено семантичний та словотвірний аналіз, опис загальних результатів якого ми подамо нижче.

Тож, згідно з результатами словотвірного аналізу, найбільш репрезентативною групою виявилась група емотивів, утворених *афіксальним способом* (166 од., 83%), яка надалі розподіляється на три підгрупи: найбільш ємною за обсягом є підгрупа емотивів, утворених за допомогою суфіксів (114 од., 57%) – *fondness, contentment, amazement, boredom, vexation, equanimity, frolic*. Менш репрезентативною виступає підгрупа емотивів, утворених за допомогою префіксально-суфіксального способу (37 од., 18,3%), що включає в себе такі одиниці, для прикладу: *bewilderment, disapproval, disappointment, indignation* та ін.. Третьою та найменш репрезентативною є підгрупа емотивів, утворених за допомогою префіксів (15 од., 7,5%): *overjoy, mischief, outrage, distrust, disgrace, relief* та ін. Друге місце за репрезентативністю в англійській мові посідає група емотивів, які формуються за допомогою кореневої морфеми (15 од., 7,5%), що представлено у прикладах: *fun, grief, thrill, woe, pain, peril, sorrow* та ін. Третя за показником репрезентативності група містить номінації, утворені за допомогою конверсії (14 од., 7%): *rapture, interest, gloom, fear, neglect*. Четверта група містить одиниці, сформовані за рахунок словоскладання (3 од., 1,5%) – *letdown, tenterhook, warmheartedness, lunkhead* та ін...

У свою чергу, семантичний аналіз показав, що з 10 утворених лексико-тематичних груп найбільш репрезентативною в американському варіанті сучасної англійської мови виявилась група емотивів на позначення позитивних емоцій, що фіксують результат задоволення потреб комуніканта (34 од., 17%): *contentment, happiness, enjoyment, pleasure, satisfaction, rapture* та ін. Друге місце за чисельністю посідає група емотивів, яка позначає негативні емоційні реакції, що викликають гнів та агресію (29 од., 14,5%): *anger, fury, hatred, rage, annoyance* та ін. Третє місце за репрезентативністю посідає група емотивів на позначення різної інтенсивності страху (23 од., 11,5%), та представлена такими номінаціями: *anxiety, dread, panic, terror, nervousness* та ін. Четверте місце за репрезентативністю представлене двома групами емотивів, які позначають емотивні стани страждання та провини (22 од., 11%): *agony, despair, misery, oppression, sorrow* та ін.; та, зокрема, провини: *lostness, weakness, impotence, despondency, nonchalance* та ін. П'яте місце за обсягом наповнення групи займає група емотивів на позначення презирства та зневаги (19 од., 9,5%) і представлена в прикладах: *pomposity, arrogance, disrespect, rudeness, envy* та ін. Шосте місце представлене групою емотивів на позначення зацікавленості (16 од., 8%): *aspiration, interest, keenness, curiosity, enthusiasm* та ін. Сьоме місце за репрезентативністю займає група емотивів, яка позначає емоцію сорому (15 од., 7,5%), висвітлена в даному емпіричному матеріалі: *abasement, shame, embarrassment, modesty, rue* та ін. Восьме місце за репрезентативністю займає група емотивів, яка позначає емоцію подиву (11 од., 5,5%). Подана група представлена такою емотивною лексикою: *astonishment, stupor, daze, wonder, perplexity* та ін. Останньою та найменш репрезентативною групою є група, яка позначає емоцію *відразу* (9 од., 4,5%), що виявлена у відібраних номінативах: *abhorrence, aversion, odium, revulsion, enmity* та ін.

Одержані результати є перспективними для проведення подальших наукових розвідок у сфері емотивної лексики в американському варіанті англійської мови на основі дослідження розширеного корпусу лексичних одиниць. Окрім того, можливим є проведення зіставного аналізу семантичних та структурних особливостей емотивної лексики різних мов у контрастивній площині.

Аннотация. В рамках предлагаемого исследования установлено понятие эмоции и значимость эмотивного лексикона в функционировании коммуникативного социума, рассмотрены современные актуальные классификации базовых эмоций в лингвистике и психологии, установлены продуктивные способы словообразования единиц эмотивного лексикона в американском варианте современного английского языка, исследованы семантические характеристики эмотивной лексики с опорой на выбранный фактический материал, в частности, сформированы лексико-тематические группы эмотивных лексических единиц, определена их количественная репрезентативность. Исследование осуществляется с опорой на методы лингвистического описания, компонентного, словообразовательного и количественного анализа.

Ключевые слова: эмоция, лингвистическая концепция эмоций, эмотивная номинация, лексико-тематическая группа, способ словообразования.

Abstract. Within the framework of the suggested piece of research, the concept of emotion and the significance of the emotional lexicon in the functioning of the communicative society, the modern topical classifications of basic emotions in linguistics and psychology are considered. In the given paper the productive ways of word formation of the units of the emotional lexicon in Contemporary American English have been established, the semantic characteristics of the emotional vocabulary has been provided from the selected factual material, in particular, the lexical-thematic groups of emotional lexical units have been formed with their numerical representation determined. The paper under consideration relies upon the methods of linguistic description, component, word-formation and quantitative analysis.

Key words: emotion, linguistic theory of emotions, emotional nomination, lexical-thematic group, way of word formation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Мацко Л. А. Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2009. 158 с.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб. : Питер, 2008. 783 с.
3. Семёнова Т. В. Вербализация эмоций человека в зеркале антонимии (на материале английского языка). *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск : Изд-во ЧГУ, 2010. Вып. № 4 (185). С. 156–159.
- 4.Гиноян Р. В., Хомутов А. Е. Физиология эмоций. Нижний Новгород : Изд-во Нижегородского государственного университета, 2010. 66 с.
5. Маклаков А. А. Общая психология: Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2016. 583 с.: ил. (Серия «Учебник для вузов»).
6. Гайденко П. П. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / пред. науч.-ред. совета В. С. Стёпин. 2-е изд., испр. и доп. М. : Мысль, 2010. 2816 с.
7. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций. М. : Гнозис, 2008. 416 с.
8. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. изд. 2-е, испр. и доп. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 192 с.
- 9.Изард К. Э. Психология эмоций. – СПб.: «Питер», 2007. 464 с.
- 10.Cambridge American English Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/american-english/>
11. Macmillan English Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com/>

УДК 159.923.3

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У МОЛОДІ З РІЗНИМ СТАВЛЕННЯМ ДО ЗДОРОВ'Я

К. С. Потаєва, О. В. Бацилєва

Анотація. Особливості вибору копінг-стратегій у молоді з різним ставленням до здоров'я.

У роботі представлено результати теоретичного та експериментального дослідження особливостей вибору копінг-стратегій у молоді з різним ставленням до здоров'я. Розкрито зміст поняття ставлення до здоров'я, охарактеризовано його основні складові, розкрито чинники формування ставлення до здоров'я. Емпірично доведено, що досліджувані, які надають перевагу таким ефективним копінг-стратегіям як настанова на зміну ситуації, усвідомлення та аналіз власних емоційних переживань, активізація ресурсів та дій щодо самостійного подолання проблеми, заклик до дієвої допомоги інших людей мають адекватне ставлення до здоров'я, а особи з неадекватним ставленням до здоров'я обирають неефективні копінг-стратегії, зокрема перенесення відповідальності, дистанціювання, конфронтація.

Ключові слова: здоров'я, ставлення до здоров'я, копінг-стратегії.

Бібліограф.: 7 найм.

Сучасні вимоги до студентів під час отримання освіти передбачають високий рівень інформаційного впливу, емоційної напруги, тимчасові або хронічні навчальні перевантаження, що спричиняють ряд негативних наслідків як для їх соматичного, так і психологічного здоров'я. Досі гострою залишається проблема ставлення до здоров'я та дотримання відповідного способу життя, при цьому загальновідомо, що обрання адекватних паттернів поведінки в тих чи інших ситуаціях є підґрунтям для ефективного

функціонування особистості, у тому числі і збереження її здоров'я, тому у сучасній психології актуальною залишається проблема вивчення копінг-стратегій, вибір яких є вагомим чинним дотримання відповідного способу життя [1].

Під копінг-стратегією розуміють усвідомлену, раціональну, адаптивну поведінку, спрямовану на усунення або психологічне подолання критичної ситуації. Психологічне значення копінгу полягає в ефективній адаптації людини до вимог ситуації, дозволяючи оволодіти нею, тим самим знизивши негативні прояви стресу [2]. Дослідженням копінг-стратегій займалися багато фахівців в межах різних концепцій. Так, Л. Мерфі характеризував копінг як прагнення індивіда до вирішення певної проблеми. К. Хорні визначала копінг як можливість впоратися із загрозою і тривожним станом [3]. На думку сучасних дослідників, С. І. Корсун та Т. А. Ткачук, копінг-стратегії – це засоби управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу [4]. Кожен з авторів дотримується власної думки, проте аналіз літературних даних дав змогу виокремити найпоширенішу класифікацію копінг-стратегій: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, ухилення від відповідальності, уникнення, планове вирішення проблеми, позитивна переоцінки [5].

Сучасні умови життєдіяльності людини пов'язані з особливостями, які ставлять високі вимоги до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму [6]. Інтенсивні перетворення та розвиток суспільства, зміна умов життєдіяльності, виникнення нових нестандартних ситуацій та способів боротьби з ними призвели до великої кількості непрогнозованих раніше факторів, які спричиняють погіршення здоров'я. Взагалі поняття «здоров'я» є багатоаспектним феноменом, що має безліч дефініцій, але найчастіше розглядається як цілісне, системне явище, що проявляє себе у рівновазі взаємовідносин людини з довкіллям, а суб'єктивно здоров'я характеризується особистістю через відчуття повного фізичного, духовного, психоемоційного благополуччя, здатності до адаптації та запобігання негативним проявам довкілля [7]. Незважаючи, що у трактуванні поняття «здоров'я» сьогодні немає єдиної думки, можна однозначно стверджувати, що ефективність збереження здоров'я залежить і від відповідального ставлення особистості до збереження та його зміцнення. Загальнопсихологічна категорія «ставлення» розкриває встановлення смислового зв'язку, єдності людини й світу, самого змісту цієї єдності, зокрема чи буде вона морально конструктивною чи деструктивною по відношенню до особистості [5].

Вагомий внесок у вивчення ставлення до здоров'я внесли такі вчені – В. М. Мясіщев, С. Л. Рубінштейн, В. М. Бехтерев, О. Ф. Лазурський, Г. С. Нікіфоров, С. Д. Максименко, Т. Андрющенко, О. В. Башмакова, Р. А. Березовська, С. Д. Дерябо, І. В. Журавльова та інші.

На основі теоретичного аналізу можемо зробити висновок, що поняття ставлення до здоров'я та копінг-стратегії тісно пов'язані між собою, але їхній зв'язок не чітко встановлений. Нами було здійснено емпіричне дослідження цієї проблеми, **метою** якого було дослідити особливості вибору копінг-стратегій молоді з різним ставленням до здоров'я.

Об'єктом дослідження є копінг-поведінка особистості.

Предметом – особливості вибору копінг-стратегій молоді з різним ставленням до здоров'я.

Гіпотеза дослідження передбачає, що наявність адекватного ставлення до здоров'я має позитивний вплив на використання успішних копінг-стратегій, а наявність неадекватного ставлення до здоров'я, має тенденцію до вибору неуспішних копінг-стратегій. Основними **методиками** дослідження виступили опитувальник копінг-стратегій (WCQ) Р. Лазарус та С. Фолкман (адаптація Т. Л. Крюкової, О. В. Куфтяк, М. С. Замішляевой), опитувальник «Ставлення до здоров'я» (Р. А. Березовська), опитувальник самооцінки здоров'я (А. Ware, С. Wright, М. Snyder, адаптація Г. Г. Гарскової), розроблена анкета «Ставлення до здоров'я».

Всього нашу вибірку склали 30 осіб, студенти спеціальності «Психологія», СО «Бакалавр» 3 та 4 курси денної форми навчання. Критерієм для розділення вибірки

стало групування осіб з адекватним та неадекватним ставленням до здоров'я, у яких виявляли різні копінг-стратегії.

Проаналізувавши відповіді щодо ставлення до здоров'я у молоді, досліджуваних було поділено на дві групи: перша – особи, що характеризується позитивним ставленням до себе, власного здоров'я та оточення, друга – особи з протилежною характеристикою особистості. Інтерпретація результатів показала: включені до першої групи особи (86,6%), визначають своє ставлення як позитивне, вони дотримуються основних правил збереження здоров'я, слідкують за його станом і визначають як цінність – їхнє ставлення можна оцінити як адекватне. Інша група – особи з нестабільним емоційним фоном, які не стежать за власним здоров'ям та знецінюють його (13,4%), тому їхнє ставлення можемо оцінити як неадекватне.

Аналіз копінг-стратегій показав, що не існує тільки успішних чи неуспішних копінг-стратегій. Кожен вибір проживається особистістю, на що впливає і ставлення до здоров'я. Адекватне ставлення до здоров'я допомагає студенту формувати успішні стратегії, на відміну від неадекватного. Тому вибірка була розподілена на дві частини за наявністю домінуючих успішних чи неуспішних копінг-стратегій.

Після загального аналізу ставлення молоді до здоров'я, розподілу їх на групи з адекватним та неадекватним ставленням було визначено провідні копінг-стратегії в осіб, які належать до цих груп. Так, за результатами дослідження було виявлено, що характерним для 86,6% досліджуваних є адекватне ставлення до здоров'я, що реалізується у дбайливому ставленні до нього та визначається як актуальна цінність. У 13,4% досліджуваних було діагностовано неадекватне ставлення до здоров'я, що виявляється у нехтуванні власним здоров'ям та зниженням його значущості в особистісній системі цінностей. Досліджуючи провідні копінг-стратегії у молоді з різним ставленням до здоров'я, було виявлено, що переважна більшість досліджуваних з адекватним ставленням до здоров'я (70,1%) схильні використовувати успішні копінг-стратегії, що сприяє їх ефективному функціонуванню у різних умовах життєдіяльності. Характерним для 16,6% опитуваних є вибір неуспішних копінг-стратегій, незважаючи на їх позитивне ставлення до власного здоров'я. Усі досліджувані з неадекватним ставленням до здоров'я (13,4%) виявилися схильними до обрання неуспішних копінг-стратегій, що характеризується вибором неефективної моделі поведінки.

На підставі результатів емпіричного аналізу було визначено, що наявність адекватного ставлення до здоров'я в цілому має позитивний вплив на використання таких ефективних копінг-стратегій як настанова на зміну ситуації, усвідомлення та аналіз власних емоційних переживань, активізація ресурсів та дій щодо самостійного подолання проблеми чи пошук підтримки, заклик до дієвої допомоги інших людей. Досліджувані, у яких було діагностовано наявність неадекватного ставлення до здоров'я, мають тенденцію до вибору неефективних копінг-стратегій, зокрема перенесення відповідальності, дистанціювання, конфронтація.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать про те, що молодь з адекватним ставленням до здоров'я найчастіше обирає успішні копінг-стратегії, на відміну від студентів з неадекватним ставленням до здоров'я. Одним із ефективних шляхів формування адекватного, відповідального ставлення до здоров'я виступає проведення комплексної, системної роботи фахівців з молоддю, яка має бути спрямована на підвищення цінності здоров'я, а також усвідомлення наслідків власної поведінки, що безумовно сприятиме благополуччю як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Перспективою подальших досліджень роботи є розробка та впровадження соціально-психологічного тренінгу та практичних психолого-педагогічних рекомендацій щодо формування конструктивних копінг-стратегій студентів.

Аннотація. В работе представлены результаты теоретического и экспериментального исследования особенностей выбора копинг-стратегий у молодежи с разным отношением к здоровью. Раскрыто содержание понятия отношения к здоровью, охарактеризованы его основные составляющие, раскрыты факторы формирования отношения к здоровью. Эмпирически доказано, что испытуемые, которые предпочитают такие эффективные копинг-стратегии как установка на изменение ситуации, осознание и анализ собственных эмоциональных переживаний, активизация ресурсов и действий по самостоятельному решению проблемы, призыв к действенной помощи других людей имеют адекватное отношение к здоровью, а лица с неадекватным

отношением к здоровью выбирают неэффективные копинг-стратегии, в частности перенос ответственности, дистанцирование, конфронтация.

Ключевые слова: здоровье, отношения к здоровью, копинг-стратегии.

Abstract. In this study presents the results of a theoretical and experimental study of the features of the choice of coping strategies in young people with different attitudes towards health. The content of the concept of attitudes towards health is disclosed, its main components are characterized, factors of attitudes towards health are revealed. It has been empirically proven that subjects who prefer such effective coping strategies as setting to change a situation, understanding and analyzing their own emotional experiences, activating resources and actions to solve problems independently, call for effective help from other people have an appropriate attitude to health, and inadequate attitude to health is chosen by inefficient coping strategies, in particular, transfer of responsibility, distancing, confrontation.

Key words: health, relationship to health, coping strategies.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацилева О. В., Пузь І. В., Гресько І. М. Особливості ставлення до здоров'я молоді з різним рівнем психоемоційного напруження. *Психологічний журнал. Психологічний часопис*. 2018. № 6(16). С. 167–183.
2. Максименко С. Д. Психологічні засади пропагування психогігієнічного виховання і здорового способу життя. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 6(111). С. 72–76.
3. Корсун С. І., Ткачук Т. А. Копінг-стратегії як складові копінг-поведінки особистості. 2016. URL : <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Philosophy/PsychologyTax/2/3/1.html>
4. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
5. Бондаренко З. П. Формування здорового способу життя студентів як психолого-педагогічна проблема вищої школи. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 51–58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2015_1_9.
6. Шаронова І. В. Психічне здоров'я особистості як предмет психологічного дослідження. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2013. Випуск 20. С. 738.
7. Бардакова Г. С. Копінг-стратегії у юнацькому віці як психологічний феномен. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих вчених та фахівців у галузі психології 23 квітня 2015р. «Актуальні питання сучасної психології»* / за ред. Кузікової С. Б., Щербакової І. М. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Т. 2. С. 7–11.

УДК 81'37:324-057.177.1Ляшко«2014»«2019»

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОГРАМ КАНДИДАТА У ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ О. В. ЛЯШКА (НА МАТЕРІАЛІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 2014 І 2019 РОКІВ)

М. О. Рогова, Г. В. Ситар

Анотація. Стаття присвячена мовним особливостям програм кандидата у Президенти України О. В. Ляшка. Виявлено та схарактеризовано комунікативні ролі політика. Простежено зміни в будові передвиборчих текстів 2014 і 2019 років. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описового методу, дистрибутивного та порівняльного аналізу з метою встановлення подібностей / відмінностей програм за 2014 і 2019 роки.

Ключові слова: кандидат у президенти, комунікативна роль, мовленнєвий вплив, політична програма, слоган.

Вступ. В умовах багатопартійності України у ХХІ столітті актуальним об'єктом дослідження постають політичні тексти різних жанрів. Важливим вважаємо лінгвістичний аналіз політичних програм, які дають можливість громадянам дізнатися про стратегію розвитку країни і найближчі заплановані дії для її втілення. Тому і виникла необхідність дослідження структурно-семантичних особливостей програм кандидатів у Президенти України.

Серед науковців, які займались вивченням так званого маніпулятивного дискурсу, можна відзначити В. Красних, Дж. Ліча, О. Михальову, О. Шейгал та інших. Серед українських вчених, які вивчали політичне мовлення, відомі М. Бабак, Ф. Бацевич, А. Башук, Я. Бондаренко, В. Демецька, О. Зернецька, К. Кантура, Н. Кондратенко, Н. Петлюченко, Г. Почепцов.

Мета дослідження – визначити структурно-семантичні особливості програм кандидата у Президенти України О. В. Ляшка (на матеріалі виборів Президента України 2014 і 2019 років). Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: розкрити поняття політичної програми, проаналізувати передвиборчі слогани, охарактеризувати особливості мовного наповнення передвиборчих програм О. В. Ляшка.

Основний розділ. Передвиборча кампанія є одним із найважливіших елементів процедури виборів. М. М. Степанова стверджує: «Передвиборча кампанія з лінгвістичного погляду – це складний комунікативний процес, що відбувається між адресантом і адресатом у процесі комунікативної взаємодії у часовому, просторовому та інших контекстах» [1, с. 482]. Особлива роль під час передвиборчої кампанії відводиться політичній програмі.

Передвиборча програма – концептуальний документ, оприлюднений кандидатом або виборчим об'єднанням (політичною партією) під час виборчої кампанії або незадовго до її початку, який порушує найактуальніші проблеми розвитку країни (регіону, території, населеного пункту) і пропонує шляхи їхнього вирішення [2].

Н. Кондратенко наголошує на тому, що програмні тексти не мають одного яскраво вираженого жанрового втілення. Вони є одним із найголовніших засобів створення позитивного іміджу політика [3, с. 63].

Будь-яка політична програма містить політичний слоган, або гасло, що стисло та лаконічно передає мету і/або важливий аспект програми кандидата у Президенти. Слоган – це те «головне, що буде сказано кандидатом своїм виборцям за весь час виборчої кампанії, що запам'ятається і дійде (на відміну від програми і платформ) до максимального числа громадян» [1, с. 17].

Розглянемо передвиборчі слогани О. В. Ляшка за 2014 р. і 2019 р.

«Я ніколи і нікому не віддам рідного дому» (2014 р.)

У цьому випадку використано тактику обіцянки і заперечення політики попередньої влади (на лексичному рівні це втілено в нанизуванні слів із заперечним компонентом *ніколи, нікому, не*).

«Я поверну Україні Крим!» (2014 р.)

Ми знову бачимо тактику обіцянки, замовчування (ненав'язливу пропозицію виконати щось разом, обіцянку можливих змін до кращого життя; при цьому не конкретизовано методи досягнення мети).

«В РІДНІМ КРАЇ ПАНУВАТИ НЕ ДАМО НІКОМУ!» (2014 р.)

Цей прецедентний текст – цитата з Державного Гімну України (редакція до 6.03.2003 р.), увага до слогану додатково привертається через використання всіх великих літер. Слоган такого типу закріплюється у свідомості людей як пов'язаний із державними інтересами, корінням та історією української нації. Таким чином політик позиціонує себе національно зорієнтованим.

«Сильний президент – порядок в країні!» (2019 р.)

У слогані 2019 року вжито безсполучникове складне речення з умовними відношеннями, що є виявом логічної аргументації. Вплив на адресатів посилено за допомогою вживання позитивних оцінних лексем *сильний і порядок*.

У праці О. Чорної виділено 16 комунікативних ролей політичного лідера [Чорна 2017], що можуть бути реалізовані у програмі певного політика. Найбільш виразною у програмі

кандидата у Президенти України О. В. Ляшка є комунікативна роль політичного лідера Патріот.

2014 рік. Текст політичної програми починається з розповідного речення, у якому політичний діяч чітко окреслює найпроблемніші питання в країні, наголошує, що треба звільнитися від окупантів і навести порядок. Усі положення подано за тематичними блоками.

Засобами вербалізації названої комунікативної ролі виступають:

1) описові назви країни – перифрази: *наша земля може годувати; не місце на українській землі; знаходяться на найродючішій землі у світі;*

2) часте вживання назви країни (офіційна назва країни *Україна* зустрічається в програмі 33 рази);

3) звеличування переломних моментів історії держави, захоплення звитяжністю її народу, возвеличення простих громадян: *ми – мирні люди, але завжди дамо відсіч; люди... краці, розумніші і відповідальніші наших можновладців;*

4) апелювання до базових потреб людини (життя, здоров'я, безпека, мир): *звільнення України від «паразитів»: окупантів, сепаратистів, казнокрадів і корупціонерів; створити державу, де кожна людина матиме роботу, гідну зарплату і впевненість у завтрашньому дні; найголовніше моє завдання на сучасному етапі – безпека громадян та захист України; я не дам Путіну поневолити Україну;*

5) стратегія перелічування досягнень, нагромодження проблем, окреслення плану майбутніх змін: *Україна зараз перебуває у найбільшій небезпеці за часів Незалежності – країні загрожують внутрішні і зовнішні вороги. Український народ ніколи не погодиться на захоплення Криму путінськими бандитами. Тому я поверну Україні Крим;*

6) стратегія синхронного нагромодження проблем і окреслення плану майбутніх змін: *скасую більшість податків, які знищили український бізнес; денонсую антиукраїнські Харківські угоди;*

7) стратегії ми-інклюзивного, єднання з народом: *нам потрібні; Україна і я;*

8) використання градації для посилення емоційності доказів: *...який вбивав, калічив і обкрадав наш народ; жодних поблажок посібникам окупантів, казнокрадам, корупціонерам і брехунам.*

Отже, у програмі 2014 року О. В. Ляшко позиціонує себе як політик, що поважає все те, що утворює країну і націю. Демонстрація таких якостей має сприяти досягненню емпатії з народом і викликати повагу до кандидата.

2019 рік. Програма починається зі звернення Олега Ляшка до народу України, привертає увагу номінація *дорогі мої співвітчизники*, що засвідчує єднання з виборцями, близькість політика до народу.

Засобами актуалізації комунікативної ролі Патріот виступають:

1) непрямі, описові назви країни: *щоб не втратити зв'язок з рідною землею; зроблю відповідальним за стан справ у державі одну людину; дуже багата країна;*

2) часте вживання назви країни: офіційна назва країни *Україна* зустрічається в програмі 12 разів;

3) апелювання до базових потреб людини (життя, здоров'я, безпека, мир): *зроблю так, щоб у кожного українця був повний холодильник; щоб кожна дитина, незалежно від статків батьків, мала можливість отримати професію; кожен працездатний матиме робоче місце і зарплату, а всі хто потребує – гарантований соцзахист; я готовий зробити все для миру; наша мета – перемога; я буду жорстко відстоювати національні інтереси; наше завдання – зробити армію ще сильнішою;*

4) стратегія перелічування досягнень, нагромодження проблем, окреслення плану майбутніх змін: *Бардак, хаос, розруха – це все наслідки того, що в державі немає сильної вертикалі. Немає господаря. Немає порядку. Немає відповідальності. Президент, прем'єр і парламент борються між собою за владу. Вони всі думають про власні рейтинги та кишені – а я думаю про людей. Тому я скорочу кількість депутатів до 250, міністерств –*

до 10, ліквідую посаду прем'єра і зроблю відповідальним за стан справ у державі одну людину – Президента;

5) стратегія синхронного нагромадження проблем і окреслення плану майбутніх змін: зробимо програми доступного житла для молоді – щоб українці не по кутках тинялися, а мали власне житло, на яке не треба пахати все життя;

6) важливою синтаксичною особливістю є використання 10 речень симетричної будови типу «Не X, а Y», де X – проблема, Y – план на майбутнє: *Не міжнародні рейтинги, а доходи та якість життя українців! Не закордонні кредити на проїдання, а інвестиції у розвиток економіки! Не імпорт іноземної продукції, а підтримка національного виробника! Не вимоги МВФ, а інтереси українського народу* тощо;

7) стратегії ми-інклюзивного, єднання з народом, що втілено у використанні займенників *ми, наші* та їх форм: *у нас є можливості; ми переможемо; ми – сильні; ми докорінно змінимо; ми могли б годувати весь світ; ми залишимо дітям; не єдине наше багатство; нам потрібне партнерство;*

8) використання градації для посилення емоційності доказів: *Немає господаря. Немає порядку. Немає відповідальності; замість того, щоб давати..., щоб збільшувати..., щоб розвивати...*

9) Політична програма характеризується наявністю фразеологізмів: *корінь бід, днем з вогнем не знайдеш, кістка поперек горла*, що надають їй експресивності та емоційності, привертають увагу читачів.

Останній абзац програми має особливе навантаження, оскільки він вирізняється з-поміж інших активізацією комунікативної ролі Сім'янин. Політик розповідає про своє дитинство, «найкращих у світі дружину і донечку», складну долю в дитбудинку та тернистий шлях у політиці. Зміна комунікативної ролі є не випадковою, вона, за визначенням О. Чорної, має переконати в успішності кандидата: «Політик – хороший сім'янин, має бути і гарним керівником. Більше того, щаслива сім'я – це спосіб продемонструвати реалізованість, частково успішність політика в одній з найважливіших сфер людського існування – особистісно-сімейний» [4, с. 107].

О. В. Ляшко апелює до людських почуттів, висловлює віру у підтримку людей, акцентує на духовній сфері: *Але я продовжую вірити і мріяти, як той хлопчик, яким був сорок років тому. Точно знаю, що мрії збуваються. Вірю, що з вашою підтримкою і з Божою допомогою здійсниться ще одна моя мрія – і ми переможемо.*

Висновки. Отже, у програмах О. В. Ляшка 2014 і 2019 років основною є комунікативна роль «Патріот», тому засоби її вербалізації в обох програмах є подібними. З одного боку, ця роль слугує засобом позиціонування політика як відданого і люблячого сина країни, а з іншого, є предметом для маніпуляції патріотичними почуттями адресатів. Водночас у програмі 2019 року до цієї ролі додаються елементи комунікативної ролі Сім'янин. Варто зазначити, що в тексті першої програми не використано жодних фразеологічних одиниць, які є властивими програмі 2019 року.

Анотація. Стаття посвячена мовним особливостям програм кандидата в Президенти України А. В. Ляшка. Виявлені і охарактеризовані комунікативні ролі політика. Просліджені зміни в структурі передвиборчих текстів 2014 і 2019 років. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описального методу, дистрибутивного і порівняльного аналізу з метою встановлення схожості / відмінностей програм в 2014 і 2019 роках.

Ключевые слова: кандидат в президенты, коммуникативная роль, речевое воздействие, политическая программа, слоган.

Abstract. The article is devoted to the language features of the programs of the presidential candidate O. V. Lyashka. The communicative roles of the policy are revealed and described. Changes in the structure of pre-election texts in 2014 and 2019 are traced. The specificity of the topic under study involves the use of a descriptive method, distributive and comparative analysis in order to establish similarities / differences between programs in 2014 and 2019.

Key words: presidential candidate, communicative role, speech influence, political program, slogan.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Степанова М. М. Лексические особенности предвыборного дискурса США. *Активные процессы в различных типах дискурсов : политический, медийный, рекламный дискурсы и интернет-коммуникация*. Материалы международной конференции 19–21 июня 2009 года. Ярославль : Ремдер, 2009. С. 482–486.
2. Методичний посібник з громадянської освіти та політичної просвіти. URL : <https://www.austausch.org/zanjattja-1-5/>
3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності. Одеса : Чорномор'я, 2007. 156 с.
4. Чорна О. О. Комунікативний імідж президента : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 300 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Передвиборча програма Ляшка О. В. 2014 р. URL : <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp001.html>
2. Передвиборча програма Ляшка О. В. 2019 р. URL : <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=220pt001f01=719.html>

УДК 811.161.2'42:808.51:32

ПРИВІТАННЯ ЯК МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ПОЛІТИЧНОГО РИТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Д. Д. Сенчишина, Г. В. Ситар

Анотація: У статті проаналізовано привітання як один із жанрів політичного ритуального дискурсу. Виділено різні типи привітань. Схарактеризовано їхні структурно-змістові компоненти. Досліджувана тема передбачає застосування описового методу та прийому дистрибутивного аналізу.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, новорічне привітання, політична комунікація, політичний дискурс, Президент України.

Вступ. У політичних комунікаціях привітання є різновидом звичайного вітального мовленнєвого жанру, який трактується як вітання від імені політичного лідера або політичної сили (партії, організації) з нагоди свята або урочистої події. Поняття «мовленнєві жанри» було запроваджено М. М. Бахтіним на початку ХХ ст. на позначення стійких тематичних, композиційних і стилістичних типів висловлень [4, с. 83]. Проблемами типології мовленнєвих жанрів загалом та політичного дискурсу зокрема займалися Н. Д. Арутюнова, М. М. Бахтін, Ф. С. Бацевич, Г. О. Заболотна, Н. В. Кондратенко, О. М. Назаренко, Л. І. Стрій, О. Й. Шейгал, Т. В. Шмельова та інші вчені.

Актуальність вивчення привітання зумовлена дискурсивною природою мовленнєвих жанрів і процесу політичної комунікації загалом, з урахуванням якої текст повинен розглядатися разом із позамовними чинниками, які впливають на процес спілкування, та активністю його використання політиками з метою формування позитивного іміджу та залучення ширшого кола виборців.

Основний розділ. На думку О. Д. Кривоносова, привітання – це «форма писемного контакту з представниками цільової аудиторії, що присвячена певній даті або ювілею, тобто урочистій події в житті соціально значущої особи, персони або фірми» [4, с. 86]. У проаналізованому фактичному матеріалі (вітання Президента України за період з 2004 по 2018 роки) можна виділити такі типи вітання за типом адресата та приводом:

- 1) вітання народу загалом з нагоди державного свята (Новий рік, День Перемоги і под.);
- 2) вітання групи адресатів з нагоди: а) релігійного свята (Різдво, Великдень, Трійця, Ханука, Курбан-Байрам та ін.); б) професійного свята (день працівників освіти, день митної служби України і под.);
- 3) вітання, адресовані конкретним особистостям: а) видатним персонам з нагоди дня народження або ювілею; б) політикам з приводу обрання на певну посаду або дня народження.

Особливе місце серед привітань належить новорічному привітання президента. Н. В. Кондратенко зараховує його до ритуальних жанрів політичного дискурсу на підставі таких критеріїв [2, с. 39]:

- подійність (урочиста подія – святкування Нового року);
- часова й локальна зумовленість (телевізійний виступ, що транслюється державними телерадіокомпаніями за 15 хвилин до Нового року);
- закріплена форма;
- перформативний характер (зумовлений комунікативною ситуацією виголошення: етикетність комунікації та її конвенційний характер визначає використання дієслів-перформативів на зразок *вітати*, *бажати*, *зичити* і под.).

Новорічне привітання типово містить такі компоненти:

- звертання до аудиторії;
- власне привітання;
- перелік досягнень минулого року;
- планування та надії прийдешнього року;
- побажання [3, с. 103].

Майже усі проаналізовані новорічні вітання мають саме таку структуру. Наприклад: *Дорогий Український народе, надійшла святкова пора, світла і радісна пора Новорічних і Різдвяних свят ... Я згадую, насамперед, події, де основну роль відіграла позиція суспільства, вчинок людини, досягнення особистості ... Досягнення держави починаються з нас ... Ми зуміли дотриматись демократичного курсу і провести перші чесні вибори ... Я щиро бажаю Українському народу злагоди, єдності і добра у 2007 році. Я прошу в Господа захисту для нашої країни. ... Я бажаю достатку, тепла і затишку старшим поколінням ... Я вітаю Тебе, мій дорогий Український народе, з 2007 роком* (В. Ющенко, 2007).

Дорогі співвітчизники! ... Ми стали далі від Москви і ближче до Європи. І це чітка стратегія, якої неухильно дотримуємося протягом останніх п'яти років. Ми йдемо своїм шляхом!... В єдності – сила народу... Дорогі українці! Найважче вже минуло. І найгірше теж позаду. Попереду – поступове зростання економіки і відновлення рівня життя. І це – результат спільної нашої копійки праці.... Бажаю всім щасливого Нового року! І щоб наша доля нас не цуралась. Слава Україні! (П. Порошенка, 2018)

Новорічні привітання завжди оприлюднюються особисто мовцем – Президентом України – і транслюються в запису перед боєм годинника. Семіотичний характер привітань змінюється, зокрема, це стосується невербальних складників – місця запису, учасників, атрибутики [3, с. 103].

Так, Президент Леонід Кравчук у кінці 1991 року привітав Україну вперше українською мовою. Привітання було дуже офіційним: глава держави був одягнений у діловий костюм з порожнім фоном позаду.

Понад десять років українців вітав Леонід Кучма. Його виступи були різними: в радянському стилі 1995 року: із суворим обличчям, за столом на тлі українського прапора; у домашній атмосфері 2003 року: біля ялинки, з онуком і собакою.

Віктор Ющенко запам'ятовується тим, що вітав українців на Майдані у 2005 році. Вперше Президент звертався до нації не сидячи в кабінеті, а стоячи на вулиці, на тлі Маріїнського палацу у 2007, головної площі Святої Софії у 2009, що підкреслювало демократичність Президента, його зв'язок з традиціями та історією українського народу. Незмінними атрибутами новорічних привітань Віктора Ющенка були червона доріжка та військовий караул, які апелювали до статусу та сили політика.

Віктор Янукович вітав народ на тлі ікони, ялинки та різдвяного вертепу, в Києво-Печерській лаврі, біля Адміністрації Президента. Трибуни теж були різними (відрізнялися формами, кольорами), незмінним компонентом залишалася червона доріжка.

Президент Петро Порошенко вітав з Новим роком разом із військовими та волонтерами у 2016 році. У 2017 перед початком привітання Президента під рок-версію гімну показано відео головних досягнень країни. Українців вітали переможниця

Євробачення-2016 Джамала, чемпіони Паралімпійських ігор та інші відомі особистості. Однак виступав Президент цього разу один. У 2019 році перед промовою Президента Петра Порошенка був короткий ролик, що втілює, як зазвичай, головні досягнення за рік минулий, а потім глава держави виголосив вітання, стоячи на фоні Софійського собору.

Н. В. Кондратенко зазначає, що «метою новорічного звернення як жанру політичного дискурсу є єднання народу: політичний лідер не лише вітає аудиторію зі святом, а й акцентує увагу на спільних досягненнях, вказує шлях розв'язання спільних проблем» [1, с. 166]. Ідея консолідації народу і влади особливо актуальна для новорічних привітань українських президентів, наприклад: *Дивлячись у майбутнє, я закликаю українську громаду, кожен українську родину, кожного українця до єднання в ім'я України. Я закликаю всіх громадян, людей різних національностей і віросповідань, прихильників різних політичних сил, до єдності. Об'єднавшись, ми надійно захистимо свою свободу і незалежність, прискоримо незворотній поступ до демократії. Об'єднавшись, ми обов'язково станемо заможною нацією, яка по праву стане на належне місце серед європейських народів* (В. Ющенко, 2006).

Вірю в те, що 2014 рік стане для нас роком єдності, розвитку та успіху. Від щирого серця бажаю вам міцного, козацького здоров'я (В. Янукович, 2013).

Я звертаюся до мільйонів співвітчизників у Криму і по той бік Донбасу. Ми обов'язково повернемося до Вас із миром, якою б довгою не була дорога. І наша сім'я неодмінно возз'єднається за одним столом, за яким Новий рік зустрічають за київським часом... (П. Порошенко, 2018).

Ідея об'єднання в межах країни Сходу і Заходу наявна майже в усіх новорічних привітаннях з 2006 року по 2018 рік [1, с. 166].

Більшість наведених вище компонентів новорічних привітань є тотожною із компонентами всіх поздоровлень (крім аналізу подій за минулий рік і планів на наступний), наприклад: *Дорогі ветерани! ... Вітаю вас з Днем перемоги над нацизмом у Другій світовій війні!... У нашому ж українському календарі 9 травня, День Перемоги, завжди буде червоним, як ці маки, що символізують пам'ять про всіх загиблих. Ми шанували, шануємо і завжди будемо шанувати ратний патріотичний подвиг наших дідів і прадідів... У цей святковий день бажаю молодим воїнам, їх рідним і близьким міцного здоров'я, широких життєвих горизонтів, наснаги та сил у благородній справі служіння Батьківщині... Слава ветеранам!..* (Привітання з Днем Перемоги, П. Порошенко, 2015).

Привітання з релігійними святами також належать до ритуальної комунікації. Політики регулярно вітають адресатів із релігійними християнськими святами, наприклад: *Я пишаюся, що належу до сильного духом народу. І зараз, у ці радісні дні Святої Трійці, ми будемо разом молитися і вірити в Бога і в Україну* (Привітання зі Святою Трійцею, В. Янукович, 2013). Зі святами інших конфесій вітають і представників інших релігій, що проживають на території України, наприклад: *Любі друзі! Щиро вітаю вас із великим єврейським святом Ханука – святом героїзму й перемоги над поневолювачами, святом очищення й освячення, світла й вогнів. Свято Ханука свідчить: ніщо не спроможне здолати прагнення народу до свободи... Ви збільшуватимете світло, ви примножуватимете його: у світі має бути світліше. Мир вам! Веселих, радісних свят! Хаг Ханука sameax!* (Привітання єврейському народу зі святом Ханука, В. Ющенко, 2004);

Шановні співвітчизники! Щиро вітаю вас зі святом жертвопринесення – Курбан-Байрамом, що символізує високі моральні якості – милосердя, доброту, взаємопрощення. Наслідкування цим етичним нормам свідчить про прихильність до загальнолюдських цінностей та сприяє укріпленню єдності у суспільстві. Зичу вам і вашим родинам благополуччя, радості, достатку та домашнього затишку (Привітання з мусульманським святом Курбан-Байрам, В. Янукович, 2011);

Шановні співвітчизники! Від щирого серця вітаю вас із святом Курбан-Байрам. Мусульманська спільнота України є невід'ємною частиною нашого народу, а її культура — яскрава складова українського культурного різноманіття. Бажаю усім міцного здоров'я, радості та щедрої долі (П. Порошенко, 2017).

Оскільки політичні лідери орієнтовані на підтримку представників різних релігій і конфесій, вони вітають своїх потенційних виборців обов'язково [5, с. 704].

Президенти (опосередковано через свою прес-службу) презентують привітання до всіх урочистих як у житті нашої держави, так і інших держав та їх політичних лідерів. Привітання, адресовані групам адресатів, поширюються як через прес-службу, так і через засоби масової інформації, наприклад: *Шановні друзі! Щиро вітаю вас із професійним святом – Днем радіо, телебачення та зв'язку. Забезпечення права кожного на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на доступ до інформації та її поширення є головними пріоритетами побудови демократичної європейської України* (Вітання з Днем працівника радіо, телебачення та зв'язку, П. Порошенко, 2014).

Крім колективного привітання, в політичному дискурсі представлено особисто адресовані, присвячені урочистим датам у житті соціально значущих та видатних людей сучасності – вітчизняних політиків, діячів культури та мистецтва, церкви, спорту та зарубіжних політиків, наприклад: *Шановна Ліно Василюно! Сердечно вітаю зі знаменним ювілеєм Вас – княгиню української поезії. Разом із мільйонами шанувальників захоплююся Вашою творчістю, вдячний Вам за відкриття сили і багатства української мови, яка говорить кожним Вашим рядком. У найтяжчі часи Ви зберегли свободу свого слова, а Ваше слово веде до свободи усіх нас. Зичу Вам міцного здоров'я, радості, нових шедеврів. З роси й води Вам, дорога Ліно Василюно! З повагою, щиро Ваш Петро Порошенко* (Вітання з нагоди ювілею Ліни Костенко, П. Порошенко, 2015). П. Порошенко вітав Ліну Костенко на офіційному сайті «Офіційне інтернет-представництво Президента України». У наступні роки голова держави писав привітання на своїй сторінці у Facebook. Наприклад: *Щасливі ті, кому випала честь жити в епоху Ліни Костенко. Многая літа Вам, Ліно Василюно! Вдячний Вам, що силою свого слова щодня робите нас сильнішими та вселяєте віру та надію в наші серця* (Вітання з Днем народження Ліни Костенко, П. Порошенко, 2018).

Також Президент України Петро Порошенко привітав королеву Великобританії Єлизавету II з днем її народження. Своє привітання глава держави опублікував на сторінці в соціальній мережі Facebook: *Від імені народу України та від себе особисто вітаю народ Великобританії і Північної Ірландії з нагоди Дня народження Королеви Єлизавети II. Щиро бажаю міцного здоров'я і невичерпної енергії, а дружньому британському народові – миру, злагоди і благополуччя. З Днем народження, Ваша Величносте!* (Вітання Єлизавети II з другим днем народження, П. Порошенко, 2018). Відзначимо, що день народження монарха відзначають двічі за рік. Перше святкування відбувається в день самого народження Єлизавети, а друге – в червні. До того ж саме друге свято – офіційне, воно супроводжується урочистим військовим парадом.

Особисто адресовані привітання відрізняються від традиційних ритуальних текстів лише тим, що представлені від імені відомого політика, а адресатом виступає соціально значуща персона в житті країни або світу [1, с. 167].

Висновки. Отже, привітання є одним з основних ритуальних мовленнєвих жанрів, що функціонують у політичному дискурсі, та має чітко визначену структуру, зміст й комунікативну настанову. На структурному рівні обов'язковими елементами привітання є рамкові складники, конгратуляторна та констатувальна частини, оптативний компонент. За змістом привітання як жанр політичного дискурсу завжди пов'язане з урочистими подіями в житті суспільства або соціально значущої особи. За інтенцією привітання передбачає виконання етикетної функції – власне привітання – та елементи самопрезентації мовця як уважного, небайдужого політика.

Аннотація. В статті проаналізовані поздравлення як один из жанров политического ритуального дискурса. Выделены различные типы поздравлений. Охарактеризованы их структурно-содержательные компоненты. Исследуемая тема предусматривает применение описательного метода и приема дистрибутивного анализа.

Ключевые слова: новогоднее поздравление, речевое жанр, политическая коммуникация, политический дискурс, Президент Украины.

Abstract. The article analyzes the greetings as one of the genres of political ritual discourse. Different types of greetings are selected. Their structural and content components are characterized. The subject under study involves the use of a descriptive method and the adoption of distributive analysis.

Key words: New Year greetings, speech genre, political communication, political discourse, President of Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Битко А. С. Новорічне звернення президента як ритуальний жанр політичного дискурсу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 63. С. 165–172.
2. Заболотна Г. О. Новорічне звернення: специфіка українського тексту. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Дні науки Філософського факультету – 2010. Міжнародна наукова конференція (21–22 квітня 2010). Матеріали доповідей та виступів. Частина VI*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. С. 39–41.
3. Назаренко О. М. Комунікативно-прагматичний аспект промов Президента України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2018. № 32. Том 3. С. 102–104.
4. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лівопрагматичний аспекти. Дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. філолог. наук. Спец. 10.02.01 – українська мова. Одеса. 2015. 190 с.
5. Якункіна Ю. Семантика й валентний потенціал демілітативних предикатів на позначення процесів мовлення: *Матеріали XI Міжнародної наукової конференції. м. Івано-Франківськ. 26–28 вересня 2012 року*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 703–705.

УДК 81.371

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІМЕННИКІВ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА ДІЄСЛОВА *ХОДИТИ* В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Д. Р. Смешняк, О. О. Ситенко

Анотація. Дане дослідження присвячене формулюванню теоретичних положень, пов'язаних із вивченням словотвірного складу мови крізь призму зв'язків і відношень між одиницями словотвірного гнізда (далі – СГ). У даній роботі змодельовані словотвірні гнізда з вершиною *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах, похідні яких поклали класифіковано за словотвірними значеннями (далі – СЗ). Основними методами дослідження є зіставно-типологічний, що передбачає виконання процедури зіставлення СГ у двох мовах, та описовий метод, за допомогою якого в роботі здійснюється синхронний аналіз структурно-семантичних параметрів віддієслівних похідних СГ.

Ключові слова: словотвірне гніздо, словотвірне значення, дієслово, іменник.

Актуальність роботи зумовлюється недостатньою вивченістю в сучасній українській та англійській мовах лексико-семантичної групи із загальним значенням руху, зокрема словотвірного гнізда з вершинними дієсловами *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах, які активно вживаються носіями обох мовних груп. **Мета** роботи полягає у з'ясуванні структурно-семантичних особливостей СГ дієслів *ходити* та *to go, to walk* у сучасних українській та англійській мовах. **Об'єктом** вивчення виступають дієслова руху *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах. **Предметом** дослідження є структурно-семантичні особливості СГ з вершинами *ходити* в українській та *to go, to walk* в англійській мовах у зіставному аспекті.

Наявність двох спільнокореневих слів, одне з яких – твірне, а інше – похідне, виведене з твірного в результаті застосування до нього відповідної словотвірної операції, тобто словотвірної пари, лежить в основі формування комплексної словотвірної одиниці, якою є словотвірне гніздо, як на синтагматичному, так і на парадигматичному рівнях. Передумовою виділення СГ виступає здатність певного кореня (твірної основи) породжувати більшу, ніж одна одиниця, кількість дериватів.

Проблеми СГ різних частин мови досліджували як на матеріалі української (І. І. Ковалик, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, М. П. Лесюк, О. В. Дияк та ін.), так і

англійської мов (С. М. Єнікєєва, G. Halkiel, L. Bauer, G. Malkiel, тощо). Проте поза увагою мовознавців залишився зіставно-типологічний аспект дослідження, який, на думку дослідників, є одним із провідних напрямів.

Вивчення СГ в українській дериватології має давню стійку традицію. Започаткована вона була І. І. Коваликом (ним опрацьовано принципи укладання СГ, визначено основні проблеми вивчення їхньої формально-сислової структури, обґрунтовано роль кореня у структуруванні гнізда, розроблено оригінальну методикау інтерпретації його семантичної структури) [1: 6].

Існує чимало визначень СГ. Одне із них було запроваджене засновником теорії СГ О. М. Тихоновим [3: 36]. Він визначає гніздо як «упорядковану відносинами похідності сукупність слів, що характеризується спільністю кореня» [3: 86], таким чином визнаючи спільний корінь критерієм об'єднання усіх слів у певну систему. О. О. Селіванова визначає СГ як «сукупність усіх словотвірних ланцюжків похідності однокореневих слів, вершиною якої є непохідна основа» [2: 565].

На думку дослідників СГ характеризується як організована єдність пов'язаних формальною і сисловою похідністю лексем, системний характер якої ґрунтується на таких магістральних ознаках, як: а) спільність кореня; б) похідність (наявність живих словотвірних зв'язків); в) наявність слова-вершини (непохідної основи).

Компоненти СГ семантично і структурно залежать один від одного. СГ є продуктивною з погляду лінгвістичного аналізу величиною мови, у межах якої в діалектичній єдності співіснують такі концептуально важливі для здійснення словотвірних досліджень лінгвосистеми одиниці, як твірна основа, словотворчий засіб (афікс), а також різні морфологічні засоби.

Похідне дієслово, як в своєму власному, тобто вербальному гнізді, так і в гніздах іменних частин мови має абсолютні пріоритети (під пріоритетами мається на увазі словотвірна активність цієї частини мови). Саме наявність дієслова – зазвичай на першій ступені – визначає обсяг і глибину іменних гнізд, ще більшої значущості дієслово має в своєму гнізді. У вербальних СГ дієслово транспортується в іменники і прикметники, демонструючи найбільш плідні реалізації в області субстантивних слів.

Словотвірні значення іменників та способи і засоби їхнього вираження. У СГ *ходити* (укр.) та *to go, to walk* (англ.) міститься 318 похідних іменників (250 – укр. СГ, 68 – англ. СГ). У кожному із зіставлюваних українських СГ, іменники є найчисленнішим класом похідних. У складі СГ *to go* і *to walk* реалізовано 68 дериватів-іменників (34 і 34 відповідно).

У словотвірних структурах похідних іменників СГ дієслів *ходити* (укр.), *to go, to walk* (англ.) реалізовано 8 СЗ, з-поміж яких 6 СЗ (75 %) репрезентовані у складі обох мов (табл. 1).

Таблиця 1 – Класифікація словотвірних значень іменників

Словотвірне значення	Мова	Кількість	Відсоток %
Всього		318	100 %
Опредметнена дія	укр.	98	30,8 %
	англ.	32	10,1 %
Особа як виконавець певної дії, названої твірним дієсловом	укр.	34	10,7 %
	англ.	16	5 %
Місце дії, названої твірним дієсловом	укр.	22	6,9 %
	англ.	11	3,5 %
Назва особи за родом діяльності, названої твірним іменником	укр.	14	4,4 %
	англ.	6	1,9 %
Предмет (машина, знаряддя, пристрій)	укр.	64	20,1 %
	англ.	3	0,9 %
Об'єкт або результат дії	укр.	5	1,6 %
	англ.	1	0,3 %
Зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва	укр.	9	2,8 %
Назва тварини	укр.	3	0,9 %

Найбільшою групою дериватів-іменників в українській та англійській мовах є похідні із СЗ ‘опредметнена дія, названа твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina actionis*). В українській мові це значення є продуктивним, адже кількість дериватів складає 98, на відмінну від англійської мови, де їх 32: укр. – *входження, відхідництво, лозоходіння, прохід, хід, хода, входини, ходульність* та ін.; англ. – *foregoing* ‘what has just been mentioned or described’ [5] – ‘те, що тільки що згадувалося або було описано’, *going, going-over* ‘an activity such as cleaning that is done carefully and completely’ [5] – ‘ретельне очищення’, *cakewalk* ‘something that is very easy to achieve’ [5] – ‘те, що можна легко досягти’, *duckwalk* ‘a walk with the body in a squatting posture’ [5] – ‘гусяча хода’, *moonwalking* ‘an act of walking on the moon’ [5] – ‘місячний хід’ та ін.

Дещо меншою групою із СЗ є ‘особа як виконавець певної дії, названої твірним дієсловом’ (*nomina agentis*), де кількість похідних в українській мові також переважає над англійською – 34 і 16 відповідно: укр. – *ходок, швидкохід, скороход, пішохід, виходець, першопрохідник, прихожанка, приходько* та ін.; англ. – *goer, concertgoer* ‘a person attending concerts’ [52] – ‘людина, що відвідує концерти’, *partygoer* ‘a person attending parties’ [5] – ‘людина, що ходить на вечірки’, *cinemagoer* ‘a person attending cinemas’ [5] – ‘людина, що відвідує кінотеатри’, *cakewalker* ‘людина, якій легко все вдається’, *floorwalker* ‘a senior employee in a large shop who supervises assistants, directs customers, and answers queries’ [5] – ‘старший співробітник у великому магазині, який контролює помічників, керує замовниками та відповідає на запитання’, *jaywalker* ‘той, хто порушує правила пішоходів’ та ін.

Третьою за кількістю похідних є група із СЗ ‘місце дії, названої твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina loci*): укр. – *відхідок, вхід, захід, прохід, сонцезахід, східень, ходка* та ін.; англ. – *boardwalk* ‘a wooden walkway across sand or marshy ground’ [5] – ‘дерев’яна доріжка через пісок або болотистий майданчик’, *catwalk* ‘a platform extending into an auditorium, along which models walk to display clothes in fashion shows; a runway’ [5] – ‘подіум’, *crosswalk* ‘a marked part of a road where pedestrians have right of way to cross’ [5] – ‘зебра для пішоходів’ та ін.

Найменш продуктивною спільною групою є іменники із СЗ ‘назва особи за родом діяльності, названої твірним іменником’ (*nomina actors*): укр. – *горосходжувач, канатоходець, обхідник, сходовознавець* та ін.; англ. – *go-go dancer* ‘a person who is employed to dance to popular music in an unrestrained and erotic style, especially in a club’ [5] – ‘танцівниця у клубі’, *office-goer* ‘someone who works each day in an office’ [5] – ‘працівник офісу’, *ropewalker* ‘a performer on a tightrope’ [5] – ‘канатоходець’ та ін.

Спільними СЗ для СГ дієслів (укр.) *ходить* та (англ.) *to go* є: 1) ‘предмет (машина, знаряддя, пристрій), за допомогою якого виконується дія, названа твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina instrumenti*) – 64 та 3 відповідно. Як бачимо це СЗ в англійській мові є непродуктивним. Наприклад: укр. – *атомохід, болотохід, всюдихід, сходи, теплохід, ходилиці, ходомір відхідна, стравохід* та ін.; англ. – *merry-go-round* ‘a revolving machine with model horses or cars on which people ride for amusement’ [5] – ‘машина, на якій їздять люди для розваги’, *go-juice* ‘fuel for cars, aeroplanes, etc.; (also) electrical energy’ [52] – ‘паливо’, *go-kart* ‘a small racing car with a lightweight or skeleton body’ [5] – ‘невеликий гоночний автомобіль’; 2) ‘об’єкт або результат дії, названої твірним дієсловом’ + відіменникові складні іменники із з’єднувальним СЗ (*nomina patientis*): укр. – *відхідок, відходи, дохід, доход, похід*; англ. – *give-and-go* ‘in sports such as football and hockey, an occasion when a player passes the ball and then moves quickly into a position where they can receive the ball’ [5] – ‘приклад у спорті, коли гравець подає м’яч, а потім швидко переміщається в ту позицію, де він може його отримати’.

Як свідчить аналіз, до особливостей українських СГ належить реалізація іменників-дериватів із такими СЗ: 1) СЗ ‘зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва того, що названо твірним іменником’ (демінітивне СЗ/демінітивно-експресивне СЗ): *пішоходець, виходько, першопроходець, приходько* та ін. 2) СЗ ‘назва тварини, мотивована твірним іменником’: *винохід, іноходець, тихохід*.

Зіставний аналіз словотвірних структур дериватів-іменників у СГ *ходить*, з одного боку, і у СГ *to go* і *to walk*, з іншого, дає змогу стверджувати, що спільними для

порівнюваних українських та англійських СГ є 6 СЗ (75 %), а 2 СЗ (25 %) реалізовані тільки у складі української СГ. Так, специфічними для СГ *ходитьи* є такі СЗІ, як, наприклад, 'зменшувальна і/або зменшувально-пестлива (зменшувально-зневажлива) назва того, що названо твірним іменником' (демінутивне СЗ/демінутивно-експресивне СЗ) та 'назва тварини, мотивована твірним іменником'.

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати наступне: якщо особливість похідних дієслів у складі СГ *ходитьи* насамперед зумовлена реалізацією специфічних СЗ у межах кожного із зіставлюваних СГ, то особливість дериватив-іменників ґрунтується не стільки на реалізації специфічних СЗ, скільки на різноманітності засобів вираження навіть тих СЗ, що є спільними для СГ двох мов.

Аннотація. Данное исследование посвящено формулировке теоретических положений, связанных с изучением словообразовательного состава языка сквозь призму связей и отношений между единицами словообразовательного гнезда (далее – СГ). В работе смоделированы словообразовательные гнезда с вершиной *ходитьи* в украинском и *to go, to walk* в английском языках, производные которых проклассифицированы в соответствии с их словообразовательными значениями (далее – СЗ). Основными методами исследования являются сравнительно-типологический, предусматривающий выполнение процедуры сопоставления СГ в двух языках, и описательный метод, с помощью которого в работе осуществлен синхронный анализ структурно-семантических параметров отглагольных производных СГ.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, словообразовательное значение, глагол, существительное.

Abstract. This study is devoted to the formulation of theoretical positions related to the study of the derivational composition of a language through the prism of connections and relations between units of a derivational nest (hereinafter – DN). In this work word-building nests are modeled with the vertex *ходитьи* in Ukrainian and *to go, to walk* in English, whose derivatives have been classified by derivational meanings (hereinafter – DM). The main research methods were comparative-typological, providing for the implementation of the procedure for comparing the DN in two languages, and the descriptive method with which the work carried out a simultaneous analysis of the structural-semantic parameters of the verbal DN derivatives.

Key words: derivational nest, derivational meaning, verb, noun.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грещук В. В. Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 3–11.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
3. Тихонов А. Н. Семантические проблемы словообразовательного гнезда. Русский язык: вопросы его истории и современного состояния: Виноградовские чтения I–VIII / Отв. ред. Н. Ю. Шведова. М.: Наука, 1978. С. 118–120.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Cambridge Advanced Learner's Dictionary – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1699 p.

УДК 811.161.2'374:656.8

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ ПОШТОВОЇ СЛУЖБИ

О. О. Степова, А. П. Загнітко

Анотація. У статті проаналізовано особливості тематичного групування термінології поштової служби в українській мові. Описано модель тематичної класифікації термінів поштової служби.

Ключові слова: терміни поштової служби, тематична група, лексико-семантична група.

У сучасному мовознавстві поняття «тематична група» та «лексико-семантична група» часто отожднюють, проте дослідники по-різному дефінують ці поняття.

О. С. Ахманова до тематичної групи відносить слова, близькі за своїм стрижневим семантичним змістом, тобто входять до одного і того самого семантичного поля [1; 112–113].

Ф. П. Філін лексико-семантичними групами називає сукупності слів, що мають близькі (в тому числі і протиставлювальні – антоніми) й ідентичні значення з різними відтінками і диференційними ознаками (синоніми) [2; 225].

Д. І. Ганич, І. С. Олійник у своєму словнику оперують поняттям «семантичне поле», дефінуючи його як «сукупність слів і виразів мови, що становлять тематичний ряд, який охоплює певне коло значень; лексичну мікросистему» [3; 204–205].

С. Я. Єрмоленко описує лексичне поле як «сукупність мовних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, одним поняттям, функційною подібністю позначуваних явищ» і також наголошує на тому, що термін часто вживається недиференційовано поряд із термінами «лексико-семантична група», «тематична група слів» [4; 131].

Ми вважаємо, що наявна доцільність диференціювати тематичні групи й лексико-семантичні групи. У тематичних групах – стратифікувати рівні лексико-семантичних груп і підгруп, що можна спостерігати в дослідженні термінології поштової служби.

Отже, тематичною групою термінів можна вважати сукупність одиниць, об'єднаних однією темою, а лексико-семантичною групою – сукупність термінів, об'єднаних загальною семантичною ознакою в межах тематичної групи.

Беручи до уваги теоретичні напрацювання дослідників, пропонуємо поділ термінів поштової служби на 11 основних тематичних груп, у межах яких виокремлювані лексико-семантичні групи:

1) **назви дій та процесів:** *автоматизоване оброблення пошти, адресування поштової одиниці, виймання листів з поштових скриньок, звірення поштових одиниць, лицювання листів, експедирування періодичних друкованих видань, штемпелювання, детальне сортування пошти, гасіння поштової марки, комбіноване сортування пошти, обмінювання пошти, оброблення пошти, перевезення пошти, пересилання пошти, попереднє оброблення листів, розбирання письмової кореспонденції, синхронізація оброблення і перевезення пошти, загальне сортування пошти, моторизоване доставляння пошти тощо;*

2) **назви інструментів та приладів, їх частин та іншого інвентарю для забезпечення поштового зв'язку:** *адресна система експедирування періодичних друкованих видань, електронний поштовий штемпель для сертифікації, мішкозашивна машина, маркувальна машина, штриховий кодовий ідентифікатор, формувач потоку листів, радіочастотний кодовий ідентифікатор, сортувальна машина, цифрочитальний пристрій розпізнавання рукописних цифр, сортувальна шафа, накопичувач сортувальної машини, поштова доставна скринька, поштова скринька, поштова доставна шафа, радіочастотний кодовий ідентифікатор та ін.;*

3) **назви осіб, що пов'язані з процесами поштової обслуги:** *оператор поштового зв'язку, відправник, видавець, одержувач, поштар, оператор відеокодування, супровідник, споживач послуг поштового зв'язку і под.;*

4) **назви поштових відправлень та їх сукупностей:** *бандероль, депеша, згрупована поштова одиниця, лист, посилка, пакет, мішок «М», рекомендована поштова одиниця, регіональна поштова одиниця, проста поштова одиниця, страхова поштова одиниця, поштова одиниця з післяплатою тощо;*

5) **назви видів поштового зв'язку:** *авіапошта, наземна пошта, поштовий зв'язок спеціального призначення, фельд'єгерський поштовий зв'язок, поштовий зв'язок загального призначення та ін.;*

6) **назви характеристик, ознак, пов'язаних із поштовим зв'язком:** *розряд поштової одиниці, тип поштової одиниці, категорія поштової одиниці, якість послуги поштового зв'язку, нормативний строк пересилання пошти, поштове навантаження і т. ін.;*

7) **назви показників, коефіцієнтів і величин у поштовому зв'язку:** *показник якості послуги поштового зв'язку, радіус зони обслуговування об'єкта поштового зв'язку, тариф послуги поштового зв'язку, норматив часу виймання листів з поштових скриньок, норматив часу відправлення пошти з об'єкта поштового зв'язку, вхідний сухопутний тариф, строки зберігання поштових відправлень в об'єктах поштового зв'язку, планова*

собівартість універсальних послуг поштового зв'язку, ритм потоку, режим потоку, магістральний потік поштових відправлень, коефіцієнт місячної нерівномірності, загальна протяжність поштових маршрутів, вільний квотовий тоннаж, норматив часу надходження пошти до об'єкта поштового зв'язку тощо;

8) назви установ, організацій і їх підрозділів; територій, пов'язаних зі сферою поштового зв'язку: *міська поштова служба, пункт обмінювання пошти, пункт поштового зв'язку, установа обмінювання міжнародної пошти, центр поштового зв'язку, вузол поштового зв'язку, доставна ділянка, зона обслуговування об'єкта поштового зв'язку, керівництво з приймання міжнародних поштових відправлень, міжрегіональні сортувальні центри, рада поштових операторів, сезонне відділення поштового зв'язку, міський поштовий маршрут, ділянка оброблення страхових поштових одиниць і под.;*

9) назви знаків, символів, позначок та їх фрагментів, які використовуються у процесах поштової обслуги: *адресний ярлик, авіапоштовий ярлик, відбитки франкувальних машин, поштова марка художня, поштова марка тематична, поштова марка стандартна, штриховий код, символ (товарний знак) національного оператора поштового зв'язку, штемпель оплати і т. ін.;*

10) назви нормативно-правових актів, нормативних документів та умовних розрахункових одиниць, пов'язаних з процесами поштової обслуги: *бланк супровідної адреси, договір передплати, документ з приймання міжнародних поштових відправлень, здавальний список, касова довідка, контрольний лист приймання, план сортування пошти, порядок упакування поштових відправлень, форма первинного обліку № 2а, регламент поштового зв'язку, сортувальна таблиця, Статут Всесвітнього поштового союзу, схема поштового зв'язку, поштові правила, форма первинного обліку № 2-EMS тощо;*

11) назви методів, способів та правил, що використовуються для забезпечення поштових послуг: *паралельно-послідовний спосіб поєднання операцій, послідовний спосіб поєднання операцій, метод виділення напрямів сортування, метод групування напрямів сортування, комбінований метод сортування, правило першого сортування, правило повторного сортування, правило зумовленого сортування, правило направлення несортованої письмової кореспонденції, функціонально-територіальний принцип побудови мереж поштового зв'язку, адміністративно-територіальний принцип побудови мереж поштового зв'язку та ін.*

У наведених тематичних групах можливо скласифікувати лексико-семантичні групи та підгрупи. Наприклад, у межах найбільшої тематичної групи «Назви дій та процесів» можна виокремити :

1) назви дій та процесів, пов'язаних з функціонуванням установ поштового зв'язку та їх підрозділів: *гасіння поштової марки, детальне сортування пошти, лицювання листа, обмін закритою кореспонденцією з військовими підрозділами, розповсюдження періодичних друкованих видань, упаковка поштового відправлення, ручне оброблення кореспонденції, обмінювання поштових одиниць між поштовим маршрутом тощо;*

2) назви дій та процесів, виконуваних споживачем поштових послуг: *адресування поштових відправлень, адресування поштових переказів, ануляція передплати, відкликання відправлень з пошти і т. ін.;*

3) назви дій та процесів, пов'язаних з контролем якості поштових послуг: *нормування часу виймання листів із поштових скриньок, нормування часу відправлення пошти з об'єкту зв'язку, нормування часу здавання пошти в об'єкті поштового зв'язку, поетапний контроль за якістю пересилання письмової кореспонденції, стандартизація засобів поштового зв'язку, синхронізація оброблення і перевезення пошти та ін.;*

4) назви дій та процесів, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів поштової служби: *страхування відправлень письмової кореспонденції та посилок, ліцензування, митне оформлення, анулювання ліцензії, виплата дивідендів, митний огляд тощо.*

Лексико-семантичну групу «назви дій та процесів, пов'язаних із функціонуванням установ поштового зв'язку та їх підрозділів» також можна поділити на групи нижчого порядку:

1) **операції оброблення пошти:** *детальне сортування пошти, загальне сортування пошти, комбіноване сортування пошти, оброблення вихідної міжнародної пошти, оцінка вартості вкладення, реєстрація для вихідних пріоритетних та авіаційних відправлень письмової кореспонденції, штемпелювання поштових відправлень, зважування поштового відправлення, розпізнавання поштового індекса, перевірка правильності адресування, маркування поштового відправлення і т. інше;*

2) **операції пакування:** *пакування поштового відправлення, упакування кореспонденції до Відділень зв'язку, упакування кореспонденції до Зональних вузлів, упакування кореспонденції до Доставних дільниць тощо;*

3) **операції внутрішнього переміщення:** *виймання листів з поштових скриньок, обмінювання поштових одиниць між поштовим маршрутом, обмінювання контейнерів у ПОК та ін.;*

4) **операції зберігання:** *зберігання поштових відправлень, продовження терміну зберігання поштового відправлення і т. ін.;*

5) **операції, пов'язані з транспортуванням:** *доставка відправлень письмової кореспонденції під розписку, моторизоване доставляння пошти, обмін закритою кореспонденцією з військовими підрозділами, вручення поштового відправлення, поштового переказу під розписку, завантаження поштових відправлень, вивантаження поштових відправлень і т. ін.*

Стратифікація термінологічного масиву поштової служби на тематичні та лексико-семантичні групи є важливим етапом дослідження поштової термінології. На сьогодні не існує вичерпної класифікації термінів поштової служби, тому її створення є одним із актуальним питань термінознавства. Істотним постає створення цілісної бази даних термінів поштової служби з внутрішнім диференціюванням тематичних і лексико-граматичних груп, відбиттям внутрішніх синонімічних, антонімічних та інших системно-парадигмальних зв'язків.

Аннотація. В статтю проаналізована проблема тематическої класифікації термінології поштової служби в українском языкe. Описана модель тематическої класифікації термінів поштової служби.

Ключевые слова: терміни поштової служби, тематическа група, лексико-семантическа група.

Abstract. The article analyzes the problem of thematic classification of postal terminology in the Ukrainian language. The model of the thematic classification of the terms of the postal service is described.

Key words: postal service terms, thematic group, lexico-semantic group.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : «Сов. Энциклопедия», 1966 С. 112–113.
2. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов. *Очерки по теории языкознания.* М., 1993. С. 229–239.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. К., 1985. С. 204–205
4. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів Київ : Либідь, 2001. С. 131.
5. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М. : «Высшая школа», 1987. 104 с.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
7. Кріль С. С., Яшук Л. О. Мережі та системи поштового зв'язку. Одеса : Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова, 2008. 227 с.
8. Чотиримовний словник термінів та визначень основних понять поштового зв'язку / за ред. Л. О. Яшука. Одеса, 2010. 104 с.

ІНТЕРСУБ'ЄКТНИЙ ДІАЛОГ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМУ РОМАНІ ЛЕОНІДА СКРИПНИКА «ІНТЕЛІГЕНТ»

К. М. Шах, М. А. Реутова

Анотація. У статті проаналізовано ігрову взаємодію автора з читачем в експериментальному романі Л. Скрипника «Інтелігент». Визначено, що у романі гра з читачем реалізується через деструкцію традиційного наративу та синтез різноманітних видів мистецтв, зокрема літератури та кіно. Встановлено, що гра з читачем у романі присутня також на графічному та інтертекстуальному рівнях, і виступає основним засобом творення іронії.

Ключові слова: авангардизм, експериментальний роман, автор, читач, гра з читачем, художній прийом.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві значного поширення набуває дослідження українського авангардизму. Насамперед, це зумовлено тим, що авангардисти у своїх творах експериментують як з формою, так і зі змістом. Як зазначає Капленко О. М.: «Загальний пафос цих експериментів зазвичай був заангажований деструкцією традиційного наративу, залученням фактору свідомої гри з читачем, ексклюзивного «оголення» творчого прийому [1, с. 322]. Одним з найяскравіших представників авангарду був Леонід Скрипник, він же Левон Лайн. Найпомітнішим у його доробку до сьогодні залишається «екранізований» роман «Інтелігент». У цьому творі сповна реалізовано прийом гри з читачем на багатьох рівнях роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням роману Л. Скрипника «Інтелігент» неодноразово займалися літературознавці. Ґрунтовно дослідила функціонування засобів кіномистецтва у романі Пуніна О. В. у монографії «Кінофікація українського літературного дискурсу (20–30-ті роки ХХ століття)», Капленко О. М. досліджувала механізми моделювання «сценарного» стилю оповіді Л. Скрипника у статті «Феномен «сценарного» стилю оповіді авангардиста Леоніда Скрипника». Безпосередньо дослідженням мовної гри у романі «Інтелігент» займалася Хомич Ю. В., результати роботи якої висвітлено у статтях «Реалізація мовної гри в романі «Інтелігент» Л. Скрипника», а також «Ігровий потенціал твору Л. Скрипника «Інтелігент». Цей феномен досліджувала також Жигун С. В., яка вбачає основний елемент гри у поєднанні засобів двох мистецтв – літератури та кіно. У зв'язку з тим, що кожен дослідник здійснював аналіз гри у романі в певному аспекті, то ми у своєму дослідженні спробуємо здійснити комплексний аналіз реалізації гри з читачем у романі Л. Скрипника «Інтелігент», в чому й вбачаємо **актуальність** нашої роботи.

Метою нашого дослідження є аналіз функціонування прийому «гри з читачем» у романі Л. Скрипника «Інтелігент».

Об'єктом дослідження виступає роман Л. Скрипника «Інтелігент».

Предметом дослідження є засоби реалізації формалістичного приому «гри з читачем» у романі.

Під час роботи було застосовано такі **методи** дослідження, як аналіз та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Багато істориків культури, теоретиків мистецтва обґрунтовують думку про те, що людська культура постала і розвивається в грі і виявляється в розмаїтих ігрових формах. Види діяльності, спрямовані на задоволення потреб у житті людини, знаходять своє вираження у грі. Людська культура тісно пов'язана з грою, яскравий вияв якої знаходимо якраз у мистецтві [2, с. 140].

Про роль гри у літературі слушно зауважує Жигун С. В., яка вважає, що гра у літературному тексті є способом світовідчуття, засобом показу свого ставлення до світу [3, с. 9]. Також гра визначає характер образності, жанрової специфіки твору. Гра виявляє себе на усіх рівнях художнього тексту тією чи іншою мірою, про що заявляє дослідниця: «Гра може бути не лише мотивом на тематичному рівні твору, але й опосередковувати

модель персонажної системи, конфліктне ядро та схему у сюжетній організації тексту, композиційні прийоми та мовно-стилістичні засоби» [3, с. 9].

Ігрова стратегія в літературі набула значного поширення у першій пол. XX ст. і не втрачає своєї актуальності і до сьогоденного часу. В українській літературі 20-х рр. XX ст. в умовах розвитку модернізму та авангардизму панував дух змагальності, поширення набули такі ігрові форми, як містифікація, затемнення змісту та словотворення [3, с. 9].

Роман Л. Скрипника «Інтелігент» є зразком авангардного твору. У ньому спостерігаємо найхарактерніші ознаки авангардизму такі, як руйнування традиційного наративу, залучення кількох видів мистецтв, а також використання прийому гри з читачем. Реалізація прийому гри на різних рівнях роману і стала особливістю твору Л. Скрипника, яка зумовлює постійний інтерес до роману.

Важливо зазначити, що такі риси, як синтез різних видів мистецтв та прийом гри є взаємопов'язаними. Тобто залучення до літератури інших видів мистецтва, зокрема кіномистецтва, як у романі «Інтелігент», – це і є прояв гри з читачем. Підтвердження цієї думки знаходимо у роботі Жигун С. В., яка зазначає: «Найяскравіше залучення засобів інших мистецтв демонструє роман Л. Скрипника «Інтелігент», головною стратегією якого стає гра ресурсами двох мистецтв, що створює потенційні можливості для нестандартного маніпулювання читацьким сприйняттям на різних рівнях тексту» [3, с. 11]. Письменник зробив спробу поєднати літературу та кіно. На початку твору він домовляється із читачем про правила гри. Про спробу реалізації задуму «екранізованого» роману свідчить уже перше речення твору: «*Уявіть собі, дорогий читачу, що ви сидите в кінотеатрі*» [4, с. 2]. Умови гри впливають із можливостей обох мистецтв. Основним тут є використання зорових образів та монтажу, про що автор попереджає читача, таким чином готуючи його до сприйняття роману: «*...35 років життя мого дорогого героя пройдуть перед вашими очима в швидкотекучій зміні «монтажних шматків», що витягли з цього життя всю суть, все, що було яскравого й значного в ньому для самого героя і цікавого й важливого для тих, що жили круг його*» [4, с. 2], а також: «*Великі труднощі для мене – добрати слів остільки вразливих, щоб навіть вашу нетреновану зорову фантазію примусити цими словами побачити те, що відбувається на екрані*» [4, с. 2].

У романі Л. Скрипника «Інтелігент» можна також прослідкувати зв'язок між стратегією гри з читачем та деструкцією традиційного наративу. Авторський стиль Л. Скрипника визначається як «сценарний», що власне й свідчить про руйнацію традиційного наративу, адже він рухається від «розповіді» до «показу». Форму кіносценарію письменник реалізує у трьох планах: опис кадрів, написи до них і авторські ремарки. Для нас цінними є саме авторські ремарки, які у тексті є засобом спілкування з читачем, адже роман вже ніби екранізований, читач повинен уявити себе в кінотеатрі, а завданням автора є пояснення деяких сцен, коментарі до кадрів. Варто звернути увагу на те, що кіно легко завойовує увагу та довіру реципієнта, а тому автор може легко впливати на його свідомість. У своєму «екранізованому» романі автор дуже часто звертається до читача, у чому яскраво проявляється прийом гри.

Хомич Ю. В. у своєму дослідженні відзначає шанобливе ставлення автора до читача, про що свідчать такі звертання, як *дорогий читач, шановний читач, друже мій читач, читач-товариш* [5, с. 223]. Автор вважає читача своїм другом, про що йдеться безпосередньо у творі: «*Я, автор і ваш друг, я весь час – поруч із вами*» [4, с. 2]. Зрозуміло, що автор не знає, хто буде читати його твір, але він за допомогою звертань та врахування особливостей різних читачів робить твір доступним і для жінок, і для чоловіків, і для старшого покоління, і для молодшого. Як слушно зазначає Хомич Ю. В., «...залежно від описуваної події у творі [автор] акцентує на приналежність читача до відповідної категорії» [5, с. 223].

Автор поділяє своїх читачів за статтю, і відповідно до ситуації звертається до жінки чи чоловіка. Наприклад, коли автор показує сцену народження свого героя, зокрема стан його матері після пологів, то звертається до читачів-жінок такими словами: «*Читачу мій – жєнцино! Це – тільки ви зрозумієте. Я, мужчина, розказати про це не можу. Та й навіщо?*

Кому?» [4, с. 11]. Таким чином, автор грає зі своїм читачем. Він користується почуттям материнського інстинкту у жінок, викликаючи цим їхню довіру та прихильність. До того ж він вказує, що чоловік не може розповісти про ці почуття, там самим підкреслюючи особливу роль жінки як матері. У цій же ситуації, коли народжується головного героя, автор звертається і до читачів-чоловіків такими словами: *«Читач-мужчина зрозуміє його. Мужчина, створений для діяльності, не знає катування, гіршого, ніж бездіяльність... Адже ж треба щось зробити, втрутитися в цей жах!»* [4, с. 10]. Батько майбутнього Інтелігента знаходиться біля кімнати, де народжує його дружина, і не знаходить собі місця. І тут автор апелює до здатності чоловіків у всьому допомагати, вирішувати всі проблеми, таким чином знову ж граючи з ними з метою викликати довіру. Важливо також зазначити, що ця сцена відбувалася на початку роману, а тому логічно, що автор прагнув завоювати довіру та увагу усіх своїх читачів.

Також автор умовно поділив своїх читачів за віковою приналежністю. Під час зображення сцени черги біля театру автор звертається до молодих читачів: *«Ви, мій читачу, коли ви молодий, ледве чи зрозумієте красу нічного вартування на тротуарі біля театру в змаганні дістати полтиничного квитка на «самого» Шаляпіна»* [4, с. 25]. Цим самим автор апелює до недосвідченості молодих людей, прагне викликати у них зацікавлення минулими і невідомими їм подіями, а також бажання далі сприймати твір. Звертається автор і до своїх старших читачів: *«Ви мусите пам'ятати, мої старші читачі, рафінованого творця, генія нової музики, – незабутнього автора пальців, що дхнуть ладаном. Ви мусите пам'ятати захоплення кокаїнеточками – яке ж бо вишукане, надзвичайне слово! Ви мусите знати, відчувати цей аромат спирту, кокаїну, опію [...] – А пам'ятаєте Антільські острови? Яка прекрасна, таємна, зворушлива екзотика!»* [4, с. 86]. У цьому випадку автор апелює до спогадів старших читачів, а ще тут присутня алюзія, про що йтиметься далі. Така манера автора звертатися до читачів певної категорії у тій чи іншій ситуації простежується протягом усього твору. Автор прагне зробити кожну сцену зрозумілою для всіх читачів, тому й апелює до їхніх фізіологічних, вікових та психологічних особливостей, таким чином граючи з читачами [5, с. 223].

Л. Скрипник у романі «Інтелігент» також грає з увагою читача, використовуючи різноманітні написи, які зроблено великими літерами. Як зазначає Хомич Ю. В., цими написами найчастіше є прислів'я, влучні вислови, які мають повчальний характер і змушують замислитися над багатьма речами [5, с. 222]. Це такі вирази: «НАЙГІРШЕ ЛЮДИНІ, КОЛИ ЇЙ ІТИ НІКУДИ», «НЕМАЄ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ВЛАДІ», «ДОРОГА В ЖИЗНИ ОДНА». Показовим з боку реалізації ігрової стратегії є прийом розриву напису. Тобто початок фрази знаходиться в одній сцені, а продовження – в іншій. Наприклад, на початку другої частини роману є напис «Грішать не тільки батьки...», на незакінченість якого вказують три крапки в кінці. А через три сцени є завершення фрази, але вже великими літерами: «АЛЕ ВІДПОВІДАЮТЬ ЗА ГРІХИ ДІТИ» [5, с. 222]. Таким чином, автор грає з увагою і пам'яттю своїх читачів, адже потрібно здогадатися, з'єднати два написи в один вираз, тому що лише тоді вона набуває особливого сенсу.

Одним із засобів організації гри з читачем є також інтертекстуальність як явище діалогу між текстами. У зв'язку з цим читач виступає як співавтор змісту твору, оскільки співіснування в одному творі інших вимагає достатнього читацького досвіду, а також уважності. У романі Л. Скрипника «Інтелігент» присутні алюзії на роман Ф. Достоевського, які виконують функцію зниження. Найбільш насичену сцену знаходимо в останньому розділі «Особистий день Інтелігента», де Інтелігент, після розірвання стосунків з коханкою, сидить у ресторані, а до нього підсідає інший відвідувач, і це на фоні виконання романсу «Есть в Батавии маленький дом». Сцену змодельовано за зразком зустрічі Раскольнікова з Мармеладовим (герої роману Ф. Достоевського «Злочин і кара»). Ключовим тут є вираз Мармеладова, який написаний великими літерами: «НАЙГІРШЕ ЛЮДИНІ, КОЛИ ЇЙ ІТИ НІКУДИ».

Цей же епізод є важливим і з іншого погляду. Автор із сарказмом описує ресторанну музику, усю романсову традицію, зокрема пісні популярного тоді О. Вертинського.

Показовою у цьому випадку є попередньо аналізована нами цитата: «*Ви мусите пам'ятати, мої старші читачі, рафінованого творця, генія нової музики, – незабутнього автора пальців, що дхнуть ладаном. Ви мусите пам'ятати захоплення кокаїнеточками – яке ж бо вишукане, надзвичайне слово! Ви мусите знати, відчувати цей аромат спирту, кокаїну, опію і обов'язково мерця, з якого вже почала бігти сукровиця. Загострений, тонкий аромат, створений мистецтвом згідно з точним соціальним замовленням витончено культурних постійних відвідувачів ресторанів!*» [4, с. 86]. Описуючи перебування Інтелігента у цьому закладі, автор намагається вибудувати у свідомості читача такий ланцюжок: ресторанна музика – ресторанна культура – ресторанна інтелігенція. Тут авторська оповідь переходить з іронічної тональності у саркастичну.

Використання алюзій у романі створило іронічний, подекуди навіть сатиричний ефект. Іронія багатьма дослідниками розглядається як різновид мовної гри. Хомич Ю. зазначає, що «іронія належить до ефективних прийомів прихованої оцінки, поглядів, установок» [5, с. 224]. Іронізуючи, автор подає читачам свої судження, допомагає розібратися з текстом. Він також бере на себе роль тлумача. Прикладом цього є те, що автор вводить для опису героя якесь слово, а потім пояснює його значення: «*Тип цих молодих чоловіків визначається словом «саврас». – Я точно не знаю, що саме значить це слово, але в ужитку його відносно людини воно зазначає, перш за все, купецького синка, а потім – щось подібне до оболтуса. – Проте, що саме значить слово «оболтус», – я теж не знаю... Зрозумієте...*» [4, с. 38].

Висновки. Отож, було з'ясовано, що основні риси авангардного роману: деструкція традиційного наративу, синтез кількох видів мистецтв та використання прийому «гри з читачем», тісно пов'язані між собою у романі «Інтелігент». Прийом «гри з читачем» реалізується у руйнації традиційного наративу, який реалізовано у «сценарному» стилі оповіді Л. Скрипника. Доведено, що прийом «гри з читачем» реалізується на рівні графіки тексту, інтертекстуальності (використання алюзій) та у використанні засобів комічного (іронія, сарказм).

У перспективі досліджень – детальний аналіз використання мовної гри у романі Л. Скрипника «Інтелігент» у функції маскування, тобто здатності виразити ті смисли, які знаходяться під заборноюю.

Аннотація. В статье анализируется игровое взаимодействие автора с читателем в экспериментальном романе Л. Скрипника «Интеллигент». Определено, что в романе игра с читателем реализуется через деструкцию традиционного нарратива и синтеза различных видов искусств, в частности литературы и кино. Установлено, что игра в романе присутствует также на графическом и интертекстуальном уровнях, и выступает главным средством создания иронии.

Ключевые слова: авангардизм, экспериментальный роман, игра с читателем, художественный прием.

Abstract. The article analyzes game interaction between the author and the reader in the experimental novel by L. Skrypnyk «Intelligent». Determined that in the novel the game with the reader is realized through the destruction of the traditional narrative and the synthesis of various arts, in particular literature and cinema. The game in the novel is also present on the graphic and intertextual levels, and serves as the main means of creating irony.

Key words: avant-garde, experimental novel, game with the reader, artistic method.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Капленко О. М. Феномен «сценарного» стилю оповіді авангардиста Леоніда Скрипника. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2008. Вип.10. С. 321–333.
2. Дорошенко К. С. Мовна гра як теоретична проблема. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2014. № 4. С. 140–143.
3. Жигун С. В. Гра як художній прийом в епічному тексті (на матеріалі прози українських письменників 10–20-х років ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06 – теорія літератури / Жигун Сніжана Віталіївна; Київський нац. ун-т. ім. Т. Шевченка. Київ, 2009. 25 с.
4. Скрипник Л. Інтелігент. Х. : Пролетарій. 1929. 92 с.
5. Хомич Ю. В. Реалізація мовної гри в романі «Інтелігент» Л. Скрипника. *Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 1 (15). С. 221–224.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ БАЛАДНОГО СЮЖЕТУ В ПОВІСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «У НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА»

І. Т. Шевченко, В. А. Просалова

Анотація. У статті застосовано історико-порівняльний підхід до творів різних систем: фольклору та літератури. Автором з'ясовано особливості художньої реалізації баладного сюжету в повісті О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала». Визначено, що канва баладної історії збагачена багатьма новими деталями. Встановлено, що авторська інтерпретація балади відрізняється від народної, адже в повісті герої виявляються покараними. Ця кара зумовлена гріхом Маври.

Ключові слова: балада, повість, сюжет, герой.

Балада є одним із найпопулярніших жанрів усної народної творчості. Цей жанр українського фольклору вирізняється багатими сюжетами, які відтворюють незвичайні, переважно драматичні й трагічні долі народу. Будь-яка балада передає високу народну етику людських взаємин. Тому завдяки своєму загальнолюдському звучанню балади здавна користуються популярністю.

Про баладу як жанр в українській літературі заговорили на початку ХІХ століття. Народні балади досліджували І. Франко, Ф. Колесса, М. Драгоманов, М. Возняк, В. Гнатюк, М. Костомаров, Г. Нудьга, О. Дей та ін.

Сучасні дослідники трактують поняття балади так: «Балада (франц. ballade, від лат. ballare – танцювати) – це жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового ґатунку з драматичним сюжетом» [1, с. 75–76].

У баладах обґрунтовуються різні події життя людини: особистого, родинного, суспільного; порушуються соціальні, моральні, побутові, духовні проблеми; розкривається типологія стосунків між людьми, зв'язок з фантастичним потойбічним світом. До того ж на сторінках народних балад можна зустріти усі суспільні верстви від панів та князів до «суспільного дна». Тому нереально знайти тему, яка не була б зреалізована в сюжеті балади.

Мар'яна і Зоряна Лановик виділили такі ознаки балад:

- 1) *формою балада дуже подібна до ліричної пісні;*
- 2) *в основі сюжету лежать незвичайні, часто фантастичні події;*
- 3) *дійові особи, як правило, – прості звичайні люди;*
- 4) *трагізм;*
- 5) *драматизм;*
- 6) *реалістичність;*
- 7) *дидактичність* [2, с. 301–303].

Упродовж багатоголіткового розвитку балади сформувалась значна кількість її сюжетів. Сюжетно-тематичний принцип є найпопулярнішим у систематизації цього жанру фольклору. Найдетальнішу класифікацію балад в українській фольклористиці розробив О. Дей у монографії «Українська народна балада». Учений вважав, що всі українські народні балади за характером людських взаємин і конфліктів, їх причинами і наслідками розподіляються на три великі групи:

1. *про кохання та дошлюбні відносини (особисті взаємини);*
2. *про сімейні взаємини і конфлікти;*
3. *про взаємини і конфлікти на тлі соціальних та історичних обставин.*

Вся сукупність українських балад, класифікованих на основі загальнолюдської градації (особа – сім'я – суспільство), нараховує близько 300 сюжетних типів, з яких понад 90 стосується першої сфери людських взаємин, близько 130 – другої і приблизно 70 – третьої [3, с. 13]. У межах кожної з цих груп виділяються окремі тематичні цикли.

Досліджувана нами народна балада «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (за класифікацією О. Дея) належить до групи балад про кохання й дошлюбні взаємини. Для творів цього типу характерне відображення гострих ситуацій та конфліктів між дівчиною і хлопцем, пов'язаних із смертю. Вирішальною силою вчинків героїв постає кохання і ревності з приводу нього.

Чаклунство в усіх його проявах з описами процесу самого чаклування і його наслідків є однією з найпоширеніших сюжетотвірних чинників баладних пісень. У них часто діють чарівниці, ворожки, відьми, які мають зв'язок з «нечистою силою» (чортами, демонами, злими духами) і здатні приворожити хлопця до дівчини, наслати нещастя, закласти, вбити. Так, у баладі «Ой не ходи, Грицю» описується отруєння невірною нареченого. У баладах нерідко зустрічаються і самі «рецепти» виготовлення приворотного зілля й отрути. Найчастіше це відвар зі спеціально зібраних і зварених трав [2, с. 312].

Баладна етика навіть готова простити вчинений ненароком через кохання злочин і пояснює це ревнощами зрадженої дівчини, до чого спонукав її крайній розпач. Творці балади за правильну приймають сторону дівчини, і винуватцем трагедії вважають потерпілого Гриця: «*Нехай же Гриценько двох не кохає*» [3, с. 14].

З'ясовано, що сюжет балади часто драматизується містичними і міфологічними мотивами, тому в творі може використовуватись прийом метаморфози (перевтілення), чим наближає баладу до казки, легенди. Досліджуваному нами жанру народної творчості притаманний також ефект нарощування психологізму (трагізму) шляхом градації дії в часі. Так, балада «Ой не ходи, Грицю» побудована на цьому прийомі:

*У неділю рано зілля копала,
В середу рано Гриця отруїла.
А у понеділок – переполоскала,
А у четвер Грицько помер,
Прийшов вівторок – зілля варила,
Прийшла п'ятниця – поховали Гриця...* [4, с. 230].

Композиційне втілення баладних сюжетів ґрунтується, як правило, на принципі об'єктивно-логічної послідовності, притаманній епічному способу відображення дійсності. Побудова розповіді у формі послідовних, деталізовано або ущільнено лаконічно викладених епізодів (мотивів) сприяє широкому охопленню дійсності, багатоплановості її процесуального відтворення. Тому помічаємо, що балада про отруєння Гриця побудована за принципом часової послідовності (регулярної – за днями тижня) [3, с. 21].

Сюжет балади як матеріал для творчості використовувало багато українських письменників, адже цьому сприяє і сама природа твору, епічна за своєю структурою, з ліричним забарвленням і драматичним викладом. П. Филипович підкреслював, що «*немає нічого дивного, що популярна пісня, драматично стисла і художньо проста, спокусила не одного автора взяти її за сюжет для більшої композиції*» [1, с. 159]. Народна балада «Ой не ходи, Грицю...» стала основою літературних творів різного жанру: балад, повістей, поем, драм, водевілів тощо. Йдеться передусім про «Чарівницю» Л. Боровиковського, «Чари» К. Тополі, «Малороссийская Сафо» О. Шаховського, «Чари» Марка Вовчка, «Ой не ходи, Грицю» А. Красицького, а особливо про драму М. Старицького «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», оперету В. Александрова «Не ходи, Грицю, на вечорниці», драму В. Самійленка «Чураївна», повість О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала», втрачену драму Н. Кобринської «Ні їй, ні мені». У літературі балада про отруєння Гриця знайшла відгомони у творчості І. Микитенка, І. Сенченка, Л. Забашти, І. Хоменко, Л. Костенко та ін. Вже в 1820-х роках балада привернула увагу перекладачів і з'явилася в польському, чеському, німецькому, французькому перекладах. В 1840 р. композитор Ф. Ліст створив «Українську баладу» на основі мелодії балади про отруєння Гриця [3, с. 428].

Джерела повісті О. Кобилянська акцентує вже епіграфом на першій сторінці твору. У структурі твору наявні елементи баладного жанру, обов'язковою умовою якого є наявність у сюжеті незвичайної події. Такою подією виявляється отруєння невірною Гриця [5, с. 101].

У повісті сповідується баладна етика на прикладі вчинку Тетяни. Тут кохання – це найвища етична цінність. Перед ним поступаються навіть родинні почуття. Тетяна, покохавши Гриця, єдиного та неповторного, якого ніким не можна замінити, розриває міцні психологічні зв'язки з Маврою та матір'ю й підносить свої почуття на найвищий рівень. На мій погляд, баладна тональність твору поглиблюється й додатковою трагедією повісті (Тетяна, вихованка Маври, несвідомо стає вбивцею її рідного сина Гриця, а сама вона, хоч і не бажаючи того, допомагає цьому) [6, с. 15].

Однією з ознак народної балади є її дидактичність. Так, у повісті «В неділю рано зілля копала» зустрічаємо повчання та застереження, які виходять із уст людей, що акумулювали як власний досвід, так і народну мудрість. Носіями народного досвіду в повісті постають Андронаті, Мавра і Дубиха. Мавра, розповідаючи Тетяні історію свого кохання, застерігає дівчину від можливої зради, коли та розповідає їй про свою любов: *«Він, Тетяно, тебе любить. Ти його любиш... і чому б йому не вірити, коли він тебе любить?.. Але буває й таке, що він тебе по тім всім покине, бо він має вже другу. Не жди милосердя, донцю! Милосердя на світі нема ні в кого, а найменше у тих, хто так поступає»* [7, с. 358]. Андронаті, а потім і Мавра застерігають і Гриця від кохання до двох дівчат [5, с. 101].

Доля Маври, яка спокутує свої і свого люду гріхи, звучить як застереження. Основою тональності в повісті «В неділю рано зілля копала» є мотив загубленої людської долі. Життєві стежки героїв повісті підтверджують це. Розрив із християнською традицією, яку всім своїм життям плекала Іваниха Дубиха, привів її доньку Тетяну до пошуків щастя в небезпечній площині. Дівчина прагне досягти бажаного (побратися з Грицем) за будь-яку ціну, через непомірну свою гординю, що й приводить її до загибелі. Такого напруженого психологізму, на відміну від повісті, балада не має. Власне це і виховує здатність до співпереживання, відчуття людського болю. У повісті «В неділю рано зілля копала» наявні елементи фольклорного хронотопу. Сприйняття часу героями повісті пронизане датуванням за тогочасним сільським календарем: *«може засватали її мясницями», «було три, чотири неділі перед другою осінньою богородицею»* [7, с. 424], *«дедалі по другій богородиці його весілля з Насткою»* [7, с. 424]. У селянському середовищі наявне й визначення часу за порами року (хліборобська циклічність): *«зимою перед роком», «А заки сніг упаде, будеш у моїй хаті»* [5, с. 102].

Герої повісті так, як і герої балади, – прості звичайні люди. Помічаємо, що образ Маври поєднує два світи: циганський, тобто завжди блукаючий, і гуцульський, забобонний, традиційний. Так, опис зовнішності героїні подається згідно з циганськими народними легендами: *«чудові подовгасті чорні очі», «срібні великі монети, що були вплетені в її чорне волосся, надавали їй чорному, мов з бронзи, темному лицю предивну чарівну окрасу...»* [7, с. 281]. Ставлення письменниці до героїні специфічне, вона співчуває їй, бо якби не Мавра, може б, Тетяна виросла іншою, менш романтичною, буденнішою. Героїня як *«сповідниця і дорадниця дитини, і коли б не Іваниха з своїм поважним тверезим розумом, Мавра перевернула б дитину зовсім на свій бік»* [7, с. 303]. Мавра – циганка, тому приносить багатьом нещастя: через неї блукає батько світами, а Дубиха позбулася дочки, бо саме по дорозі до неї Тетяна зустріла Гриця. Винна вона і в смерті закоханих: *«Гриця остерігала перед чорними очима»* [7, с. 326], а Тетяні розповіла про зілля, що лихо присипляє. Смерть Гриця жінка сприймає як розплату за «гріхи» батьків: *«гріх винуватий всьому, він один!»* [7, с. 425]. Також зазначимо, що в передачі образу Маври авторкою закладено сильний материнський потяг та любов: *«Блискавкою пригадалася їй її дитина, і вона вмовкла... Навізміліла з остраху, повалилася назад»* [7, с. 294]. Мавра – втілення трагічної жіночої долі. Весь час жити усамітнено дуже важко. Єдиною розрадою лишилася Тетяна, дівчина, що стала для неї дочкою, яку вона дуже любила [8, с. 23].

Тетяна – красива дівчина, добра вдачею, серцем, її доля нагадує Маврину. Тільки тут не вона зрадила, а її. Дівчина належить до тих натур, що вже як люблять, то люблять навіки. Сільська дівчина має своє уявлення про щастя – вийти заміж не просто за коханого, а ще й за багатого, бо *«на жодного, а на бідного вже й стільки не дивиться»* [7, с. 354]. Але вона покохала, і *«куди б не ходила, за що б не бралася, а в її душі грає одна і та сама пісня: «Гриць її полюбив, а вона Гриця ...»* [7, с. 344]. Поруч із Грицем багатство втрачає свою вартість. Зараз для неї життя без Гриця немислиме, її байдуже – багатий він чи бідний: *«Я перемовлю маму; хоч вона і строга, але вона мене любить. Чуєш, Грицю, любить – волю нашу зробить. Вона нас не розлучить...»* [7, с. 369]. У Тетяни перемагає світле, високе почуття над практицизмом – у цьому вона піднялася вище за Гриця [8, с. 24].

Розкриття образу Настки подається у плані протиставлення її Тетяні, увага авторки зосереджена на їхніх поглядах на щастя та вчинках. Настка значно простіша, спокійна і любить широко. Вона знає лише *«своє серце і красного Гриця»* [7, с. 381] – це її *«велика, глибока, поважна правда, яка їй вистарчає»* [7, с. 381]. Якщо дівчина вважає, що Гриць повинен бути її тільки тому, що вона познайомилась з ним раніше, то Тетяна людяніше підходить до вирішення цього питання: *«І Настка не винна. І в Настки щастя – нема»* [7, с. 414]. Тетяна не дозволила Маврі йти просити за неї, вона ж сама посилає старого Андронаті до Туркині [8, с. 24].

У листі до Лесі Українки О. Кобилянська дає Настці таку характеристику: *«Настка після мене повинна б перед красою Туркині зацікавитися, але що в неї перше право до Гриця, вона (крім того ще і матеріалістка) не відступає від свого постановлення звінчатися з Грицем»* [9, с. 248]. Письменниця вважала, що такі натури, як Настка, зрозуміліші для людей. Звідси помічаємо доброзичливе ставлення до неї і Андронаті, і Маври.

Для балади як жанру літератури характерна драматична напруженість викладу. Цей елемент наявний і в повісті О. Кобилянської: вигнання Маври з циганського табору, розлучення її з новонародженою дитиною, безуспішні пошуки хоч якихось її слідів, невпізнання і втрата рідного батька та сина, його смерть. Своєрідними засобами нагнітання трагізму виступають химерні збіги обставин, містика, особливі передчуття героїв.

Повість *«В неділю рано зілля копала»* виявляє архетипічність художнього мислення О. Кобилянської. Серед архетипів українського народу, які притаманні жанру балади, письменниця в повісті використовує такі: архетип доброї матері, доброго дідуся, козака-героя. Прототипом архетипу доброї матері в повісті є одухотворена мати-природа. У структурі твору власне природа та її сили діють міцніше, ніж людські соціальні взаємини.

Почесне місце серед етнічних архетипів посідає архетип доброго дідуся. Найдосконалішою вербалізацією цього архетипу вважається святий Миколай – *«скорий помічник»*, який, за народними віруваннями, рятує людей від лиха, опікується звіриною. Ознаками архетипу доброго дідуся наділений у повісті старець Андронаті, який, очевидно, є носієм вікової народної мудрості. Недаремно письменниця називає його старцем. Старець на Сході користувався великою повагою та пошаною. Довголіття вважали благоволінням Божим, а наявність старців у будь-якій землі служило знаком і доказом *«мира и благоденствія»* [5, с. 102].

Упродовж усієї сюжетної акції Андронаті виступає в ролі або рятівника, або мудреця. З'являється циган-старець у найвирішальнішу хвилину життя Маври, Гриця, Настки й Тетяни. Безсумнівно, Андронаті – це герой, що втілює народну совість та глибину досвіду [5, с. 102].

Святий Юрій (Георгій) уособлює етнічний архетип козака-героя, який у повісті *«В неділю рано зілля копала»* частково втілює Гриць. Андронаті відзначає, що хлопець *«виглядає мов сам святий Георгій, як на коні їде»*. В іконостасі Георгій – лицар на білому коні. Гриць мав чорного. Він наділений характерними ознаками козака-героя [5, с. 102].

М. Дах називає Гриця *«Гамлетом»*, який одночасно пристрасно кохає двох дівчат. У повісті О. Кобилянської Гриць має дві душі, *«що в нім, ніби від часу до часу пробудившись, поборюють себе. Одна непостійна, тужлива, пуста, палка, друга вразлива, горда й вдатна»*.

До доброго тягне Гриця, до красного, до любові..., а передовсім до свободи, широкої, безмежної, як крилатії ліси по верхах, як бистрії ріки там, в долах» [7, с. 350].

Тетяна хоче приспати те лихо, що заховалося у Грицеві, вона, як пояснює сама Ольга Кобилянська у листі до Лесі Українки від 13 квітня 1912 р., «*троїть в божевільню, з тою гадкою, що то вона не його, а саме лиш лихо троїть, що спонукало його двох кохати» [7, с. 616].*

Оригінальність Кобилянської в опрацюванні сюжету народної балади полягає не тільки в глибокій психологізації образів, а й у цілком несподіваному поєднанні мотиву покритки-циганки, у змалюванні «законів» циганського табору, у конфронтації «циганського» елементу з елементом білої раси, у гуманістичному ставленні до знедоленої вигнанки з табору. Ще одна особливість її повісті-балади – це нагнітання трагізму в долі Маври. Трагізм її не лише в тому, що вона прогнана з циганського табору, а що сприяла, хоч і несвідомо, отруєнню власного сина. Тут дві трагічні баладні героїні – Тетяна і Мавра [10, с. 115].

Отже, баладні сюжети все ширше входять в українську літературу, стають джерелами багатьох художніх творів. У повісті «У неділю рано зілля копала» О. Кобилянська геніально вплела баладний сюжет у канву повісті, цілком несподівано поєднала мотиви народної балади і трагічної історії покритки-циганки, показала непередбачуваність людських доль. У повісті художньо реалізовані такі ознаки балади, як незвичайність сюжету, трагізм зображених людських доль, відсутність покарання за злочин.

Аннотація. В статті применен историко-сравнительный подход к произведениям различных систем: фольклора и литературы. Автором выяснены особенности художественной реализации балладного сюжета в повести О. Кобылянкой «В воскресенье утром рано зелье копала». Определено, что канва балладной истории обогащена многими новыми деталями. Установлено, что авторская интерпретация баллады отличается от народной, ведь в повести герои оказываются наказанными. Это наказание обусловлено грехом Мавры.

Ключевые слова: баллада, повесть, сюжет, герой.

Abstract. In the article uses a historical and comparative approach to the works of different systems: folklore and literature. The author outlines the specifics of the artistic realization of the ballad's plot in the novel by O. Kobilyanska «On Sunday morning She Gathered Herbs». It is determined that the canvas of ballad's history is enriched with new details. It is established that the author's interpretation of the ballad differs from the folk, because the heroes in the story are punished. This punishment is due to the sin of the Mavras.

Key words: ballad, story, plot, hero.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Літературознавчий словник-довідник / за редакцією Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007.
2. Лановик М., Лановик З. Балади. Усна народна творчість. Навчальний посібник. К. : Знання-Прес, 2006. 591 с.
3. Дей О. І. Українська народна балада / Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. К. : Наук. думка, 1986. 264 с.
4. Закувала зозуленька: Антологія української народної поетичної творчості. К., 1998. С. 228–250.
5. Жижченко Лариса. Жанрові модифікації в українській літературі початку ХХ століття (на прикладі повісті-балади О.Кобилянської «В неділю рано зілля копала»). URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=spml_2011_15_24
6. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини / Вступ. ст. О. І. Дея. К. : Наук. думка, 1987. 472 с.
7. Кобилянська О. Ю. Твори в 2 т. К., 1988. Т. 2. 595 с.
8. Усанова Вікторія, Ярошевич Ірина. Жіночі образи у повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала...». URL : file:///C:/Users/User/Downloads/vdnaba_2015_4_8.pdf
9. Томашук Н. Ольга Кобилянська [Текст] : Життя і творчість. К. : Дніпро, 1969. 384 с.
10. Дах Марта. Літературне життя народної балади «Ой не ходи, Грицю». Проблема олітературення сюжету і жанру. URL : <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/viewFile/7575/7556>

РОЗРОБКА МОБІЛЬНОГО ДОДАТКУ ТА ВІДЖЕТУ «КУРСИ ВАЛЮТ»

О. В. Волошанов, П. В. Римар

Анотація. Стаття присвячена розробці програмного продукту для полегшення відслідковування курсу валют. В роботі наведена переваги та недоліки даного програмного продукту. Практична частина розробки – мобільний додаток та віджет для нього, які розроблені для мобільної платформи IOS. Мета статті – розробка мобільного додатку з віджетом для відслідковування актуального курсу валют у зручному для користувача вигляді.

Ключові слова: курс валют, віджет, мобільний додаток, програмний продукт, IOS – платформа.

Вступ. Кожного дня в обмінних пунктах та на спеціалізованих сайтах ми бачимо курс іноземних валют, який встановлюється Національним банком України. В свою чергу кожна фінансова установа встановлює свій, комерційний курс. Протягом доби курс змінюється декілька разів, тому, щоб людина могла дізнатись про актуальний курс на даний час, було розроблено мобільний додаток, а також віджет для нього. Кожна людина має різні пристрої, такі як смартфони, планшети і т.д., тому дуже зручно завжди мати під рукою програмний продукт, який буде призначений для вирішення певних задач. На основі цього і був розроблений мобільний додаток для відслідковування курсу валют. Також до додатку розроблений віджет, який відображає всю інформацію на екрані пристрою. Це дозволяє уникати постійного завантаження додатку. В якості мобільної платформи обрана платформа iOS та мова програмування Swift [1–6]. Дана платформа обрана тому, що кількість пристроїв, на яких вона встановлена – збільшується з кожним роком. Інформація про курс валют береться з відкритих джерел [7, 8].

Основна частина. При розробці логіки мобільного додатку за основу були взяті власні фінансові потреби, а також потреби знайомих. Інформація для користувача повинна відображатись у зручному вигляді, щоб він знав, коли вигідно робити фінансові операції з валютою. Додаток розроблений в чіткому та лаконічному вигляді, дає змогу користуватись ним людям різного віку. На наступних рисунках наведена основна інформація, яка відображається в додатку, а також інформація, яку можна побачити на віджеті. Додаток має перевагу в простоті користування, а також недолік у відсутності офлайн-версії.

Рисунок 1. Екран завантаження додатку

На рис.1 показано, що користувач бачить під запуску додатка та завантаженні даних поточного курсу валют.

Покупка	USD / UAH	Продажа
27.12000		27.45000
Покупка	EUR / UAH	Продажа
30.35000		30.90000
Покупка	RUR / UAH	Продажа
0.38800		0.42300
Покупка	BTC / USD	Продажа
3904.8769		4315.9165

Рисунок 2. Список актуального курсу валют в додатку

На рис. 2 відображається таблиця з поточним курсом купівлі та продажу валют з однієї валюти в іншу.

Покупка	UAH / USD	Продажа
27.12000		27.45000
Покупка	UAH / EUR	Продажа
30.35000		30.90000

Рисунок 3. Короткий список валют у віджеті

Покупка	UAH / USD	Продажа
27.12000		27.45000
Покупка	UAH / EUR	Продажа
30.35000		30.90000
Покупка	UAH / RUR	Продажа
0.38800		0.42300
Покупка	USD / BTC	Продажа
3905.0843		4316.1458

Рисунок 4. Повний список валют у віджеті

На рис. 3–4 наведено віджет у короткому та повному вигляді для відслідковування курсу валют. Це дуже зручно для спостереження за курсом валют на продаж та купівлю, але недолік полягає в тому, що без підключення до мережі Інтернет даний віджет не буде відображати курс валют.

Аналоги додатку. Під час розробки був проведений порівняльний аналіз з вже існуючими мобільними додатками [9–12] для виявлення недоліків та розробки більш зручного та функціонального додатку з віджетом. В схожих додатках є функція додавання курсу валют з різних банків (рис. 5). На рис. 6 та 8 додана реклама та зайвий функціонал, що неможливо прибрати з екрану. Також в аналогах є можливість перегляду курсу валют, який відображався при попередньому завантаженні. Дана функція заважає, оскільки не одразу користувач може здогадатись, що перед ним новий курс валют чи застарілі дані. В аналогах присутня можливість авторизації, що не зрозуміла для користувача (рис. 7).

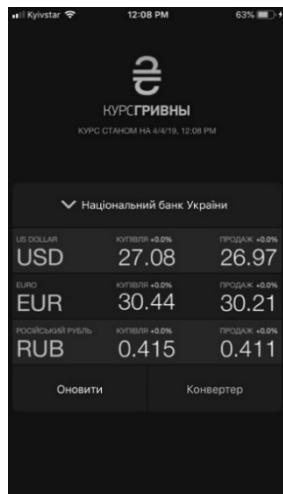

Рисунок 5. Відображення курсу валют з різних банків

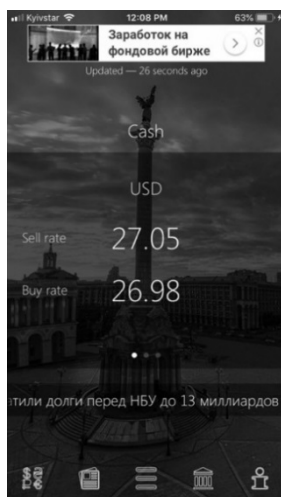

Рисунок 6. Наявність реклами

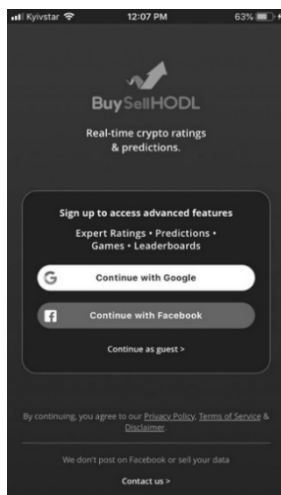

Рисунок 7. Авторизація в додатку

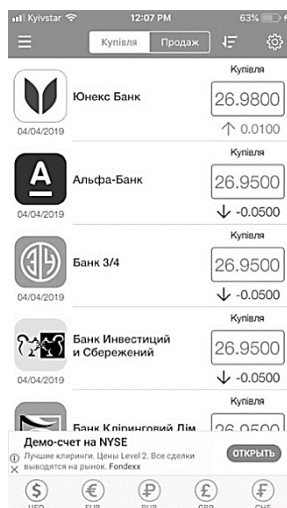

Рисунок 8. Складний дизайн та наявність реклами

Висновки. Дана стаття присвячена розробці мобільного додатку та віджету для відстеження актуального курсу купівлі або продажу валют. Були розглянуті аналоги та створено програмний продукт для стеження за курсом валют. В перспективі – додавання нового функціоналу, такого, як калькулятор для конвертування валют.

Аннотація. Стаття посвящена разработке программного продукта для облегчения отслеживания курса валют. В работе приведены преимущества и недостатки данного программного продукта. Практическая часть разработки – приложение и виджет для него, которые разработаны для мобильной платформы IOS. Цель статьи – разработка мобильного приложения и виджета для отслеживания курса валют в удобном для пользователя виде.

Ключевые слова: курс валют, виджет, мобильное приложение, программный продукт, IOS – платформа.

Abstract. The article is devoted to the development of a software product to facilitate the tracking of the exchange rate. The work outlines the advantages and disadvantages of this software product. The practical part of the development is a mobile application and a widget for it, which are developed for the mobile platform IOS. The purpose of the article is the development of a mobile application with a widget to keep track of the current currency rate in a user-friendly manner.

Key words: exchange rate, widget, mobile app, software product, IOS platform.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Matt N. iOS 10 Programming Fundamentals with Swift / Neuburg Matt., 2016. 620 с.
2. Realm: Building Modern Swift Apps with Realm Database / Marin Todorov, 2018
3. Core Data by Tutorials Third Edition: iOS 10 and Swift 3 edition, 2016
4. Advanced Apple Debugging & Reverse Engineering Second Edition: Exploring Apple code through LLDB, Python and Dtrace 2nd Edition / Derek Selander, 2017
5. iOS 11 by Tutorials: Learning the new iOS APIs with Swift 4 Paperback, 2017
6. Swift Apprentice Third Edition: Beginning Programming with Swift 4 3rd Edition, 2017
7. Data Structures & Algorithms in Swift: Implementing practical data structures with Swift 4, 2018
8. Server Side Swift with Vapor: Building Web APIs and Web Apps in Swift / Tim Condon, Tanner Nelson, Jonas Schwartz & Logan Wright, 2018
9. URL : <https://itunes.apple.com/ua/app/cryptocurrency-app-buysellhodl/id1433939624?mt=8>
10. URL : <https://itunes.apple.com/ua/app/id962289511?mt=8>
11. URL : <https://itunes.apple.com/ua/app/ikurs-currency-converter-ua/id1079007793?mt=8>
12. URL : <https://itunes.apple.com/ua/app/id1094720429?mt=8>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І МЕТОДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТООБИГУ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

А. В. Гонтар, О. М. Анісімова

Анотація. У даній статті розглянуті питання, які пов'язані з сучасним станом діловодства в податковій сфері, висвітлені актуальні проблеми документообігу, зазначено причини зростання обсягу документообігу, а також запропоновані методи щодо вдосконалення документообігу в органах виконавчої влади, розкрито суть, завдання і принципи діловодства ДПС.

Ключові слова: документообіг, уніфікація, стандартизація, принципи, органи податкової служби.

У даний час широко впроваджена в практику діяльності податкових органів система електронного документообігу, що дозволяє забезпечити скорочення трудовитрат і час на обробку та підготовку документів, прийняття управлінських рішень; підвищити рівень виконавської дисципліни і спростити механізм її контролю; забезпечити оперативність (дотримання встановлених законодавством термінів) надання послуг населенню; прискорити взаємодію з підвідомчими організаціями, іншими органами влади, підрозділами, розташованими в інших містах або віддалених офісах; забезпечити відкритість і доступність інформації про діяльність податкових органів, а також наданих ними послуг; знизити витрати на забезпечення взаємодії між податковими органами і населенням. Однак, незважаючи на автоматизацію діловодства в області організації документообігу податкових органів залишається ще ряд невирішених проблем, таких як збільшення обсягу документообігу.

Причини зростання обсягу документообігу поділяють на об'єктивні і суб'єктивні [2] (табл. 1).

Таблиця 1 – Причини зростання обсягу документообігу

Збільшення росту обсягу документообігу	
<i>Об'єктивні причини:</i>	<i>Суб'єктивні причини:</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вплив науково-технічного прогресу. 2. Розвиток економіки. 3. Відкриття нових об'єктів і створення нових установ. 4. Ускладнення процесів управління. 5. Розширення виробничих і торгових зв'язків. 6. Зростання наукових кадрів і народонаселення. 7. Розвиток народного господарства і приватного підприємництва. 8. Впровадження в управлінську працю технологічні засоби – розмножувальної та електронно-обчислювальної техніки. 9. Потреба соціуму в (додатковій) інформації. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бюрократизація апарату управління, з цією причиною пов'язано збільшення інстанцій, що перевіряють, і контролюючих органів (так звані документи для підстрахування, «про всяк випадок»). 2. Незнання або недотримання працівниками управлінських структур законодавства, нормативних актів, що встановлюють юридичні вимоги до оформлення документів, у результаті чого виникає недовіра до документів і їх повторний огляд, тобто створення нових документів. 3. Некваліфіковане документування розпорядчої діяльності (неясні завдання, нереальні або неконкретні терміни виконання) обов'язково спричинить за собою потік листів або доповідних записок роз'яснювального характеру. 4. Несвоєчасне, неякісне виконання завдань, доручень, договірних зобов'язань, зрив термінів їх виконання породжує потоки документів з проханнями перенесення строків, рекламаціями, поясненнями, претензіями. 5. Відсутність прав у підвідомчих або підлеглих організаціях у вирішенні поставлених перед ними завдань змушує постійно звертатися до вищих установ за роз'ясненнями або розв'язаннями спірних питань. 6. Некомпетентність управлінського персоналу в рішенні виробничих, економічних, управлінських завдань приводить до вибору недоцільних варіантів їх рішень, що відбивається на документуванні самих цих дій, а потім виправленні ухваленого рішення. 7. Відсутність в управлінському апараті регламентації документоосвіти призводить до використання значної кількості різноманітних видів і форм документів, призначених для документування ідентичних функцій і містять аналогічну інформацію, але відрізняються за формою подання інформації або за складом показників.

	<p>8. Широке поширення копіювальної техніки і її безконтрольне використання в установах призводить до створення величезної кількості копій документів, які використовуються в незначній мірі.</p> <p>9. Використання в процесах створення і підготовки документів комп'ютерами, з одного боку, значно підвищило швидкість підготовки документів, скоротило трудомісткість цих операцій, але, з іншого боку, призвело до значного збільшення кількості документів за рахунок створення одного і того ж документа в паперовій та електронній формі.</p>
--	---

Таким чином, обсяги створюваних документів збільшуються з ростом кількості документованих дій та кількості адресатів, яким ці дії спрямовані.

Рух документів у всіх випадках відображає організаційну структуру апарату управління і розподіл обов'язків між його складовими частинами. Тому вдосконалення документообігу в податковій сфері в значній мірі пов'язано з удосконаленням самої структури управління і не може розглядатися ізольовано.

Основними напрямками вдосконалення документообігу в ДПС є – скорочення обсягу документообігу, вдосконалення технології документообігу.

Завдання скорочення обсягу документообігу має три основних аспекти – скорочення кількості створюваних документів і скорочення витрат паперу на виробництво документів, відмова від виконання непотрібної роботи. Найбільш важливим є, природно, перший аспект.

Головна умова скорочення обсягів документів – підвищення кваліфікації спеціалістів з документознавства.

1. Основним методом тут виступає уніфікація і стандартизація як окремих груп документів, так і всієї системи документаційного забезпечення. На практиці це виражається в створенні систем документації, суворо встановлюють склад дозволених до застосування форм і регламент користування ними [10].

Уніфікація документів полягає у встановленні одноманітності складу і форм управлінських документів, що фіксують здійснення однотипних управлінських функцій [1]. Стандартизація документів – це форма юридичного закріплення проведеної уніфікації і рівня її обов'язковості[8]. Уніфікація документів проводиться з метою скорочення кількості застосовуваних документів, типізації їх форм, підвищення якості, зниження трудомісткості їх обробки, досягнення інформаційної сумісності різних систем документації по однойменним і суміжним функціям управління, більш ефективного використання обчислювальної техніки.

2. Наступним методом скорочення невиправданого документопотока в ДПС є підвищення якості самих документів як носіїв нормативної та іншої управлінської інформації. Текст документа, що відображає управлінську дію, доручення, рішення, повинен бути складений таким чином, щоб він містив тільки необхідну інформацію, чітко трактував сутність рішення і визначав реальні й цілком обґрунтовані терміни виконання. На практиці, на жаль, часто трапляються випадки, коли документ надходить на виконання з уже простроченими термінами, коли суть питання так завуальована, що неясно, позитивно або негативно вирішене питання.

Тому так важливо, щоб при підготовці документів максимально широко використовувалися уніфіковані форми, текст яких вже продуманий і раціоналізовано. Основні правила викладу тексту викладені в розробленій ВНИИДАД «Методиці уніфікації текстів управлінських документів».

3. Реальним шляхом скорочення обсягів документації в органах податкової служби є побудова ефективних інформаційно-пошукових систем. Наприклад, кадровий наказ друкується в декількох примірниках і підшивається в справу з наказами, до особової справи, в справу бухгалтерії, а може бути і в плановому, і виробничому відділах.

Причина такої багатотиражності в труднощах пошуку: кожен фахівець, якому може знадобитися цей документ, вважає за краще зберігати його у себе, ніж довіритися

ненадійному, а головне, тривалому пошуку. В результаті обсяги документів значно збільшуються. Розробка добре налагодженої пошукової системи дозволяє різко скоротити дублювання, особливо при використанні комп'ютерів і можливості отримати будь-яку наявну в організації інформацію на своєму робочому місці по мережі.

4. Документообіг в податковій сфері також вдосконалюється шляхом раціоналізації і скорочення кількості форм документів; організації їх доставки; введення практики попереднього розгляду документів висококваліфікованим фахівцем і розподілу їх за виконавцями, минаючи керівництво установи; зведення до мінімуму ручних операцій і листування даних; застосування засобів механізації та комп'ютерних технологій на всіх етапах руху документів; введення суворого контролю за виконанням документів.

5. Важливим сучасним засобом вдосконалення документообігу ДПС є комп'ютеризація операцій складання і обробки документів [12].

6. Не використовувати документи на паперовій основі, перехід до електронного документообігу [13].

Розробка проблем діловодства та методи його вдосконалення, як напрями наукової організації праці в податковій службі, будується за принципом – від загального до конкретного, це дозволяє більш повно розкрити суть діловодства в ДПС, показати його природу.

Без дослідження загальних питань неможливе вивчення приватних проблем діловодства, тому слід визначити його цілі, завдання та принципи.

Як відомо, проблема підвищення ефективності функціонування будь-якої соціальної системи пов'язана з проблемою визначення науково-обґрунтованих критеріїв оцінки результатів і показників її діяльності, які, в свою чергу, пов'язані з чітким визначенням мети системи [4].

Згідно з метою, виділяється кілька завдань діловодства в податковій службі: правильне і швидке відображення в документах роботи органу, його структурних підрозділів та співробітників, забезпечення швидкого пошуку необхідної для реалізації функцій ДПС інформації в поточних справах і архівах, забезпечення точної реєстрації документів, їх прийому, обліку та відправки, забезпечення контролю за своєчасним розглядом, дотриманням і правильним оформленням документів, забезпечення схоронності державної та службової таємниць, що містяться в документах, економія витрат часу і сил працівникам ДПС на складання, виготовлення і пошук документів [5].

Завдання діловодства в ДПС повинні здійснюватися відповідно до науково-розроблених принципів діловодства. Принципи діловодства – це основоположні, початкові правила в постановці обслуговування, документації, на основі яких будується і функціонує система діловодства [6].

Існує кілька класифікацій принципів діловодства в Державних Податкових Службах (рис. 1).

Принципи діловодства ДПС		
Загальні - встановлюють основні напрямки побудови системи діловодства.	Організаційні - можна позначити як загальні правила в постановці діловодства, що визначають організацію діловодства в Державних Податкових Службах, а також розподіл компетенції між її працівниками.	Спеціальні - є конкретизацією загальних принципів і визначають найбільш важливі підходи до організації діловодства в податковій службі України.

Рисунок 1. Класифікація принципів діловодства в ДПС

До загальних принципів діловодства в ДПС відносять:

1. *Принцип поєднання централізації і децентралізації.* Цей принцип визначає не тільки побудову підрозділів податкової служби та їх взаємодію, але і форми і методи їх роботи. Централізація забезпечує проведення в сфері діловодства єдиної політики, тобто означає зобов'язання ДПС, її служб і підрозділів, а також посадових розпоряджень і указів органів управління освітою з питань організації діловодства. Разом з тим, на місцях передбачається можливість ініціативи в питаннях вдосконалення організації та практики здійснення конкретних операцій з діловодства.

2. *Законність і дисципліна.* Принцип законності полягає в неухильному і точному дотриманні чинного законодавства всіма органами і підрозділами органів ДПС, а також посадовими особами. Змістом цього принципу в діловодстві ДПС є неухильне дотримання вимог, обумовлених правовими нормами, зафіксованими в законодавстві, в інструкціях з діловодства і в інших нормативних джерелах, якими регулюється діловодство в ДПС. З принципом законності тісно пов'язана державна дисципліна – сумлінне виконання обов'язкових приписів тими співробітниками, яким вони адресовані за посадою. Спеціальними засобами забезпечення законності і державної дисципліни в сфері діловодства ДПС є перевірки виконання, контроль і притягнення до відповідальності за порушення, пов'язані з здійсненням діловодства та забезпеченням режиму секретності [9].

3. *Принцип економічності в організації діловодства в ДПС* полягає в економії фінансових і матеріальних коштів, а також праці працівників і співробітників ДПС, що займаються діловодним обслуговуванням або стикаються з ним в процесі виконання своїх основних функцій. Створення і оформлення документів, їх розмноження, виконання різних діловодних операцій, використання засобів механізації та автоматизації припускають мінімальний обсяг витрат коштів і праці, щоб не допустити невиправданої перевитрати коштів на здійснення забезпечування функцій.

Організаційні принципи діловодства в ДПС:

1. *Принцип поєднання єдиноначальності і колегіальності* передбачає поєднання колегіального обговорення і вирішення найважливіших питань загального керівництва служби діловодства, планування, координації та інших подібних питань з єдиною відповідальністю за виконання прийнятих рішень. У податковій службі цей принцип отримав організаційне оформлення в різних колегіальних органах (комісії, наради), які багато в чому визначають і організації діловодства.

2. *Принцип спеціалізації* визначається як чітке нормативне розмежування і закріплення за кожним працівником ДПС в цілому певних робіт з діловодства, які притаманні їх функціональним обов'язкам.

3. *Принцип стабільності* полягає у визначенні постійності виконуваних функцій з діловодства, способів їх здійснення, але не незмінності. Система діловодства повинна бути гнучкою, здатною до перебудови, якщо це викликано об'єктивною необхідністю.

До спеціальних принципів відносять:

1. *Принцип зв'язку діловодства з основними завданнями і функціями Державних Податкових Служб* встановлює, що, будучи самостійною галуззю діяльності ДПС, діловодство тісно пов'язане з їх основними завданнями та функціями і служить їх здійсненню.

2. *Принцип оперативності діловодства* встановлює, що проходження документів в ДПС має цілеспрямовано регулюватися і оптимально здійснюватися, при цьому слід мати стремління не звертатися до інстанцій проходження і дії з документами, не викликані діловою необхідністю[11].

3. *Принцип уніфікації* документів служить вдосконаленню діловодства, а саме вдосконаленню організації документування. Особливе значення цей принцип набуває у зв'язку з впровадженням в діяльність податкової служби електронно-обчислювальних машин, робота яких заснована на єдності показників і порівнянні даних в первинних і узагальнюючих

документах. Всі види документів, що утворюються в діяльності ДПС, необхідно створювати на основі єдиних правил, що розробляються для різних систем документації.

Висновки: Проаналізував вироблені наукою принципи діловодства органів податкової служби можна зробити висновок про те, що організація діловодства згідно перерахованим принципам має велике значення для оптимального функціонування державної служби.

Після того, як були розглянуті наукові джерела в області діловодства, можна констатувати, що для ефективної організації діловодства зараз необхідно: створити оптимальну організаційну структуру служби діловодства в ДПС, упорядкувати потоки документації, удосконалити систему контролю виконання документів, інформаційно-пошукові системи, максимально автоматизувати і механізувати діловодство, використовуючи можливості сучасної комп'ютерної та організаційної техніки [7].

Для вдосконалення процесу документаційного забезпечення необхідно керівнику ДПС передбачити порядок формування підрозділів з документального забезпечення із закріпленням основних напрямів його діяльності, ввести в обов'язковому порядку підвищення кваліфікації своїх співробітників, а саме: вивчення принципів роботи з електронними документами, ведення електронного документообігу, автоматизація електронного документообігу, опрацювання всіх законів України стосовно документування управлінської інформації в електронній формі, також врегулювати питання термінологічного забезпечення діяльності, пов'язаної з використанням документів, що дозволить значно посилити ефективність управлінських функцій в цілому[3]. Цей процес потребує постійного вдосконалення, виходячи з основних тенденцій розвитку суспільства.

Аннотація. В данной статье рассмотрены вопросы, связанные с современным состоянием делопроизводства в налоговой сфере, освещены актуальные проблемы документооборота, указаны причины роста объема документооборота а также предложены методы по совершенствованию документооборота в органах исполнительной власти, раскрыта суть, задачи и принципы делопроизводства ДПС .

Ключевые слова: документооборот, унификация, стандартизация, принципы, органы налоговой службы.

Abstract. This article deals with the issues related to the current state of records management in the tax sphere, highlights the actual problems of document flow, the reasons for the growth of document flow and proposed methods to improve document management in the Executive authorities, disclosed the essence, objectives and principles of record management DPS .

Key words: document flow, unification, standardization, principles, tax authorities.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів: ДСТУ 4163-2003. [Чинний від 2003-09-01]. К. : Держстандарт України, 2003. 26 с.
2. Кузнецова Т. В. Проблема автоматизации делопроизводственных процессов с позиции документооборота. *Делопроизводство*. М. : 2004. № 2. С. 37–39.
3. Загорєцька О. М. Організація діяльності служби діловодства. *Секретарь-референт*. 2009. № 6. С. 9–13.
4. Литвинов А. Документарні операції: стисло про головне. *Все про бухгалтерський облік*. 2008. 18 квітня. С. 68–71.
5. Безверхий К. В. Організація та методика електронного документообігу на підприємстві: стан та перспективи розвитку. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1(2). С. 16–25.
6. Палеха Ю. І. Загальне діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань. К. : вид. «Ліра-К», 2017. 624 с.
7. Гурне Б. Госуд рственное управление / пер. с франц. В. Шовкуна. К. : Основы, 2003. 65 с.
8. Закон України «Про стандартизацію», від 05.06.2014, №1315-VII. URL : http://kodeksy.com.ua/ka/o_standartizatsii.htm
9. Белянов К. І. Організаційно-правове та наукове забезпечення інформатизації в Україні: проблеми теорії та практики / дисертація на здобуття ступеня доктора юридичних наук. Київ. 2009. 419 с.
10. Кондакова Н. Пути совершенствования документооборота. *Секретарское дело*. 2010. № 3. 21 с.
11. Янковая В. Ф. Система делопроизводства в организации: важные вопросы. *Секретарь-референт*. 2010. № 10. С. 17–23.
12. Адаменкова С. И., Евменчик О. С., Тарарашкина Л. И. Налогообложение: теория и практика: учеб.-метод. пособие / под общ. ред. С. И. Адаменковой, 2-е изд., перераб. и доп. Минск : Элайда, 2012. 336 с.
13. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», від 05.10.2017, №2155-VIII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

ЗАХИСТ ДАНИХ В СИСТЕМІ EHEALTH

З. В. Дерен, О. М. Анісімова

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про захист даних в національній системі охорони здоров'я. Розглянуто процес розробки та стан впровадження модулів системи, які відповідають за її безпеку. Проаналізовано особливості процесу збору та обробки персональних даних пацієнтів та заходи захисту цієї інформації. В дослідженні були сформульовані рекомендації та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Ключові слова: захист даних, електронна система охорони здоров'я, персональні дані, eHealth.

Вступ. Безпека даних пацієнта та лікаря – одна з ключових вимог до електронної системи охорони здоров'я. Адже в системі зберігатиметься особиста інформація пацієнтів. Тому до вже існуючих методів захисту інформації розробляються додаткові, щоб звести нанівещь можливість викрадення особистих даних.

Електронне здоров'я – дуже складна система. Тому у процесі розробки її компонентів були залучені фахівці з кібербезпеки декількох незалежних компаній, включаючи одну з компаній з «Великої четвірки» (найбільші у світі компанії, що надають аудиторські й консалтингові послуги). Було проведено низку аудитів кібербезпеки.

Наразі система електронного здоров'я перебуває у стані активної розбудови та нарощення можливостей. Підписання декларацій з лікарями – перший етап її активної роботи.

Виклад основного матеріалу. Електронна система охорони здоров'я – це інструмент для забезпечення прозорості процесів в охороні здоров'я; система, яка дозволяє справедливо розподіляти кошти і забезпечує чесну оплату лікареві за пацієнта, не дозволяє чиновникам різних рівнів використовувати корупційні механізми та мінімізує можливість маніпуляції даними. А найголовніше – це система, якій люди довіряють дані про своє здоров'я.

Система впроваджується в Україні в рамках медичної реформи, яку просуває в.о. міністра охорони здоров'я Уляна Супрун [1].

Персональні дані пацієнтів збираються за їх письмової згоди — вона є частиною декларації про вибір лікаря, затвердженої «Порядком вибору лікаря, що надає первинну медичну допомогу». Тож ставлячи підпис у декларації, людина погоджується на обробку своїх даних у системі «Електронне здоров'я».

Найближчим часом в електронній системі охорони здоров'я будуть обробляти лише так звані «нечутливі» персональні дані – паспортні дані, індивідуальний податковий номер, адресу проживання. Ці дані надаються для отримання більшості послуг в Україні: у банку, у соціальних службах, при оформленні пенсії або субсидії.

Зараз у центральному компоненті системи немає медичних даних або інших так званих «чутливих» даних.

Центральна база даних електронної системи охорони здоров'я знаходиться на території України, у захищеному дата-центрі в місті Києві. Цей дата-центр має комплексну систему захисту інформації (КСЗІ). Дата-центр відповідає міжнародним стандартам (сертифікат відповідності ISO 27001:2013, сертифікат виданий Bureau Veritas №IND17.0398/U) та українським стандартам (атестат відповідності ДССЗЗІ № 14162 від 22.07.16) у сфері захисту даних.

У процесі розробки компонентів електронної системи охорони здоров'я були залучені фахівці з кібербезпеки декількох незалежних компаній, включаючи одну з компаній з «Великої четвірки» (найбільші у світі компанії, що надають аудиторські й консалтингові послуги). Було проведено низку аудитів кібербезпеки.

У вересні 2017 р. на погодження до Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України було подано технічне завдання на створення КСЗІ для системи.

Оскільки система активно будується, створюються нові модулі, електронна система охорони здоров'я в найближчий час буде працювати з КСЗІ в режимі дослідної експлуатації, що відповідає чинному законодавству.

КСЗІ буде впроваджуватись з урахуванням процедур доступу до даних основного користувача системи — Національної служби здоров'я України. У процесі розбудови НСЗУ будуть напрацьовані організаційні заходи захисту інформації, після чого заплановано проведення державної експертизи КСЗІ [2].

Усі відомості або сукупність відомостей про пацієнта, які вносяться в декларацію про вибір лікаря, є персональними даними пацієнта (ПІБ, дата народження, реєстраційний номер облікової картки платника податків, номер та серія паспорту або інших документів, що посвідчують особу, адреса проживання та інші дані, за якими можна ідентифікувати пацієнта). Згідно з формулюванням у Законі України «Про захист персональних даних», персональні дані – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована.

Коли у системі почнуть працювати електронний лікарняний та електронна медична картка, персональні дані будуть оброблятися для забезпечення лікувального процесу (для встановлення діагнозу, призначення лікування чи надання інших медичних послуг) та для покращення функціонування електронної системи охорони здоров'я.

Пацієнт (чи його законний представник), шляхом підписання декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, підтверджує, що усвідомлює мету збирання і обробки своїх персональних даних. Тобто, підписуючи декларацію з терапевтом, педіатром чи сімейним лікарем, людина погоджується, що її персональні дані (чи дані її дитини/ підопічного (недієздатної особи) в електронній системі будуть доступні для обробки лікарем, з яким укладено декларацію, та лікарями, до яких вона буде звертатися за медичною допомогою за направленням свого лікаря.

Персональні дані пацієнтів у електронну систему охорони здоров'я можуть вводити визначені медзакладом уповноважені особи. Це може бути медичний працівник або інша уповноважена особа закладу охорони здоров'я, лікар-ФОП, який має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та його працівники. На них має поширюватись дія законодавства про лікарську таємницю і вони повинні забезпечувати захист таких персональних даних. Ці працівники зобов'язані не допускати розголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків, крім випадків, передбачених законом.

Персоналізовані дані (усі дані про пацієнта, які містяться у декларації, а із запровадженням електронного рецепта і електронної медичної картки – медична інформація і призначення) доступні тільки лікарю, з яким підписана декларація та лікарю, до якого пацієнт приходить по направленню. Коли у системі з'являться медичні дані, пацієнт зможе сам вирішувати, кому він додатково надає доступ.

За недодержання встановленого законодавством порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав пацієнта як суб'єкта персональних даних, передбачена адміністративна відповідальність. А за порушення недоторканності приватного життя (незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації) – кримінальна відповідальність.

Збір та обробка персональних даних пацієнта у системі «Електронне здоров'я» регулюється Законом України «Про захист персональних даних», Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», Постановою КМУ «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я» № 411 від 25.04.2018.

Електронна система охорони здоров'я спроектована для роботи з персональними даними з дотриманням кращих світових практик у сфері захисту даних. Система знаходиться на серверах дата-центру в Україні, який має комплексну систему захисту інформації (КСЗІ) та пройшов атестацію у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації (ДССЗІ).

Наразі електронна система охорони здоров'я активно розбудовується, створюються нові модулі [3].

Безпека української електронної системи охорони здоров'я – це ключовий пріоритет, саме тому цьому приділяється особлива увага. А до існуючих комплексів безпеки розробляються і впроваджуються додаткові заходи та технічні рішення. Перш ніж увійти в систему, лікарі проходять кілька етапів аутентифікації.

В електронній системі eHealth працює етап підтвердження входу – CAPTCHA – автоматизований комп'ютерний тест, який аналізує «поведінку» користувача при вході та може відрізнити людину від бота при спробі несанкціонованого доступу.

На програмному рівні, при вході лікарів у систему, безпечний доступ ґрунтується на технології двофакторної авторизації протоколу OAuth2. Саме цей протокол забезпечує верифікацію входу та розгалуження прав доступу до даних, а також перелік операцій для обробки цих даних. Технічно вся процедура входу та підтвердження займає декілька секунд, що є зручним для користувачів.

CAPTCHA – це додатковий етап захисту, остання версія якого є технологією нового покоління і є візуально невидимою, а тому не потребує від користувача додаткових дій. Однак, якщо система все-таки виявить підозрілу поведінку, то попросить підтвердити, що ви реальний користувач системи [4].

Висновки. Вся інформація, яку користувач передає до системи, одразу потрапляє до центральної бази даних – захищеного дата-центру, який знаходиться на території України й має комплексну систему захисту інформації (КСЗІ) та відповідає міжнародним і українським стандартам у сфері захисту даних.

По мірі розбудови системи, будуть створені потужніші заходи захисту інформації, щоби там могли зберігатися так звані “чутливі” персональні дані, в тому числі медична інформація – аналізи, історії хвороби, рецепти ліків, тощо.

Важливим пунктом у впровадженні системи «eHealth» є навчання працівників закладів освіти комп'ютерної грамотності. Працівники, які відповідальні за введення даних до системи повинні володіти навичками користування ПК на рівні користувача. Крім того важливо проводити курси навчання роботі безпосередньо в системі. Адже це покращить якість ведення бази та точність введених даних.

Продовження розвитку електронної системи охорони здоров'я потрібне, щоб вона стала ефективним та надійним інструментом для кожного громадянина.

Анотація. В данном исследовании представлена информация о защите данных в национальной системе здравоохранения. Рассмотрен процесс разработки и состояние внедрения модулей системы, которые отвечают за ее безопасность. Проанализированы особенности процесса сбора и обработки персональных данных пациентов и меры защиты этой информации. В исследовании были сформулированы рекомендации и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: защита данных, электронная система здравоохранения, персональные данные, eHealth.

Abstract. This study provides information on data protection in the national health system. The development process and the state of implementation of the system modules responsible for its security are considered. The peculiarities of the process of collecting and processing personal data of patients and measures of protection of this information are analyzed. The research formulated the recommendations and prospects for further research in this direction.

Key words: data protection, electronic healthcare system, personal data, eHealth.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. eHealth. *Вікіпедія*. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/EHealth>. Назва з екрану.
2. Персональні дані надійно захищені в електронній системі охорони здоров'я. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL : <http://moz.gov.ua/article/reform-plan/personalni-dani-nadijno-zahischni-v-elektronnij-sistemi-ohoroni-zdorov'ja>. Назва з екрану.
3. Як медикам працювати з персональними даними пацієнтів. *Міністерство охорони здоров'я України*. URL : <http://moz.gov.ua/article/for-medical-staff/jak-medikam-pracjuvati-z-personalnimi-danimi-pacientiv>. Назва з екрану.
4. Як захищений вхід до системи eHealth. *Ezdorovyja*. URL : <https://www.facebook.com/ezdorovyja/posts/безпека-української-електронної-системи-охорони-здоров'я-це-ключовий-пріоритет-са/626701057776463/>. Назва з екрану.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРЕМИ ВАТСОНА В ІНТЕГРАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ

Д. В. Кірка

Анотація. В роботі досліджено теорему Ватсона із формулою обернення. Проаналізовано методи інтегрування та умови унітарності оператору основної теореми. Побудовано синус-перетворення та косинус-перетворення за умов теореми Ватсона.

Ключові слова: теорема Ватсона, перетворення Фур'є, синус-перетворення, косинус-перетворення.

Вступ. Інтегральні перетворення успішно використовуються протягом майже двох століть у вирішенні багатьох завдань з прикладної математики, математичної фізики та інших інженерних наук (див. [1]–[4]). Історичне походження інтегральних перетворень, в тому числі перетворення Лапласа і Фур'є, можна простежити до знаменитої роботи П. С. Лапласа (1749–1827) з теорії ймовірностей у 1780-х роках і до монументального трактату Джозефа Фур'є (1768–1830) на тему *La Théorie Analytique de La Chaleur*, що опубліковано в 1822 році. Насправді, класична книга Лапласа про *La Théorie Analytique de La Chaleur* включала деякі основні результати перетворення Лапласа, які були одними з найстаріших і найбільш часто використовуваних інтегральних перетворень, доступних в математичній літературі (див. [5]). Це ефективно використовувалося для пошуку розв'язків лінійних диференціальних рівнянь та інтегральних рівнянь.

Якщо функція $f(x)$ є кусково гладкою на будь-якому скінченному відрізку вісі Ox та абсолютно інтегрована на всій вісі, то функція

$$F(\varepsilon) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{+\infty} f(x) e^{-i\varepsilon x} dx \quad (1)$$

називається перетворенням Фур'є функції $f(x)$.

Жан Батист Жозеф Фур'є – (1768 – 16 травня 1830) — французький математик і фізик, відомий тим, що започаткував використання рядів Фур'є для розв'язування задач математичної фізики.

Ряди та перетворення Фур'є активно застосовується у різних напрямках природничих наук. Наприклад, у хімії використовується ІЧ Фур'є спектрометр для виконання наукових досліджень із аналізу невідомих речовин та ідентифікації структурних фрагментів за спектрами поглинання. Взагалі кажучи, в обчислювальній техніці ряди і перетворення Фур'є відіграють ключову роль для обробки та відтворення сигналів.

Для формування косинус-перетворення та синус-перетворення Фур'є зазвичай використовують подвійний інтеграл та формули для коефіцієнтів Фур'є.

У представлений роботі розглядається класична теорема Ватсона для інтегрального представлення Фур'є і її застосування для побудови косинус-перетворення та синус-перетворення Фур'є.

Теорема Ватсона.

Нехай $\omega(x)$ – дійснозначна функція при $x \geq 0$, що задовольняє наступним умовам:
 $\forall \alpha, \beta \geq 0$

$$\int_0^{+\infty} \frac{\omega(\alpha x) \cdot \omega(\beta x)}{x^{2\vartheta+3}} = \frac{1}{2(\vartheta+1)} \cdot \min\{\alpha^{2\vartheta+2}, \beta^{2\vartheta+2}\}, \quad (2)$$

де $\vartheta > -1$.

Тоді $\forall f \in L^2(0, +\infty)$ функція

$$h(x) = \frac{1}{x^{\vartheta+\frac{1}{2}}} \cdot \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\omega(xt)}{x^{\vartheta+\frac{3}{2}}} \cdot f(t) dt \quad (3)$$

визначена майже для всіх $x \in (0, +\infty)$, належить простору $L^2(0, +\infty)$ та виконуються співвідношення

$$f(x) = \frac{1}{x^{\vartheta+\frac{1}{2}}} \cdot \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\omega(xt)}{t^{\vartheta+\frac{3}{2}}} \cdot h(t) dt \quad (4)$$

і

$$\int_0^{+\infty} |h(x)|^2 dx = \int_0^{+\infty} |f(x)|^2 dx \quad (5)$$

Розглянемо функцію

$$\omega(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} \cdot \sin(x), \vartheta = -\frac{1}{2} \quad (6)$$

Для цього спочатку розв'яжемо

$$\int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(\delta x)}{x^2} dx, \quad (7)$$

де δ – деяка константа.

Маємо

$$\int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(\delta x)}{x^2} dx = \int_0^{+\infty} \frac{2 \sin^2\left(\frac{\delta x}{2}\right)}{x^2} dx$$

після заміни $t = \frac{\delta x}{2}$ отримаємо

$$2 \int_0^{+\infty} \frac{\sin^2 t \cdot 2 dt}{\left(\frac{2t}{\delta}\right)^2 \delta} dt.$$

Тоді матимемо

$$\begin{aligned} \int_0^{+\infty} \frac{\sin^2(t)}{t^2} \delta dt &= -\delta \int_0^{+\infty} \sin^2(t) d\left(\frac{1}{t}\right) = \\ &= \delta \left(\frac{-\sin^2(t)}{t} \right) \Big|_0^{+\infty} + \int_0^{+\infty} \frac{1}{t} \cdot \sin(2t) dt = \delta \int_0^{+\infty} \frac{\sin(2t)}{t} dt. \end{aligned}$$

Знову зробимо заміну $u = 2t$ і отримаємо

$$\frac{\delta}{2 \int_0^{+\infty} \frac{\sin(u)}{\frac{u}{2}} du}$$

Використовуючи значення відомого невласного інтегралу, маємо

$$\delta \int_0^{+\infty} \frac{\sin(u)}{u} du = \delta \frac{\pi}{2}$$

Перевіримо виконання умови теореми Ватсона

$$\begin{aligned} \int_0^{+\infty} \frac{2}{\pi} \frac{\sin(\alpha x) \cdot \sin(\beta x)}{x^2} dx &= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \frac{\cos(\alpha - \beta)x - \cos(\alpha + \beta)x}{x^2} dx = \\ &= \frac{1}{\pi} \int_0^{+\infty} \frac{\cos(\alpha - \beta)x - 1 + 1 - \cos(\alpha + \beta)x}{x^2} dx = \left(\frac{\alpha + \beta}{2} - \frac{|\alpha - \beta|}{2} \right) = \\ &= \begin{cases} \text{якщо } \alpha \geq \beta, \text{ то } \beta \\ \text{якщо } \alpha < \beta, \text{ то } \alpha \end{cases} = \min\{\alpha, \beta\}, \end{aligned} \quad (8)$$

де $\alpha, \beta \geq 0$.

Отже, функція $\omega(x)$ задовольняє умові теореми Ватсона (2).

Позначимо

$$F_c g(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\sin(xt)}{t} g(t) dt \quad (9)$$

таким чином, маємо косинус-перетворення Фур'є функції g .

Нехай $g \in L(0, +\infty)$, тоді

$$F_c g(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} \int_0^{+\infty} g(t) \cos(xt) dt. \quad (10)$$

Тепер розглянемо функцію, що є аналогом функції (6)

$$\omega(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} (1 - \cos(x)), \quad \vartheta = -\frac{1}{2} \quad (11)$$

Аналогічно маємо інтегральні перетворення

$$\begin{aligned} \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} \frac{(1 - \cos(\alpha x))(1 - \cos(\beta x))}{x^2} dx &= \\ &= \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(\beta x) - \cos(\alpha x) + \cos(\alpha x)\cos(\beta x)}{x^2} dx = \\ &= \frac{2}{\pi} \left(\int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(\beta x)}{x^2} dx + \int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(\alpha x)}{x^2} dx - \int_0^{+\infty} \frac{1}{x^2} dx + \int_0^{+\infty} \frac{\cos(\alpha x)\cos(\beta x)}{x^2} dx \right) = \\ &= \frac{2}{\pi} \left(\frac{\alpha}{2} + \frac{\beta}{2} + \int_0^{+\infty} \frac{\cos(\alpha x)\cos(\beta x) - 1}{x^2} dx \right). \end{aligned}$$

Виконавши перетворення маємо, що

$$\begin{aligned} & \frac{2}{\pi} \int_0^{+\infty} \frac{(1 - \cos(\alpha x))(1 - \cos(\beta x))}{x^2} dt = \\ & = \frac{2}{\pi} \left(\frac{\alpha + \beta}{2} - \int_0^{+\infty} \frac{2 - \cos(\alpha + \beta)x + \cos(\alpha - \beta)x}{x^2} dx \right) = \\ & = \frac{2}{\pi} \left(\frac{\alpha + \beta}{2} - \frac{\alpha - \beta}{2} - \frac{|\alpha - \beta|}{2} \right) = \frac{\alpha + \beta - |\alpha - \beta|}{2} = \min\{\alpha, \beta\} \end{aligned} \quad (12)$$

Знову маємо унітарний оператор

$$F_s g(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{1 - \cos(xt)}{t} g(t) dt, \quad (13)$$

а саме – синус-перетворення Фур'є.

І при умові $g \in L(0, +\infty)$

$$F_s g(x) = \sqrt{\frac{2}{\pi}} \int_0^{+\infty} g(t) \sin(xt) dt. \quad (14)$$

Нарешті, розглянемо узагальнений випадок для $g \in L_2(-\infty, +\infty)$. Для цього попередньо позначимо функцію

$$h = Fg(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{e^{-ixt} - 1}{-it} g(t) dt. \quad (15)$$

Тоді постає питання стосовно виконання рівності

$$g = F^{-1}g(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{e^{ixt} - 1}{it} h(t) dt$$

Нехай маємо представлення функції у вигляді суми

$$g = g_1 + g_2, \text{ де } g_1 = \frac{g(t) + d(-t)}{2} - \text{ парні і } g_2 = \frac{d(t) - d(-t)}{2} - \text{ непарні.}$$

Далі відповідно

$$g(t) = \frac{g(t) + d(-t)}{2} + \frac{d(t) - d(-t)}{2}.$$

Тепер маємо

$$\begin{aligned} h &= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{\cos(xt) - i \sin(xt)}{-it} \cdot (g_1 + g_2) dt = \\ &= \frac{2}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\cos(xt) - 1}{-it} \cdot g_2(t) + \frac{2}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\sin(xt)}{t} \cdot g_1(t) dt = F_c g_1 + \frac{1}{i} F_s g_2 \end{aligned}$$

Отримали

$$h = F_c g_1 - i F_s g_2$$

Позначимо тепер

$h_1 = F_c g_1$, $h_2 = F_s g_2$, тоді $h = h_1 - i h_2$, де в свою чергу $g_1 = F_c h_1$, $g_2 = F_s h_2$ за властивостями оберненості косинус-перетворення та синус-перетворення Фур'є.

Тепер необхідно показати, що

$$g = F_c h_1 + F_s h_2 = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \left(\frac{e^{ixt} - 1}{it} \right) h(t) dt \quad (16)$$

Тому маємо

$$\begin{aligned} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \left(\frac{e^{ixt} - 1}{it} \right) h(t) dt &= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_{-\infty}^{+\infty} \left(\frac{\cos(xt) - 1}{it} + \frac{\sin(xt)}{t} \right) (h_1 - ih_2) dt = \\ &= \frac{2}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \frac{\cos(xt) - 1}{it} \cdot (-ih_2) dt + \frac{2}{\sqrt{2\pi}} \frac{d}{dx} \int_0^{+\infty} \left(\frac{\sin(xt)}{t} \right) \cdot h_1 dt = F_s h_2 + F_c h_1 \end{aligned}$$

Враховуючи унітарність оператора F в $L_2(-\infty, +\infty)$, маємо доведення поставлених припущень стосовно функцій g та h .

Висновки. Таким чином, в роботі розглянуто застосування інтегральних перетворень, досліджено різні підходи до визначення понять косинус-перетворення та синус-перетворення Фур'є. Завдяки теоремі Ватсона та деяким властивостям невластивих інтегралів і операторів, побудовано інтегральну формулу перетворення Фур'є.

Анотація. В роботі досліджена теорема Ватсона з формулою обертання. Проведен аналіз методів інтегрування і умовий унітарності оператора основної теореми. Побудовано синус-преобразованіє і косинус-преобразованіє при умових теореми Ватсона.

Ключеві слова: теорема Ватсона, преобразованіє Фур'є, синус-преобразованіє, косинус-преобразованіє.

Abstract. The Watson's theorem with the inverse transform is investigated in this paper. The methods of integration and the conditions for operator's unitary from the main theorem are analyzed. The Fourier sine and cosine transforms with conditions of Watson's theorem are constructed.

Key words: Watson's theorem, Fourier transform, sine and cosine transforms.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гельфанд И. М., Гиндикин С. Г., Граев М. И. Избранные задачи интегральной геометрии. КДУ Добросвет, 2012. 236 с.
2. Ахиезер Н. И. Лекции об интегральных преобразованиях. Харьков, 1984. 120 с.
3. Н. О. Вірченко Про нові узагальнені інтегральні перетворення. *Доповіді Національної академії наук України*. 2010. № 5. С. 11–17.
4. Volchkov V. V. Integral Geometry and Convolution Equations. Dordrecht / Boston / London : Kluwer Academic Publishers, 2003. 454 с.
5. Lokenath Debnath, Dambaru Bhatta Integral transforms and their applications. Third edition, University of Texas-Pan American Edinburg, USA. 2015. 759 с.

УДК 502.11:502.15(477.44)

СУЧАСНИЙ СТАН БІОРІЗНОМАНІТТЯ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Д. О. Кулібаба, Ю. Ю. Овчинникова

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про сучасний стан біорізноманіття Східного Поділля. Східне Поділля, природний комплекс якого займає 4,5% території держави, що розташований в межах найбільш окультуреного регіону – Правобережного Лісостепу України, проблеми збереження й відтворення біотичного і ландшафтного різноманіття, стабілізації екологічної рівноваги, підвищення продуктивності екосистем, забезпечення збалансованого розвитку суспільства є надзвичайно актуальними і важливими. Вирішення проблеми охорони, збереження і відтворення біорізноманіття, оптимізація існуючих структурних елементів і створення нових заповідних об'єктів шляхом реалізації екологічної мережі є важливим завданням, необхідним для ефективного коригування стратегії збалансованого розвитку регіону.

Ключові слова: біорізноманіття, екологічний коридор, регіональна екологічна мережа, Східне Поділля.

Унікальність Східного Поділля – це поєднання своєрідних ландшафтів, кліматичних умов, ґрунтового покриву, геологічної будови, гідрографії, що відбилосся на біорізноманітті. Тут фрагментарно збереглася лісова, степова, чагарникова, лучна, наскельно-степова і водно-болотна рослинність, що сформувалася в мозаїчних ектопах. В межах регіону

переплетені типові, рідкісні й реліктові угруповання рослин і тварин, поширені ендемічні, реліктові, диз'юнктивно-ареальні види і види, що знаходяться на межі ареалу (табл. 1) [1, 2]. Величезну багатогранну поліфункціональну біогеоценологічну роль відіграє флора і рослинність Вінницького Побужжя і Придністер'я. Це «резервуар» своєрідного флористичного фітогенофонду південно-подільського типу. Основне ядро сучасної флори складає група лісових рослин (узлісна, лісова бореальна, лісова неморальна, лісоболотна еколого-ценологічні групи) – біля 30%, лучна – 14 %, лучно-степова – 16 %, лучно-болотна – 10 %, болотна – 3,5 %, прибережно-водна – 2,5 %, водна – 1,5 %, рудеральна (сегетальна) рослинність становить біля 11%, петрофільно-вапнякова – 3,5 %, культурна – 1,5 %, інша – 6,5 %. На жаль, більша частина природної рослинності втрачена – 65,2 % регіону це орні землі.

Таблиця 1 – Видове різноманіття флори і фауни Східного Поділля

Видове різноманіття флори			
Таксономічна категорія	Число видів флори України	Число видів флори регіону	% видів флори регіону до загальної кількості по Україні
Судинні рослини (аборигенні та заносні види)	5310	1210	22,79
Мохоподібні	763	160	20,9
Водорості	4908	248	5,1
Ліхенізовані гриби (лишайники)	1322	188	14,2
Гриби	5227	269	5,1
<i>Загалом флора</i>	17530	2075	11,83
Видове різноманіття фауни			
<i>Загалом всі безхребетні</i>	33606	15000	46,1
Круглороті (<i>cyclostomata</i>)	2	1	50
Променепері риби (<i>actinopterygia</i>)	176	30	17
Хвостаті амфібії (<i>caudata</i>)	6	1	16,6
Безхвості амфібії (<i>salientia</i>)	13	9	69,2
Черепахи (<i>testudinata</i>)	1	1	100
Лускаті плазуни (<i>lepidosauria</i>)	20	6	30
Птахи (<i>aves</i>)	422	194	45,9
Ссавці (<i>mammalia</i>)	132	70	53
<i>Загалом всі хребетні</i>	772	312	40,4
<i>Загалом фауна</i>	34378	15312	44,5
<i>Загалом біорізноманіття</i>	51908	17387	33,4

Серед природної і напівприродної рослинності переважають лісовкриті території (ліси займають 13,4 %, лісовкрита площа – 14,3 %), луки (сіножаті, пасовища) займають близько 10 %, болота – 1,1 %. Луки розміщені по всій території невеликими масивами, але найбільше їх знаходиться в долинах річок Дністер, Південний Буг, Рів, Мурафа, Соб. Ці трав'яні ценози займають порівняно зі степами більш зволожені ґрунти. Луки як рослинні угруповання є вторинними за своїм походженням, вони формуються на місці інших типів рослинності – лісового чи болотного – після втручання людини.

Географічне положення регіону і діяльність людини визначили біорізноманіття її території, в якій переважають аграрні й селитебно-промислові ландшафти. Напівприродні ценози збереглися переважно у заплавах річок, іноді на їх терасах. Зональні типи рослинності – широколистяні ліси і лучні степи – займають незначні площі. Найбільші масиви дібров, які репрезентують типові для Східного Поділля широколистяні ліси, притаманні розчленованим берегам річок Південний Буг і Дністер та їх приток. Соснові насадження займають найбільші площі на борових терасах річок. Лучні степи збереглися на схилах балок і річкових долин, нерозораних вершинах горбів і курганів. Фрагменти справжніх і чагарникових степів локально поширені в південній частині. Псамофітні степи займають безлісі ділянки борових терас Південного Бугу. Найбільші площі серед сучасної рослинності займають ліси (355,1 тис. га, 13,36 % території), луки (справжні, остепнені,

низинні – 10 %), степова рослинність поширена фрагментарно, а водна й прибережна – більш-менш рівномірно у водоймах різних частин регіону. Острівками натуральної рослинності залишилися деякі неосушені болота, торфовоща, заболочені місця заплав, круті каньйоноподібні схили річкових долин, різномірні морфологічно й літологічно вершини горбів, карстові форми рельєфу та ті, де виходять на поверхню глини, вапняк, крейда, гіпс, пісковики, граніти, на певних ділянках пристигаючих і перестійних лісів [3, 4].

Сучасний стан біорізноманіття регіону потребує збереження й охорони, про що свідчить значне антропогенне навантаження. Так, із 1210 видів вищих судинних рослин (22,79 % від загальної кількості в Україні) 80 видів потребують охорони. З 15312 видів фауни (44,5 % від загальної кількості в Україні) регіону 121 – потребують охорони. Площа лісів, за останні 2 століття, зменшилася з 70 % до 13,36 % території. На 78 % території регіону домінують агроландшафти із сезонною рослинністю (таблиця 2) [5].

Таблиця 2 – Структура земельного фонду Східного Поділля

типи земель та угідь	площа земель (тис. га) і % від загальної території	
Земель загалом	2649,2	100
Сільгоспугіддя, з них:	2017,6	78
рілля	1729,9	65,3
багаторічні насадження	48,9	1,9
перелоги	0,93	0,04
сіножаті	50,2	1,89
пасовища	187,7	7,08
Ліси та інші лісовкриті площі:	377,5	14,2
ліси	355,1	13,4
чагарники	12,4	0,46
полезахисні лісосмуги	17,5	0,66
Забудовані землі	106,1	4
Відкриті заболочені землі	29,7	1,1
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (ніски, яри, землі зайняті зсувами тощо)	25,9	1
Інші землі	49,4	1,9
Всього земель (суша)	2606,2	98,4
Території, що покриті поверхневими водами	43	1,6

Довговікова господарська діяльність суттєво змінила природне середовище, внаслідок чого зазнали змін майже всі таксони біорізноманіття, відбулася суттєва зміна середовища існування (біотопів) диких тварин, що значним чином вплинуло на видовий і кількісний склад фауни регіону. Нераціональне використання ресурсів і земель, підсилене інтенсифікацією ведення лісо- і агровиробництва й браконьєрством, спричинило осушення водно-болотних угідь в 1950–1990 рр., знищення рибних нерестовищ, забруднення вод комунальними, госпо-дарськими, промисловими і аграрними стоками, зникнення лучно-степових ділянок. Особливо були трансформовані болотні масиви серед орних земель та в межах заплав річкових долин (Іква, Згар, Десна), місць витоків річок (Ровець, Бугер, Згарок, Тесівка, Снівода, Хвоста), на яких проводився механізований видобуток торфу з попереднім осушенням території, здійснювався випас худоби й вирощування агропродукції. Найбільших змін зазнали сіножаті на площі 14,8 тис. га і пасовища на площі 19,6 тис. га. Більшість сіножатей зазнали осушення, пов'язаного із зміною гідрологічного режиму. Пасовища зазнавали перевипасу й поверхневого поліпшення травостою впродовж останніх десяти років. Тому вони відрізняються збідненим видовим складом природних фітоценозів, є значно деградованими, особливо поблизу населених пунктів. Найменшої трансформації зазнали ліси, в яких корінних деревостанів практично не залишилося, оскільки заміна лісу велася переважно шляхом створення штучних лісових насаджень за останніх 200 років. Через вплив різних видів антропогенної діяльності природні ландшафти у найменш зміненому вигляді збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками,

болотами, на відкритих землях без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, площа яких становить майже 13,8 % території регіону [2, 3]. Це призвело до зникнення великої кількості біологічних видів та загрози існуванню багатьох з існуючих. Впродовж ХХ ст. перестали гніздитися дятел трипалий, скеляр строкатий, коровайка, хохітва (стрепет), дерихвіст степовий (киргик), сип білоголовий, яструб коротконогий, пронурок, жайворонок рогатий, сич волохатий. Зникли дрохви, не стало рябчиків, зник стрепет. Кількість видів, які перебувають на межі зникнення – 10 (бражник винний малий, ялець звичайний, курочка-крихітка, яструб великий, побережник білий, п. болотяний, шуліка чорний, осоїд, орлан-білохвіст, нічниця триколірна). В межах регіону 24 види фауни, внесені до ЧКУ, вже зникли, але трапляються в інших регіонах України. Впродовж останніх десятиріч вже не гніздяться дрохва, скеляр строкатий, хохітва, сип білоголовий, стерв'ятник, яструб коротконогий, пронурок, дерихвіст степовий, боривітер степовий та інші.

На межі зникнення знаходяться дрімлюга, дятел білоспинний, щеврик червоногрудий, кобилочка річкова, цвіркун, славка рябогруда, синиця вусата, пищуха короткопала, чечевиця, орел-карлик, підорлик великий, п. малий, лелека чорний, гуска сіра, шуліка рудий, скопа, зміїд, орлан-білохвіст, орел-карлик, лунь польовий, л. степовий, журавель сірий, сивка звичайна, сиворак-ша, сорокопуд червоноголовий, соловейко західний, баранець великий, б. малий, чорниш, сова болотяна, сипуха, пугач, очеретянка прудка, кібчик, турухтан, дупель. Різко зменшилася чисельність нерозня, широконоски, черні білоокої, чирків, куріпки сірої, перепела, пастушків (крім водяної курочки, лиски), куликів (крім чайки), голуба-синяка, дрімлюги, одуда, дятлоподібних (крім великого строкатого і сірійського), з горобцеподібних – жайворонка чубатого, жайворонка лісового, щеврика польового, щеврика лучного, горихвістки звичайної, дрозда кам'яного, просянки та інші [6, 7].

Біорізноманіття регіону суттєво зменшилося у зв'язку із зміною гідрологічного режиму водойм, значним аграрним освоєнням території, меліорацією, забрудненням нерестилищ, знищенням людиною середовищ існування (оселищ), впливом небезпечних екзогенних геологічних процесів, природних і техногенних загроз, винищенням значної кількості тварин на автомобільних дорогах під час їх міграції і кочування (таблиця 3) [2, 3, 8].

Таблиця 3 – Кількість видів флори і фауни регіону, яким загрожує небезпека

Тваринний світ		Рослинний світ	
<i>Назва класу</i>		<i>Назва класу</i>	
Хребетні	56	Судинні рослини	80
Ссавці	14	Голонасінні	6
Птахи	32	Папоротеподібні	3
Плазуни	3	Плауноподібні	2
Земноводні	2	Мохоподібні	3
Риби	4	Водорості	5
Круглороті	1	Лишайники	4
Безхребетні	65	Гриби	6
Всього	121	Всього	109

Вирівнювання русел і меліорація призвели до різкого зменшення тихих, добре прогрітих сонцем заводей і заплав, необхідних для нересту, розвитку ікри і росту мальків. Великі зміни в гідрологічному режимі відбулися внаслідок забруднення водойм різними стоками (незадовільна робота очисних споруд каналізації), будівництва гідроспоруд, дач, вирубаня лісів на водозбірній площі водойм, розорювання угідь аж до урізу води та інші. Будівництво гідроспоруд призводить до знищення іхтіофауни. Тау, у Дністровському водосховищі декілька років поспіль навесні товстолобик збирається у великі косяки і пливе до ГЕС, однак за лічені години гине на агрегатах станції. За підрахунками фахівців (18.04.2008 і 27.03.2009) загинуло майже три тисячі тон товстолобика – понад 400 тисяч дорослих рибин. Також тут фіксують масову загибель сома і судака. Причиною цього є відсутність рибозахисних споруд на ГЕС. Важливим чинником зменшення біорізноманіття

аквафауну є штучне риборозведення в системі об'єднання «Вінницярибгосп» із ставковим фондом 5,9 тис. га, в рибоводно-меліоративних станціях із 1,2 тис. га, в системі управління сільського господарства і продовольства із фондом 18,3 тис. га, з яких придатні для рибного господарства 8,9 тис. га ставків. Оскільки, орендарями ставків (їх в області 5875) зариблення здійснюється в основному 4–5 видами риб: білий амур, короп, товстолоб, щука, судак, то це призводить до втрати БР, зменшення кількості або повного знищення аборигенних видів риб [9, 10, 11].

Особливу небезпеку біорізноманіттю спричинила необґрунтована меліорація. Адже до останнього часу багато хто через свою некомпетентність вважав, що «болото – це погано», болота «хворобливі лишай земної поверхні», які випадають із господарського обігу. Тому вони традиційно розглядалися як резерв для розширення площ агроугідь, штучного перетворення заболочених ділянок в поле чи ставок, невичерпні сировинні джерела. Серйозні екологічні проблеми, пов'язані з меліоративним освоєнням боліт, спричинило прийняття у 1961 році Державної програми меліорації земель. З моменту її затвердження темпи робіт з осушення земель випереджали можливості їх якісного і ефективного агровикористання, % ріллі на торфових ґрунтах складав не менше 60 %, а в деяких випадках – 80–90 %. В регіоні не залишилось водно-болотних угідь, не зачеплених меліорацією, 70 % з них є водоприймачами дренажних вод, 30 % використовується для потреб водорегулювання, при цьому суттєво зменшилися водозбірні площі, що призвело до їх деградації. Наразі 60–70 % боліт регіону осушені, деякі з них підтоплені внаслідок створення на річках водосховищ і ставків. Будівництво осушувальних систем, за даними Інституту гідротехніки і меліорації НААНУ, проводилося за принципом мінімально встановлених витрат за 1 га осушуваного болота із досягненням максимально можливого коефіцієнта земельного використання (0,9 і більше), збільшенням контурності полів для зручності й ефективності використання техніки. Такий підхід призвів до зменшення біопродуктивності екосистем й ресурсно- і середовищеутворюючих функцій водно-болотних угідь, збідніння природного біогенетичного фонду різноманіття. Цьому сприяла не реалізація плану створення компенсаційних водосховищ і ставків, через що більша частина стоку з меліорованих земель швидко залишила територію. Майже всі існуючі меліоративні системи, не маючи водообороту, скидали дренажну воду у водоприймачі без попереднього очищення від біогенних елементів, залишків солей важких металів і пестицидів. Навіть при розробці більш досконалих проектів осушення з двостороннім регулюванням водного режиму, застосуванням системи безсхилового дренажу, впровадження їх було малоефективним через брак гарантованих водних джерел для зволоження ґрунтів в основний період вегетації рослин. Це призвело до погіршення структури ландшафтів, поглиблення русел річок (особливо малих) і рівчаків, в результаті чого відбулося зниження рівня ґрунтових вод, прискорення процесів евтрофікації, зміни видового складу гідробіонтів й часткового знищення водно-болотних угідь. Зниження рівня води під час меліорації посилило евтрофікацію конкретних водойм, змінило кисневий режим, призвело до негативних зрушень у домінуючому комплексі гідробіонтів, до скорочення кількості таких рідкісних видів, як латаття білого, л. сніжно-білого, сальвінії плаваючої, пухирника звичайного, водяного горіха плаваючого, глечиків жовтих.

На меліорованих землях природні болотні рослинні угруповання були замінені штучними посівами злакових кормових культур і дуже часто траплялися випадки, коли болота після осушування просто перетворювалися на пустирі з переважанням осотово-будякових угруповань. Загальна довжина осушувальних каналів у басейнів річок Згар, Рів, Південний Буг, Снівода, Дністер, Рось була більшою від річкової в 1,7–2 рази. Через руйнування дамб, розорюванням агроугідь аж до урізу води, недотримання вимог, що стосуються водоохоронних зон, відбулася евтрофікація і деградація водно-болотних угідь та зменшення кількості (на 35 %) невеликих ставків на малих річках. Лише за останні 35 років площа зрошених і осушених земель зросла до 10–12 тис. га. Сірі лісові ґрунти й чорноземи опідзолені і типові «не витримували» поливу вже після 3–5 років зрошення.

Цьому сприяло порушення норм і строків поливу [12]. Поступове замулення проміжків між структурними частинками ґрунту й перекривання капілярного живлення призвели до ущільнення, погіршення повітряно-водного режиму поживного, вторинного засолення й часткового осолонцювання, утворення поверхневої кірки, зміни агрофізичних, агрохімічних й санітарно-гігієнічних показників, зниження біологічної активності й продуктивності ландшафтів. Для поліпшення ситуації треба провести повну реконструкцію зрошувальної і осушувальної мережі регіону, не порушуючи екологічну стійкість агроландшафту. Необхідно здійснити перехід до систем малого зрошення, зрошувати природні кормові угіддя в заплавах, дотримуючись норм, засобів й термінів поливу, контролюючи якість води, використовуючи воду для поливу з мінералізацією не більше 0,51 г/л [13].

Наразі більшість водно-болотних угідь деградовані, що було пов'язано із значним антропогенним навантаженням, особливістю меліорації й розорювання земель. Землі, які інтенсивно не використовувались у аграрному обігу (круті схили водних об'єктів, особливо річкові долини), відносилися до категорії непорушених, слабопорушених (малодоступних), де збереглися (вціліли) суцільні чи диз'юнктивні ареали природних рослинних асоціацій, стали об'єктом активного освоєння під індивідуальні садово-дачні ділянки. Знищення внаслідок садово-дачного будівництва заплав і схилів річкових долин нині набуло масового характеру і завдає найбільшої шкоди малим річкам, де домінує дощове й снігове живлення, а якість води визначається станом їх заплав. Цей вид будівництва призводить водно-болотні угіддя до таких негативних наслідків [14]: порушення природного ландшафту й знищення співіснування рослинних і тваринних угруповань, яке склалося тут історично; перерозподіл ґрунтів і привнесення у водно-болотні екосистеми, внаслідок водної й вітрової ерозії, ґрунту, багатого на гумус, мінеральних та органічних добрив, солей важких металів й пестицидів; посилення й перерозподіл антропогенного навантаження на заплаву (індивідуальне будівництво, миття автотранспорту, "туристична ерозія", розвиток стихійних сміттєзвалищ і гноєсховищ, надмірне випасання худоби); підвищення санітарно-епідеміологічної загрози через нерегульовану кількість скиду стічних і дренажно-колекторних вод, вод сільгоспугідь (стихійних розвиток колективного городництва), активної експлуатації продуктивних водоносних горизонтів, екстенсивного розвитку водного господарства, порушення гідроекологічного режиму водно-болотних угідь і водно-сольового балансу території водозабору.

Наразі погляд на роль водно-болотних угідь значно змінився. Ділянки значного зволоження відіграють роль губки: вони вбирають воду, коли її надлишок, і віддають, коли її недостатньо. Болота є сховищами величезної кількості прісної води. Вони живлять струмки, річки (формують і регулюють річковий стік). Торфовища є особливо цінними угіддями через те, що вони виконують надзвичайно важливу функцію у біосфері – депонують вуглекислий газ. Масова їх втрата спричинить виділення в атмосферу його великої кількості, що підсилить дію «парникового ефекту». Крім того, водно-болотні угіддя виконують важливу роль у збереженні унікального біорізноманіття (біотопів рідкісних видів рослин і тварин, відтворюють запаси цінних видів риб, промислово-мисливських звірів і птахів), беруть участь у кліматорегулюючих процесах та є своєрідним природним фільтром для очищення забруднених вод [14]. Сучасний екологічний стан водно-болотних угідь за ознаками характеру і ступенем порушення характеризують як рівноважний (швидкість антропогенних порушень не перевищує темпи самовідновлення екосистеми; домінуючими чинниками антропогенного впливу є забруднення акваторії аграрними і комунальними стоками прибережної зони, рекреація) та кризовий (швидкість антропогенних порушень перевищує темпи відновлення екосистем, але суттєвих змін у природних системах не відбувається).

Підписання Україною ряду міжнародних конвенцій і угод про збереження водно-болотних угідь, оселищ водоплавних і мігруючих птахів й кажанів та охорона природних ландшафтних комплексів у районі витоків річок створюють можливість віднесення цих територій до категорії перспективних для заповідання з наданням їм певного

природоохоронного статусу. Подальші дослідження щодо збереження рослинності заплавних лук спрямовані на надання статусу екологічного коридору річковим долинам в системі регіональної екологічної мережі. Наразі в межах регіону необхідно посилити охорону рідкісних і зникаючих рослин, адже зростають обсяги збору першоцвітів, вирубок ялинок та інших дерев, зменшується чисельність червонокнижних рослин, скорочуються обсяги заготівлі лікарської сировини.

Враховуючи природні й антропогенні чинники, які впливають на біорізноманіття області, доречно відмітити, що стан збереження раритетних видів рослин і тварин на території Вінниччини оцінено за трьома рівнями захищеності:

1) *достатньо забезпечені охороною*: рослини – 81 вид (серед них лісові – 23, лучно-степові – 51, водно-болотні – 7); тварини – 72 види (серед них лісові – 31, лучно-степові – 24, водно-болотні – 17);

2) *недостатньо забезпечені охороною*: рослини – 48 видів (серед них лісові – 13, лучно-степові – 23, водно-болотні – 12); тварини – 54 види (серед них лісові – 15, лучно-степові – 21, водно-болотні – 18);

3) *не забезпечені охороною*: рослини – 32 види (серед них лісові – 6, лучно-степові – 19, водно-болотні – 7); тварини – 31 вид (серед них лісові – 7, лучно-степові – 17, водно-болотні – 7).

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о современном состоянии биоразнообразия Восточного Подолья. Восточное Подолье, природный комплекс которого занимает 4,5% территории страны, расположен в пределах наиболее окультуренного региона – Правобережной Лесостепи Украины, проблемы сохранения и воспроизведения биотического и ландшафтного разнообразия, стабилизации экологического равновесия, повышение продуктивности экосистем, обеспечения сбалансированного развития общества являются чрезвычайно актуальными и важными. Решение проблемы охраны, сохранения и воспроизводства биоразнообразия, оптимизация существующих структурных элементов и создание новых заповедных объектов путем реализации экологической сети является важной задачей, необходимой для эффективной корректировки стратегии сбалансированного развития региона.

Ключевые слова: биоразнообразие, экологический коридор, региональная экологическая сеть, Восточное Подолье.

Abstract. This research provides information on the present state of biodiversity of the Eastern Podilia. Eastern Podilia, the natural complex of which occupies 4.5% of the territory of the state located within the most cultivated region – the Right Bank Forest-steppe of Ukraine, problems of preservation and reproduction of biotic and landscape diversity, stabilization of ecological balance, increase of productivity of ecosystems, maintenance of balanced development of society are extremely relevant and important. Solving the problem of protection, preservation and reproduction of biodiversity, optimization of existing structural elements and the creation of new protected objects through the implementation of the ecological network is an important task necessary for an effective adjustment of the strategy of balanced development of the region.

Key words: biodiversity, ecological corridor, regional ecological network, Eastern Podilia.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мудрак О. В. Методика створення екологічних паспортів заповідних об'єктів. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nd/2009-1/09vcmml.pdf>. Назва з екрану.
2. Мудрак О. В., Мудрак Г. В. Особливості збереження біорізноманіття Поділля: теорія і практика. [Монографія]. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2013. 320 с.
3. Довідник з агрохімічного та агроекологічного стану ґрунтів України / під ред. Б. С. Носка, Б. С. Прістера, М. В. Лободи. К.: Урожай, 1994. 333 с.
4. Загрози для птахів та ІВА територій / УТОП. Київ. 2005. 44 с.
5. Бігун П. П., Овчинникова Ю. Ю., Березовський І. В. Бджільництво : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. 156 с.
6. Мельник В. І., Корінько О. М. Букові ліси Подільської височини : [монографія]. Київ : Фітосоціоцентр, 2005. 152 с.
7. Мудрак О. В., Поліщук В. С., Ворона Є. І., Осадчук І. С. Природно-заповідна мережа Вінницької області та шляхи її оптимізації. *Збір. наук. праць Він. держ. аграр. ун-ту*. Вінниця. 2002. Вип. 12. С. 50–66.
8. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір [монографія] у 2 т. К. : “Київ. унів-т”, 2005., Т.1. 431 с., Т. 2. 503 с.
9. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: А. В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2006–2008., Т. 1: А–Е. 2006. 432 с., Т. 2: Є–Н. 2007. 416 с., Т. 3: О–Я. 2008. 472 с.

10. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України: підручник. К. : Знання, 2005. 511 с.
11. <http://europa.eu/scadplus/leg> – сайт присвячений Директиві Ради 92/43/ЄЕС і Директиві Ради 79/409/ЄЕС. Назва з екрану.
12. Онищенко В. А., Мудрак О. В. Урочище «Сестринівська дача». *Екологічна енциклопедія*: У 3 т. / Ред.: А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. Т. 3: О-Я. С. 239
13. Зелена книга України / під загальною редакцією члена-кореспондента НАН України Я. П. Дідуха. К. : Альтерпрес, 2009. 448 с.
14. Мудрак О. В. Збалансований розвиток екомережі Поділля: стан, проблеми, перспективи [Монографія]. Вінниця : «СПД Главацька Р. В.», 2012. 914 с.

УДК 930.25(477.62)

ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПЕРЕМІЩЕННЯ

С. Ю. Люльчак, Л. А. Ковальська

Анотація. У даному дослідженні розглянуто інформацію щодо динаміки трансформаційних процесів державного архіву в умовах проведення Антитерористичної операції та зміни, які відбулися в організації роботи архівних установ Донецької області в період 2014–2015 років. Пріоритетними методами роботи є науковість, історизм, об'єктивність та етичність, які уможливають дослідження витоків і розвитку архівної справи, виявлення основних етапів формування архівної системи та аналіз впливу конкретно-історичних чинників на стан і характер архівної галузі. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування емпіричних методів дослідження, які виявляють шляхи системного розвитку державного архіву в умовах переміщення.

Ключові слова: державний архів, архівні установи, Національний архівний фонд, юридичні особи – джерела формування, експертно-перевірні комісія, експертна комісія.

Історію України на «до» й «після» розділила війна – на цей раз неоголошена. Тисячі смертей, десятки тисяч скалічених доль, мільйони вимушених переселенців, зруйнований потенціал великого промислового регіону – такою виявилася ціна політичних амбіцій одних та несправджених ілюзій інших. Події, що відбуваються на Сході України, змінили кожного із нас. На новій території, в нових умовах – державні установи почали відновлювати важливіші напрями своєї діяльності. Таке безпрецедентне явище стало випробуванням для інформаційної сфери та необхідності збереження архівного фонду і налагодження подальшої роботи архівних установ некупованої території Донецької області. Цей аспект став об'єктом дослідження статті та зумовив постановку мети – вивчення досвіду відновлювальних робіт в діяльності державних архівних установ, динаміки трансформаційних процесів державного архіву в умовах проведення Антитерористичної операції та змін, які відбулися в організації роботи архівних установ Донецької області.

Початком кардинальних змін у роботі архівних установ Донецької області став 2014 рік у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції (далі – АТО) та воєнними подіями на території області. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2014 року № 595 «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей» з 01 грудня 2014 року Державний архів переміщено в місто Костянтинівку Донецької області. Приміщення Державного архіву у місті Донецьку були захоплені незаконними озброєними формуваннями, внаслідок чого документи поточного діловодства та архівні документи відділу формування Національного архівного фонду та діловодства вивезти в Україну не вдалося. Шість працівників, які виїхали з окупованого Донецька, розпочали роботу Державного архіву Донецької області (далі – держархів області) в нових умовах існування [2].

Починаючи з січня 2015 року держархів області розпочав свою роботу з вирішення питань щодо отримання робочих кімнат для спеціалістів держархіву області, пошуку

комп'ютерної та копіювальної техніки, встановлення телефонного зв'язку, поштової адреси, Інтернету. У 2015 році в держархіві області відновили роботу відділи організації та координації архівної справи, формування Національного архівного фонду та діловодства, використання інформації документів та сектори економіки та фінансового забезпечення, документоведення, кадрова та юридична служби [2]. Держархів області планував роботу, з урахуванням наявних кадрових, фінансових, матеріальних ресурсів і можливостей, але не за всіма напрямками роботи визначеними Законом України.

Початком відбудови діяльності держархіву області щодо створення умов забезпечення гарантованого зберігання документів Національного архівного фонду (далі – НАФ) регіону на території, підконтрольній органам державної влади України, організації роботи з установами після їх переміщення став 2015 рік. В цей час виконувалися заходи місцевих програм забезпечення збереження документів НАФ в Донецькій області на 2011–2015 роки та «Регіональної програми здійснення контролю за наявністю, станом і рухом документів Національного архівного фонду в Донецькій області на 2015 рік».

Одним із першочергових заходів щодо основних функцій держархіву області були організаційні заходи з роботи експертно-перевірної комісії (далі – ЕПК). Враховуючи, що робота ЕПК відновлювалась в складних умовах функціонування держархіву області: відсутності секретаря, досвідчених членів ЕПК, труднощі надання робіт на розгляд ЕПК архівними установами, єдиним адекватним рішенням у цій ситуації було організувати роботу ЕПК у територіальних відділеннях м. Костянтинівці та архівних відділах Добропільської, Першотравневої, Слов'янської райдержадміністрацій.

У мережі архівних установ області, які залишилися на території, підконтрольній органам державної влади України, ЕПК організувала роботу з експертними комісіями 26 архівних установ області. Архівний відділ Ясинуватської райдержадміністрації відновив роботу лише у травні 2015 року, установи його зони комплектування постійно знаходяться в зоні бойових дій [1].

В таких умовах після переміщення пріоритетними завданнями відділу формування НАФ та діловодства держархіву області (далі – відділ НАФ) стало відновлення списку юридичних осіб – джерел формування НАФ, встановлення зони комплектування держархіву області та внесення змін і доповнень до списків зони комплектування архівних установ, а також проведення інвентаризації документів НАФ та з кадрових питань (особового складу) переміщеними юридичними особами – джерелами комплектування держархіву області, що залишили свої документи на окупованій території. Відділом НАФ проведено роботу з 36 установами обласного та територіального підпорядкування, які переміщені на територію, підконтрольну органам державної влади України [1].

Пошук джерел-комплектування став можливим за допомогою пошукових можливостей *мережі Інтернет*, через сайти відповідних організацій. Слід зазначити, що в зв'язку з нестабільною ситуацією на території Донецької області, інформація стосовно однієї юридичної особи суттєво різнилась на різних сайтах, іноді навіть офіційні сайти підприємств не містили актуальних даних про місце їх реєстрації та фактичного місцезнаходження. Тому, інформація додатково уточнювалась в телефонному режимі.

За підсумками пошуку виявлено та включено до Списку № 1 – 59 юридичних осіб, у тому числі за формами власності: 53 – державної, 3 – комунальної, 2 – колективної та 1 – приватної [2]. Таким чином, в 2015 році юридичні особи – джерела комплектування державного архіву за підсумками пошуку були розділені на три групи:

- переміщені з окупованої території;
- переміщені на території інших областей;
- юридичні особи, зареєстровані на території непідконтрольній органам виконавчої влади України.

Під час проведення пошуку встановлено факти переміщення установ Донецької області на територію інших областей: Регіональне відділення Фонду державного майна України по Донецькій області, Апеляційний господарський суд Донецької області,

Господарський суд Донецької області – переміщено на територію Харківської обл., Управління Національного банку України, Міжнародний аеропорт «Донецьк», Донецька державна музична академія ім. С. С. Прокоф'єва, Державна установа «Інститут невідкладної відновної хірургії ім. В. К. Гусака» перереєстровано в м. Київ, Донецький національний університет – м. Вінниця [2].

Паралельно з пошуком переміщених організацій, підприємств, установ, перед держархівом області постало питання надання методичної допомоги в організації роботи їх служб діловодства та архівних підрозділів. Складність полягала в тому, що суттєво змінився склад працівників відповідних архівних служб установ – новопризначені працівники не мали базових знань у цих напрямках. Працівникам відділу НАФ довелося одночасно з ними освоювати законодавчо-нормативну базу у цьому напрямку. З метою підвищення кваліфікації працівників архівних підрозділів та членів експертних комісій установ – структурних підрозділів Донецької облдержадміністрації підготовлено та проведено семінар з питань інвентаризації документів, організації роботи служб діловодства та архівних підрозділів після переміщення. В процесі роботи виявилася ще одна проблема, яка була притаманна всім установам, переміщеним на українську територію. Внаслідок захоплення будівель установ, організацій незаконними озброєними формуваннями на окупованій території Донецької області виникла загроза життю та здоров'ю співробітників установ. В умовах переміщення, юридичні особи – джерела формування НАФ, вимушені були залишити значну кількість організаційно-розпорядчої та архівної документації. В цій ситуації держархівом області було запропоновано зробити аналітику стану діловодства та архівних документів, які вдалося вивезти або довелося залишити. Для організації роботи створено комісію з опису державного майна, яку очолив перший заступник голови Донецької облдержадміністрації [2].

Вперше в досвіді архівної діяльності в Україні держархівом області розроблено механізм проведення інвентаризації документів (залишених та вивезених), що містять переліки та описання ситуацій, які змусили установи до переміщення. Аналіз отриманих за підсумками інвентаризації даних доводить, що понад 90 відсотків документів архівних фондів залишено на тимчасово окупованій території. Серед юридичних осіб, які провели інвентаризацію, 11 установ не вивезли жодного документа, 20 установ вивезли 5 587 документів, в тому числі 145 документів постійного терміну зберігання, 2 806 документів тривалого (понад 10 років) зберігання та документів з кадрових питань (особового складу), 2 636 документів тимчасового терміну зберігання. Слід зазначити, що на сьогодні значну кількість документів тривалого зберігання складають особові справи (1 379) та трудові книжки (1 050) співробітників переміщених установ, організацій області [1].

Враховуючи проблемність переміщення по території області, відсутність фінансування на відрядження, дефіцит в установах посад діловодів та працівників архівних підрозділів, спеціалісти відділу НАФ впровадили в практику відпрацювання проектів документів установ в електронній формі. Це значно збільшило обсяг роботи співробітникам, проте дало можливість отримати більш досконало розроблені та оформлені нормативні документи на розгляд та погодження ЕПК держархіву області.

До одного із основних завдань держархіву області відноситься також забезпечення використання інформації документів НАФ України, налагодження ефективної співпраці з представниками інститутів громадянського суспільства та доступності інформації про роботу держархіву області. Нові умови в організації роботи держархіву області після переміщення суттєво змінили можливості та форми роботи відділу використання інформації. Відновлення роботи відділу використання інформації розпочалося з виконання запитів юридичних та фізичних осіб. Основна тематика запитів носила соціальний (пошук місцезнаходження підприємств, місцезнаходження документів з особового складу ліквідованих підприємств, довідки про стаж та заробітну плату, про народження, брак, смерть, розлучення) та генеалогічний характер. Люди шукали відповіді на питання щодо можливості отримання довідок з архівних установ на окупованій території, їх

достовірності; адреси підприємств, установ, які виїхали з території, непідконтрольній Україні та шляхи вирішення проблем щодо оформлення пенсії, неможливість отримання довідок про трудовий стаж та заробітну плату.

Держархівом області проведено аналітику кількості запитів, які надійшли до держархіву області за 11 місяців 2015 року (у порівнянні з 2012, 2013 роками). Дані цифри свідчать про тенденцію суттєвого зменшення кількості запитів, які надійшли до держархіву області: на 57 відсотків у порівнянні з 2013 роком, на 63 відсотки у порівнянні з 2012 роком та можливості юридичних та фізичних осіб реалізувати свої права. Ці дані надано до Державної архівної служби України для вирішення питання на загальнодержавному рівні. Крім того, у листопаді 2015 року держархів області привернув увагу до цієї проблеми під час обговорення на Круглому столі «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення», який був організований Інститутом історії України НАН України та Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса [2].

За час роботи протягом 2015 року на особистому прийомі в архіві прийнято 121 громадянина. Низька кількість відвідувачів держархіву пов'язана з труднощами переміщення людей по території області у зв'язку з проведенням АТО, введенням пропускних пунктів та поступовим ускладненням механізму перетину людьми лінії розмежування української території з окупованою територією, зростанням оплати за проїзд у транспорті тощо. Тому, пріоритетним напрямом стало надання консультацій юридичним особам та громадянам по електронній пошті та телефону.

Крім виконання запитів, держархів області шукав шляхи щодо розширення можливих форм використання інформації. Відсутність зв'язків з телерадіокомпаніями в м. Костянтинівці унеможливило проведення роботи в даному напрямку. На виконання заходів відзначення знаменних подій в Україні держархівом області проводилися виставки. Перша виставка відкрита до 70-ї річниці завершення Другої світової війни в будинку Костянтинівської районної ради, де використано електронні копії документів, зібрані архівними установами області за відповідною тематикою. Другу виставку документів «Сила нескорених» відкрито 14 жовтня 2015 року. Наприкінці 2015 року держархів області реалізував виставку за темою «Голодомор в Донецькій області в 1921–1922, 1932–1933, 1946–1947 роках» [1].

У 2015 році держархівом продовжено роботу по збору інформації про події, що відбуваються в Донецькій області з березня 2014 року. Зібрано більш 11,5 тисяч інформацій та фотодокументів, дані яких лягли в основу «Хронографа подій в Донецькій області» за період 2014–2015 рр. Інформація висвітлює воєнні події, дії політичних діячів щодо вирішення конфлікту, буденне життя людей в окупації та за її межами, конфліктні та резонансні події того часу [1].

Процеси відновлення роботи держархіву області потребують розроблення стратегічних заходів із залучення сучасних інформаційних технологій збереження документів та комунікаційних засобів співпраці з джерелами комплектування та користувачами. Розвиток інформаційного суспільства та зміни, які відбуваються у державному управлінні, сприяють зростанню потреб громадськості в отриманні повної та актуальної інформації про діяльність архівних установ області.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о динамике трансформационных процессов государственного архива в условиях проведения Антитеррористической операции и изменения, которые произошли в организации работы архивных учреждений Донецкой области в период 2014–2015 годов. Приоритетными методами работы является научность, историзм, объективность и этичность, которые исследуют истоки развития архивного дела, выявляют основные этапы формирования архивной системы, анализируют влияние конкретно-исторических факторов на состояние и характер архивной отрасли. Специфика исследуемой темы предусматривает применение эмпирических методов исследования, которые выявляют пути системного развития государственного архива в условиях перемещения.

Ключевые слова: государственный архив, архивные учреждения, Национальный архивный фонд, юридические лица – источники формирования, экспертно-проверочная комиссия, экспертная комиссия.

Abstract. This study examines the dynamics of the transformational processes of the state archive in the context of the Anti-terrorist operation and the changes that took place in the organization of the work of Donetsk regional archival institutions in the period 2014–2015. Priority methods of work are science, historicism, objectivity and ethics, which make it possible to study the origins and development of archival affairs, to identify the main stages of the formation of the archival system and to analyze the influence of concrete historical factors on the state and nature of the archival industry. The specificity of the topic under study involves the use of empirical research methods that identify ways to systematically develop a state archive under conditions of movement.

Key words: State Archives, archival institutions, National Archival Fond, legal entities – sources of formation, expert examination committee, expert commission.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Донецької області. URL : <http://dn.archives.gov.ua>
2. Інформація про використання інформації документів державного архіву Донецької області у 2015 році. URL : [http:// dn.archives.gov.ua/normbaza/info_obr_grazhd_2016.doc](http://dn.archives.gov.ua/normbaza/info_obr_grazhd_2016.doc)

УДК 004.738.5:027.7

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ СЕРВІСИ БІБЛІОТЕК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІКІ-ТЕХНОЛОГІЇ

О. М. Немчук, Т. М. Яворська

Анотація. У статті висвітлюються нові аспекти діяльності бібліотек закладів вищої освіти, пов'язані з використанням вікі-технологій. Описано досвід науково-технічної бібліотеки Вінницького національного технічного університету в освоєнні вікі-технологій з метою представлення наукових досягнень університетської спільноти у Вікіпедії.

Ключові слова: вікі-технології, Вікіпедія, бібліотеки закладів вищої освіти, інформаційно-комунікаційні технології.

Сучасне суспільство розвивається в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій. Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології увійшли в усі сфери людської діяльності, бібліотечна сфера – не є винятком. Інформатизація бібліотечної справи полягає у впровадженні і розвитку нових інформаційно-комунікаційних та мультимедійних технологій, формуванні та використанні електронних ресурсів, розвитку мережевої взаємодії бібліотек. Це призводить до створення нових структурних підрозділів, змін функціональних обов'язків працівників, залучення спеціалістів з різних галузей знань.

За допомогою сучасних комп'ютерних технологій бібліотеки відкривають нові можливості для більш повного задоволення читацьких запитів, зменшують витрати часу на пошук необхідної інформації та надають до неї доступ.

Сьогодні Інтернет дає можливість створити бібліотеку нового типу – віртуальну бібліотеку, де читач знаходить не тільки те, що складає фонд даного сховища в електронному вигляді, але й має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію із будь-якої бібліотеки світу [5, с. 30]. Саме тому проблеми впровадження сучасних інформаційних технологій у роботу бібліотек потребують освоєння нових знань та вмінь, зокрема, щодо розширення мережевого бібліотечного сервісу для узагальнення успішних практик використання веб-платформ, серед яких є вікі-технології.

Наукові висновки щодо використання в діяльності бібліотек сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та їх значення для функціонування книгозбірень зроблені такими вченими, як О. Онищенко, В. Горовий, М. Дворкіна, М. Слободяник, Ю. Столяров, А. Соколов, І. Давидова, В. Пашкова, Т. Гранчак, О. Воскобойнікова-Гузєва та ін.

Окремі аспекти впровадження веб-технологій у діяльність бібліотек досліджено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, Д. Соловяненка, Т. Ярошенко, К. Лобузіної, Дж. Мейнеса, С. Коффмана, Янгхі Ноха та ін.

Проблема впровадження вікі-технологій у діяльність бібліотек є наразі актуальною з огляду на можливість співпраці та взаємодії бібліотекаря з користувачем, спільного використання ресурсів бібліотечної мережі. Важливим для бібліотекаря є те, що вікі-технології дозволяють колективно розробляти, редагувати, зберігати, структурувати і реструктурувати тексти, гіпертексти, мультимедіа файли без знання основ програмування або спеціальних прийомів гіпертекстової розмітки, це процес формування системи пов'язаних один з одним інформаційних матеріалів в Інтернеті, в якому може взяти участь будь-який користувач мережі.

Основними властивостями вікі-технологій, що забезпечують широке поширення і сприяють швидкому зростанню їх популярності, є:

- можливість формувати спільноти користувачів (авторів і редакторів інформаційних матеріалів) і регулювати їх спільну роботу;
- можливість редагувати інформацію безпосередньо в програмі-браузері;
- здатність зберігати всі версії редагованих інформаційних матеріалів, починаючи з моменту їх створення;
- можливість оперативного встановлювати смислові зв'язки між редагованими файлами за допомогою гіперпосилань і зберігати цілісність гіперпосилань при реструктуризації інформаційного простору;
- простота і зручність програмних засобів вікі-розмітки [2].

Інструменти вікі-середовища застосовуються з різною метою:

- як персональний інформаційний менеджер;
- як засіб організації спільної роботи над колективними проектами;
- як колективна електронна дошка, на якій може писати ціла група;
- як база даних – сховище колективного досвіду.

Бібліотеки у своїй діяльності можуть використати вікі-технології для спільних проектів, колективної роботи, створення довідників, баз знань, розробки документації тощо. Наприклад, таких, як проект OpenLibrary (Відкрита бібліотека) <https://openlibrary.org> – відкритий бібліотечний каталог «на всі книжки, що були надруковані», який наповнюється колективно бібліотекарями з усього світу з використанням вікі-технологій.

Ключові компетенції, яких набувають бібліотекарі при колективній роботі у вікі-середовищі: інформаційна грамотність, медіаграмотність (навички створення, редагування, аналізу, структурування тексту), співробітництво (вміння працювати в групі, мережевий етикет, використання координаційних технологій спільної роботи в реальному часі), професійна активність, управління знаннями (готовність ділитися досвідом, уміннями, знаннями), соціально-правові компетенції (знання авторського права), моральні компетенції (персональна відповідальність за внесок до спільного проекту) [7, с. 38].

Відомо, що вікі-середовище розроблено в 1995 році Вардом Каннінґемом для веб-вузла Pattern Languages Community з метою спрощення спільного створення й документування програмних зразків. Спочатку додаток носив назву «середовище для швидкої гіпертекстової взаємодії», пізніше як назви почали використовувати термін Wiki (Вікі), що в перекладі з гавайської мови означає «швидко-швидко».

Терміни Вікі та ВікіВікіВеб (WikiWikiWeb) часом використовують, щоб сказати конкретно про Portland Pattern Repository (сховище портретів) – це сховище для шаблонів проектування комп'ютерного програмування. Її супроводжував сайт-супутник WikiWikiWeb, який був першим у світі вікі. У сховищі публікуються мови шаблонів і інформація, пов'язана з шаблоном. Вікі-шаблон є початковою ланкою при створенні статей з конкретної тематики у межах типової структури [6].

ВікіВікі – це гіпертекстове середовище, яке відносять до сервісів Веб 2.0, що є інформаційними технологіями, які дозволяють користувачам створювати та поширювати власний контент у всесвітній павутині [1].

Середовище ВікіВікі має переваги над іншими веб-ресурсами, а саме: можливість багатократно правити текст; облік змін, що були внесені до змісту сторінки, та можливість

повернутися до попередньої версії; сторінка обговорень до кожної статті, де відвідувач може залишити свої коментарі.

У 2006 році термін Wiki добавлено до онлайн-ового Оксфордського Словника Англійської мови, де Wiki означає модель сайтів, контент яких може змінювати сам користувач.

Для створення вікі-середовища необхідне особливе серверне програмне забезпечення – «Вікі-двигун». Це різновид системи управління сайтом досить простої структури і функціональності, бо майже всі дії по структуризації та обробці відомостей здійснюються користувачами.

Найбільшим та найвідомішим із вікі-проектів, наповнення яких здійснюється спільними зусиллями великої кількості учасників, стала Вікіпедія.

Вікіпедія – це загальнодоступна вільна багатомовна онлайн-енциклопедія, якою опікується неприбуткова організація «Фонд Вікімедія». Назва утворена від слів «вікі» (технології для створення сайтів) та «енциклопедія». Засновниками Вікіпедії є Ларрі Сенгер та Джиммі Вейлз [3].

Проект Вікіпедії стартував у 2001 році. На відміну від більшості енциклопедій, Вікіпедія доступна різними мовами. Наразі існують приблизно 49,7 млн статей у 300 мовних розділах, серед яких навіть є такі мови, як латина або церковнослов'янська.

Українська Вікіпедія – україномовний розділ Вікіпедії. Кількість статей на цей час становить 893 399 – за цим показником вона перебуває на 16-му місці серед усіх мовних розділів, на 11-му місці серед європейських вікіпедій та на 3-му місці серед вікіпедій слов'янськими мовами [3].

Перші зафіксовані спроби створення статті в українській Вікіпедії датують 26 січня 2004.

Наразі Українська Вікіпедія є найбільшою енциклопедією українською мовою, що у перспективі на території України може стати популярнішою за російськомовну, оскільки співвідношення числа переглядів російською до числа переглядів українською невпинно зменшується, що пов'язано зі збільшенням кількості статей і їх змістового наповнення в українській версії [3].

Вікіпедія створена за допомогою вікі-технологій. На відміну від традиційних енциклопедій, Вікіпедія застосовує «вікі» – відкриту редагувальну модель. За винятком лічених сторінок, що найчастіше страждають від вандалізму, кожна сторінка може бути редагована анонімно чи від облікового запису користувача через його браузер з використанням полегшеної вікі-розмітки. Жодна сторінка не є власністю її творця чи будь-якого іншого редактора, і не перевіряється ніякими офіційними організаціями; зміст статей погоджується через консенсус.

Всі учасники, незалежно від того, зареєстровані вони чи ні, можуть скористатись функціями, доступними в програмному забезпеченні, на якому працює Вікіпедія. Сторінка «історії» редагувань, що прикріплена до кожної сторінки, зберігає запис будь-якої минулої версії статті, хоча версії з наклепницьким змістом, кримінальними погрозами та з порушенням авторських прав можуть згодом вилучатися. Ця функція дозволяє легко порівнювати старі та нові версії, відмінити правки, які редактор вважає небажаними чи відновлювати втрачений зміст.

Сторінка «обговорення», що супроводжує кожену статтю, використовується для того, щоб координувати зусилля кількох редакторів. Постійні учасники також використовують «список спостереження» для статей, які їх цікавлять, щоб легко відслідковувати останні зміни в цих статтях. Широко використовуються комп'ютерні програми, що називаються інтернет-ботами, щоб вилучати вандалізм відразу після того, як він був зроблений, виправляти поширені орфографічні помилки або, щоб створювати статті стандартного вмісту, наприклад географічні [7, с. 37].

Тож віртуальна енциклопедія Вікіпедія відкриває перед нами не лише безмежний простір інформації, але й дає можливість відчувати себе дослідником, журналістом,

відкривачем маловідомих, але значимих місць та людей, які зробили значний внесок у життя нашої держави тощо.

Як бачимо, Вікіпедія повністю відповідає концепції вікі: кожен відвідувач може вільно, без реєстрації, редагувати і поширювати зміст будь-якої статті. Інша важлива ознака Вікіпедії: відсутність авторських прав. Відповідно до суспільної ліцензії GNU, ніхто не може пред'являти свої авторські права на матеріали Вікіпедії.

Для сучасних бібліотекарів освоєння вікі-технологій, застосування на практиці інструментів вікі-середовища є одним із інноваційних напрямків діяльності. Сьогодні бібліотеки активно представляють свою діяльність та працюють у вікі-проектах.

Так, Науково-технічна бібліотека Вінницького національного технічного університету (НТБ ВНТУ) забезпечує доступність документів, інформації, знань для ефективного розвитку освітньої та наукової діяльності на основі максимально повного задоволення інформаційних потреб науковців, викладачів і студентів. Своєю місію бібліотека виконує, забезпечуючи широкий спектр послуг на найвищому рівні, впроваджуючи у свою роботу інноваційні технології, нові форми і методи роботи.

Серед інновацій, які впроваджуються у роботу бібліотеки є освоєння вікі-технологій з метою представлення наукових досягнень університетської спільноти у Вікіпедії.

Зокрема, до 15 річниці української Вікіпедії, на базі науково-технічної бібліотеки Вінницького національного технічного університету був проведений «Вікімарафон-2019» для бібліотечних працівників м. Вінниця.

Вікімарафон – це щорічна всеукраїнська акція з написання статей до Вікіпедії, під час якого по всій Україні відбуваються вікізустрічі, метою яких є залучення якнайбільшої кількості учасників для написання статей до Вікіпедії.

Учасники тренінгу познайомились з активним вікіпедистом Віктором Семенюком, який розповів про завантаження та ліцензування зображень у Вікісховище, авторське право, а також обґрунтував критерії значимості, за якими слід створювати інформаційний контент для Вікіпедії

В ході проведення тренінгу були розглянуті питання стосовно можливостей, які надає електронна енциклопедія Вікіпедія для бібліотекарів, залучення бібліотекарів як експертів (зокрема, у метаданих) у створенні статей, або й до написання статей (красознавчого спрямування, фактографічних тощо). Також, учасники заходу дізнались, про реєстрацію у Вікіпедії, як створювати та редагувати статті відповідно до умов вільної енциклопедії.

З метою популяризації наукових надбань вчених університету, висвітлення їх ролі в розвитку науки краю, держави та світу, НТБ ВНТУ започаткувала інформаційно-освітній проект «Науку творять обрані». В рамках проекту бібліотечні працівники створюють статті-сторінки науковців ВНТУ у Вікіпедії з посиланнями на праці автора у відкритому доступі. На даний момент НТБ ВНТУ сформовано понад 10 сторінок для науковців. Такі сторінки дають багато зовнішніх посилань, чим піднімають рейтинг як автора-науковця, так і університету загалом.

Отже, вікі-технології сьогодні набувають своєї популярності в бібліотечній діяльності і можна з упевненістю сказати, що перехід бібліотекаря на рівень учасника мережевої спільноти дає можливість не тільки ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології у професійній діяльності, використовувати Вікіпедію як довідкове джерело, а й презентувати університет, бібліотеку світовій спільноті, постійно підвищувати свою компетентність, йти в ногу з новітніми технологіями.

Аннотация. В статье освещаются новые аспекты деятельности библиотек высших учебных заведений, связанные с использованием вики-технологий. Описан опыт научно-технической библиотеки Винницкого национального технического университета в освоении вики-технологий с целью представления научных достижений университетского сообщества в Википедии.

Ключевые слова: вики-технологии, Википедия, библиотеки высших учебных заведений, информационно-коммуникационные технологии.

Abstract. The article covers new aspects of the activity of libraries of institutions of higher education related to the use of wiki-technologies. It describes the experience of scientific and technical library of Vinnytsya National Technical University in mastering wiki-technologies for the purpose of viewing scientific achievements of university society in Wikipedia.

Key words: wiki-technology, Wikipedia, libraries of institutions of higher education, information and communication technologies.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Веб 2.0. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/B1_2.0. Назва з екрана (дата звернення : 6.03.2019).
2. Вікі-технології. URL : https://stud.com.ua/43339/informatika/wiki_tehnologiyi. Назва з екрана. (дата звернення : 6.03.2019).
3. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki>. Назва з екрана. (дата звернення : 1.03.2019).
4. Дягло Н. В. Вікі-технології у сучасній освіті. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2009. № 2. С. 30–31.
5. Кобзаренко А. Бібліотеки: нові часи, нові можливості. *Бібліотечна планета*. 2012. № 2. С. 30–32.
6. Portland Pattern Repository. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Portland_Pattern_Repository. Назва з екрана. (дата звернення : 6.03.2019).
7. Ярошенко Т. О. Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечного середовища : посіб. для бібліотекарів за прогр. підвищ. кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. академія керівних кадрів культури і мистецтв, Центр безперервн. інформ.-бібл. освіти, Головний тренінгов. центр для бібліотекарів; Т. О. Ярошенко, Т. О. Якушко. Київ : Самміт-книга, 2013. 106 с.

УДК 598.2(477.44)

ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕНДРОФІЛЬНОЇ ГРУПИ ОРНІТОФАУНИ НЕМИРІВСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ КОМПЛЕКСНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ «НЕМИРІВСЬКЕ ГОРОДИЩЕ»

В. О. Павленко, С. С. Франков, В. В. Панько

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про дендрофілну групу орнітофауни Немирівського району Вінницької області на прикладі комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище». Подано характеристику дендрофільної групи птахів за наступними показниками : тип ареалу, трофічна спеціалізація, типи розташування гнізд, а також проміжні данні сезонного аналізу та данні орнітофауни, які належать до природоохоронних списків.

Ключові слова: орнітофауна, дендрофіли, «Немирівське городище», Вінницька область, Немирівський район.

Вступ

Постановка проблеми. З посиленням антропогенного впливу на території Вінницької області, та зменшенням природних резерватів лісостепових біогеоценозів, у зв'язку з значним рівнем розораності її території, дослідження біотичних складових зазначених вище ділянок має велике науково-практичне значення. Птахи є однією з найбільш рухливих та вразливих груп організмів, що швидко реагують на будь-які зміни навколишнього середовища.

Стан дослідження. з наукової точки зору, представлена робота є актуальною, оскільки дослідження дендрофільної групи зазначеної вище території, до цього часу, не проводилося. Публікацій, що містили б в собі інформацію про стан вивченості фауни птахів на території досліджень автором не знайдено.

Мета роботи. дослідження фауністичного складу птахів дендрофільного топічного угруповання на території комплексної пам'ятки природи місцевого значення «Немирівське городище», з метою поповнення банку даних про орнітофауну області, та аналіз взаємозв'язків цієї групи з іншими видами птахів на даній території.

Завдання роботи:

1. Створення реєстру видового різноманіття орнітофауни лісонасаджень об'єкта досліджень та прилеглих територій.

2. Проведення еколого-фауністичного аналізу авіфауни лісонасаджень об'єкту на основі матеріалів роботи та наявних методик [6, 7, 9, 10, 15].

3. Визначення шляхів формування нагніздної та пізньої міграційної фауни птахів дендрофільного топічного угруповання на території досліджень, згідно отриманих даних, та доступної методології [1, 2, 3, 5].

4. Проведення аналізу видового складу птахів лісонасаджень за основними охоронними категоріями, з метою виявлення червонокнижних та регіонально рідкісних видів [17].

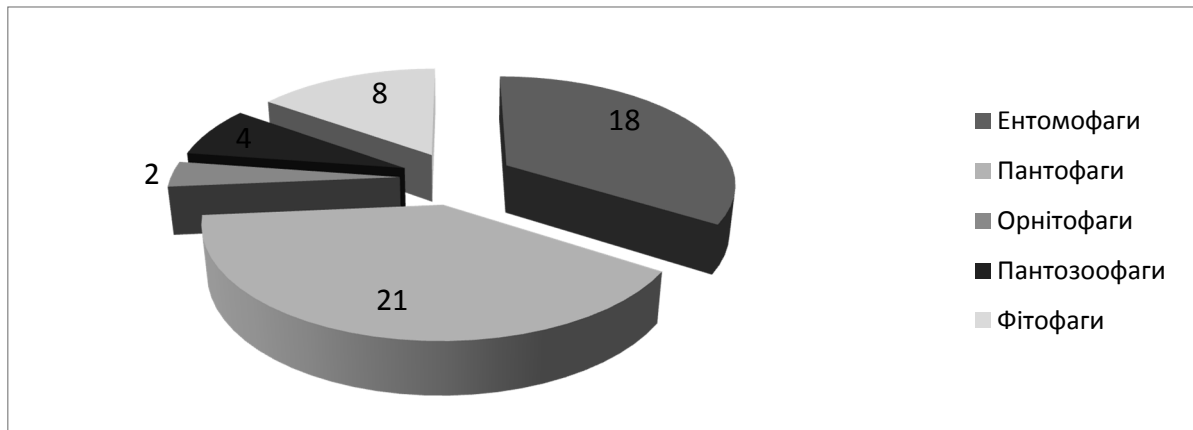
Під час проведення досліджень використовувалися методи кількісних маршрутних обліків. Для видового визначення птахів використовувалися визначники, оптичні прилади та фонограми, за умов доцільності. Для аналізу отриманих даних використовувалися загальноприйняті методики [4, 9, 10, 11, 12, 13].

Виклад основного матеріалу.

Територія Немирівського городища відноситься до лісопольового типу белігеративних ландшафтів. Їх сучасне функціонування на фоні сільськогосподарських (переважно польових і лучно-пасовищних), у меншій мірі лісових та, частково, селитебних ландшафтів, суттєво не змінює їх внутрішньої структури, однак впливає на процеси, що формують їх сучасний стан та зовнішній вигляд, а інколи призводять до знищення.

Незважаючи на часткову розореність території та потужний водно-болотний комплекс, саме дендрофільна група є найбільш чисельною на даній локації. Під час моніторингу було виявлено 53 види дендрофілів. Види, що населяють досліджувану територію аналізували за типом ареалів, до яких вони відносяться, за трофічною спеціалізацією, за типом розташування гніздових конструкцій, також проводився зоогеографічний аналіз.

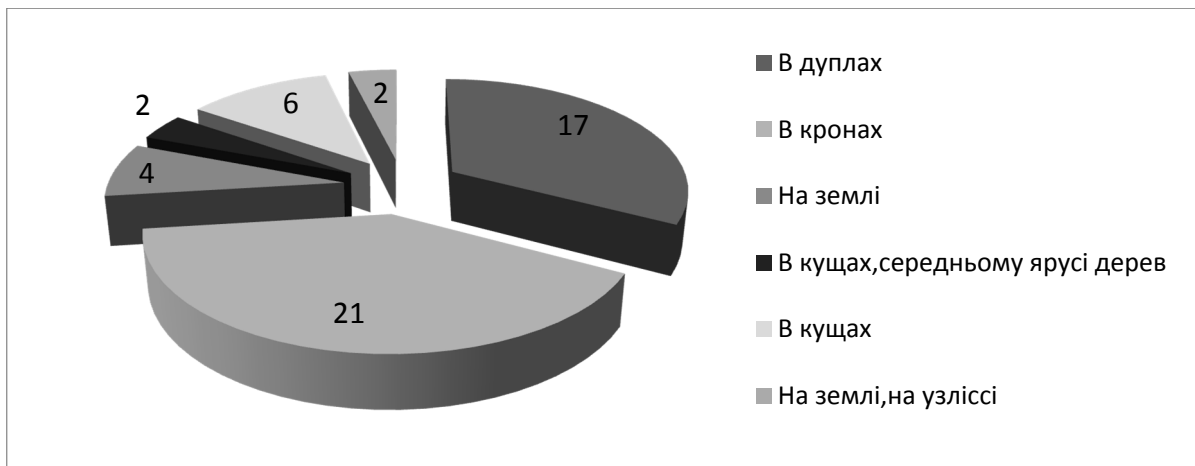
При детальному розгляді трофічної структури дендрофільного угруповання видів, можна побачити, що найбільш чисельними є пантофаги – 21 вид, та ентомофаги – 18 видів; фітофаги представлені 8 видами. Найменшою групою є орнітофаги – 2 види.

Діаграма 1. Дані розподілу дендрофільної групи за трофічною спеціалізацією

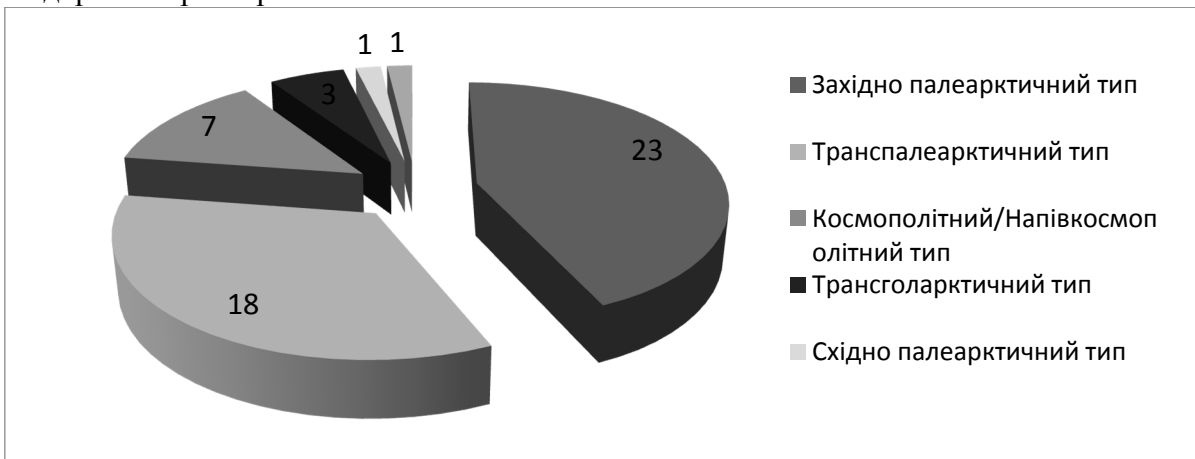
Такий розподіл цілком відповідає даним таксономічного аналізу, оскільки більшість дендрофілів представлена рядом *Passeriformes*, переважна кількість з яких є або ентомо- або пантофагами. Фітофаги представлені видами ряду *Columbiformes* та родини *Fringillidae* з ряду *Passeriformes*. Пантозоофагами в данному угрупованні виступають здебільшого представники ряду *Falconiformes*, такі як *Milvus migrans* та *Falco tinnunculus*. Щодо стенофагів, то вони в данному випадку представлені виключно двома видами орнітофагів – *Accipiter gentilis* та *Accipiter nisus*.

Виходячи з даних аналізу вказаної групи за типами розташування гнізд, маємо наступні показники: з 53 видів даного угруповання, що гніздиться на території комплексної пам'ятки природи, 40 розташовують свої гнізда в найбільш притаманних дендрофільному угрупованню місцях, кронах, або середньому ярусі дерев та в дуплах.

Діаграма 2. Дані розподілу дендрофільної групи за типами розташування гнізд

Відносно нетипові варіанти розташування гнізд в даній групі представлені мало. Так, зокрема в кущах та на землі гнізда розташовують всього 13 видів. Тих, що розташовують свої гнізда на землі, загалом 6 видів. З них 2 (*Phylloscopus collybita* та *Emberiza citrinella*) гніздяться переважно на узліссі, таким чином лишаючись дендрофілами, але тяжіючими до відкритих просторів.

Діаграма 3. Дані розподілу дендрофільної групи за типами ареалів

Більшість видів мають західно-палеарктичний (23 види) транспалеарктичний (18 видів) тип ареалу. Види з космополітним та напівкосмополітним, та птахи з трансглоарктичним типом ареалу представлені менше. Ці дані повністю співзвучні з географічним положенням області. Найменшу представленість – мають види з південно-палеарктичним (*Streptopelia decaocto*), та східно-палеарктичним (*Falco vespertinus*) типом ареалів. Пояснюється це тим, що дані типи ареалів більш розповсюджені у південній та східній частинах Палеарктичної області. Так, у випадку з *Falco vespertinus*, через те, що на території Вінницької області знаходиться лиш незначна частина його ареалу даний вид вважається регіонально рідкісним. У випадку з *Streptopelia decaocto*, розширення її ареалу внаслідок урбанізації призвело до того, що даний вид є досить чисельним не дивлячись на тип ареалу.

За результатами досліджень на території комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище» літуючих видів дендрофілів виявлено не було.

До потенційно гніздових відносяться два види: *Milvus migrans* та *Falco vespertinus*. До видів-мігрантів також було віднесено один вид: *Falco subbuteo*.

Серед гніздових видів на території комплексної пам'ятки природи «Немирівське городище» автором відзначено 50 видів птахів. При цьому п'ять видів (*Streptopelia turtur*,

Picus canus, *Corvus cornix*, *Sylvia communis* та *Sylvia atricapilla*) також поповнили кадастровий перелік орнітофауни Немирівського району.

Орнітофауна об'єкта досліджень представлена незначною кількістю видів, які підлягають охороні на регіональному, національному та планетарному рівнях.

Так, відповідно до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи кібчик є видом, близьким до стану загрози зникнення.

Згідно з Європейськими Червоними списками, 2 види є вразливими – *Milvus migrans* та *Falco vespertinus*. На національному рівні охороняється *Milvus migrans*, який наразі має статус «вразливий» [17].

Проте занесення виду до Червоних списків ще не передбачає його ефективну охорону.

Висновки

Незважаючи на те, що деревні насадження займають незначну частку від загальної площі, найбільше число видів в орнітофауні представлено дендрофілами. Це пояснюється тим, що на території об'єкту знаходиться мішаний ліс та висока зволоженість, що сприяє високому видовому різноманіттю.

Серед гніздової орнітофауни, більшість представлена видами, що розташовують свої гніздові конструкції в дуплах та в кронах дерев, що на думку автора, є прогнозованим і обумовлено видовим різноманіттям.

Дендрофільна екологічна група об'єкта в основному сформована видами, які мають транспалеарктичний, трансголарктичний, західно-палеарктичний та космополітний типи ареалів. Представники інших типів є здебільшого синантропізованими видами, або такими, що мають статус регіонально рідкісних птахів.

До переліку орнітофауни об'єкту входить декілька видів, що охороняються на різних рівнях від регіонального до світового.

Таким чином, результати досліджень показали перспективність роботи в цьому напрямку. Але для більш чіткого і детального аналізу отриманих результатів необхідно продовжити збір інформації на даному об'єкті.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о группе дендрофильной орнитофауны Немировского района Винницкой области на примере комплексного природного памятника «Немировское городище». Приведено характеристику дендрофильной группы птиц по следующим показателям: тип ареала, трофическая специализация, тип расположения гнезд, а также промежуточные данные сезонного анализа и данные орнитофауны, принадлежащим к природоохранным спискам.

Ключевые слова: орнитофауна, дендрофилы, «Немировское городище», Винницкая область, Немировский район.

Abstract. In this study presents the information about dendrophilic group of the ornithofauna of the Nemirovsky district of the Vinnytsia region on the example of the natural monument “Nemyrivskoy horodyshche”.

Description of dendrophilic group of birds is given on next indexes: type of areal, trophic specialization, types of location of nests, and also intermediate date of seasonal analysis and data of ornitofauna, that belong to the nature protection lists.

Key words: ornithofauna, dendrophylls, “Nemyrivskoy horodyshche”, Vinnitsa region, Nemyriv district.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Матвійчук О. А., Серебряков В. В. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя. Київ, 2010. 280 с.
2. Матвійчук О. А., Пірхал А. Б., Ремінний В. Ю. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області. Вінниця, 2015. 436 с.
3. Матвійчук О. А., Пірхал А. Б., Відуецький А. В. Птахи Вінниччини. Вінниця, 2017. 328 с.
4. Бибби К., Джонс М., Марсен С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. Москва, 2000. 186 с.
5. Второв П. П., Дроздов Н. Н. Определитель птиц фауны СССР. Москва, 1980. 256 с.
6. Карякин И. В. Методические рекомендации по учету пернатых хищников и обработке учетных данных. Новосибирск, 2000. 32 с.

7. Карякин И. В. Пернатые хищники (методические указания по изучению соколообразных и совообразных). Нижний Новгород, 2004. 351 с.
8. Наумов Р. Л. Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. Москва, 1963. 137 с.
9. Новиков Г. А. Полевые исследования экологии наземных позвоночных животных. Москва, 1949. 465 с.
10. Равкин Е. С., Челинцев Н. Г. Методические рекомендации по комплексному маршрутному учету птиц. Москва, 1990. 33 с.
11. Равкин Ю. С. К методике учета птиц в лесных ландшафтах. Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае. Новосибирск, 1967. С. 66–75.
12. Равкин Ю. С., Доброхотов Б. П. К методике учета птиц лесных ландшафтов во внегнездовое время. Организация и методы учета птиц и вредных грызунов. Москва, 1963. С. 130–136.
13. Сιοохин В. Д., Черничко И. И., Попенко В. М. План действий по организации и проведению мониторинга водно-болотных видов птиц. Мелитополь, 1998. 36 с.
14. Штегман Б. К. Основы орнитогеографического деления Палеарктики. Москва-Ленинград, 1938. Т. 1. Вып. 2. 156 с.
15. Белик В. П. Птицы искусственных лесов степного Прикавказья. Кривой Рог, 2009. С. 40–45.
16. Бёме Р. Л., Кузнецов А. А. Птицы открытых и околородных пространств СССР: Полевой определитель. Кн. для учителя. Москва, 1983. 176 с.
17. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. Видання друге, перероблене та доповнене. Київ, 2010. 80 с.

УДК 598.221.5(477.44)

МІГРАЦІЯ ЛЕБЕДІВ В ЗИМОВИЙ ПЕРІОД НА ВОДОЙМИЩАХ ВІННИЧИНИ

С. О. Старіцин, В. В. Панько

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про міграцію лебедів в смт. Сутиски Вінницької області. Подано в дослідженні лебеда шипуна – харчування птахів в зимовий період, спосіб життя і охорона данного виду.

Ключові слова: лебідь-шипун, зимовий період, Вінницька область, смт. Сутиски.

Вступ

Постановка проблеми. Це дослідження допоможе зрозуміти, чому лебеді переживають ці сурові зими на Вінничині в смт. Сутиски, і як допомагати їм в цю холодну пору. Птахи є однією з найбільш рухливих та вразливих груп організмів, що швидко реагують на будь-які зміни навколишнього середовища.

Стан дослідження. З наукової точки зору, представлена робота є актуальною, оскільки дослідження зимуючих лебедів цього виду, які зазначені на цих територіях, до цього часу, не проводилося. Публікацій, що містили б в собі інформацію про Шипунів в зимовий час на територіях Сутисок, та їх стан перебування, автором не знайдено.

Мета роботи. Дослідження лебеда шипуна на території Південного Бугу «с.м.т. Сутиски», з метою дізнатися чому і за яких обставин вони залишаються зимувати саме там.

Завдання роботи:

1. Знайти причину перебування пернатих в період холодів на цій території.
2. Проведення досліджень водойми де вони перебувають.
3. З'ясувати чим харчуються лебеді в цей час.
4. Охоронний статус шипунів.

Під час проведення досліджень та аналізу отриманих даних використовувалися загальноприйняті методики [1, 6, 8].

Виклад основного матеріалу.

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*) – водоплавний птах родини качкових (Anatidae). Цей птах досить добре пристосувався до зимівлі в Україні і обласував деякі річки та озера Вінничини. Досліджуваним об'єктом була річка Південний Буг, яка протікає в смт. Сутиски. За останніх 4 роки, лебеді в зимовий період прилітали туди декілька разів. Про це свідчать новини [9].

Рисунок 1. Приліт лебедів шипунів в смт. Сутиски

Територія смт. Сутиски лежить у помірно континентальній області помірного кліматичного поясу. Кліматична зима в Україні розпочинається, коли середньодобова температура повітря переходить через 0 °С в бік зниження. Зима на Вінничині порівняно м'яка, з частими відлигами. Проте, часом бувають хуртовини, ожеледь, тумани. Також в Сутисках розташована гідроелектростанція. Мої дослідження показали, що завдяки їй вода, яка знаходиться біля ГЕС не замерзає. Це пояснюється її будовою, адже принцип роботи ГЕС досить простий. Ланцюг гідротехнічних споруд забезпечує необхідний напір води, що надходить на лопаті гідротурбіни, яка приводить в дію генератори, що виробляють електроенергію. Необхідний напір води утворюється за допомогою будівництва греблі, і як наслідок концентрації річки в певному місці, або деривації – природним струмом води. Тому, на виході виявляється досить сильна течія і завдяки цьому вода в радіусі 100 метрів майже не замерзає [3].

За рахунок будови тіла і розвиненої мускулатури птиці витривалі, міцні, добре плавають і пірнають. Зазвичай харчуються на міліні, тому і вживають черепашки, земноводних і рибу. Шию занурюють на глибину до одного метра, і захоплюють все, що трапляється на дні. Також лебеді користуються допомогою людей. Як показала практика, в смт. Сутиски птахів підкормлюють різноманітною їжею. Але не вся їжа входить в раціон пернатих і іноді шкодять їм [8].

Рисунок 2. Зимове перебування лебедів на теплих течіях річки Південний Буг

Висновки

Таким чином, завдяки нашим спостереженням за перебуванням лебедів на Вінничині можна зробити висновки, що міграція лебедів в теплі країни потроху перестає бути актуальною. Адже ці птахи пристосувалися і можуть проживати на Вінничині, так як клімат та умови існування відповідають для їх харчування і розвитку в зимовий період.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация о миграции лебедей в пгт. Сутиски Винницкой области. Предоставлено в исследовании лебедя шипуна – питание птиц в зимний период, способ жизни, и охрана данного вида.

Ключевые слова: лебедь-шипун, зимний период, Винницкая область, пгт Сутиски.

Abstract. The research dwells on the swans` migration issues at the UTS Sutisky, Vinnytska region. As the model of the research the mute swan is taken – the nutrition of the birds in the winter period, the lifestyle and the protection of the current species.

Key words: mute swan, winter period, Vinnutska region, UTS Sutisky.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бибби К., Джонс М., Марсен С. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц. Москва, 2000. 186 с.
2. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. Видання друге, перероблене та доповнене. Київ, 2010. 80 с.
3. Лях І. В. Допомогайте пернатим взимку. URL : <http://skole.org.ua/dopomahajte-pernatym-vzymku.html>
4. Матвійчук О. А., Пірхал А. Б., Відуецький А. В. Птахи Вінниччини. Вінниця, 2017. 328 с.
5. Новиков Г. А. Жизнь на снегу и под снегом. Л., изд-во Ленингр. ун-та, 1981. 192 с.
6. Сioxин В. Д., Черничко И. И., Попенко В. М. План действий по организации и проведению мониторинга водно-болотных видов птиц. Мелитополь, 1998. 36 с.
7. Сидоров В. І. Технології гідро- та вітроенергетики. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2016. 166 с.
8. Толмачов О. Підгодовування птахів взимку: як, коли і чим правильно годувати пернатих. URL : <http://hortica.zp.ua/ua/blog/279-birdfeed>
9. Яцюк Є. Які птахи зимують на території України. URL : http://pernatidruzi.org.ua/yaki_ptakhy_zumuyut_na_terytoriyi_ukrainy.html
10. URL : <https://www.5.ua>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВА

О. В. Шафорост, О. В. Пригунов

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про використання соціальних мереж у робочих процесах, інформаційні ресурси підприємства їх зміст та розмежування інформаційних ресурсів на класи і підкласи. Методологічною основою роботи є структурно-системний підхід до інформаційних ресурсів підприємства.

Ключові слова: ресурси, інформаційні, підприємства, соціальні мережі.

Інформація – це пояснення невизначеності. Вона відповідає на питання про те, чим є певний суб'єкт, і таким чином визначає сутність і властивості його характеристик[1].

Саме поняття «інформація» походить від латинського слова «informatio», яке має декілька значень:

- роз'яснення; виклад фактів, подій; витлумачення;
- представлення, поняття;
- ознайомлення, просвіта.

У ХХ столітті з'явилося багато нових визначень поняття «інформації», тісно пов'язуючи його з поняттям «дані» і «знання», або з новими формами подання чи зберігання. Зараз немає універсального визначення, тому що поняття трансформується в залежності від сфери свого застосування. Спочатку під інформацією розуміли повідомлення, відомості, що передаються між комунікативними об'єктами, зокрема, людьми, а також сам процес передачі цих відомостей. Але в процесі зміни фази можливого цивілізаційного розвитку суспільства в ХХІ столітті з постіндустріалізаційного суспільства на інформаційне, почалось перезавантаження трудових ресурсів з матеріального виробництва в інформаційну сферу і виникла потреба в науковому підході щодо визначення поняття інформації і її властивостей. Актуальність теми пояснюється тим важливим значенням, якого набула інформація в новому тисячолітті, і вимогами, що постали у зв'язку з цим перед сучасною наукою. Інформація стала в ряд з важливими економічними (трудовими, земельними, грошовими) ресурсами. Ключовими питаннями в процесі виробництва стали:

1. Хто володіє інформацією?
2. Хто у ній зацікавлений?
3. Наскільки вона є доступною?
4. Чи можливе її комерційне використання?

Ресурс – це запас або джерело чого-небудь. Розглядаючи будь яку галузь народного господарства нашої країни її природні, енергетичні, матеріальні, трудові, фінансові ресурси. Всі ці поняття є економічними категоріями.

Для того щоб організація будь-якого масштабу нормально функціонувала достатньо лише вище перелічених ресурсів але і необхідно знати де і як правильно їх використовувати а для цього нам і потрібна така наука як інформація.

Інформаційні ресурси – це знання відповідно яких можливо отримати достовірну інформацію з будь якого предмету практичної діяльності та області знань.

Інформаційні ресурси підприємств – це ті ресурси які накопичені або створені на певних підприємствах або організаціях. Зміст інформаційних ресурсів підприємства наведений на рисунку 1.

Інформаційний ресурс має такі характерні особливості. На відміну від матеріальних ресурсів його практично не можливо вичерпати адже кожна людина є унікальна і неповторна і кожного дня з'являються все нові і нові технології та методи вирішення тих чи інших задач за допомогою інформації.

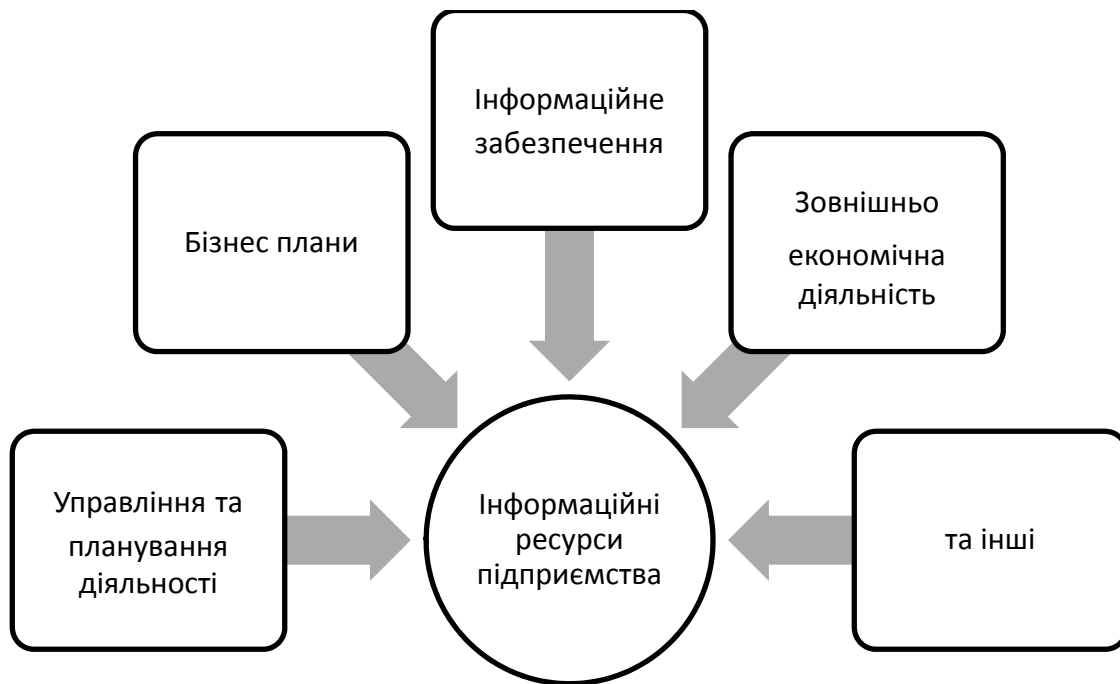

Рисунок 1. Зміст інформаційних ресурсів на підприємстві

О. Б. Антропольський пропонує такі способи класифікації інформації[2]:

1. За формою подання: цифрові, текстові, графічні та мультимедійні.
 2. Виходячи з соціальної значущості: особисті, національні та внутрішньо фірмового використання.
 3. За ступенем відкритості: конфіденційні, секретні, обмеженого використання, відкриті.
 4. За формою власності: державні, не державні та змішаної форми власності.
 5. За способом розповсюдження: інформаційні ресурси у локальних інформаційних мережах, за допомогою бібліотек та інформаційних центрів та у глобальних інформаційних мережах.
 6. За формою носія: на традиційних носіях, на мікро носіях, електронних та інших носіях.
 7. За змістом: у відповідності з основними галузями знань.
- В залежності від масштабів формування і використання розрізняють такі інформаційні ресурси (рис. 2.).

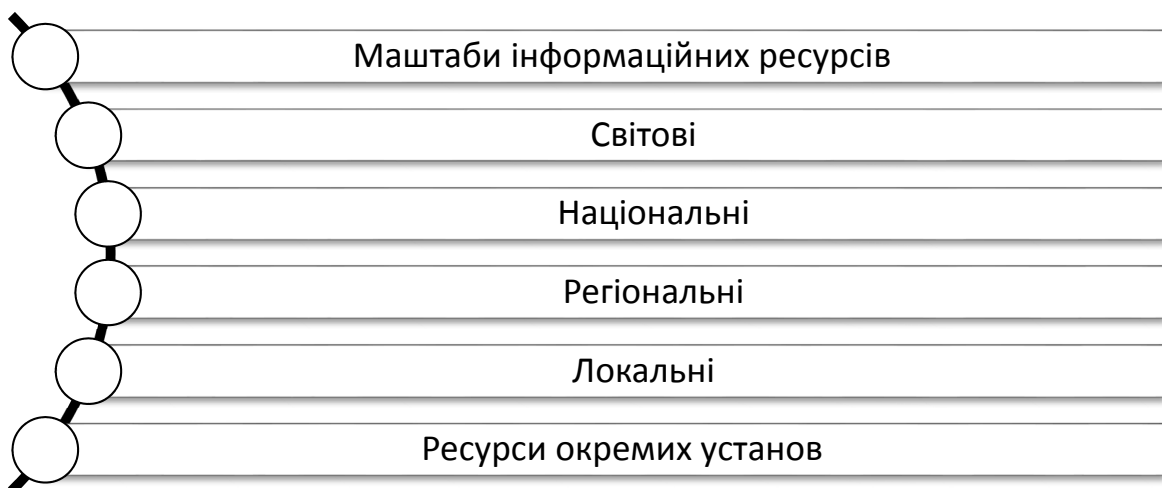

Рисунок 2. Поділ на масштаби інформаційних ресурсів

В зв'язку із впровадженням у нашому світі нових інформаційних технологій дане розмежування є більше умовним адже станом на сьогоднішній день інформаційні ресурси будь-якої установи утворюють свій власний документообіг, який повинен відповідати всім стандартам певної країни, регіону та міжнародних організацій в залежності від масштабів підприємства або організації.

Стрімкий прогрес і постійне оновлення в області інформаційних технологій дає можливість використовувати можливості мережі інтернет як ефективний засіб виробничої діяльності. Корпоративні електронна пошта, календар, спільна робота над проектами і підготовкою документації, групова робота, використання хмарних сховищ та спеціалізованих сервісів для on-line роботи вже стали частиною повсякденної діяльності сучасного підприємства. Також одним з актуальних виробничих інструментів взаємодії працівників підприємства стала соціальна мережа. На користь цього також свідчить факт укладання угоди між однією з найбільших корпорацій ІТ-сфери Microsoft і LinkedIn Corporation, відповідно до якої Microsoft придбає професійну соціальну мережу LinkedIn[3].

На рисунку 3 показані основні можливості, що роблять соціальні мережі такими привабливими щодо використанні у робочому процесі.

Рисунок 3. Можливості соціальних мереж

Однією з головних особливостей застосування соціальних мереж у виробничому процесі можна вважати те, що їх використання більшістю працівників не потребує спеціального навчання, бо необхідні знання та навички отримуються в процесі щоденного спілкування у персональному просторі соціальних мереж.

Звертаючи увагу на професійну мережу LinkedIn, зазначимо, що вона містить перелічені на рисунку 3 можливості, але також має свою особливість: можливість укладання угод та пошук роботи як для молоді, яка шукає перше місце роботи, так і для людей, які прагнуть певних змін своєї професійної кар'єри. Для вирішення таких завдань LinkedIn має величезну і постійно зростаючу інформаційну базу робочих місць підприємств, установ та організацій не тільки в Україні, а й закордоном. Це дає безмежні можливості для людей які шукають роботу у певній галузі і робить її дуже привабливою для зацікавленого користувача.

Таким чином, соціальні мережі, зокрема соціальна мережа LinkedIn, містять можливості щодо розв'язання нагальних проблем користувача, стимулюють їх

підтримувати користувачську активність у своєму соціальному просторі і створюють умови для формування постійного ефективного зворотного зв'язку.

Аннотація. В данном исследовании представлена информация об использовании социальных сетей в рабочих процессах, информационных ресурсах предприятия, их содержании и разграничении информационных ресурсов на классы и подклассы. Методологической основой работы является структурно-системный подход к информационным ресурсам предприятия.

Ключевые слова: ресурсы, информационные, предприятия, социальные сети.

Abstract. This study provides information on the use of social networks in work processes, information resources of the enterprise, their content and the separation of information resources into classes and subclasses. The methodological basis of the work is a structural-system approach to the information resources of the enterprise.

Key words: resources, information, enterprises, social networking service.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. "InfoDefinition of Information by Merriam-Webster". *Merriam-Webster: електронне видання.* Електронні дані. 2019. URL : www.merriam-webster.com/dictionary/information.
2. Антопольский А. Б., Вигурский К. В. Электронные издания: проблемы и решения. *Информационные ресурсы.* 1998. № 1.
3. Microsoft to acquire LinkedIn. *Microsoft News Center: офіційний сайт корпорації Microsoft.* Електронні дані. 2019. URL : news.microsoft.com/2016/06/13/microsoft-to-acquire-linkedin/#sm.00000arxo01ct5cq4x16lsqb3xxnu.

ІНФОРМАЦІЙНІ НАУКИ

УДК 35:681.518

ЕЛЕКТРОННІ ПОСЛУГИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: ФУНКЦІОНАЛ ТА ДОСТУПНІСТЬ КОРИСТУВАЧАМ

Ю. А. Драчук, Л. А. Ковальська

Анотація. У статті висвітлено документно-інформаційні особливості організації роботи Пенсійного фонду України з населенням у справі пенсійного забезпечення, страхування та інших форм співпраці з громадянами. До важливих функцій роботи установи належить дотримання гарантій соціального забезпечення населення у вікових та страхових випадках, що потребує їх документного супроводу та підтвердження окремих фактів. Встановлено специфіку формування переліку послуг та організації співпраці з громадянами в умовах цифровізації та впровадження автоматизованих систем роботи із запитами різного характеру. Визначено необхідність розширення переліку надання послуг, переведення роботи з громадянами в електронний режим, встановлення співпраці ПФУ як важливого центрального органу виконавчої влади з усіма підприємствами, організаціями та установами у справі встановлення страхового випадку та ведення пенсійної справи.

Ключові слова Пенсійний фонд України, електронний портал пенсійного фонду, пенсійна система, пенсійна реформа.

Актуальність проблеми. Дана тема є актуальною, адже наразі здійснюються реформи для того, щоб покращити роботу Пенсійного фонду України та налагодити співпрацю з громадянами. Розробивши електронний портал, ПФУ намагається допомогти людям без черг та у будь-який зручний час зайти та знайти відповідь на питання, що їх цікавлять. Тим самим можна скоротити кількість відвідувачів у відділенні, адже якщо питання загального характеру, то вони уже розміщені на порталі де на них можна знайти відповідь. Рутинні питання не повинні відволікати фахівців від більш складних питань, таких які стосуються конкретно певної людини, відповідь на які потребує певного часу.

Аналіз основних досліджень та публікацій дозволяє встановити рівень вивчення та необхідність теоретичного забезпечення питання. На сьогодні питання реформування ПФУ та надання послуг органу виконавчої влади в електронному вигляді потребує роз'яснення та інформування громадян, оскільки діяльність фонду виходить в площину адміністрування взаємодії органів влади та громадян і застосування інформаційно-комунікаційних технологій забезпечення такої співпраці. Аналіз діяльності органу виконавчої влади та реформування роботи фонду висвітлено у роботах Шумського В. М., Діхтерьова В. В., Бугас Н. В., та нормативно-правових актах на різних інформаційних ресурсах [1–7]. Функціональні можливості впровадження автоматизованих систем та їх перспективи потребують вивчення у міждисциплінарній площині з акцентом на інформаційних системах управління, пропонування нових форм співпраці органів влади та управління і громадян.

Мета дослідження – визначити функціональні можливості і обґрунтувати доцільність використання електронних послуг Пенсійного фонду України.

Виклад основного матеріалу. Пенсійний фонд України: зміст діяльності та функційне призначення. ПФУ – центральний орган виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення, проводить збір, накопичення та облік страхових внесків, призначає пенсії та готує документи для їх виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною інших соціальних виплат [1].

На сьогодні створено альтернативний недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це фінансова установа, яка надає послуги з недержавного пенсійного забезпечення. Головна мета – забезпечення одержання людьми додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

У практичній площині ПФУ – орган виконавчої влади, який координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню (рис. 1).

Основними завданнями Пенсійного фонду України є: реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню; внесення пропозицій Міністрові соціальної політики щодо забезпечення формування державної політики із зазначених питань [7].

До функцій ПФ можна віднести: – капіталізація коштів пенсійного фонду України, залучення добровільних внесків фізичних і юридичних осіб; – контроль за участю податкових органів за своєчасним і повним надходженням у Пенсійний фонд страхових внесків, а також за правильною і раціональною витратою його коштів; міждержавне і міжнародне співробітництво України із питань, що стосуються до компетенції Пенсійного фонду України, участь у розробці і реалізації у встановленому законом порядку міждержавних і міжнародних договорів і угод із питань пенсій та допомог (рис. 2).

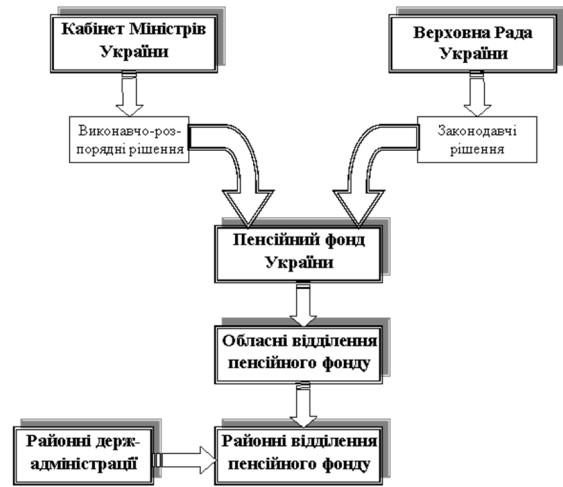

Рисунок 1. Структура управління Пенсійного фонду України

Рисунок 2. Завдання та функції Пенсійного фонду України [7]

та на розгляд КМУ, здійснює розподіл фінансових ресурсів, складає звіт про виконання бюджету ПФУ;

формує та веде реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов’язкового державного соціального страхування;

організовує, координує та контролює роботу територіальних органів щодо: додержання підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, вимог актів законодавства про пенсійне забезпечення; забезпечення надходжень від сплати збору на обов’язкове державне пенсійне страхування, інших коштів, ведення обліку їх надходжень відповідно до законодавства; внесення

Функціональність Пенсійного фонду України:

розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, КМУ, нормативно-правових актів міністерств; здійснює керівництво та управління системою державного пенсійного страхування; вивчає та аналізує ситуацію у сфері пенсійного забезпечення, забезпечує проведення щорічних розрахунків державного пенсійного страхування [4];

розробляє проект бюджету ПФУ та подає його Міністрові соціальної політики

відомостей до реєстру застрахованих осіб та їх використання; контроль за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не нарахованих або не сплачених сум страхових внесків та інших платежів; застосування фінансових санкцій, передбачених законом; призначення (перерахунку) і виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці; забезпечення своєчасного і в повному обсязі фінансування та виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів ПФУ та інших джерел, визначених законодавством; обліку коштів ПФУ, ведення статистичної та бухгалтерської звітності; надання страхувальникам та застрахованим особам інформації, визначеної законодавством;

забезпечує проведення конкурсного відбору банків, які здійснюють виплату та доставку пенсій;

вживає відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, заходів до переказування пенсій громадянам України, які виїхали на постійне місце проживання за кордон, та виплати пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні;

здійснює у межах повноважень, передбачених законом, контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду України, інших коштів, призначених для виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці;

аналізує та прогнозує надходження коштів від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, організовує взаємодію та обмін інформацією з питань нарахування та сплати єдиного внеску, персоніфікованого обліку надходжень від його сплати, розрахунку показників середньої заробітної плати працівників для призначення пенсії [4];

подає до Мінсоцполітики пропозиції щодо: зміни розміру єдиного внеску та розподілу коштів від його сплати; застосування законодавства про ведення обліку застрахованих осіб та надає роз'яснення з питань призначення, перерахунку та виплати пенсій;

вносить пропозиції Мінсоцполітики та органам виконавчої влади щодо розроблення прогнозних показників економічного і соціального розвитку України та проекту Держбюджету України, ведення обліку сплати єдиного внеску, формування та подання звітності в частині ведення обліку застрахованих осіб;

здійснює міжнародне співробітництво, забезпечує виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з питань, що належать до його компетенції;

організовує професійну підготовку та підвищення кваліфікації працівників ПФУ, узагальнює та поширює прогресивні форми і методи роботи;

проводить у межах повноважень, передбачених законом, інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення;

готує звітність, передбачену законодавством;

здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю ПФУ, його територіальних органів, а також підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління ПФУ;

забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, реалізацію державної політики стосовно державної таємниці та інформації з обмеженим доступом, контроль за її збереженням в апараті ПФУ;

виконує у межах повноважень, передбачених законом, функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

здійснює інші повноваження, визначені законом [2].

Бюджет ПФУ формується за рахунок: збору на обов'язкове державне пенсійне страхування (підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами); коштів, що надходять за регресними вимогами; добровільних внесків підприємств, установ,

організацій та громадян; сум пені, фінансових санкцій, штрафів, передбачених за порушення порядку сплати збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; банківських кредитів, що потребує всебічного документного супроводу та публічності.

На сьогодні стабільність Пенсійного фонду перебуває під загрозою, оскільки окремі підприємства, установи, організації і громадяни-підприємці ухиляються від сплати страхових внесків. Це приводить до перевищення витрат фонду над доходами і вимагає дотацій з державного бюджету і залучення банківських кредитів [3]. Дана ситуація потребує вирішення та прийняття нових форм (враховуючи сучасну специфіку розвитку соціуму та документообігу) пенсійного страхування.

Звідси постає необхідність реалізації пенсійної реформи в Україні. Проведення пенсійної реформи проходить шляхом поступового запровадження трирівневої пенсійної системи: — солідарна система; — загальнообов'язкова накопичувальна система; — добровільна недержавна система пенсійних заощаджень. Така нова пенсійна система дозволить розподілити між трьома її складовими ризики, пов'язані зі змінами в демографічній ситуації (до чого чутливіша солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчуває накопичувальна система). Розподіл ризиків дозволить зробити пенсійну систему фінансово збалансованою та більш стійкою, що забезпечить працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідною для них [5].

Тут можна визначити основні завдання та цілі реалізації пенсійної реформи:

- підвищити рівень життя пенсіонерів;
- встановити залежність розмірів пенсій від величини заробітку і трудового стажу;
- забезпечити фінансову стабільність пенсійної системи;
- заохотити громадян до заощадження коштів на старість;
- створити дієву та ефективну систему адміністративного управління в пенсійному забезпеченні.

Важливим елементом реформування ПФУ є організація доступу до Порталу послуг ПФУ. Пенсійний фонд України має власний портал, який дозволяє громадянам без спеціальних знань та навичок розібратися у цій системі за наявності комп'ютера чи мобільного телефону. Для цього потрібно зайти он-лайн у будь-який розділ, яким цікавиться користувач та дізнатися інформацію, що стосується пенсійного фонду [6].

Для роботи на сайті користувачеві потрібно зареєструватись одним із способів:

- реєстрація за заявою передбачає особисте відвідування ПФУ, де на підставі заповненої заяви користувачу надається код, необхідний для первинної реєстрації на веб-порталі. Для реєстрації на веб-порталі слід вибрати пункт «Реєстрація» в закладці «Реєстрація за заявою» заповнити реєстраційну форму і на електронну адресу прийде лист-підтвердження реєстрації. Он-лайн реєстрація зручна для осіб, які підлягають декларуванню, керівників та бухгалтерів підприємств, приватних підприємців, які звітують з ЕЦП. Крім того, будь-який громадянин, за власним бажанням може отримати ЕЦП в Центрах сертифікації ключів.

- он-лайн реєстрація за електронним цифровим підписом. Ключ ЕЦП знаходиться на будь-якому носії або на електронному пенсійному посвідченні (ЕПП). Для авторизації за ЕЦП з флешки потрібно: на екранній формі «Вхід» в закладці «За ЕЦП» обрати пункт головного меню «Вхід» та зробити перший вхід на Портал. При використанні ЕЦП вхід на веб-портал є більш захищеним, ніж за логіном та відомості з Реєстру відобразатимуться із вказанням персональних даних [6].

В «Особистому кабінеті» користувач бачить: «Моя заробітна плата» – інформація щодо заробітної плати (доходу), яка враховується для призначення пенсії, по роках у розрізі страхувальників помісячно та за рік; «Мій страховий стаж» – дані про кількість днів роботи, за які страхувальником було сплачено за особу страхові внески. Така інформація є достатньою для користувача та прийняття відповідних рішень.

Окремий розділ «Всі послуги» є загальним і містить важливі інформаційні підпункти: дані з реєстру застрахованих осіб. Надаються такі дані з РЗО: анкетні дані; адресні дані; дані паспорту; дані страхового свідоцтва; дані електронного пенсійного посвідчення; дані про перетин кордону зони АТО – для переселенців; дані про заробітну плату особи –

інформація надається по роках у розрізі страхувальників; дані про страховий стаж особи – надаються дані про кількість днів роботи, за які страхувальником було сплачено за особу страхові внески [6];

електронна пенсійна справа. Сервіс надається для всіх користувачів веб-порталу незалежно від форми авторизації. Надаються такі дані з електронної пенсійної справи: основні дані; адресні дані; довідка по зарплаті, що врахована при призначенні / перерахунку пенсії; довідка про стаж, врахований для визначення права на пенсію; довідка про стаж, врахований для розрахунку пенсії [6];

дані страхувальника з Єдиного реєстру страхувальників. Страхувальники – користувачі веб-порталу мають змогу отримати про себе відомості з Єдиного реєстру страхувальників ПФУ. Надаються такі дані: код за ЄДРПОУ, назва та категорія страхувальника; інформація щодо надходження коштів від страхувальника; узагальнена та деталізована інформація щодо заборгованості страхувальників щодо сплати страхового та єдиного внеску;

звітні відомості страхувальника. Страхувальники – користувачі веб-порталу мають змогу переглянути звітні відомості, подані до ПФУ, та стан їх обробки. При цьому по всіх звітних відомостях, доступних користувачу, надається список звітів з таким переліком атрибутів: звітний рік; звітний місяць; № звіту в ПФУ; дата звіту в ПФУ; актуальність звіту; тип звіту; код квитанції;

всі звернення до органів ПФУ. Користувач, який входить по логіну та паролю без ЕЦП, може переглядати лише свої запити на підготовку паперових документів та скарги. Також може переглянути всі свої звернення, подані до органів ПФУ;

запис на прийом. Процес запису на прийом включає: визначення дати та теми відвідування органу ПФУ; за даними графіку прийому громадян формується список годин прийому; вибір зручного часу для відвідування органу ПФУ, та «Записатися на прийом»; отримання талону щодо відвідування органу ПФУ – кнопка «Друк талону»;

заява на призначення пенсії. Користувачу, що зареєструвався на Порталі ПФУ за допомогою ЕЦП, надається можливість заповнити заяву на призначення пенсії, підписати її та надіслати до органу ПФУ [6]. За результатами опрацювання спеціалістами користувач отримує інформацію щодо стану обробки звернення та рішення щодо призначення пенсії за зверненням на веб-порталі;

заява на перерахунок пенсії. Користувачу, що зареєструвався на Порталі ПФУ за допомогою ЕЦП, надається можливість заповнити заяву на перерахунок пенсії, підписати її ЕЦП та надіслати до органу ПФУ. За результатами опрацювання даного звернення спеціалістами ПФУ користувач на веб-порталі отримує інформацію щодо стану обробки звернення та рішення щодо перерахунку пенсії за зверненням;

скарги. Опрацювання скарг та надання відповідей відбувається за стандартними правилами як і для паперових документів. В процесі опрацювання скарги можлива переписка з фахівцем Фонду з питань, що уточнюють скаргу [6];

запит на підготовку паперових документів. Для зручності користувачів Пенсійний фонд вводить послугу попереднього замовлення паперових документів. Засобами веб-порталу можна подати заяву-запит на підготовку паперових документів [6]: виписки з системи персоніфікованого обліку; виписки з пенсійної справи (для пенсіонерів); виписки про стан розрахунків з ПФУ (для страхувальників). Після опрацювання звернення надходить відповідь, в якій вказано, коли і де можна отримати вже підготовлені паперові документи. Далі необхідно прийти до ПФУ та отримати замовлені паперові документи;

запит на отримання електронних документів. Для зручності ПФУ вводить послугу надання електронних документів. Засобами веб-порталу можна подати звернення на такі електронні документи: довідка про доходи пенсіонера для субсидії; довідки про доходи пенсіонера; індивідуальні відомості про застраховану особу (довідка ОК-5); витяг з Реєстру застрахованих осіб [6]. Після обробки звернення отримуємо документ у вигляді pdf-довідки та електронний документ, підписаний ЕЦП ПФУ, який, згідно чинного законодавства, є аналогом паперового документу, підписаного відповідальною особою в органі ПФУ.

Крім перелічених серед електронних послуг можна назвати заяву на переведення з одного виду пенсії на інший; заяву на припинення виплати у зв'язку з виїздом за межі України; заява на внесення змін до пенсійної справи; замовлення індивідуальних відомостей про застраховану особу; повідомлення про необхідність легалізації трудових відносин [6]. Під кожним підпунктом наведений приклад заповнення.

Висновок. Потреба реформування послуг ПФУ стала очевидною особливо в плані організації електронного обслуговування. Електронний портал ПФУ та пропоновані послуги зменшать навантаження на працівника, а користувач зможе вирішити усі питання на сайті. Сайт представляє собою віртуальне спілкування з спеціалістами. Персонал який раніше займався питаннями, на які відповідь можна було дати одразу, а люди чекали у великих чергах, тепер може вирішувати більш складні питання, що дійсно потребує їхньої компетенції. Єдине, що на даний момент вирішити можна не одразу, це те, що на портал можуть заходити користувачі, які мають логін і пароль, для їх одержання всеодно потрібно звернутись до установи. На сьогодні залишається проблемою, те, що люди не вміють працювати віддалено, але це питання грамотності та зручності. Це можна сформулювати як суттєве зрушення у роботі ПФ, що крім спрощення процедури та самообслуговування користувача веде до відкритості та прозорості процедури соціального та пенсійного страхування. Стосовно інших питань, якими займається ПФУ, постає проблема перенавантаження та захист інформації, адже установа повинна бути як фундамент, непохитною та надійною, чого не можна сказати на даний момент.

Анотація. В статті освітлені документо-інформаційні особливості організації роботи Пенсійного фонду України з населенням в справі пенсійного забезпечення, страхування та інших форм співпраці. К важким функціям роботи установи належить дотримання гарантій соціального забезпечення населення в вікових та страхових випадках, що вимагає їх документального супроводження та підтвердження окремих фактів. Встановлено специфіку формування переліку послуг та організації співпраці з громадянами в умовах цифровізації та впровадження автоматизованих систем роботи з запитом різного характеру. Визначено необхідність розширення переліку надання послуг, переведення роботи з громадянами в електронний режим, встановлення співпраці ПФУ як важкого центрального органу виконавчої влади з усіма підприємствами, організаціями та установами в справі встановлення страхового випадку та ведення пенсійного справи.

Ключові слова: Пенсійний фонд України, електронний портал пенсійного фонду, пенсійна система, пенсійна реформа.

Abstract. The article highlights the documentary and informational features of the organization of the work of the Pension Fund of Ukraine with the population in the matter of pensions, insurance and other forms of cooperation. The important functions of the institution include the observance of guarantees of social security of the population in age and insurance cases, which requires their documentary support and confirmation of certain facts. The specifics of the formation of the list of services and the organization of cooperation with citizens in the conditions of digitalization and the introduction of automated systems for working with queries of various kinds have been established. The necessity of expanding the list of services, transfer of work with citizens to electronic mode, the establishment of cooperation PFC as an important central executive authority with all enterprises, organizations and institutions in establishing the insured event and managing the pension business.

Key words: The Pension Fund of Ukraine, the electronic portal of the pension fund, the pension system.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пенсійний фонд України. *Словник фінансово-правових термінів* / за заг. ред. Л. К. Воронової. К.: Алерта, 2011. 558 с.
2. Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно-правові засади діяльності органу). URL : <https://www.pfu.gov.ua/1391-diyalnist-pensijnogo-fondu-osnovni/>
3. Шумський В. М., Діхтерьова В. В. Формування Пенсійного фонду: реальність потенційних джерел. *Фінанси України*. 2001. № 7. С. 58–61.
4. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України» від 23 липня 2014 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Сучасна пенсійна система України. URL : <https://pensia.ua/ua/baza-znan/pensiyna-enciklopedia/item/699-suchasna-pensiina-systema-ukrainy>
6. Портал ПФУ. URL : <https://portal.pfu.gov.ua>
7. Бугас Н. В. Основні функції та завдання пенсійного забезпечення у фінансовій системі України. URL : file:///C:/Users/Admin/Desktop/efek_2013_5_37.pdf

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ Е-УРЯДУВАННЯ У ВІННИЦІ

С. В. Липова, Т. Л. Мазуркевич, Л. А. Ковальська

Анотація. У статті висвітлено питання впровадження е-урядування за прикладом країн зарубіжжя, враховуючи досвід реалізації електронного урядування в обласних центрах України. Розглянуто можливості інформаційно-комунікаційних технологій, які використовуються в повсякденному житті вінничан, муніципальному управлінні, житлово-комунальному господарстві, системах охорони здоров'я та освіти. Особливу увагу в системі електронного урядування на регіональному рівні приділяють впровадженню муніципальної картки. З'ясовано можливості муніципальної картки, як ідентифікатора мешканця обласного центру, визначено комплекс послуг для вирішення поточних питань громадянина.

Ключові слова: е-урядування, інформаційно-комунікаційні технології, муніципальна картка вінничанина.

Актуальність проблеми. Впродовж останніх років в системі управління та соціальних комунікацій набуває розвитку електронне урядування і його окремі функції. Електронне урядування це сучасний спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі *Internet*. Такий спосіб забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу, робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадян, юридичних осіб, неурядових організацій з органами влади та управління. На сьогодні це потреба часу, яке відповідає запитам громадян і дозволяє отримати адміністративні послуги в зручному форматі та в потрібний час. Складовою електронного урядування є інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання.

Е-урядування отримало розвиток в країнах зарубіжжя, серед яких лідерами в системі надання електронних послуг є Австралія, Франція, ОАЕ. В Україні електронне урядування впроваджується поетапно, перші успіхи відмічено в містах Харків, Вінниця, Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Київ, Луцьк, Ніжин, Суми та інші. На сьогодні потрібно врахувати всі отримані досягнення і результати впровадження системи урядування через інформаційно-комунікаційні технології, виробити перелік перспективних напрямів співпраці та надання послуг громадянам враховуючи їх потреби та рівень розвитку громадянського суспільства і господарства.

Аналіз основних досліджень та публікацій дозволяє зробити висновок про своєчасне теоретичне осмислення питань нових форм урядування та визначити основні напрями розвитку системи надання послуг. На сьогодні проблема електронного урядування перейшла в площину адміністрування взаємодії органів влади та громадян і вивчення інформаційно-комунікаційних технологій забезпечення такої співпраці. Аналізу комунікативної діяльності державного службовця, електронної держави і ефективності урядування присвячено праці Барікова А. А., Драгомирецької Н. М., Семчук І. В., Мазур В. Г. та інших [1–3]. Функціональні можливості електронного урядування та їх перспективи потребують вивчення у міждисциплінарній площині з акцентом на інформаційних системах управління, нових форм співпраці органів та суспільства.

Мета дослідження – простежити впровадження електронного урядування, функційні можливості картки вінничанина в системі місцевого електронного урядування і перспективи його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) все ширше використовуються в повсякденному житті вінничан, муніципальному управлінні, житлово-комунальному господарстві, системах охорони здоров'я та освіти. З кожним роком мешканці міста все більше віддають перевагу використанню ІКТ для направлення звернень до муніципалітету, ознайомлення з роботою органів влади, повідомлення про виявлення аварійних ситуацій та інших проблемних питань побуту [5].

Утвердилося бачення, що електронне урядування є таким способом організації державної влади, яке за допомогою локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. Завдання зі створення електронного урядування останніми роками ставлять перед собою різні країни світу. В Україні така необхідність усвідомлена і поступово вирішується шляхом впровадження системи електронного документообігу та надання окремих послуг громадянам.

Реформування системи публічного управління в Україні передбачає досягнення більшої ефективності, гнучкості, прозорості зв'язків держави з громадянами – споживачами послуг. У свідомості громадян поступово відбулася революція у поглядах на державу як надавача послуг. Електронний сервісний підхід презентує державу в якості організації зорієнтованої на надання послуг громадянам. В нових інформаційних умовах стратегічні функції державного управління залишаються у відомстві державного апарату, а функції обслуговування передаються до комерційних і комунальних структур [5].

У процесі реформування державного апарату відбулося усвідомлення непомірної вартості і громіздкості держави, надлишкової чисельності держапарату та зросла ефективність структур громадянського суспільства. Державний апарат зберігає ознаки раціональності, орієнтації на формалізовані процедури, прозорість, чіткість, підзвітність суспільству. Поступово в систему обігу увійшло нове визначення публічного управління – *належного врядування (good governance)*, головна ідея якого пов'язана з проблемою самоорганізації суспільства з метою гарантування рівності можливостей та соціальної, економічної справедливості для всіх громадян [1].

Виходячи з досвіду електронного урядування і процесу реорганізації системи надання послуг виділяють окремі етапи створення е-урядування.

Перший етап іменують як *електронне управління (e-управління) / e-Governance, «онлайнний уряд» («Government-on-line» (GOL))*. Управління здійснюється на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Реалізується можливість впровадження засобів обчислювальної техніки на робочі місця державних і муніципальних службовців; розвиток електронної інфраструктури державного і муніципального управління. В результаті відбувається автоматизація частини адміністративно-управлінської діяльності [6].

Наступний етап розвитку – *електронний уряд «Electronic Government» або «e-Government»*, в якому відбувається інформаційна взаємодія органів публічної влади і суспільства з використанням ІКТ. Приходить «мережевий» етап трансформації інформаційного суспільства, для якого властиве реформування органів та систем державного управління з метою підвищення їх ефективності та відповідальності, введення децентралізації та елементів ринкових відносин, покращення управління ресурсами. В результаті відбуваються зміни адміністративних (скорочення чисельності держапарату та внутрішніх нормативних документів; впровадження адміністративних регламентів та стандартів якості) та технологічних (застосування інформаційних технологій в забезпеченні державного управління) складових урядування [6].

Далі *електронне урядування «e-governing»*, суть якого полягає у взаємодії різних суб'єктів (громадян, бізнес структур і урядових установ) на місцевому, регіональному і глобальному рівнях. Тут можливе максимальне об'єднання двох компонентів «електронний уряд» та «електронна демократія», що призводить до вдосконалення взаємодії всього суспільства в процесах ухвалення державних рішень, державного регулювання і надання загальнозначущих урядових послуг [6].

Впровадження нових адміністративних функцій вимагає підвищення безпеки інфраструктури е-урядування (застосування електронних підписів і сертифікатів, смарт-карт; спеціальні веб-портали, які б дозволили громадянам переходити від однієї служби до іншої без необхідності знову посвідчувати свою особу). Пропоновані

інформацію і послуги доцільно тематично згрупувати за життєвими ситуаціями або за конкретними галузями і в такому вигляді надавати громадянам.

З позиції управління соціальними системами можна запропонувати визначення інформаційної системи «електронний уряд» як системи збору, впровадження, пошуку, обробки, збереження та надання на вимогу користувача згідно з визначеними критеріями інформаційних ресурсів, покликаної забезпечити надання державними органами всіх гілок влади численних послуг бізнесу та всім категоріям громадян, а також інформування громадян про роботу державних органів. Окрім загальнодержавного виділяється регіональний рівень електронного урядування, який особливо актуальним є сьогодні в умовах децентралізації та реформування системи місцевого самоврядування. Така організація роботи дозволить налагодити діалог між органами влади та громадянами, зробить її прозорою та допоможе уникнути проявів корупції на місцях.

Серед всього загалу позитивних нововведень на регіональному рівні, система електронного урядування передбачає впровадження муніципальної картки вінничанина, збільшення кількості *on-line* послуг для громадян, створення на сайті міської ради системи опитування з актуальних питань та інше. Реалізація такої програми дозволить оперативної, якісно та на європейському рівні надавати адміністративні і соціальні послуги вінничанам тощо. У цьому напрямі ще 13 січня 2011 року прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», що заклав основу для створення в Україні ефективної системи е-урядування та нових стандартів відкритості влади [6].

Регіональна програма інформатизації «Електронна Вінниччина» на 2016–2018 роки спрямована на запровадження технологій електронного урядування та електронної демократії в діяльність місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування Вінницької області, а також вирішення завдань переходу до орієнтованого на інтереси людей, відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися, поповнювати їх та обмінюватися ними, передбачає можливість для кожної людини повною мірою реалізовувати свій потенціал, сприяти суспільному розвитку, забезпечуючи при цьому підвищення якості життєдіяльності [4]. Програма визначає комплекс пріоритетних завдань з телекомунікаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування області для забезпечення інформаційних потреб громадян, суспільства та держави, сприяння соціально-економічному розвитку регіону шляхом запровадження сучасних та перспективних інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності регіону. Слід відзначити, що відповідні регіональні програми розвитку електронного урядування також були розроблені і затверджені у Одеській, Львівській, Київській та Волинській областях.

Особливу увагу в системі електронного урядування на регіональному рівні приділяють впровадженню муніципальної картки. Так, іменна багатофункціональна електронна пластикова муніципальна картка є матеріальним носієм персональних даних утримувача картки і підтримує додатки, пов'язані з наданням і обліком заходів соціальної підтримки та інших інформаційних сервісів і послуг. Зокрема, до функційних можливостей «Муніципальної картки Вінничанина» можна віднести такі сфери надання послуг: Ідентифікація користувача: доступ до соціально-адміністративних послуг. учнівський (студентський) квиток. медична картка пацієнта. Безготівкова оплата послуг (муніципальний транспорт, паркування, інше). Дисконтна соціальна картка. Туристичний додаток. Контроль доступу (установи, школи, ЗВО, інше) [5].

В межах реалізації програми муніципальної картки розроблено мету і основні завдання в системі надання адміністративних послуг, встановлено види, визначено можливості та функційне навантаження картки. У проектній документації вказано, що *метою впровадження проекту «Муніципальної картки» є:*

- утвердження міста Вінниці як передового міста в галузі електронного урядування;
- утвердження бренду «місто Вінниця» та належність до нього його мешканців;
- «Муніципальна картка» – підвищення статусності мешканців міста;

- задоволення потреб мешканців міста у гарантуванні надання пільг;
- розвиток інфраструктури надання муніципальних та комерційних послуг населенню в різних сферах;

- побудова орієнтованого на інтереси людей відкритого для всіх і спрямованого на розвиток інформаційного ресурсу міста [5].

Окремої уваги заслуговує розгляд можливостей картки, як ідентифікатора мешканця обласного центру, передбачення комплексу послуг для вирішення поточних питань громадянина. *Використання «Муніципальної картки» забезпечує можливість:*

- запровадження в торгово-сервісній мережі соціальної дисконтної програми для власників персоніфікованої «Муніципальної картки»;

- створення системи безготівкової електронної сплати за проїзд в муніципальному транспорті;

- забезпечення обліку проїзду в міському громадському транспорті;

- системний облік користувачів різних послуг;

- можливість здійснення чіткого планування надання послуг;

- інтеграція з різними інформаційними системами міста (медична картка, учнівський квиток тощо);

- підґрунтя для інших похідних проєктів з використанням електронної картки (паркування, ліфти, тощо);

- реалізація різних програм мотивації, лояльності та ін.

- «Муніципальна картка» може використовуватися на комерційній основі, наприклад, як перепустка до комерційних організацій, торговельних та розважальних закладів, для надання їй власнику різних видів пільг [5].

Виходячи з цього можна сказати, що «Муніципальна картка» – це багатофункціональний інструмент, який дозволяє персоніфікувати громадянина, як користувача різних видів соціальної підтримки, послуг та сервісів.

Окремо розроблено муніципальні картки різного виду, щоб уникнути громіздкості інформації, щоб точно визначити потребу послуг та державної підтримки, врахувати вікові та соціальні особливості користувача. Зокрема можна виділити такі *види «Муніципальної картки».*

Пільгова картка – для осіб, що користуються пільгами, з прив'язкою до бази даних отримання пільг та субсидій з можливістю використання як дисконтної картки, електронного проїзного, медичної картки, тощо:

- учнівська (для учнів загальноосвітніх шкіл, з можливістю використання в якості учнівського квитка, засобу доступу в шкільний заклад, облік харчування, тощо);

- студентська (для студентів закладів освіти III-IV рівня акредитації, з можливістю використання за домовленістю із закладом в якості студентського квитка, засобу доступу);

- пенсійна;

- соціальна.

Картка мешканця міста – персоніфікована або не персоніфікована видається за бажанням будь-якій особі (з різним набором функцій: е-квиток, ідентифікатор, паркувальна, тощо).

Туристична картка – може реалізовуватись як туристичний сувенір, але зі збереженням всіх функцій оплати проїзду та дисконтів в торгово-сервісній мережі, з нанесенням видатних пам'яток міста, та за бажанням зображення фото та персональних даних гостя (відвідувача, туриста) міста [5].

Наступним кроком впровадження муніципальної картки після видової ідентифікації є визначення за окремою особою функціональності картки, враховуючи всю персональну інформацію та відповідні потреби громадянина. Тому *функціональність карток* можна поділити на такі групи:

I. Картка ідентифікації наявності пільг: «Муніципальна картка» служить засобом підтвердження право на пільгу у громадському транспорті, медичних установах, комунальних підприємствах та інших організаціях. Зручність полягає в тому, що всі доступні пільги, ідентифікуються одним документом – муніципальною картокою;

- власникам «Муніципальної картки» надається можливість використовувати повний комплекс сервісів, пов'язаних з соціальним захистом.

II. Дисконтна картка: «Муніципальна картка» виступає засобом накопичення знижок і бонусів, тобто є дисконтною карткою власника. Нарахування бонусів і накопичення знижок здійснюється при використанні картки всередині дисконтної мережі. Скористатися знижками і бонусами можна в партнерських точках.

- власники «Муніципальних карток» автоматично стають учасниками міських програм лояльності.

III. Картка оплати проїзду («е-квиток»): «Муніципальна картка» є універсальним проїзним квитком, яка надає можливість оплачувати проїзд або підтверджувати право на діючі пільги у всіх видах громадського транспорту.

IV. Медична картка: Засіб доступу до медичної інформації про власника (група крові, резус-фактор, хронічні хвороби), що є дуже важливим фактором при наданні оперативної медичної допомоги.

V. Платіжна картка: З її допомогою можливо зручно і безпечно здійснювати безготівкові платежі за товари і послуги у всіх партнерських точках. Високий ступінь захисту запобігає несанкціонованому доступу до рахунку власника картки.

VI. Дуальна картка: В основі створення даної картки лежать два чіпи – *Mifare i HCMEP*. Функціональність *Mifare* полягає в обслуговуванні системи електронної оплати проїзду, а саме поповненням карток та валідацією коштів. *HCMEP* – дозволяє нараховувати соціальні виплати (пенсії, субсидії) на картку і використовувати їх за умови відсутності коштів на чіпові *Mifare* [4].

Персоналізована картка «Муніципальна картка вінничанина» у формі безконтактної смарткартки, яка містить персональні дані пасажирів (в тому числі нанесені на неї у графічному вигляді), і може використовуватися як носій електронного квитка та для інших послуг муніципалітету. Можлива візуальна інформація: назва категорії користувача для якої призначена картка, ПІБ особи, яка отримала картку, фото, номер картки, зона дії картки, QR-код, штрих-код, телефон центру підтримки, адреса Вебпорталу, інше.

В напрямі реалізації даного перспективного і прогресивного проекту, Вінницька міська рада ухвалила рішення «Про впровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду в міському електричному та автомобільному транспорті загального користування у м. Вінниці» наприкінці червня 2018 року. Підготовка до впровадження е-квитка почалась ще у 2014 році зі створення комунального підприємства Вінницякартсервіс, яке повністю адмініструє впровадження нової системи. Це рішення стосується лиш впровадження єдиної системи оплати проїзду в комунальному транспорті. Процес реформування та вдосконалення муніципального транспорту на сьогоднішній день триває [4].

Але багато можливостей муніципальної картки залишаються проектом з об'єктивних чи суб'єктивних причин. Реалізація всього комплексу запланованого передбачає узагальнення всіх персональних даних мешканців міста, створення новітніх баз даних персональної інформації, дотримання конституційних прав громадянина конфіденційності, встановлення системи захисту інформації та безпеки громадянина. Окремої уваги потребує матеріально-технічне оснащення (засоби зчитування інформації у транспорті чи громадських місцях), навчання персоналу та громадян-користувачів, оновлення засобів користування громадян та узагальнення пропонованої інформації.

Висновки. Розвиток громадянського суспільства залежить від сучасної системи електронного урядування та управлінських рішень, які відповідають європейським стандартам. Управлінські рішення повинні бути максимально прозорими і орієнтованими на задоволення потреб мешканців. Вони повинні бути прогресивними, орієнтованими на результат сьогодні та на майбутнє – вирішувати сьогоднішні проблеми із врахуванням наслідків ухвалених рішень для розвитку майбутнього покоління. Важливим чинником управлінської співпраці та адекватного урядування є орієнтація на успішні європейські стандарти якості життя, якісне надання послуг та розвиток систем життєзабезпечення. В цьому напрямі повноцінна реалізація проекту «Муніципальна Картка Вінничанина»

дозволить перейти на новий рівень електронного урядування. Впровадження подібних проектів в країнах Європи засвідчили успішність та зумовлюють консолідацію регіонального рівня до загальноєвропейських стандартів.

Анотація. В статті освещены вопросы внедрения е-управления по примеру стран зарубежья, учитывая опыт реализации электронного правительства в областных центрах Украины. Рассмотрены возможности информационно-коммуникационных технологий, которые используются в повседневной жизни винничан, муниципальном управлении, жилищно-коммунальном хозяйстве, системах здравоохранения и образования. Особое внимание в системе электронного управления на региональном уровне уделяют внедрению муниципальной карточки. Выяснено возможности муниципальной карточки, как идентификатора жителя областного центра, определен комплекс услуг для решения текущих вопросов гражданина.

Ключевые слова: е-управление, информационно-коммуникационные технологии, муниципальная карта винничанина.

Abstract. The article highlights the issues of e-government implementation following the example of foreign countries, taking into account the experience of implementing e-government in the regional centers of Ukraine. The possibilities of information and communication technologies, which are used in everyday life in Vinnitsa, municipal administration, housing and utilities, health care systems and education, are considered. Particular attention in the e-government at the regional level is given to the introduction of the municipal card. The possibilities of the municipal card, as an identifier for a resident of the regional center, have been clarified; a set of services has been defined for solving current issues of a citizen.

Key words: e-government, information and communication technology, municipal map of Vinnichanin.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барікова А. А. Електронна держава: нова ефективність урядування. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
2. Драгомирецька Н. М. Теоретичний аналіз комунікативної діяльності державного службовця. Одеса : Асторопринт, 2005. 280 с.
3. Семчук І. В., Мазур В. Г. Електронне управління в органах місцевої влади: стан і шляхи вдосконалення. *Теорія та практика державного управління: Зб. наук. пр.* 2013. Вип. 2. С. 106–112.
4. Програма інформатизації «Електронна Вінниччина» на 2016–2018 роки № 37 від 11.02.2016. URL : https://vinrada.gov.ua/perelik_dovgostrokovih_program.html
5. Програма розвитку електронного урядування на 2015-2017 роки. Від 23.01.2015 № 1989. URL : <http://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2015/%E2%84%961989%2023-01-2015%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
6. Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування URL : <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Pogrebnyak7.pdf>

УДК 025.45:316.77:004

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ БІБЛІОТЕКИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

М. В. Таєнчук, Г. Є. Ковальський

Анотація. У статті проаналізовано функцію соціальної комунікації бібліотек в умовах цифровізації інформаційного суспільства. Показано світовий та вітчизняний досвід створення електронних бібліотек з метою виходу на глобальний рівень. З'ясовано, що європейська модель з розподіленою бібліотечною системою є більш стійкою, надійною і захищеною. Натомість американська модель централізованої колекції дає можливість створення більш якісних метаданих, тут присутня більш суворі уніфікація і гармонізація форматів метаданих і самих електронних ресурсів. Висловлено завдання сучасних бібліотечних установ – створення електронних віртуальних бібліотек за принципом інформаційних шлюзів. Визначено соціально-комунікаційне призначення бібліотек в умовах цифрової економіки, місце бібліотечних установ в соціальній структурі громади.

Ключові слова: цифровізація, бібліотека, соціальна комунікація, цифрова бібліотека, інформаційно-бібліотечний простір.

Інформаційна доба генерує нові формати духовного розвитку людини оформлені у відповідні запити на конкретні види інформації. Цифровізація проявляється створенням нових сегментів соціальної взаємодії, розвитком інформаційних баз й ускладненням

зв'язків між їх складовими. В цих інформаційних потоках важливе місце займають консолідовані збірні різнопланової тематичності – бібліотечні заклади.

Соціально-комунікаційні тенденції в діяльності бібліотечних установ в умовах цифрової економіки стали виступали предметом вивчення вітчизняних і закордонних дослідників. Зокрема, В.Горовий, Л.Ковальська, Л.Костенко, К.Лобузін, О.Мар'їна, Н.Ревякіна, Я.Шрайберг, А.Чекмарьов та інші [1–17]. Метою статті є з'ясування особливостей і напрямів соціальної комунікації бібліотеки в епоху цифровізації.

Сучасні трансформації і зростання швидкості циркуляції інформації в соціумі, виробництво всезростаючих масивів нової інформації, необхідність оперативної обробки наявних інформаційних ресурсів зумовлюють застосування задля задоволення суспільних потреб електронних технологій. Накопичена століттями у бібліотечних масивах важлива інформація, яка через технологічне відставання установ слабо залучена у суспільні процеси, програє новим формам зберігання і поширення даних. Це применшує значення бібліотечних фондів й соціальну ефективність використання інформації.

Активізація процесу переходу бібліотечних установ до нових технологій, організаційних рішень, обумовлена зростаючими суспільними запитами. В першу чергу це стрімке збільшення суспільного попиту на інформацію задля процесу суспільного розвитку. Зміна системи соціальних функцій бібліотечних установ не змінює магістральний напрям – надання затребуваної інформації і визначає нові інноваційні методи поширення інформації в суспільстві. Такий підхід дозволить створити статус бібліотеки, як рівноправного соціального інституту суспільства з просвітницькими й освітніми функціями, що є нагальною потребою в процесі переходу від традиційного до формату інформаційного суспільства [2, с. 219].

Традиційно бібліотека виконує функції інформаційного хабу, куди стікаються всі інформаційні потоки в суспільстві для їх подальшого перерозподілу відповідно до потреб користувачів. Урізноманітнення соціальних структур і їх підсистем потребує підвищення якості надання бібліотечних інформаційних послуг, забезпечення комплексного, багатоаспектного підходу до вирішення інформаційних задач, які стоять перед українським суспільством в умовах трансформації. І тут набирають ваги електронні новітні технології безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів, а бібліотеки виконують роль інформаційного супроводу цих зв'язків [2, с. 222].

Протягом століть бібліотеки виконують функцію комунікаційної навігації у безкрайньому масиві інформації. Особливо це видно сьогодні, коли незалежно від принципу власності інформації бібліотека відходить від моделі «володіння інформацією» і формує новий формат свідомості «доступ до інформації». Знаходячись у безмежних масивах інформації бібліотека отримує ресурсно-оцінюючу і ресурсно-орієнтуючу функцію, які поступово трансформуються в інформаційно-аналітичному напрямі за принципом «інформація – на базі інформації» [5].

Активізація бізнесових процесів в інформаційній сфері вимагає від бібліотечних установ створення і подальше впровадження новітніх бізнес рішень для надання користувачеві затребуваних часом послуг, розширення спектру послуг роботи з книжковими фондами, раритетними виданнями і історичними документами, які знаходяться на зберіганні в цих установах, створювати моделі державно-приватного партнерства [10, с. 205]. Цей продуктивний шлях дозволить кожній бібліотечній установі знайти власні практичні форми взаємодії з користувачем незалежно від адміністративного рівня і територіальної віддаленості бібліотеки.

В історії цифрового інформаційно-бібліотечного простору існує низка прикладів. Сучасний рівень розвитку технологій електронних бібліотек забезпечує досить широку варіативність їх практичних реалізацій. Проект Бібліотеки Конгресу США World Digital Library спрямований на надання через мережу *Internet* важливих першоджерел культур всього світу, включаючи рукописи, карти, рідкісні книги, музичні партитури, музику, фільми, гравюри, фотографії, архітектурні креслення та інші матеріали (WDL). Головною метою діяльності *WDL* є розвиток міжнародного та міжкультурного розуміння,

забезпечення інформацією сфери освіти, розвиток контенту на різних мовах світу. Доступ до ресурсів *WDL* надається безкоштовно. Забезпечується багатомовний інтерфейс доступу. Основними принципами взятими на озброєння при створенні *WDL*, були: якісний бібліографічний опис для всіх цифрових об'єктів, переклад описів на мови країн-учасниць проекту, високоякісні зображення, формування ключових слів до цифрових об'єктів за єдиною методикою, контроль якості інформаційних послуг [16].

Полярний підхід було прийнято при створенні The European Library. Цей проект є своєрідним консорціумом національних бібліотек Європи, в якому беруть участь 48 бібліотечних установ (TEL). Ця система передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання цифрових об'єктів. Система розрахована не тільки на збір інформації щодо електронних ресурсів. У центральному індексі системи збирається інформація про всі бібліографічні записи, що зберігаються в електронних каталогах національних бібліотек. Якщо в записі є посилання на цифровий об'єкт, то така інформація також передається [14].

Процес інтеграції України до The European Library розпочався в 2008 р., коли Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського стала учасником проекту FUMAGABA, фінансованого Швейцарським агентством з питань розвитку та співробітництва (NBU). Інформаційні ресурси України представлені в TEL двома колекціями НБУ імені В. І. Вернадського «Реферативна база даних української наукової літератури» та «Повнотекстова база даних української наукової літератури» [6].

Подібний європейський проект цифрової бібліотеки European digital library network на час відкриття у 2008 р. нараховувала два мільйони оцифрованих об'єктів серед яких картини, книги, фільми, архіви та фотоматеріали (ED). Вже під назвою Europeana бібліотека надає доступ до різних типів контенту з різних типів установ спадщини. Цифрові об'єкти, які користувачі можуть знайти в Europeana не зберігаються на її сервері, а розміщуються на мережевих серверах. Europeana збирає контекстну інформацію і метадані – про деталі, у тому числі зображення, але невеликої роздільної здатності. Користувачі можуть знайти цю контекстну інформацію, за якою вони переходять на вихідний сайт, де зберігається повна версія контенту [15].

Різні типи організацій культурної спадщини суспільства – бібліотеки, музеї, архіви та аудіовізуальні колекції, каталоги їх змісту зроблені за різними технологіями і стандартами. Для комфортного пошуку інформації логічно формалізувати їх відповідно до загального стандарту – Europeana Semantic Elements. Цей стандарт метаданих на сьогодні займає найменший спільний знаменник підходу до інтеграції різних видів цифрового контенту. Нині Europeana приймає метадані цифрових об'єктів при їх оцифровці і збереженні організацією-власником інформації [15].

Головним завданням для сучасної бібліотеки є інформаційне забезпечення життєдіяльності суспільства в цілому і кожного читача окремо. Реалізація таких змін у бібліотечному просторі вимагає напрацювання адекватних моделей діяльності подібних установ відповідно до вимог науково-технічного прогресу і задоволення інформаційних потреб українського суспільства. Сучасне бібліотечне обслуговування все більше перебудовує діяльність в сервісну модель обслуговування. Складність таких дій полягає в необхідності існування паралельних методологічних парадигм – традиційна (паперова) і новітня (цифрова). Різні соціальні групи суспільства вимагають задоволення своїх потреб методами традиційної бібліотечної роботи і нестандартними з індивідуальним підходом до кожного користувача та його запитів [9]. Під інноваційною сервісною моделлю у бібліотечній справі слід розуміти спеціально організоване додаткове обслуговування, надання індивідуалізованих послуг споживачам інформації. Сервісна практика чітко орієнтована на потреби певних груп користувачів.

До інновацій відносять вибір пріоритетних напрямів діяльності характерних для запитів соціальної структури громади. Такою є партнерська модель діяльності бібліотек, яка передбачає встановлення діалогового контакту між установою та користувачем, інформаційне забезпечення індивідуальних запитів. Набір Web-технологій дозволяє

будувати партнерські відносини від проведення приватного діалогу або організації колективної дискусії, налагодження контактів і залучення до обговорення нагальних питань, вирішення пошукових проблем, до оцінки результатів діяльності бібліотечної установи, удосконалення інформаційно-аналітичного продукту, отримання консультацій і рекомендацій [5, с. 19]. Однією з головних цілей додаткової індивідуалізації сервісної діяльності бібліотеки є забезпечення дружнього, комфортного комунікаційного середовища в умовах глобалізації та цифровізації суспільних процесів. Цього можна найбільш ефективно досягнути завдяки поєднанню доступних інтелектуальних і матеріально-технічних ресурсів, а також внаслідок особливого відношення до власної справи працівників бібліотечної сфери і налаштованості на позитивні результати роботи.

Нині в бібліотечній сфері спостерігаються поєднання усталеної практики з можливостями нових інформаційних і комунікаційних технологій, традиційне бібліотечне обслуговування збагачується наданням користувачам електронних продуктів і послуг за допомогою телекомунікаційних засобів. Епохальний перехід до нових форм соціального буття зумовлює збільшення інформаційної та соціокультурної ролі бібліотеки в сучасних соціокомунікаційних процесах українського суспільства. Розмаїття інновацій, що стрімко входять у бібліотечне життя, вражає. Всі вони засновані на інформаційних технологіях і мають різні соціальні та технологічні обґрунтування – організаційні, сервісні, продуктні, технічні, бізнесові тощо.

Головною метою бібліотечних інновацій є підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної діяльності для максимально повного задоволення інформаційних, освітніх і культурних запитів користувачів. Нині бібліотечна діяльність розвивається за інноваційними напрямками з використанням різноманітних креативних форм роботи з користувачем, в тому числі і соціальних медіа. З'явилися такі нові форми соціальної комунікації, як бібліофреш, айс-стопер, літературний пінг-понг, бібліоквест, флешмоб, буккросинг, буктрейлер, бібліобус та інші форми роботи бібліотеки. Тут виділяється технологія, яка змінює традиційну модель соціальної комунікації «один до одного» на нову – «багато для багатьох» [5, с. 20].

Бібліотеки створюють комунікацію з користувачем за допомогою інформаційного інструментарію: сайтів, репозитаріїв, зведених електронних каталогів та інших ресурсів, надають послуги віртуальної довідкової служби, організують доступ до зовнішніх електронних ресурсів, пропонують послуги замовлення літератури через мережу Internet та багато іншого. Впровадження нових інформаційних технологій в бібліотечну діяльність дозволяє автоматизувати такі сфери користування бібліотечною інформацією. Цифрова модель бібліотеки допускає віддалених користувачів до бібліотечних послуг на рівні з читачами, які працюють з інформацією безпосередньо в стінах бібліотеки [9].

Засновані на принципах відкритості і доступності інформації бібліотечні системи впроваджують електронний каталог. Це дає можливість налагодження зворотного зв'язку і оперативного ознайомлення з думкою користувачів, врахування висловлених ідей, побажань, це важлива нагода для бібліотек залучити нову аудиторію на власний сайт. За допомогою сайту здійснюється звернення до основних ресурсів: електронного каталогу, електронної бібліотеки, віртуальних виставок тощо. Сайт є необхідним компонентом бібліотеки, який забезпечує зв'язок між різноманітними інформаційними ресурсами бібліотеки і ресурсів за межами її структури. Однією з найпоширеніших і вже традиційних наочних форм популяризації книги і читання на сайтах бібліотек є віртуальні виставки для інформування користувачів про нові надходження до фондів. Бібліотеки активно впроваджують інформаційно-комунікаційні технології та виконують почесну місію ініціаторів та організаторів інституційних репозитаріїв, пропагуючи переваги відкритого доступу до наукової інформації та знань [6].

Соціальні мережі дозволяють оперативно повідомляти останні новини про важливі події, анонсувати оголошення про черговий захід, викладати медіа-інформацію про життя та функціонування закладу, обмінюватися думками і проводити опитування. Використання

Web-сервісів в обслуговуванні читачів передбачає можливості самостійної електронної реєстрації, оформлення запиту і видачі запитуваної інформації, обслуговування у вигляді відеоконференції. Чат-консультації і месенджери є новою формою віртуального обслуговування віддаленого користувача в режимі онлайн. Використання RFID-систем дає можливість читачеві самостійно знайти шукану книгу, оформити її на електронному читацькому квитку для винесення за допомогою зручного терміналу самообслуговування, самостійно здати прочитану книгу до бібліотеки [11].

Долучаючись до віртуальної бібліотечної спільноти, користувачі є активними учасниками спільної діяльності, стаючи партнерами, співавторами, редакторами, рецензентами – споживачами і виробниками інформації одночасно. На сьогодні новітні механізми соціальної комунікації виражають життєву необхідність їх існування як суспільних інформаційно-аналітичних установ. Головним принципом існування новітніх бібліотек є налагодження сталих комунікаційних зв'язків з усіма учасниками інформаційного суспільства задля формування еталонних суспільних змістів. Для ефективного впливу бібліотек на інформаційне поле суспільства в умовах цифрових технологій перед бібліотечним співтовариством постає завдання навчитися використовувати наявні соціальні технології та виробити нові форми комунікації, які слугували б покращенню взаємодії з суспільством і окремим користувачем зокрема, та орієнтації соціуму на якісний інформаційно-аналітичний продукт бібліотек [10].

Підсумовуючи розгляд проблеми дослідження варто відзначити, що сучасні бібліотечні установи повинні отримати статус установи з властивостями цифрового інформаційно-аналітичного центру, відійти від традиційного уособлення сховища книг. Особливого значення тут набуває наукова галузь соціальної комунікації, значна роль відводиться інформації про інформацію, що додає роль бібліотекаря-науковця в еволюційному розвитку інформаційної сфери суспільства. Об'єднання електронних бібліотек світу в глобальну інтегровану корпоративну систему сприяє оптимізації витрат, підвищує ефективність організації комунікаційних процесів. Завдяки інтерактивності цифрового простору з'являються широкі можливості для реалізації інноваційних моделей функціонування бібліотечної установи, почуття єдності з інформаційним співтовариством, бажання зробити свій внесок у розвиток бібліотечної спільноти. Інноваційна парадигма передбачає електронну, сервісну, партнерську моделі бібліотечної роботи. Новітні соціальні технології демонструють інтереси аудиторії, а руйнування традиційних механізмів передачі інформації підвищує динамічність використання електронного контенту, створеного в результаті партнерської діалогової взаємодії.

Аннотація. В статті проаналізована соціальна комунікація бібліотек в умовах цифровізації інформаційної сфери. Показан мировий і отечественний досвід створення електронних бібліотек з метою виходу на глобальний рівень. Європейська модель з розподіленою бібліотечною системою являється більш стійкою, надійною і захищеною. Американська модель централізованої колекції дає можливість створення більш якісних метаданих, більш строгої уніфікації і гармонізації форматів метаданих і самих електронних ресурсів. Виявлена задача сучасних бібліотечних установ – створення електронних віртуальних бібліотек за принципом інформаційних шлюзів. Визначена соціально-комунікаційна функція бібліотек в умовах цифрової економіки, місце бібліотечних установ в соціальній структурі суспільства.

Ключевые слова. цифровізація, бібліотека, соціальна комунікація, цифрова бібліотека, інформаційно-бібліотечне просторство.

Abstract. The article analyzes the social communication of libraries in the conditions of digitalization of the information sphere. The world and domestic experience of creating electronic libraries, their access to the global level is shown. The European model with a distributed library system is more stable, reliable and secure. The American model of a centralized collection enables the creation of better metadata, more stringent unification and harmonization of metadata formats and electronic resources themselves. The task of modern libraries is found – creation of electronic virtual libraries on the principle of information gateways. The social and communicative function of libraries in the conditions of digital economy, the place of library institutions in the social structure of the community is determined.

Key words: digitalization, library, social communication, digital library, information and library space.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брофи П. Оценка деятельности библиотек: принципы и методы / пер. с англ. А. И. Земскова. М. : Омега-Л, 2009. 357 с.
2. Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку. Бібліотечна планета. 2006. № 3. С. 27–30.
3. Костенко Л. И., Чекмарев А. А. Электронная научная библиотека НБУ имени В. И. Вернадского. Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2000. Вып. 1. С. 147–153.
4. Лобузін К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / відп. ред. О.С. Онищенко; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. К., 2012. 252 с.
5. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19–21.
6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL : www.nbuv.gov.ua/ (дата звернення: 01.03.2019).
7. Негуляев Е. А., Охезина Е. А. Открытые электронные архивы и их место в системе информационных коммуникаций. Корпоративные библиотечные системы. Труды IV науч.-практ. конф. СПб. : АРБИКОН, 2006. С. 46–50.
8. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січ.1995 р. № 32/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 7. Ст. 45.
9. Ревякина Н. С. Традиционные и инновационные виды библиотечного сервиса. *Kant*. 2015. № 4 (17). С. 69–73.
10. Сойчук Р. Л. Інформаційно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні*. 2016. № 4. С. 220–230.
11. Соціальні медіа для бібліотек: середовище, ресурс, сервіс. Матеріали круглого столу. Харків, 31 жовт. 2017 р. / редкол.: І. В. Киричок, Т. Б. Павленко, Н. Д. Гаєва; ХНМУ. Харків, 2017. 100 с.
12. Шрайберг Я. Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. Ежегодный доклад. URL : www.gputb.ru/win/ntb/ntb2002/1/f0103.htm (дата обращения: 01.03.2019).
13. Kovalska L. Information technologies as the newest social paradigm of the life of youth. *International journal of new economics and social sciences*. Warsaw, 2018. Vol. 7, No. 1. P. 335–347.
14. The European Library (TEL). Netherlands. URL : www.search.theeuropeanlibrary.org/portal/ru/index.html (Last accessed: 01.03.2019).
15. European digital library network (EDLnet, Europeana). Netherlands. URL : www.europeana.eu/portal/en (Last accessed: 01.03.2019).
16. World Digital Library (WDL). Paris. URL: www.wdl.org/ru (Last accessed: 01.03.2019).

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 314.15-053.81(477.44)

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ МОЛОДІ МІСТА ВІННИЦЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

А. І. Бабій, Г. В. Середа

Анотація. Роботу присвячено аналізу особливостей, причин та проблем міграції молоді міста Вінниці. В рамках дослідження автором було проведено моніторинг існуючої ситуації із зайнятості молоді, розрахунок фінансових втрат держави, регіону та громадян через неокупність інвестицій останніх в освіту, і, на цій основі, було запропоновано шляхи протидії відтоку молоді з м. Вінниця. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання: дедукція, індукція, аналіз та синтез, узагальнення, та спеціальні методи дослідження: історична ретроспектива, економіко-статистичні та математичні методи діагностики стану ринку праці, соціологічне опитування.

Ключові слова: міграція, причини еміграції, ринок праці, STEM-освіта, дуальна освіта.

XXI сторіччя характеризується стрімким науково-технічним прогресом, сьогодні кількість інновацій та винаходів в десятки разів перевищує здобутки минулих століть. Провідні розвинені країни світу на перше місце ставлять людський капітал, змагаючись між собою за найсвітліші уми та унікальні таланти сьогодення і саме тому вони займають лідируючі позиції. Україна та Вінницька область, зокрема, завжди були багаті на інтелектуальний капітал, в усі роки українці славилися своїми геніями та їхніми винаходами. На жаль, наша держава не підтримує розвиток та збереження своїх людських ресурсів достатньою мірою і вже багато років поспіль є потужним донором робочої сили та інтелектуальних ресурсів. Особливо це явище розповсюджене у регіонах Західної та Центральної України, де немає потужних виробництв та заводів. Вінниця не є виключенням – левова частка населення міста незадоволені своїм життям і шукають кращого деінде, що є гострою проблемою міста. Ми втрачаємо не лише інтелектуальний потенціал, але й колосальні суми неокупних інвестицій в освіту кожної дитини. Саме тому нагальної уваги потребує підтримка молодих людей та сприяння їхньому розвитку в межах власної країни, та міст, зокрема.

Аналіз тематики проведено багатьма науковцями, зокрема Н. І. Карпачовою, О. І. Трохимцем, О. М. Балакіревою, О. В. Вальковоною, С. О. Западнюком, Л. В. Шаульською, М. О. Кримоною. Свою увагу вони приділяють соціально-економічним чинникам, що впливають на міграційний процес молоді частини населення України.

Мета статті полягає в аналізі особливостей, причин та проблем міграції молоді міста Вінниці, моніторингу існуючої ситуації із зайнятості молоді і, на цій основі, розробці пропозицій щодо її утримання в регіоні для збереження трудового потенціалу міста.

Новизна дослідження полягає у визначенні чинників утримання молодого покоління в невеликому обласному місті на основі емпіричного соціологічного дослідження міграційних намірів молоді, розрахунку фінансових втрат держави, регіону та громадян через неокупність інвестицій останніх в освіту, а також у розробці напрямів налагодження взаємодії «роботодавець – державні органи – заклади освіти», пропозицій щодо покращення прибивливості міста Вінниця для молоді як місця постійного проживання.

У загальному розумінні, міграція – це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію. Звідси мігрант – особа, яка здійснює міграцію. Основними закономірностями розвитку зовнішніх трудових міграцій в Україні на сучасному етапі є:

- формування в структурі робочої сили України численного контингенту осіб, для яких трудова міграція є основним видом зайнятості;
- підвищений ступінь участі в зовнішніх трудових міграціях, притаманний чоловікам (а серед жінок – тим, які мають дітей), особливо молодим, з середнім освітнім рівнем;
- трудова міграція, як правило, є альтернативою можливому постійному виїзду, а не підготовкою до нього, але зі збільшенням тривалості та частоти поїздок вірогідність повернення мігранта знижується;
- намагання з боку мігрантів максимізувати дохід від продажу своєї робочої сили за кордоном при мінімізації витрат, наслідком чого є свідоме погодження на несприятливі умови праці і перебування [1].

Більшу частину мігрантів складає молодь, яка виїжджаючи за кордон або до інших регіонів у пошуках тимчасового заробітку, має більше шансів та причин й можливостей залишитись на постійне місце проживання. Тобто, так би мовити, складає групу ризику, яка не повертається на батьківщину. Отже, вилучає назавжди себе, як працівника та своїх майбутніх дітей, як осіб, що оновлюють трудові ресурси.

З метою виявлення засобів щодо утримання молоді на ринку праці Вінниці автором було проведено аналіз, який ґрунтується на самостійно проведеному соціологічному опитуванні. Об'єктом дослідження стала молода людина у віці від 14 до 29 років, яка проживає у місті Вінниця, її стан зайнятості – студент та (або) працюючий. Загальна чисельність генеральної сукупності складає 74360 осіб (станом на 1 січня 2018 року) [2], вибірка – 100 осіб, довірчий інтервал – 10% при довірчій ймовірності у розмірі 95% (для розрахунку вибіркової сукупності використано онлайн калькулятор [3]).

Проаналізуємо вибірку за віковим розподілом: найбільша частка – молодь у віці 14–20 років – 63%, у віці 21–25 років – 32%, у віці 26–29 – 5% опитаних.

Вагомим аспектом аналізу Вінниці як місця проживання є оцінка її інфраструктури. Відтак, за даними опитування можна зробити висновок, що найбільшою мірою молодь не влаштовує розвиток програм підтримки підприємництва (єдиний напрямок, з якого більша кількість незадоволених осіб – 46). Здебільшого, за результатами опитування, задовільними сферами є наступні: культурна, парки та сквери, освітня, соціальна, інформаційна, транспортна та банківська система.

Визначимо рівень комфортності міста Вінниця для різних категорій населення за суб'єктивною думкою респондентів – за допомогою середньої арифметичної зваженої обчислимо середні оцінки комфортності Вінниці для різних категорій населення:

$$\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}, \quad (1)$$

для молоді – 3,51;

для сімей з дітьми – 3,95;

для працездатного населення – 3,43;

для пенсіонерів – 3,68;

для осіб з обмеженими фізичними властивостями – 3,14.

Наступним кроком після аналізу Вінниці як місця проживання є безпосереднє дослідження причин еміграції молоді. Тут необхідно насамперед визначити, скільки молодих людей планує уїхати з міста. Відтак, в найближчі роки 62% населення Вінниці планують поїхати з міста, а 59% з них не планують повертатися назад. Це є досить негативною тенденцією, яка потребує негайних заходів щодо скорочення числа бажаючих покинути рідну країну та рідне місто. Варто зазначити, що, попри те, що більшість людей приваблює Вінниця як місто, вони все ж роблять вибір в сторону еміграції. Тут стоїть задача перед органами міського самоврядування щодо пропагандистської роботи серед населення, яка була б спрямована на стимулювання розвитку особистості в межах власного міста (сюди також входить і підтримка молоді).

На цьому етапі важливо визначити мету, з якою населення емігрує:

- працевлаштування за робітничою професією – 24,2%;

- працевлаштування за набутою спеціальністю – 24,2 %;
- працевлаштування на робочому місці, що не потребує кваліфікації – 22,6 %;
- навчання (отримання вищого ступеня освіти) – 14,5 %;
- стажування – 8,1 %;
- участь у програмах студентської мобільності – 4,8 %;
- туризм – 1,6 %.

Проведемо аналіз найвагоміших аспектів для населення при виборі місця працевлаштування закордоном, тоді на основі цих даних ми зможемо визначити, чого саме не вистачає молоді у нашому місті (Рис. 1).

Рисунок 1. Найважливіші аспекти для молоді при виборі місця працевлаштування закордоном, де 1 – головний чинник, а 5 – найменш вагомий (складено автором за результатами опитування)

За даними, наведеними вище, видно, що 39 % опитаних визначили заробітну плату найвагомішим чинником при виборі місця працевлаштування, наступним чинником по важливості стали фізичні умови праці та гарантії безпеки. Це також свідчить про низькій рівень життя населення – звернемось до піраміди Маслоу: молоді не вистачає часу подумати про верхні сходинки: самореалізація, визнання, сім'я, оскільки населення зайняте задоволенням фізіологічних потреб та турботою про свою безпеку.

Також був проведений аналіз щодо виявлення думки молоді на рахунок причин відтоку людського капіталу з Вінниці, відповідно до якого проведемо загальне ранжування (за допомогою розрахунку середньої арифметичної зваженої) оцінок молоддю причин еміграції (за 7-бальною шкалою, де 1 – найвагоміший чинник):

- Обмежені можливості працевлаштування – 2,74;
- Низькооплачувана робота – 2,62;
- Відсутність підходящих ВНЗ – 4,06;
- Відсутність широкого спектру можливостей (як для малого міста) – 3,71;
- Наближеність до Києва як до центру широких можливостей – 4,89;
- Недоступне житло – 4,5;
- Вінниця – мале місто – 5,48.

Якщо узагальнити – найбільше молодь не задоволена можливостями працевлаштування та рівнем оплати праці, тож проведемо аналіз стану ринку праці Вінниці (станом на грудень 2018 року) за даними офіційної статистики:

- Чисельність зареєстрованих безробітних – 20849 осіб;
- Чисельність зайнятих – 632500 осіб;
- Навантаження на одну вакансію – 24 особи [4].

Проаналізуємо данні неофіційної статистики ринку праці м. Вінниця за аналітикою сайту роботи work.ua: липень – 39,2, серпень – 39,4, вересень – 38,1 жовтень – 43,5, листопад – 48,8, грудень – 54 [5]. Дані свідчать про високий (понад норму) рівень навантаження на 1 вакансію, що характеризується відсутністю можливостей працевлаштування.

Отож, ринок праці характеризується незаповненістю вакансій, і причиною цього, на нашу думку, здебільшого є високий розрив по бажаній та пропонованій заробітній платі (табл. 1).

Таблиця 1 – Зміна середньої заробітної плати у Вінниці за липень–серпень 2018р., грн [5]

Місяць	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень
По вакансіям	8526	8975	9115	9364	9716	10160
По резюме	12114	13479	13370	12999	14848	14308

На основі даних таблиці здійснимо розрахунок дисбалансу по бажаній та пропонованій заробітній:

$$\frac{\left(\frac{12114}{8526} + \frac{13479}{8975} + \frac{13370}{9115} + \frac{12999}{9364} + \frac{14848}{9716} + \frac{14308}{10160}\right)}{6} = \frac{8,71}{6} = 1,45 \quad (2)$$

Отже, зарплатні очікування працівників в 1,45 рази перевищують рівень оплати праці, що пропонують роботодавці за вакансіями. Для порівняння, цей показник у Києві склав 1,17, у Харкові – 1,27, у Хмельницькому – 1,32, а у Тернополі – 1,38 [5].

Також доцільним буде розглянути співвідношення попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці Вінниці, на основі чого робимо висновок про невідповідність структури попиту та пропозиції робочої сили. Відтак, найбільше вакансій за напрямками: «Продажі» – 17 %, «Торгівля» – 14%, та «Виробництво» – 11 %. Щодо резюме, то спостерігається наступна структура: «Торгівля» – 18 %, «Адміністративний персонал» – 15 %, та «Виробництво» – 11% [5]. Головною причиною даної ситуації можна визначити невідповідність потреб ринку праці до структури освіти, що зумовлено відсутністю налагодженого механізму взаємодії між роботодавцями, владою та закладами освіти.

Вагомою проблемою вищої освіти є неокупність інвестицій суспільства в освіту молоді за умови виїзду останніх за кордон. Тобто, держава вкладає кошти в підготовку майбутніх кадрів, які після навчання залишають територію власної країни і збагачують іншу. Задля розрахунку приблизного розміру суми втрат нашої держави було використано дві формули:

1. Першим кроком розраховуються витрати на підготовку (навчання) одного українського школяра (видатки на дошкільну, початкову та середню освіту, які діляться на кількість школярів); отримана сума помножається на чисельність української молоді, що здобуває вищу освіту за кордоном (за мінусом 6 % тих студентів, котрі планують повернутися додому після навчання (згідно дослідження аналітичного центру CEDOS)). Таким чином отримуємо суму некупних інвестицій в навчання школярів – 13136,9 млн.грн.

2. Розраховуємо втрати від інвестицій в навчання молоді, що емігрує з країни після закінчення закладів вищої освіти, задля чого перемножаємо середні витрати на 1 студента і кількість молоді, що планує уїхати. Отримуємо наступну суму – 11 103, 5 млн грн.

$$\frac{\text{Витрати на дошкільн., почат. та середню освіту}}{\text{Кількість школярів}} \times (\text{чис. укр. молоді, що навчається закордоном} - 6\% \text{ тих, хто планує повернутися}) = \frac{80623,01 \text{ млн.грн.}}{3846000 \text{ учнів}} \times (66668 \text{ ос.} - 66668 \times 0,06) = 20962,8 \times 62668 = 13136,9 \text{ (млн грн)} \quad (3)$$

$$\text{Середні витрати на 1 студ.} \times (\text{відсоток студ., що планують в подальшому уїхати} \times \text{чис. студентів} = 19993,8 \times (0,35 \times 1586700) = 19993,8 \times 555345 = 11103,5 \text{ (млн грн)} \quad (4)$$

Джерела для розрахунків: [6], [7], [8] та соціологічне дослідження автора, дані взято за 2016–2017 н.р.

Втрати нашої держави є колосальними, сюди також можна врахувати і вивезення капіталу (вартість навчання закордоном), втрату інтелектуальних ресурсів, що у майбутньому могли збільшувати український ВВП.

Аналізуючи статистику освіти молоді, спостерігаємо ситуацію зменшення кількості тих, хто навчається зі збільшенням освітньо-кваліфікаційного рівня:

– базова середня освіта – 94 % (до вікової групи 14 років – 14789 осіб);

- повна середня освіта – 52,5 % (до вікової групи 16 років – 14480 ос.);
- професійно-технічна освіта – 45,4 % (до вікової групи 18 років – 15213 ос.);
- базова вища освіта – 32,3 % (до вікової групи 20 років – 16890 ос.);
- повна вища освіта – 6,9 % (до вікової групи 22 роки – 18096 осіб) [4].

Для того, щоб найбільш чітко визначити чинники, які сприятимуть утриманню молоді у м. Вінниця, варто звернути увагу на пропозиції самих респондентів. Вирішальним фактором для більшості опитаних є заробітна плата, проте, як показує більшість досліджень – матеріальна мотивація триває протягом 3-ьох місяців, а надалі вирішальним фактором виступає нематеріальна (до якої можемо віднести: умови життя, інфраструктуру, задоволеність якістю соціальних послуг тощо). Також, слід враховувати, що не завжди є можливість підвищувати оплату праці.

За результатами дослідження автором узагальнено наступну систему рекомендацій:

1. Фундаментом вирішення проблеми є система освіти, адже, вже змалку необхідно готувати конкурентоспроможних фахівців, які зможуть реалізуватися на ринку праці:

- покращення якості освіти: впровадження STEM як тренду сучасного світу;
- розгляд таких напрямків як дуальна освіта, регіональне замовлення;
- агітація важливості освіти, оскільки рівень освіченості, який формує професіоналізм у населення, є важливою передумовою подальшої продуктивної зайнятості (60,5 % молоді Вінниці залучені до освіти);
- забезпечення гідних умов проживання для студентів – реконструкція гуртожитків, побудова нових;
- після закінчення ВНЗ допомога у працевлаштуванні (13,1 % населення безробітні з причини «Не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів»).

– налагодження взаємозв'язку «Роботодавець – органи влади – освітні заклади», що дозволить приблизити структури попиту і пропозиції на робочу силу.

2. Мінімізація втрат від неокупних інвестицій в освіту: ввести обов'язкове відпрацювання розміру вкладених у студента інвестицій, яке передбачає заборону довгострокового виїзду (більше 2-х місяців) після навчання за кордон до того моменту, поки не окупляться витрати за рахунок продуктивної зайнятості останнього в Україні. Як виняток: програми обміну студентами та програми стажування закордоном.

3. Регулювання ринку праці, зокрема, забезпечення відповідності структури попиту і пропозиції на ринку праці: інформування серед роботодавців щодо важливості подання звітності про попит на робочу силу; створити окремі форми нахштат «Найбільш затребувані кадри на наступний рік» на сайті статистики Вінницької області і зобов'язати роботодавців усвідомлено заповнювати їх щопівроку і щороку відповідно для формування статистичних даних щодо реального попиту на робочу силу.

4. Розвиток підприємництва, що призведе до збільшення кількості робочих місць, покращення умов праці, а на глобальному рівні – збагачуватиме економіку Вінниці та країни в цілому:

- організація конкурсу стартапів із залученням інвесторів (за прикладом фестивалю науки Sikorsky Challenge);
- програми підтримки для молодих підприємців: пільги на оренду, податки тощо;
- правові консультації для молодих підприємців.

5. Важливим напрямом є інформування молоді про наявність Програм кредитування житла (на правах соціальної реклами), оскільки житлова площа у Вінниці може стати вагомим фактором при виборі місця проживання і дозволить скоротити вагому частку витрат на оренду.

6. Агітація інституту сім'ї та створення системи пільг для новостворених родин.

Утриманні молоді в межах Вінниці, наповнення міста креативним інтелектуальним потенціалом з сучасними навичками, оптимістичним поглядом у майбутньому дозволить

zarekomendувати регіон як інноваційний бізнес-центр України, Вінниця збагачуватиме країну економічними та соціальними ресурсами ті сприятиме загальному розвитку.

Анотація. Работа посвящена анализу особенностей, причин и проблем миграции молодежи города Винница. В рамках исследования автором был проведен мониторинг существующей ситуации по занятости молодежи, расчет финансовых потерь государства, региона и граждан из-за некупаемости инвестиций последних в образование, и, на этой основе, были предложены пути противодействия оттоку молодежи из г. Винница. Методологической основой исследования стали общенаучные методы познания: дедукция, индукция, анализ и синтез, обобщение и специальные методы исследования: историческая ретроспектива, экономико-статистические и математические методы диагностики состояния рынка труда, социологический опрос.

Ключевые слова: миграция, причины эмиграции, рынок труда, STEM-образование, дуальное образование.

Abstract. The work is devoted to the analysis of the peculiarities, causes and problems of youth migration in the city of Vinnytsia. As part of the study, the author monitored the current situation with regard to youth employment, calculated the financial losses of the state, region and citizens due to the lack of investment of the last in education, and on this basis, the ways of counteracting the outflow of youth from Vinnytsia were proposed. The methodological basis of the research was the general scientific methods of cognition: deduction, induction, analysis and synthesis, generalizations, and special methods of research: historical retrospective, economic-statistical and mathematical methods of diagnosing the labor market, sociological survey.

Key words: migration, causes of emigration, labor market, STEM-education, dual education.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блюк Н. В. Про деякі питання трудової міграції в Україні. *Навчально-науковий інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»*. 2016 р.
2. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2018 року. Державна служба статистики України: статистичний збірник. / Відповідальний за випуск М. Б. Тімоніна. Київ, 2018. С. 254.
3. Онлайн калькулятор вибірки. URL : <http://socio-lab.vntu.edu.ua/download/Calculator.html>
4. Статистична інформація. – Головне управління статистики у Вінницькій області. URL : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information.html>
5. Статистичні дані ринку праці Вінниці за 2018 рік // сайт пошуку роботи Work.ua. URL : <https://www.work.ua/stat/salary/?region=33&time=year2018>
6. Статистична інформація. – Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Стадний Є. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи – CEDOS / Аналітичний центр. URL : <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>
8. Сколько студентов, обучающихся закордоном, намерены вернуться в Украину: данные – Телеграф / Новости Украины и мира. URL : <https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/4673016-skolko-studentov-obuchayushhihsya-v-polshe-namerenyi-vernutsya-v-ukrainu-dannyie.html>

УДК 33.021.8

ФІНАНСУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В ПЕРІОД РЕФОРМУВАННЯ

Д. Ю. Вільман, Л. Л. Гевлич

Анотація. У дослідженні проаналізовані особливості фінансування вітчизняної галузі освіти. Значна увага зосереджується на статистичній інформації щодо освітніх видатків у динаміці за ряд років. За результатами дослідження ідентифіковані проблеми, запропоновані напрями їх вирішення.

Ключові слова: фінансування, видатки, освіта, субвенція.

Актуальність. Реформування сфери освіти, що відбувається сьогодні в Україні, можливо тільки за умов відповідного ефективного фінансування галузі за допомогою бюджетних та позабюджетних джерел. Актуальність даної теми полягає у необхідності дослідження впливу факторів на фінансове забезпечення освіти в Україні в умовах динамічної нормативної бази та недосконалої системи планування видатків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань фінансування системи освіти приділяли увагу такі науковці: А. Литвинчук, І. Гайдук, М. Куделя, І. Самохін, І. Калько, В. Затуренська, М. Дарманський, І. Каленюк, Н. Шумар, А. Бордо та інші. Але наразі детального дослідження потребують принципи ефективного розподілу фінансових ресурсів.

Мета статті. Метою даної роботи є аналіз стану фінансового забезпечення сфери освіти з точки зору визначення напрямів оптимізації державних витрат.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних умов забезпечення якісної освіти є достатнє фінансування. На сьогодні головним джерелом фінансового забезпечення сфери освіти є державне фінансування з безпосередньо державного та місцевих бюджетів, що регламентується відповідною нормативною базою. Конституція України проголошує обов'язковість загальної середньої освіти, держава забезпечує розвиток дошкільної, повної загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти, вищої освіти і післядипломної освіти різних форм навчання, зокрема, шляхом надання державних стипендій та пільг учням і студентам. При цьому важливо, щоб надані державою гарантії у сфері освіти були підтверджені відповідним державним фінансуванням.

Сьогодні Україні притаманна архаїчна модель фінансування освіти, пов'язана із обмеженнями запровадження конкурентного середовища на ринку освітніх послуг, що проявляються, зокрема, у такому:

1. Державним фінансуванням забезпечуються лише бюджетні освітні заклади.
2. Обсяг державного фінансування навчальних закладів залежить здебільшого від кількісних показників: кількості слухачів на бюджетній формі навчання, кількісних показників науково-педагогічного складу, статусу закладу освіти.
3. Механізми державного фінансування передбачають державне планування кількості бюджетних місць на здобуття професійної та вищої освіти, а держзамовлення розподіляється почасти за непрозорими принципами [1].

На рис. 1 представлена динаміка витратків зведеного бюджету України на освіту у 2010–2018 рр. Про недофінансування галузі освіти свідчить систематичне порушення нормативної вимоги про забезпечення загальних асигнувань на освіту в розмірі не менше 7% ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством: у 2017 році були передбачені асигнування в обсязі 6,52% ВВП, у 2018 році – 6,71%, у 2019 році – 6,1% [3], хоча у номінальному вимірі у 2019 році в порівнянні з 2018 витатки державного бюджету на освіту зростуть на 16% – з 95,5 до 110,6 млрд. грн.

Як можна бачити з рис. 2, з усієї системи освіти найбільша частка витратків припадає на загальну середню освіту (у 2018 році порівняно з попередніми роками має найбільше значення), значну частину фінансування також займає вища та дошкільна освіта. При цьому основні витатки спрямовані на освітню субвенцію та займають 65–64% [2].

Рисунок 1. Витатки зведеного бюджету України на освіту у 2010–2018 рр.

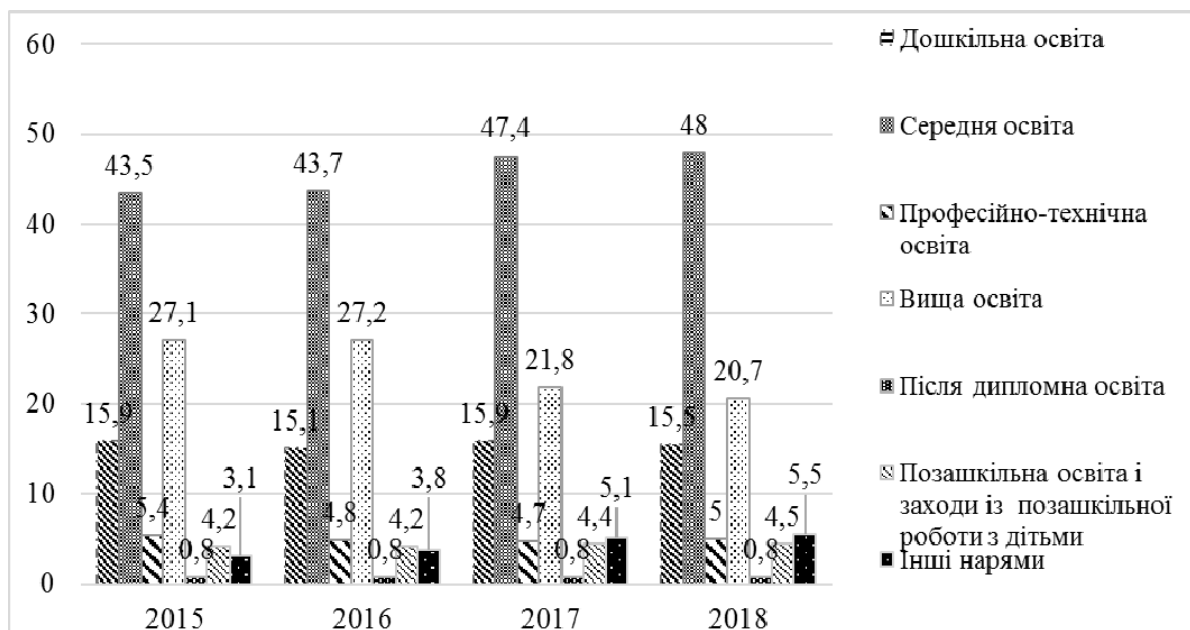

Рисунок 2. Видатки зведеного бюджету України за рівнями освіти у 2014–2018 рр., %

Розподіл обсягу освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на підставі [4]:

- розрахункового показника фінансового нормативу бюджетної забезпеченості;
- контингенту учнів усіх типів закладів загальної середньої освіти станом на 5 вересня року, що передує поточному бюджетному періоду;
- контингенту учнів станом на 1 січня року, що передує плановому бюджетному періоду, та контингенту студентів станом на 1 жовтня року, що передує плановому бюджетному періоду;
- навчального плану;
- заробітної плати вчителя;
- коригуючих коефіцієнтів.

Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів, які потребують додаткового фінансового забезпечення потреб загальноосвітніх, дошкільних, позашкільних, професійно-технічних, вищих та інших навчальних закладів і установ, що фінансуються з місцевих бюджетів з урахуванням освітньої субвенції, становив на кінець 2018 року 8,8 млрд. гривень, з них додаткового фінансування потребували [5]:

- середня освіта – 4,2 млрд грн;
- дошкільні навчальні заклади – 897,5 млн грн;
- позашкільна освіта – 176,1 млн грн;
- професійно-технічні заклади освіти – 147,0 млн грн;
- вищі навчальні заклади I–III рівня акредитації – 109,5 млн грн;
- вищі навчальні заклади III–IV рівня акредитації – 117,8 млн грн;
- інші установи і заклади освіти – 257,6 млн грн.

Несприятливим є той факт, що залишки субвенції на рахунках місцевих бюджетів, що не були використані у 2018 році, становлять 4,1 млрд грн (8%), а повністю отриману освітню субвенцію використали 89 місцевих бюджетів (7%). Наслідком подібного є недоотримання заробітної плати працівниками навчальних закладів (сума не отриманої заробітної плати на одного педагогічного працівника становить 9000 грн за рік). На наш погляд, така проблема виникає через не відповідність затвердженого місцевими органами обсягу видатків та освітньої субвенції.

Сьогодні забезпечення грошовими ресурсами галузі освіти є критичним і потребує поліпшення фінансування як закладів і установ освіти, що підпорядковуються міністерствам, так і тих, що підпорядковуються місцевим бюджетам. Особливої фінансової підтримки сьогодні потребують заклади освіти у сільській місцевості, навчання дітей з особливими потребами, оновлення матеріальних баз, упровадження інформаційних технологій, забезпечення сучасних підходів до підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Передача місцевим органам влади повноважень щодо фінансування дасть можливість підвищити доступність до якісної освіти, особливо у віддалених районах, а також оптимізувати рішення щодо розподілу бюджетних коштів. Але разом з цим є небезпека неефективної роботи місцевого самоврядування, особливо у новостворених громадах, а також відсутності коштів на місцях.

Для усунення ідентифікованих проблем пропонується:

- забезпечити фінансування системи освіти відповідно до вимог чинного законодавства в обсязі 7 % ВВП;
- вдосконалити формулу освітньої субвенції для максимального наближення видатків до потреб навчальних закладів.

Висновок. Проведене дослідження дозволило ідентифікувати проблеми фінансування освітньої сфери, зокрема, необґрунтованість затверджених видатків місцевими органами та відсутність досвіду ефективного управління. В якості наряду вирішення проблеми запропоновано новий підхід до розрахунку формули субвенції в залежності від відсотка сільського населення і щільності учнів на квадратний кілометр.

Анотація. В исследовании проанализированы особенности финансирования отечественной отрасли образования. Значительное внимание сосредотачивается на статистической информации относительно образовательных расходов в динамике за ряд лет. По результатам исследования идентифицированы проблемы, предложенные направления их решения.

Ключевые слова: финансирование, расходы, образование, субвенция.

Abstract. The research analyzes the features of financing of the domestic branch of education. Much attention is focused on the statistical information on educational spending in a number of years. According to the results of the research, problems are identified, directions for their solution are proposed.

Key words: financing, expenditures, education, subvention.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малишко В. В., Макачук І. М., Городніченко Ю. В. Фінансування освіти в Україні. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 38. С. 132–139.
2. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н.р. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/1serpkonf-informatsiyuy-buuletenu.pdf>.
3. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2018 рік державної казначейської служби України. URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2018-rik>
4. Скільки грошей на освіту в Держбюджеті – 2019. URL : <https://www.pedrada.com.ua/article/2545-sklki-groshey-na-osvtu-v-derjbyudjet-2019>
5. Фінансове забезпечення установ освіти. Профспілка працівників освіти і науки України. URL : <https://pon.org.ua/novyny/6203-fnansove-zabezpechennya-ustanov-osvti-zvernennya-ck-profspiki-do-mon.html>

УДК 336.1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВИЙ БОРГ»

Є. О. Громко, В. І. Матвійчук

Анотація. Співставлено та систематизовано за відповідними групами основні терміни, які характеризують боргові відносини. Запропоновано власні визначення термінів: грошовий борг, зобов'язання, заборгованість, фінансові зобов'язання. Конкретизовано сутність поняття «фінансовий борг» та показано причини його виникнення.

Ключові слова: борг, заборгованість, зобов'язання, фінансовий борг, чистий фінансовий борг.

Для здійснення господарської діяльності будь-яке підприємство потребує наявності певних фінансових ресурсів. У більшості випадків власних грошових коштів суб'єкту господарювання не вистачає і він змушений залучати позикові джерела фінансування. Як наслідок, у підприємства виникають боргові відносини, які з часом можуть перетворитися

у фінансовий борг. У вітчизняній літературі та законодавчих актах немає чіткого тлумачення та розуміння терміну «фінансовий борг», що призводить до ототожнення його з поняттями «заборгованість» та «зобов'язання».

З погляду на зазначене, метою дослідження є визначення сутності поняття «фінансовий борг» як економічної категорії з урахуванням результатів дослідження вітчизняної та зарубіжної теорії й практики.

Позикові кошти використовуються багатьма корпораціями та окремими суб'єктами господарювання як спосіб отримання грошових ресурсів для здійснення необхідних закупівель, розширення та модернізації виробництва, оскільки власних фінансових ресурсів для цього недостатньо. Договірна основа таких зобов'язань надає стороні-позичальникові дозвіл на запозичення коштів за умови, що вони повернуться пізніше, з відповідною платою у вигляді відсотків [1]. Проте у позичальників можуть виникати непередбачувані обставини, що призводять до фінансових труднощів і перетворюють заборгованість у борги.

В законодавстві, вітчизняній та зарубіжній спеціальній науковій літературі зустрічаються різноманітні поняття, які характеризують боргові відносини. Для виявлення аналогій та розбіжностей у цих термінах проаналізовано дефініцію кожного з них (табл. 1) та зроблена спроба систематизувати їх за відповідними групами (рис. 1). Це дозволило запропонувати власне визначення боргових термінів, що характеризують даний вид взаємовідносин між економічними суб'єктами (табл. 2). Проте в розвинутих країнах, на відмінну від вище перерахованих понять, економістами використовується такий термін, як «фінансовий борг», який є результатом господарської діяльності підприємства.

Таблиця 1 – Співставлення поглядів сучасних науковців стосовно визначень боргових термінів

Термін	Визначення	Джерело/ автор
Борг	Обов'язок або зобов'язання сплачувати гроші, доставляти товари або надавати послуги за явною або неявною угодою.	Business Dictionary [2]
Борг	Грошова сума або матеріальні активи, які повинні бути передані від однієї сторони іншій в результаті здійснення операції, яка пов'язана з передачею грошей або матеріальних цінностей боржнику, що підтверджується в усній або письмовій домовленості.	Economic-definition [3]
Зобов'язання	Правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має	Цивільний кодекс України [4]
Зобов'язання	Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.	ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [5]
Кредиторська заборгованість	Кошти підприємства, організації або установи, які підлягають сплаті відповідним юридичним або фізичним особам.	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [6]
Дебіторська заборгованість	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.	П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [7]
Забезпечення	Зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу.	П(С)БО 11 «Зобов'язання» [8]
Фінансове зобов'язання	Контрактне зобов'язання: а) передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству; б) обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах.	Наказ «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [9]

Таблиця 2 – Визначення боргових термінів за результатами дослідження публікацій сучасних науковців

Термін	Запропоноване визначення
Грошовий борг	це форма взаємовідносин, яка виникає між однією стороною (дебітором) та іншою (кредитором), з приводу передачі відповідної суми грошей або матеріальних цінностей у тимчасове використання на відповідних умовах.
Зобов'язання	це економічні відношення між суб'єктами господарювання, які виникли в результаті минулих подій та потребують погашення у відповідний термін.
Заборгованість	це сума грошей/товарів, яка має бути повернута позичальником кредитору у відповідний строк, задля запобігання формуванню фінансових боргів підприємства.
Фінансове зобов'язання (фінансовий борг)	це різновид зобов'язання, що виникає в результаті здійснення підприємством неопераційної діяльності, яка ґрунтується на контрактній основі та пов'язана з передачею/обміном одним підприємством відповідної суми грошей/інших активів другому підприємству на обов'язкових умовах сплати відсотків за користування цими джерелами фінансування.

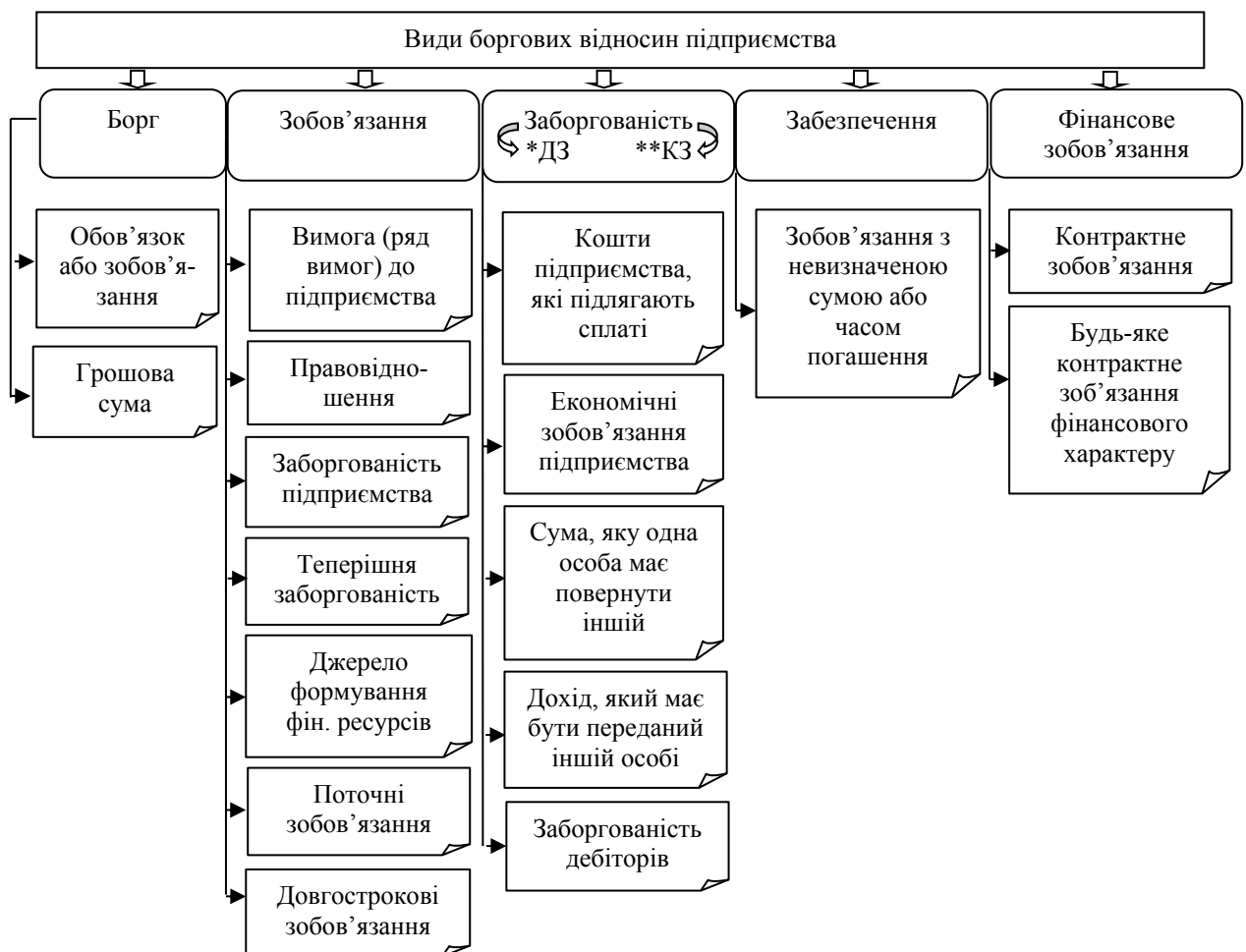

Рисунок 1. Підходи до групування термінів, що характеризують боргові відносини
*ДЗ – дебіторська заборгованість; **КЗ – кредиторська заборгованість.

Кожна компанія виконує як операційну (основну), так і неопераційну (фінансову або інвестиційну) діяльність, що сприяє виникненню відповідних видів боргу: операційного і неопераційного.

Згідно з П(С)БО 3 «Звіт про фінансові інструменти» [10] «операційна діяльність» – це основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою. Звідси операційний борг – це борг, який пов'язаний з залученням коштів виключно на операційну діяльність.

В українському законодавстві такого визначення, як «неопераційна діяльність», не існує, але під нею розуміють [11] сукупність операцій з придбання та продажу довгострокових (необоротних) активів, а також короткострокових (поточних) фінансових інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів. Таким чином, неопераційний борг – це борг, що виникає в наслідок залучення позикових коштів для виконання операцій фінансового та інвестиційного характеру.

Фінансова або інвестиційна діяльність – це сукупність операцій, які ведуть до зміни величини та (або) складу власного і позикового капіталу (пасиву).

До фінансової діяльності належать наступні операції: надходження до власного капіталу (від розміщення акцій та інших операцій), що спричиняють зростання його обсягів; одержання позик (коштів, що надходять внаслідок розміщення позик, векселів, облігацій); дивіденди (суми дивідендів, сплачених грошовими коштами); інші надходження та платежі (викуп власних акцій, виплати орендної плати з фінансової оренди та ін.) [12].

Неопераційний борг може виникнути внаслідок розбіжностей між обсягами власного та позикового капіталу, який отримано на довгостроковий та короткостроковий термін. Компанія, що використовує позиковий капітал, має можливість завдяки цьому отримати більш значний фінансовий потенціал свого розвитку і можливості приросту значення показника фінансової рентабельності.

Залучений (позиковий) капітал – це кошти, які використовуються для фінансування господарської діяльності підприємства на принципах строковості, зворотності, платності та забезпеченості. До складу залученого капіталу входять: короткострокові зобов'язання, довгострокові зобов'язання, кредиторська заборгованість [13]. Найчастіше, основними видами перелічених зобов'язань, що формують залучений капітал, виступають такі кредити, як (рис. 2):

фінансовий (банківський) – це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент [14];

комерційний – це товарна форма кредиту. Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої господарчі відносини і можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів – зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін [15];

інвестиційний податковий кредит – це відстрочка плати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений термін з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, що буде отримано внаслідок реалізації інноваційних програм [16];

кредит під цінні папери, що засвідчують відносини позики – це кошти, які залучаються юридичною особою-боржником від інших юридичних або фізичних осіб як компенсація вартості випущених (емітованих) таким дебітором облігацій або депозитних сертифікатів [16].

Рисунок 2. Види кредиту, які виникають у системі підприємства

Причиною виникнення фінансового боргу можна визначити банківський кредит та кредити під цінні папери. Саме використання банківського кредиту дає можливість спланувати розмір фінансового боргу підприємства.

Проте підприємства, які отримують кредит, разом з позиковими грошима приймають на себе відповідні зобов'язання щодо його сплати. У процесі життєвого циклу підприємства

виникають як передбачувані, так і непередбачувані обставини (кризові явища), які стають причиною негативного впливу позикових коштів на фінансову стійкість компанії та неможливості виконання (або несвоєчасного виконання) своїх зобов'язань перед кредитором (банком, фінансовим інститутом або утримувачем облігацій). Як наслідок, на підприємстві зростає рівень боргу; може збільшуватися розмір відсотків за кредит під час пролонгації кредиту; банк має право забрати об'єкти застави у разі несплати; рівень довіри з боку кредиторів падає; погіршується фінансовий стан підприємства, що може призвести до його банкрутства.

При визначення потреби у фінансовому кредиті, особливо у великих розмірах, необхідно об'єктивно оцінювати здатність підприємства до погашення боргового зобов'язання та здійснювати постійний моніторинг показників фінансового стану підприємства. Одним з таких показників виступає показник чистого боргу по балансу, який деякі автори ототожнюють з поняттям «фінансовий борг» [17].

Для формування чіткого розуміння різниці між цими поняттями проведено аналіз тлумачення поняття «фінансовий борг» (табл. 3) та зроблена спроба систематизувати складові елементи цього поняття (рис. 3).

Таблиця 3 – Співставлення визначення терміну «фінансовий борг»

Джерело/ автор	Визначення (оригінал)	Визначення (переклад)
Фінансовий борг/ Financial Debt [18]	Amount of non-operational debt that a company has. This can be thought of as debt that is non-critical for a company's operations.	Сума неопераційної заборгованості, яку має компанія. Її можна розглядати як борг, який не є критичним для діяльності підприємства.
Фінансовий борг/ Financial Debt [19]	Is a measure of a company's non-operational debt. Operational debt would include items such as accounts payable.	Це показник неопераційного боргу компанії. Операційна заборгованість буде включати елементи кредиторської заборгованості.
Чистий борг/ Net Debt [20]	Is a financial liquidity metric used to measure a company's ability to pay its obligations by comparing its total debt with its liquid assets. In other words, this calculation shows how much debt a company has relative to its liquid assets. Thus, demonstrating its ability to pay off the debt immediately if it were called.	Це показник фінансової ліквідності, який використовується для оцінки здатності компанії сплачувати свої зобов'язання шляхом порівняння його загального боргу з його ліквідними активами. Іншими словами, цей розрахунок показує, скільки боргу має компанія відносно своїх ліквідних активів. Таким чином, демонструється його здатність негайно погасити борг, якщо його вимагають.
Чистий борг/ Net Debt [21]	Часть общего долга, которая не может быть выплачена путем реализации наиболее ликвидных активов.	Частина загального боргу, який не може бути виплачений шляхом реалізації найбільш ліквідних активів.

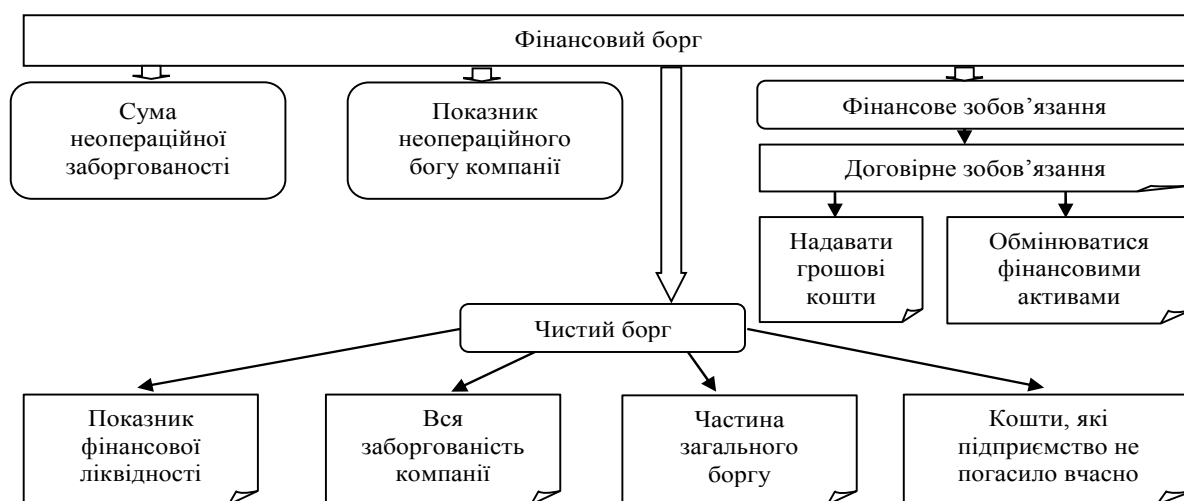

Рисунок 3. Елементи, які характеризують сутність поняття «фінансовий борг»

Отже, в українському законодавстві існує значна кількість понять, які характеризують боргові відносини, але відсутнє теоретичне визначення поняття «фінансовий борг». Саме тому економічні суб'єкти його порівнюють з такими поняттями, як «заборгованість», «зобов'язання» та «чистий борг». Проте, ці терміни не розкривають механізм виникнення фінансового боргу, а тільки виступають його окремими складовими елементами.

В ході дослідження було виявлено, що до структури фінансового боргу відносяться наступні складові: фінансовий кредит, який виступає формою залучення грошового капіталу; кредит під цінні папери, що засвідчує відносини позики. Це пов'язано з тим, що альтернативою терміну «фінансовий борг» в українському законодавстві та науковій літературі слугує поняття «фінансові зобов'язання», а різновидом «фінансових зобов'язань» є фінансовий кредит і кредит під цінні папери (випуск облігацій).

В ході дослідження було встановлено, що чистий фінансовий борг виступає похідною фінансового боргу та характеризує фінансове становище підприємства. Для покриття чистого фінансового боргу підприємству доцільно визначити джерела фінансування з метою збереження фінансової стійкості, ділової активності, автономії, маневреності, забезпечення ліквідності та фінансової рентабельності. Саме це виступає напрямком подальшого наукового дослідження, спрямованого на вирішення завдань удосконалення управління фінансовим боргом підприємства.

Аннотация. Сопоставлены и систематизированы по соответствующим группам основные термины, характеризующие долговые отношения. Предложено собственные определения терминов: денежный долг, обязательства, задолженность, финансовые обязательства. Конкретизирована сущность понятия «финансовый долг» и показаны причины его возникновения.

Ключевые слова: долг, задолженность, обязательства, финансовый долг, чистый финансовый долг.

Abstract. The main terms which characterize debt relationship are compared and systematized by the relevant groups. The own definitions of terms are offered: money debt, obligation, indebtedness, financial commitment. The matter of “financial debt” term is concretized and the reasons of its origin are shown.

Key words: debt, indebtedness, obligation, financial debt, net financial debt.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Debt. URL: <https://www.investopedia.com/terms/d/debt.asp>
2. Business Dictionary. URL: <http://www.businessdictionary.com/definition/debt.html>
3. Матеріали інформаційного сайту Economic-definition. URL: http://economic-definition.com/Accounting_and_Taxes/Dolg_Deht_eto.html
4. Цивільний Кодекс України. Попередня редакція від 18.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20180218#n2645> (дата звернення: 24.03.2019)
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України. Поточна редакція від 16.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2019)
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Втрата чинності від 25.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 24.03.2019)
7. Про затвердження П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Наказ Міністерства фінансів України. Поточна редакція від 09.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99> (дата звернення: 24.03.2019)
8. Про затвердження П(С)БО 11 «Зобов'язання». Наказ Міністерства фінансів України. Поточна редакція від 18.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 24.03.2019)
9. Про затвердження П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Наказ Міністерства фінансів України. Поточна редакція від 09.08.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення: 24.03.2019)
10. Звіт про фінансові результати (Форма № 2). Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3. Втрата чинності від 19.03.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2019)
11. Фінансовий облік. URL: <http://posibniki.com.ua/post-finansovii-oblik-v-upravlinni-zatratami-dohodami-ta-finansovimi>
12. Матеріали інформаційного сайту Навчальні матеріали онлайн. URL: https://pidruchniki.com/16280414/finans/dzherela_finansuvannya_diyalnosti_subyektiv_gospodaryuvannya
13. Матеріали інформаційного сайту Lubbook. URL: https://lubbook.org/book_359_glava_69_72.Pozikovijjkap%D1%96tal_ta_for.html
14. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України. Попередня редакція від 08.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/ed20140208#n19> (дата звернення: 31.03.2019)
15. Про кредитування. Положення Національного банку України. Втрата чинності від 15.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95> (дата звернення: 31.03.2019)

16. Про оподаткування прибутку підприємств. Закон України. Втрата чинності від 01.01.2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2019)
17. Матеріали інформаційного сайту LAWYERPORTAL бесплатная юридическая помощь. URL : <http://lawyerportal.ru/chistyj-dolg-po-balansu-jeto-finansovuj-dolg-predpriyatij/>
18. The Modern Financial Data Research Platform. URL: <https://ycharts.com/>
19. Net Financial Debt and Ratios: Analyzing Leverage and Risk. URL : <http://www.arborinvestmentplanner.com/net-financial-debt-ratios-analyzing-leverage-risk/>
20. Net Debt. URL : <https://www.myaccountingcourse.com/financial-ratios/net-debt>
21. Матеріали інформаційного сайту BANKROTSTVOVED. URL : <https://bankrotstvoved.ru/priznaki-bankrotstva/chisti-dolg-ebitda>

УДК 331.91

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СВІТОВИЙ РИНОК ПРАЦІ

Ю. О. Дем'янова, М. Л. Варламова

Анотація. У статті досліджуються тенденції впливу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на світовий ринок праці. Проаналізовано і обґрунтовано чинники які впливають на зміну структури ринку праці. Інформаційно-комунікаційні технології розглядаються в якості основи для використання нових форм організації роботи в цифровій економіці.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація, структура ринку праці, світовий ринок праці.

Вступ. Потенційний вплив цифрових технологій і штучного інтелекту на ринок праці безмежний. Нові технології змінюють світову економіку, у тому числі помітний їх вплив на ринок праці. Інформаційно-комунікаційні технології створюють нові виклики, пов'язані зі зникненням багатьох професій та появи нових. За різними оцінками цифровізація бізнес-процесів найближчим часом поставить під ризик зникнення від 9 до 50 % всіх нині існуючих професій.

Різноманітним аспектам, що стосуються аналізу функціонування ринку праці під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, присвячені наукові доробки З. Бараник, Д. Богині В. Близнюк, О. Волкової, О. Грішної, Е. Лібанової, Ю. Маршавіна, В. Мортікова, І. Моторної, В. Онікієнка, І. Петрової, А. Колота, В. Петюха та ін. Однак, на наш погляд, питання впливу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на розвиток світового ринку праці вимагає більш детального розгляду.

Метою даної статті є виявлення основних тенденцій впливу автоматизації на майбутнє світового ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Використання цифрових технологій двояким чином впливає на збільшення загального числа робочих місць в економіці. По-перше, створюються робочі місця в самій сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). На даний момент частку зайнятих в цій сфері оцінити складно. Однак слід зазначити, що вона порівняно невелика (3–5 % в країнах ОЕСР і не більше 1% працюючих в країнах, що розвиваються). Водночас зростаючі темпи росту в галузях ІКТ дають підстави вважати, що зайнятість в них буде рости. У країнах, що входять до складу Європейського Союзу, в 2016 році в сфері ІКТ було зайнято 8,2 мільйона чоловік, що складає 3,7 % від загального числа зайнятих. В останні роки в умовах цифровізації, як абсолютне число, так і частка фахівців у сфері ІКТ в загальній чисельності зайнятих постійно зростають [1].

Найбільшу частку зайнятих у сфері ІКТ в країнах ЄС складають висококваліфіковані фахівці, на яких в 2016 році припадало 61,8 % співробітників. При цьому в 2016 році 20 % компаній, розташованих в країнах ЄС, мали в своєму штаті фахівців з ІКТ і 9 % наймали або намагалися їх найняти. У 2016 році на три держави (Великобританія, Німеччина і Франція)

припадала половина всіх фахівців у сфері ІКТ, які працюють в країнах ЄС (відповідно, 5,1 %, 3,7% і 3,8 %). У відносному вираженні найбільша частка фахівців у сфері ІКТ в загальній зайнятості була відзначена в Фінляндії (6,6%), Швеції (6,3%) та Естонії (5,3%). Найнижча частка спостерігалася в Кіпрі і Латвії (по 2,2%), Румунії (2,0%), Греції (1,4%). За період з 2007 по 2017 рр. майже у всіх країнах-членах ЄС зросло як абсолютне число (на 1,8 мільйона чоловік), так і частка фахівців у сфері ІКТ (з 2,8% до 3,7%) (Рис.1) [2].

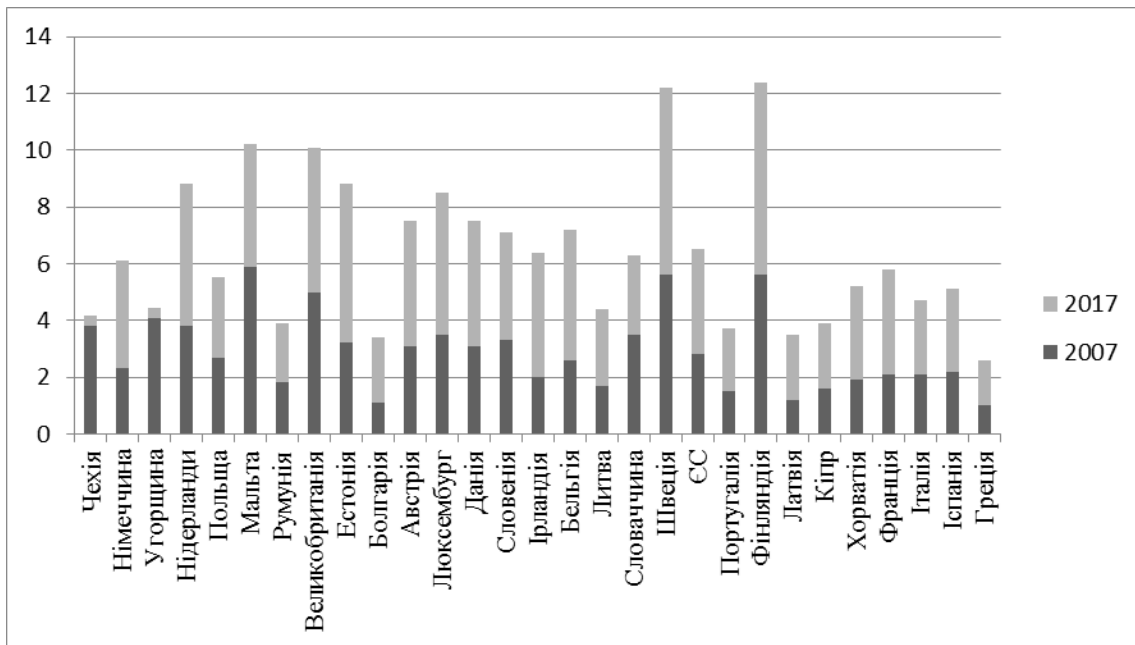

Рисунок 1. Частка фахівців з ІКТ у загальній чисельності зайнятих 2007, 2017 % [2]

Персонал в сфері ІКТ стає все більш затребуваним на ринку праці. Згідно з опитуванням Manpower Group, проведеного в 2016 році в більш ніж сорока країнах світу, ІКТ-фахівці в даний час займають друге місце серед вакансій, із заповненням яких роботодавці зазнають труднощів, поступаючись лише кваліфікованим торговим працівникам [3].

По-друге, під впливом цифрових технологій створюються нові робочі місця в цілій низці галузей економіки, перш за все, у сфері послуг. За даними Бюро трудової статистики США, кількість працівників, зайнятих у сфері послуг, з 2006 по 2016 роки зросла на 10 569,9 тис. місць і склала 125 294,1 тис. (80,3% від загального числа робочих місць). Кількість робочих місць у виробництві матеріальних благ, навпаки, скоротилося на 2 781,5 тис., або з 15,1% до 12,6%. До 2026 року Бюро прогнозує збереження тенденції, динаміки яка склалася. Передбачається подальше збільшення кількості зайнятих у сфері послуг (до 81% від загального числа робочих місць) і скорочення кількості зайнятих в виробництві (до 11,9% від загального числа робочих місць) [4].

Незважаючи на існуючі загрози, пов'язані з тим, що розробки в галузі штучного інтелекту і великих даних (Big data) дозволять в найближчому майбутньому значну частку робіт, які сьогодні виконуються людьми, замінити машинами, в доповіді ОЕСР розкрито обмежений вплив автоматизації на робочі місця [4] ступінь впливу технологічних можливостей на структуру робочих місць, як розповідається в доповіді, залежить не тільки від технології, але і від уподобань споживачів. Наприклад, сьогодні більшість функцій банківських працівників вже можуть виконуватися за допомогою ІКТ, але багато людей як і раніше вважають за краще вести переговори про банківські операції з людиною, а не з роботом який діє за алгоритмом.

У більшості країн ЄС спостерігається збільшення попиту на робочу силу про це свідчить динаміка рівня безробіття, який знизився до рекордного показника за останні десять років та становить 6,5% (рис.2) [5].

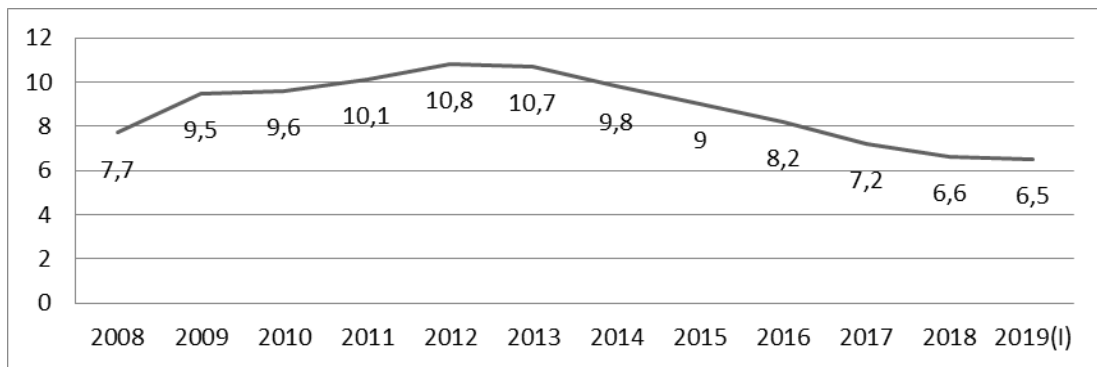

Рисунок 2. Рівень безробіття в країнах-членах ЄС 2008-2019 % [5]

Найбільш затребувані фахівці які працюють в сфері культури, відпочинку та інших послуг, будівництві та в меншій мірі в державному секторі, а також у сфері охорони здоров'я, енергетики та сільського господарства. Скорочення попиту на робочу силу відбулося в обробній промисловості, ділових послугах, торгівлі та транспорті. У той же час, зростає число осіб, що працюють в сфері розміщення, транспорту або інших послуг через онлайн-платформи, при цьому спостерігається тенденція до використання гнучкої, тимчасової та неповної зайнятості у цих сферах.

Оцінюючи загальний рівень безробіття в країнах ЄС помітно, що найнижчий рівень безробіття в січні 2019 року був зафіксований у Чехії (2,1 %) та Німеччині (3,2 %). Найвищий рівень безробіття спостерігався у Греції (18,5 % у листопаді 2018 року), Іспанії (14,1 %) та Італії (10,5 %). У порівнянні з минулим роком рівень безробіття знизився у всіх державах-членах, за винятком Данії та Мальти, де він залишався стабільним. Найбільше зменшення було зафіксовано на Кіпрі (з 10,1 % до 7,4 %), Греції (з 21,1 % до 18,5 % в період з листопада 2017 року до листопада 2018 року) та Іспанії (з 16,4 % до 14,1 %) (рис. 3). У січні 2019 р.[6].

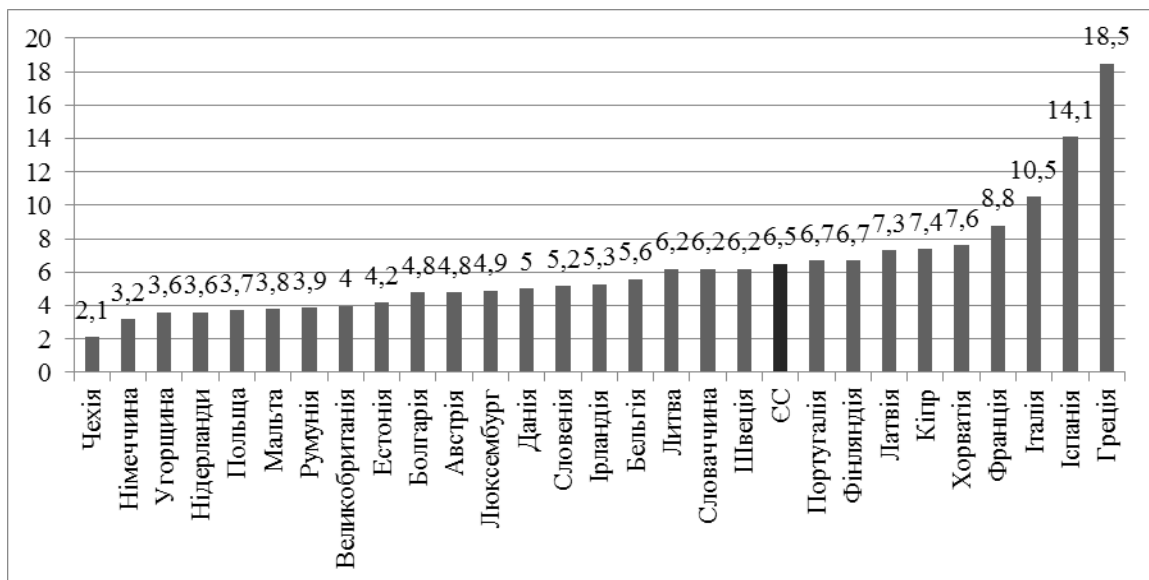

Рисунок 3. Рівень безробіття в країнах-членах ЄС у січні 2019 року % [6]

В умовах цифровізації такі тенденції, як стирання кордонів в діяльності компаній, їх гнучкість, глобальний характер діяльності і прозорість будуть посилюватися в майбутньому. Співробітники завжди матимуть важливе значення для організацій. Процес цифровізації впливає на зміну структури ринку праці у таких напрямках:

1. Соціальна і організаційна перебудова бізнесу.

Компанії будуть ставати все більш прозорими для зацікавлених сторін і гнучкими, переходячи на онлайн-платформи. Цифровій економіці притаманне мережеве, соціальне і зовнішнє співробітництво. Найшвидше зростання онлайн-платформ за останні роки

відбувається на ринках послуг з розміщення та перевезень. Одним з пояснень такого зростання є наявність приватних активів, які люди можуть монетизувати за підтримки цифрових технологій. Зростання онлайн-платформ дав розвиток Шерінг-економіці (економіка спільного споживання, «економіка взаємодопомоги»), в якій замість придбання життєво необхідних благ люди вважають за краще «ділитися» ними один з одним.

Наприклад, одна з найбільших статей витрат європейських мешканців транспорт, включаючи автомобілі. У той час, як автомобілі простоюють зазвичай 23 години в день, перевізники point-to-point (з пункту А в пункт Б), такі як Uber і платформи для спільного використання транспортних засобів (наприклад, BlaBlaCar), значно розширили свої ринки в останні роки. Пропозиція подібних послуг фізичними особам відбувається зазвичай за нижчими цінами, ніж традиційними постачальниками послуг.

2. Формування світового ринку інтелекту.

Талановитим людям, які мають визначні здібностями, світовий ринок праці розширює можливості їх застосування в новітніх галузях економіки. Це стає можливим завдяки онлайн-платформ, які стирають територіальні межі, дозволяють виконувати кілька проектів одночасно для замовників які знаходяться у різних частинах світу.

3. Розширення меж зайнятості (відмова від традиційної зайнятості на повну ставку, відсутність прив'язаності працівника до постійного робочого місця та ін.).

Цифрові технології породжують нові можливості для збільшення самостійної зайнятості. Онлайн-майданчики (платформи) дозволяють працювати за гнучким графіком без постійного закріплення за працівником робочого місця, з будинку, кафе. Розширюються межі залучення у виробництво людей з обмеженими можливостями, жінок, а також жителів віддалених районів. Онлайн-майданчики виростили у тих сегментах ринків, де послуги можуть бути надані в цифровому вигляді. До найбільших платформ відносяться Urwork і Freelancer. У 2016 році обидві платформи мали 49 мільйонів зареєстрованих користувачів [7]. До кінця 2016 року з моменту свого створення в 2000 році Freelancer зареєстрував в цілому 10,2 мільйона проектів на суму 3 мільярди доларів.

Багато людей, що працюють з використанням платформ, зайняті неповний робочий день або за сумісництвом. Наприклад, в США незалежні підрядники користуються платформами з метою збільшити доходи від постійної роботи (25%), створити власний бізнес (25%), забезпечити сезонну зайнятість (наприклад, в будівництві) (20%) і т. д. Встановлено також, що приблизно 80% робіт відбувається на вимогу (форма роботи, при якій замовники зв'язуються з клієнтами для виконання певних завдань у міру необхідності). Робота стає все більш віртуальною і виконується в будь-якому місці і в будь-який час, за допомогою мобільних пристроїв в реальному часі, завдяки глобальному зв'язку. Поява такого гнучкого глобального підприємства вимагає від компаній управління динамічною системою і підтримки цифрових бізнес-процесів, які виявляються ефективними навіть при розподілі по різних місцях і часових поясах.

3. Застосування нових технологій.

Використання роботів, автономних транспортних засобів, товарних датчиків, штучного інтелекту, Інтернету речей змінюють робочий процес в бік більшої гнучкості з переважним використанням тимчасової робочої сили з метою швидкої адаптації до постійно змінюваних бізнес-процесів. Автоматизація виробничих процесів дозволяє компаніям подолати відставання діючих технологій. Джон Будро в своїй статті «Work in the Future Will Fall into These 4 Categories», опублікованій в журналі Гарвардської школи бізнесу, робить припущення, що в майбутньому під впливом цифрових технологій робочий процес зміниться, і всі види організації робіт в цифровій економіці будуть ставитися до однієї з чотирьох груп (рис. 4) [8].

Кожен з чотирьох квадрантів на малюнку описує види організації робіт з різними підходами до здібностей людей і характеру їх роботи: по горизонталі – технологічні можливості (від низьких до високих), по вертикалі – ступеня демократизації (стабільності і тривалості трудових відносин):

– традиційна (Current state). Робота, подібна до сьогоденної, з аналогічними технологічними зв'язками і трудовими відносинами, де в значній мірі використовується постійна повна зайнятість. До цього квадранту відносяться такі типи робіт, в яких співробітники працюють в одному приміщенні і фізично доступні для керівників. Цей квадрант оптимальний там, де робота стабільна і оплачується традиційно;

<p style="text-align: center;">ПЕРЕОСМИСЛЕНА</p> <p style="text-align: center;"><i>Тип роботи:</i></p> <p>Робота через платформи, по проектам, фріланс, на конкурентній таконтрактній основах, стажування</p> <p style="text-align: center;"><i>Технології:</i></p> <p>Ступінь демократизації традиційні</p>	<p style="text-align: center;">УБЕРІЗОВАНА</p> <p style="text-align: center;"><i>Тип роботи:</i></p> <p>Робота через платформи, по проектам, в формі виступів, фрілансу, на конкурентній та контрактній основах, стажування</p> <p style="text-align: center;"><i>Технології:</i></p> <p>Хмарні технології, штучний інтелект, персоналізація і особисті пристрої</p>
<p style="text-align: center;">ТРАДИЦІЙНА</p> <p style="text-align: center;"><i>Тип роботи:</i></p> <p>Повна зайнятість, на основі контракту, часткова зайнятість, гнучкий графік</p> <p style="text-align: center;"><i>Технології:</i></p> <p>традиційні</p>	<p style="text-align: center;">ТАКА, ЩО ШВИДКО РОЗВИВАЄТЬСЯ</p> <p style="text-align: center;"><i>Тип роботи:</i></p> <p>Повна зайнятість, на основі контракту, часткова зайнятість, гнучкий графік</p> <p style="text-align: center;"><i>Технології:</i></p> <p>Хмарні технології, штучний інтелект, персоналізація і особисті пристрої</p>

Рисунок 4. Види організації робіт в цифровій економіці [8].

– така, що швидко розвивається (Today, turbo-charged). Традиційні робочі відносини підтримуються більш швидкими і дешевими технологіями і системами, такими як персональні пристрої і хмарні інформаційні ресурси. Багато які з продуктів HR-технологій зосереджені в цьому квадраті, оскільки автоматизують традиційні системи зайнятості та робочі відносини з допомогою пристроїв, хмарного навчання, додатків для смартфонів, віддаленого спостереження за продуктивністю і т. д. ;

– переосмислена робота (Work reimagined). До цієї категорії відносяться компанії з моделями зайнятості які розвиваються, в значній мірі які підтримують моделі, що розвиваються повільно, або реалізують інновації в системах зайнятості, такі як залучення фрілансерів, і співробітників, найнятих на неповний робочий день у відділах планування зайнятості організацій. У таких компаніях традиційні системи найму доповнюються існуючими соціальними інструментами або організацією конкурсів з використанням сучасних соціальних медіа-платформ, що дозволяють постійно відстежувати і пасивних здобувачів. Як приклад можна привести фріланс-платформу, таку як UpWork;

– уберізована (Uber empowered). Прискорення технічного прогресу і більш демократичні робочі механізми доповнюють один одного. Нові робочі і технологічні моделі включають в себе штучний інтелект, персоналізацію, безпечні та доступні хмарні робочі сховища, які є незалежними від роботодавців і забезпечують пошук роботи. Сама робота і працівники ідентифікуються і зіставляються з використанням певної інформації про можливості і кваліфікації працівників, вимоги до їхньої роботи в даних проектах, рівнем освіти, необхідності в додатковому навчанні, а також системах оплати [7].

Всі чотири квадрата будуть частиною системи за прогнозами принаймні протягом наступних 10 років. Безсумнівно, що при інтенсивному використанні ІКТ на робочому місці від співробітників потрібно використання нових цифрових навичок. Такі навички можуть бути розділені на три напрямки. По-перше, виробництво ІКТ-товарів і послуг (програмного забезпечення, веб-сторінок, електронної комерції, хмарних технологій, великих даних і т. д.), що потребують навичок, що належать фахівцям з ІКТ для програмування і розробки додатків і управління мережами. По-друге, працівники дедалі більшого кола професій повинні здобувати загальні навички в сфері ІКТ, з тим, щоб мати можливість використовувати такі технології у своїй повсякденній роботі (для доступу до інформації в режимі онлайн, використання програмного забезпечення і т. д.). І, нарешті, використання ІКТ змінює методи роботи і підвищує попит на володіння додатковими навичками в галузі ІКТ, наприклад, на здатність спілкуватися в соціальних мережах, працювати на платформах електронної торгівлі і т. д.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного дослідження впливу застосування ІКТ на світовий ринок праці можна зробити висновки, що автоматизація вже на даний час здійснює певний вплив на світовий ринок праці. Незважаючи на песимістичні прогнози

щодо загрози масової заміни людей роботами, сьогодні рівень безробіття в умовах бурхливого розвитку ІКТ, наприклад, в країнах ЄС досягнув мінімального рівня 6,5 %. На ринку праці помітні зміни у його структурі, працівники переходять із сфери виробництва у сферу послуг, деякі професії зникають, але натомість виникають нові. Країни повинні бути готові до вирішення проблем, притаманних цифровій економіці і зростаючому суспільному занепокоєнню, яка їх супроводжує. Стимулювання інвестицій в ІКТ і додаткові інновації сприятимуть зростанню продуктивності праці і зайнятості. В той же час працівникам необхідно розвивати такі якості як: гнучкість, емоційний інтелект і креативність.

Анотація. В статті досліджуються тенденції впливу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на мировий ринок праці. Проаналізовані і обґрунтовані фактори, що впливають на зміну структури ринку праці. Інформаційно-комунікаційні технології розглядаються як основа для використання нових форм організації роботи в цифровій економіці.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація, структура ринку праці, ринок праці.

Abstract. The article investigates the trends of the influence of the development of information and communication technologies on the world labor market. The factors influencing changes in the structure of the labor market are analyzed and substantiated. Information and communication technologies are considered as the basis for using new forms of organization of work in the digital economy.

Key words: information and communication technologies, digitalization, labor market structure, labor market.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Eurostatistics 114/2017. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8115840/9-18072017-AP-EN.pdf/b775e424-a14c-4037-9b33-5cc97164bc11>
2. Proportion of ICT specialists in total employment. URL : <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
3. Talent Shortage Survey. URL : <http://manpowergroup.com/talent-shortage-2016>
4. Employment Projections program, U.S. Bureau of Labor Statistics. URL : <https://www.bls.gov/emp/tables/employment-by-major-industry-sector.htm>
5. Unemployment by sex and age. URL : http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_m&lang=en
6. Euro area unemployment at 7.8 % EU28 at 6.5 %. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9628005/3-01032019-BP-EN.pdf/fdee8c71-7b1a-411a-86fa-da4af63710e1>
7. OECD Digital Economy Outlook 2017. URL : <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/9317011e.pdf>
8. Boudreau J. Work in the Future Will Fall into These 4 Categories. Harvard Business Review, 2016.

УДК 339.5.018.6

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ СТАТИСТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРИ АНАЛІЗІ ЗМІНИ ДИНАМІКИ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ УКРАЇНИ

Р. С. Денисюк, Н. В. Буркіна

Анотація. Стаття присвячена питанню аналізу динаміки експорту України за допомогою використання методів статистичного моделювання та прогнозування майбутніх змін. Проаналізовано динаміку різними методами статистичного аналізу, а також досліджено наявність тенденцій та різні варіанти зміни показника. Основна увага акцентується на підборі найбільш вірогідного варіанту подальшої зміни динаміки експорту.

Ключові слова. Динаміка експорту, статистичний аналіз, прогнозування.

Вступ. Сучасний світовий ринок надає велику кількість можливостей для взаємодії різних країн. Однією з них є можливість експорту товарів з країн, які забезпечені певними ресурсами, до країн, що їх потребують. Проте, аналіз даного аспекту діяльності не завжди проводиться відповідними методами. Варто зазначити, що в даний момент більшу увагу, порівняно з статистичними методами віддають методам експертних оцінок. Однак, даний підхід є недостатнім для підведення підсумків та прогнозування на наступні періоди.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що методи статистичного аналізу найбільш повно охоплюють всі основні аспекти експортної діяльності України. Глибокий аналіз показників дозволяє не лише визначити наявність або відсутність певних тенденцій, але і дати найбільш повну відповідь на запитання подальшої зміни динаміки експорту. Незважаючи на малу кількість використання статистичних методів дослідженню питання зміни динаміки експорту товарів приділили свою увагу такі науковці, як Жаліло Я. А., Майкл Портер, Мануель Джонсон, Єщенко І. С., Палкім Ю. І., Юрій С. І., Федосов В. М., Павленко І. І., Варяниченко О. В., Навроцька Н. А, Осипов В. М. та інші.

Основна частина. Експорт – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.[1]

За даними [2] Україна в 2018 році збільшила свій експорт на 12,7% в порівнянні з попереднім роком. Дані наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Відсоток експорту в країни світу (2018 рік)

Назва	Експорт
Країни ЄС	42,1
Країни СНД	14
Інші країни	43,9

Проте, в Україні за останні двадцять три роки процес зміни динаміки зовнішньої торгівлі мав досить непередбачуваний характер, через постійну зміну ринку попиту та пропозиції. Детальніша інформація наведена на рис. 1.

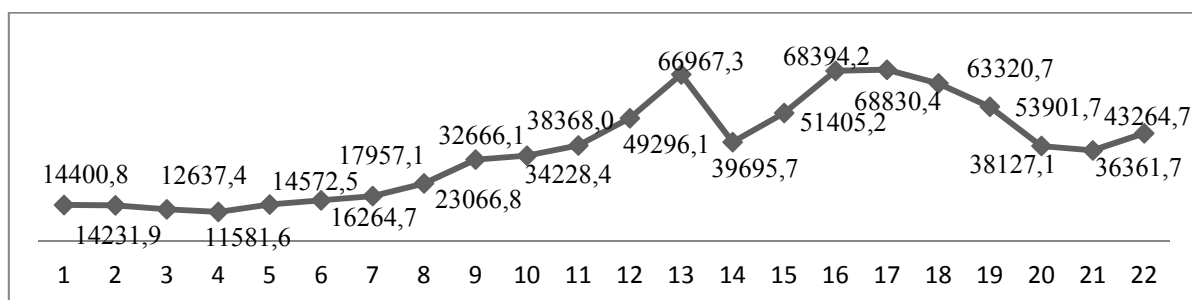

Рисунок 1. Експорт товарів України

Статистичне моделювання та прогнозування є процесом, який включає декілька етапів: [4]

- 1) Аналіз наявності тенденції.
- 2) Визначення та побудова тренду.
- 3) Побудова адаптивної моделі.
- 4) Побудова авторегресійної моделі.

Аналіз наявності тенденції дозволяє визначити, чи є залежність між даними ряду, та проводиться за допомогою візуалізації та методу Фостера-Стьюарта. Проте в даній статті для реалізації перевірки наявності тенденції використовується метод «істотної різниці середніх» та Фостера-Стьюарта.

Суть метода полягає в максимально рівномірному розподілі наявного ряду на дві частини з наступним визначенням середнього значення кожної з них, дисперсії та перевірки на істотність різниць між двома частинами ряду. При проведенні даного аналізу застосовується ряд формул:

$$Fr = \frac{s_1^2}{s_2^2} - \text{розрахункове значення F-критерій Фішера} \quad (1)$$

$$F\alpha = F(\alpha, n_1 - 2, n_2 - 1) - \text{табличне F-критерій Фішера} \quad (2)$$

Якщо $Fr \leq F\alpha$, то приймається гіпотеза про рівність дисперсії.

$$tp = \frac{|\bar{y}_1 - \bar{y}_2|}{s} \text{ – розрахункове значення критерія Стюдента} \quad (3)$$

$$t\alpha = t(\alpha, n1 + n2 - 2) \text{ – табличне значення критерія Стюдента} \quad (4)$$

Якщо $tp > t\alpha$, то гіпотеза про наявність тенденції приймається.

Практичну реалізацію цього методу для експорту товарів України представлено на рисунку 2.

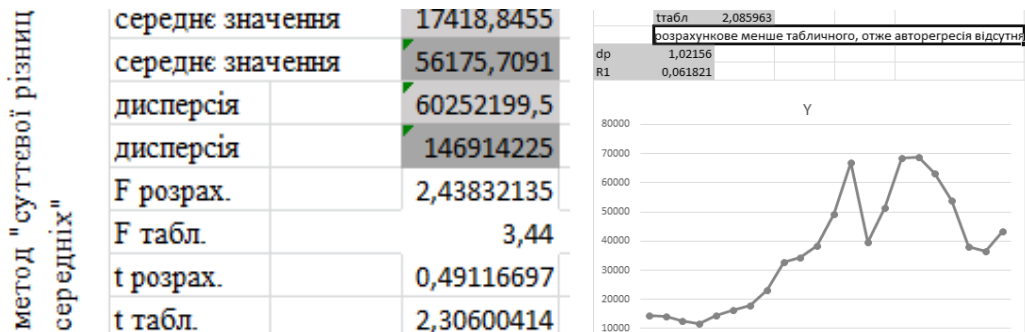

Рисунок 2. Наявність тенденції та авторегресії в експорті товарів України

В результаті аналізу, отримано дані про відсутність тенденції, тобто продаж товарів в інші країни є непостійним, а також про відсутність авторегресії, проте, це не перешкоджає подальшому аналізу.

Наступним кроком в аналізі є визначення та побудова тренду. Даний аналіз здійснюється задля підбору найкращого варіанту графіка поліному.

Загалом криві зростання поділяються на пряму, параболу другого та третього порядку, експоненціальну криву, логарифмічну криву, степеневу криву, гіперболу. Поведінка лінійної, квадратичної, кубічної та експоненційної кривих є дуже схожою на певних проміжках часу. Для вибору найбільш оптимальної з цих кривих для апроксимації досліджуваної величини було застосовано метод кінцевих різниць. Реалізація методу була проведена в програмі Microsoft Excel, що дозволяє не робити однотипну роботу.

На основі проведеного аналізу будемо графіки досліджуваного показника Y – експорт товарів України, а також його кінцевих різниць першого, другого та третього порядків U1, U2, U3 (рисунку 3).

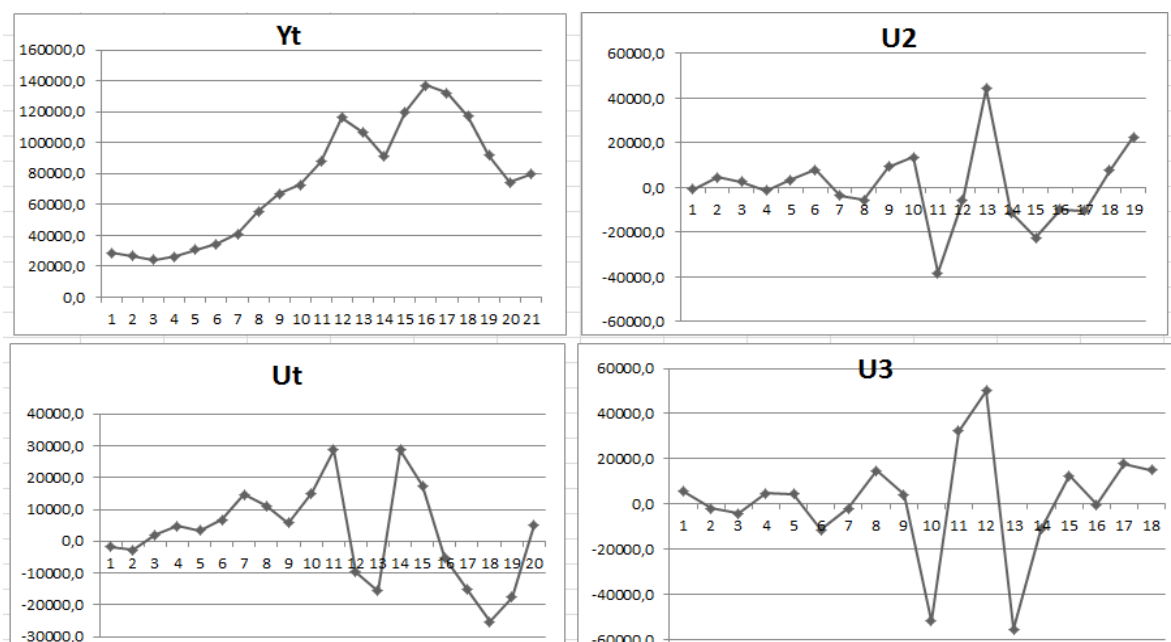

Рисунок 3. Вибір ступеня полінома

Головною умовою є наявність найменшого відхилення, тобто, якщо відхилення U_3 коливається в межах від +52 000 до – 58 000, то даний графік нами не розглядається. Оптимальним варіантом є графік U_t – тобто, графік прямої. Це можна побачити на рис. 4.

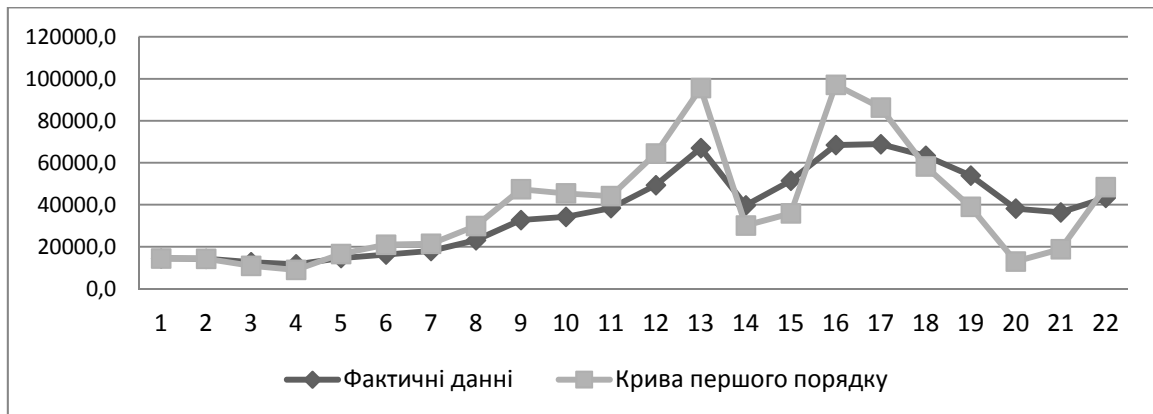

Рисунок 4. Графік поліном

Наступним кроком в аналізі є побудова адаптивної моделі. Адаптивна модель включає до свого складу – модель експоненційного згладженого, лінійну та параболічну модель Брауна.

В процесі побудови моделі експоненційного згладжування використовується константа згладжування, що дозволяє вирівняти ряд динаміки, використовуючи попередні значення з коефіцієнтом згладжування α . Для даного методу використовується розрахункова формула:

$$Y_{t+1} = \alpha Y_t + (1-\alpha) \hat{Y}_t, \quad 0 < \alpha < 1 \text{ – модель згладжування}$$

Результати використання даного методу на рис. 5.

Рисунок 5. Експоненційне згладження першого порядку

Проте, як видно з аналізу, даний метод є не досить відповідним, адже присутнє велике відхилення в значеннях і неспівпадіння по роках. Тому доцільним є проведення аналізу по моделях Брауна.

Лінійна модель Брауна спрямована на прогнозування подальшої можливої зміни динаміки експорту товарів України. Найоптимальнішим є прогнозування на 5 років. В процесі аналізу використовуються коефіцієнти тренду, початкові експоненційні середні, розрахункові значення рівнів ряду та помилку. Результати аналізу зображено на рис. 6.

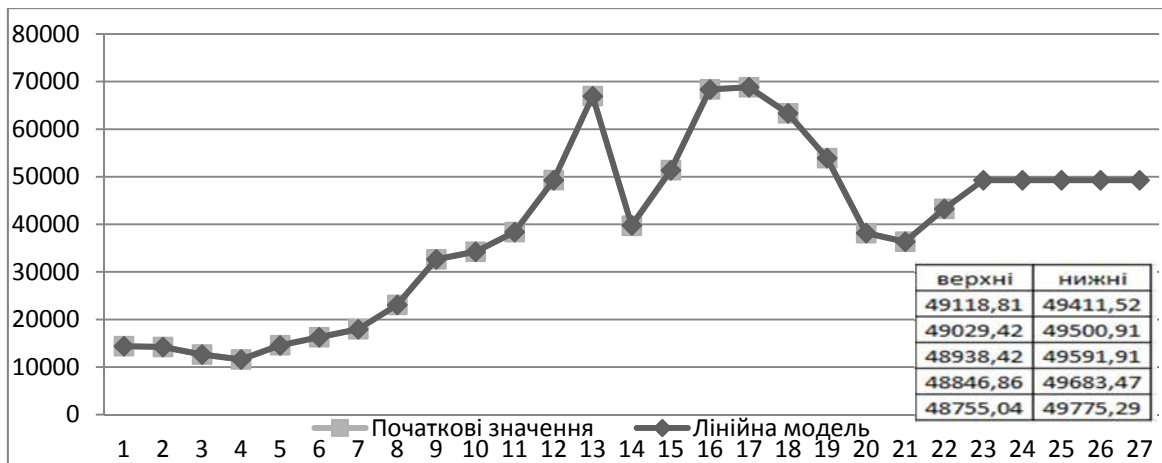

Рисунок 6. Лінійна модель Брауна

Як видно з графіка, лінійна модель Брауна найкраще підходить для прогнозування майбутнього експорту: значення ряду динаміки абсолютно співпадають, що дає можливість найефективніше спрогнозувати подальшу зміну динаміки експорту України. Мінімальні відхилення в верхньої і нижньої межі також підтверджують правдивість даного аналізу.

Для контрольної перевірки здійснюємо побудову графіка по параболічній моделі Брауна – рис. 7.

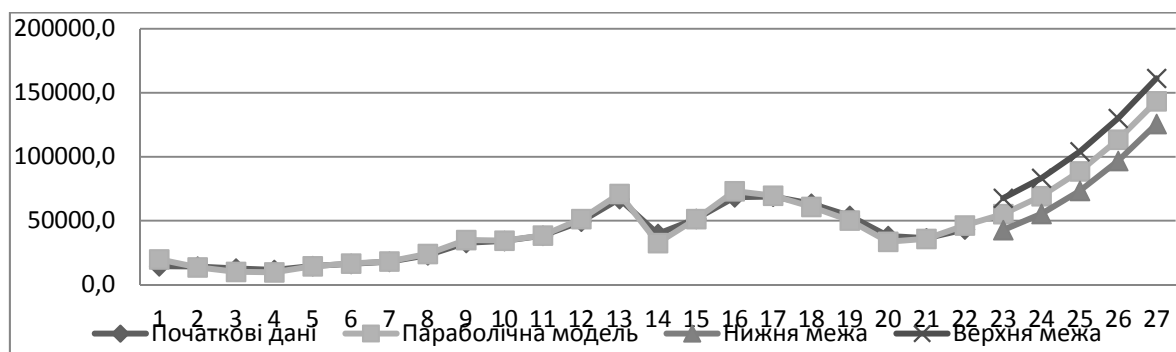

Рисунок 7. Параболічна модель Брауна

Порівнявши графіки, можна зробити висновок про недоцільність використання параболічної моделі Брауна в даному аналізі, адже показники явно завищені та в деяких точках відрізняються.

Наступним етапом аналізу була перевірка на наявність або відсутність авторегресії. Дана перевірка здійснюється логічним, статистичним та аналітичним методом.

За допомогою критерія Дарбіна-Уотсона було виявлено, що авторегресія відсутня, так як розрахункове значення показника менше табличного.

троз.	1,978416
табл	2,085963
троз. < табл, отже авторегресія відсутня	
dp	1,02156
R1	0,061821

Рисунок 8. Критерій Дарбіна-Уотсона

Останнім етапом аналізу проведено порівняння помилки апроксимації. В процесі аналізу було побудовано 2 моделі: лінійна та параболічна модель Брауна. Помилка апроксимації в обох моделях знаходиться в межах норми, проте, приймається модель з меншим значенням – Лінійна модель Брауна. Дані наведені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Порівняння помилки апроксимації лінійної та параболічної моделі Брауна

Лінійна модель Брауна		Параболічна модель Брауна	
Числовий	%	Числовий	%
0,00049612	0,05	0,074065	7,4

Висновки. В результаті проведеного аналізу, можна зробити висновок, що, не зважаючи на неоднорідність ряду динаміки, відсутність тенденції, а також про відсутність авторегресії експорт товарів в Україні залишатиметься на високому рівні.

Різниця між показниками при різних методах аналізу виражає на кінцевий результат, а проміжний. Неточність або відхилення в одному з методів аналізу не означає те, що він невірний. Можливим є варіант про недостачу показників, або недоцільність використання саме даного методу, що було продемонстровано на прикладі моделей Брауна.

Анотація. Стаття посвячена вопросу анализа изменения динамики экспорта Украины с помощью использования методов статистического моделирования и прогнозирования будущих изменений. Проанализирована динамика различными методами статистического анализа, а также исследовано наличие тенденций и различные варианты изменения показателя. Основное внимание акцентируется на подборе наиболее вероятного варианта дальнейшего изменения динамики экспорта.

Ключевые слова. Динамика экспорта, статистический анализ, прогнозирование.

Abstract. The article is devoted to the analysis of changes in the dynamics of Ukraine's exports through the use of statistical simulation methods and prediction of future changes. The dynamics of different methods of statistical analysis is analyzed, and the existence of trends and different variants of the change of the indicator are investigated. The main focus is on the selection of the most likely option for further changes in the dynamics of exports

Key words. Export dynamics, statistical analysis, forecasting.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII, Стаття 1.
2. Все про фінанси в Україні. URL : <https://financer.com/ua/eksport-import-2018/>
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Буркіна Н. В. Статистичне моделювання і прогнозування : робочий зошит для студентів всіх спеціальностей економічного факультету. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 55 с.

УДК 336.201

ПЛАН ВЕРС В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

А. В. Калачик, І. Г. Гевлич

Анотація. Прогалини у податковому національному законодавстві створюють умови для виходу з-під оподаткування та можуть провокувати соціальні конфлікти у суспільстві. Організація економічного співробітництва і розвитку в рамках Плану ВЕРС намагається перешкоджати штучному переміщенню прибутку до низькоподаткових юрисдикцій із метою ухилення від сплати податків. Метою дослідження є аналіз практики імплементації Плану ВЕРС в Україні з точки зору пошуку проблем та напрямів їх вирішення. У роботі проаналізований сучасний стан, проблеми та перспективи імплементації Плану ВЕРС в Україні. За результатами дослідження зроблені висновки, намічені напрями подальшої роботи.

Ключові слова: податкова система, План ВЕРС, імплементація, прозорість.

Наявність прогалин у податковому національному законодавстві створює умови для суттєвого зменшення податкового тягаря окремими компаніями, зокрема, через виведення з-під оподаткування прибутку. За підрахунками Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) високоподаткові країни щорічно недоотримують податків на суму від 100 до 240 млрд дол. США [1]. Щоб збалансувати бюджети, країни вимушені підвищувати

ставки податків на споживання і робочу силу, тобто перекидати тягар податкового навантаження на плечі населення, а не корпорацій. Таке положення справ провокує соціальні конфлікти та обумовлює потребу у створенні єдиного підходу щодо активної протидії розмиванню податкової бази. Така робота проводиться під егідою ОЕСР відповідно до Плану Розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування (Base erosion and Profit Shifting – BEPS).

Питанням податкової проблематики в контексті приєднання до Плану BEPS присвятили свої дослідження численні вітчизняні вчені. Зокрема, Д. Гетманцев пропонує зосередитись на розробці вітчизняної доктрини протидії ухилянню від оподаткування і застерігає проти поспішного впровадження Плану BEPS [2]. В. Б. Марченко визначає направляючу роль Плану щодо податкового контролю трансфертного ціноутворення [3]. Я. В. Олійник та О. В. Чижикова аналізують досвід регулювання заходів протидії розмиванню бази оподаткування та висвітлюють основні результати співробітництва уряду України з ОЕСР [4]. Разом з тим з урахуванням зобов'язання України щодо імплементації Плану BEPS, актуальним є дослідження теоретичного, законодавчого і практичного рівнів процесу такої імплементації.

Метою дослідження є аналіз практики імплементації Плану BEPS в Україні з точки зору пошуку проблем та напрямів їх вирішення.

Як відомо, План BEPS є ініціативою, започаткованою ОЕСР та країнами-лідерами світової економіки G20 протягом 2012–2013 р., носить рекомендаційний характер і відкритий до приєднання з боку будь-яких країн світу. Основна мета Плану – забезпечити оподаткування прибутку в державі, де фактично провадиться підприємницька діяльність, та перешкоджати штучному переміщенню прибутку до низькоподаткових юрисдикцій із метою ухилення від сплати податків. План дій BEPS побудований на таких принципах:

- забезпечення узгодженості локального (місцевого) регулювання в частині його впливу на трансграничну (зовнішньоекономічну) діяльність;
- посилення вимог до існуючих міжнародних стандартів з метою вирівнювання оподаткування із місцем економічної діяльності та утворення вартості;
- підвищення прозорості та визначеності для підприємств і держав [5].

План включає 15 кроків забезпечення найбільш ефективної боротьби з агресивним податковим плануванням, а саме:

- 1) рішення податкових проблем і особливості оподаткування в епоху «цифрової економіки»;
- 2) нейтралізація так званих «гібридних схем»;
- 3) підвищення ефективності правил про контрольовані іноземні компанії;
- 4) боротьба з розмиванням бази оподаткування через виплату відсотків та інших фінансових транзакцій;
- 5) загальна протидія «недобросовісній податковій практиці»;
- 6) запобігання зловживань положеннями договорів про усунення подвійного оподаткування;
- 7) запобігання застосування схем штучного уникнення статусу «постійного представництва»;
- 8) розробка правил трансфертного ціноутворення в частині нематеріальних активів;
- 9) розробка правил трансфертного ціноутворення в частині ризиків і капіталу;
- 10) розробка правил трансфертного ціноутворення в частині інших транзакцій з високим ризиком;
- 11) розробка методів збору і аналізу інформації щодо розмивання податкової бази і виведення доходів з-під оподаткування;
- 12) впровадження правил, що вимагають розкривати «прийоми агресивного податкового планування»;
- 13) оптимізація вимог щодо документування трансфертного ціноутворення та національної звітності;

14) розробка і підвищення ефективності механізмів вирішення спорів між країнами з податкових питань;

15) розробка всеосяжної багатосторонньої конвенції з питань міжнародного оподаткування в цілях модифікації існуючих податкових договорів між країнами [5].

З 01.01.2017 р. Україна приєдналася до Програми розширеного співробітництва ОЕСР та зобов'язалася запровадити п'ятий, шостий, тринадцятий та чотирнадцятий кроки Плану («мінімальний стандарт») [6].

Крок 6 передбачає застосування тесту на основну мету операції (Principle Purpose Test), щоб угоди про уникнення подвійного оподаткування не використовувалися для ухилення від оподаткування. Крок 5 Плану BEPS не забороняє преференційні режими, але вимагає виключення ознак «шкідливості», наприклад: нульові або низькі податкові ставки стосовно доходів від територіально не пов'язаної діяльності (у т. ч. фінансових послуг, передачі прав на нематеріальні активи), відокремленість від внутрішньої економіки і податкової системи держави, недостатня прозорість, недостатній рівень нагляду з боку регулятора або вимог до розкриття інформації, відсутність ефективного інформаційного обміну щодо умов такого режиму. Крок 13 щодо документування трансфертного ціноутворення впроваджено в Україні з 2013 року, але наразі подається один локальний файл, а планується три (додається звіт материнської компанії міжнародної групи і міжкраїнові звіти (Country-by-Country Reporting, Cbcr)). Великі мультинаціональні холдинги декларуватимуть стосовно кожної країни, де вони провадять діяльність суми своєї виручки, прибутку або збитку до оподаткування, суми нарахованого і сплаченого податку, оголошеного капіталу, накопиченого прибутку, чисельність співробітників і вартість матеріальних активів. Крок 14 (створення ефективнішого механізму вирішення спорів) спрямований на усунення перешкод для врегулювання країнами спорів щодо міжнародних податкових угод. Передбачається надати платникам податків доступ до вдосконаленої взаємопогоджувальної процедури розробити положення про арбітражне врегулювання спорів [7].

При цьому вітчизняні експерти досі ведуть дискусії, чи на часі впровадження Плану в Україні, адже в економіці існують проблеми, які потребують негайного вирішення, зокрема, щодо принципів адміністрування податків, відповідальності за фінансові правопорушення тощо. На наш погляд, альтернативи Плану BEPS в Україні немає, бо він не є локальною задумкою і найближчим часом охопить увесь світ, забезпечуючи прозорість фінансових потоків. Крім того, слід пам'ятати, що українське податкове законодавство потребує реформування відповідно до перспектив розвитку країни з урахуванням закордонного фіскального досвіду, а План BEPS є таким, що успішно застосовується розвиненими країнами світу. Прикладом прозорості світу, що неминуче приходить, є розроблений ОЕСР і схвалений G20 у 2014 року стандарт автоматичного обміну податковою інформацією – «Єдиний стандарт звітності» (Common Reporting Standard). ЄС зробив цей стандарт обов'язковим для країн-учасниць, а на сьогодні понад 80 юрисдикцій зобов'язалися розпочати обмін інформацією відповідно до стандарту з 2017 або 2018 року.

Що стосується України, Кабінет Міністрів України спільно з Національним Банком України подали проект закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України», спрямований на втілення в Україні таких найбільш критичних кроків:

- розкриття фізичними особами-резидентами України своєї участі в іноземних компаніях;
- обмеження витрат на фінансові операції з пов'язаними особами;
- запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування;
- запобігання штучному статусу постійного представництва нерезидента;
- удосконалення контролю за трансфертним ціноутворенням [8].

Подальші шляхи імплементації Плану можуть представляти наступне:

1) міжнародний обмін податковою інформацією – Україна приєднається до автоматичного обміну за стандартом CRS з 2020 року;

2) міжнародний обмін інформацією про бенефіціарів – Україна першою в світі запровадила і публічно розкрила реєстр кінцевих бенефіціарів компаній;

3) реалізація правил контрольованих іноземних компаній – Україна поки не затвердила дані правила, що не дає змоги обкладати податком виявлені за кордоном доходи наших резидентів;

4) реалізація правил трансфертного ціноутворення – вже застосовуються Україні, буде розширене [9].

Таким чином, за результатами вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

1. Приєднання України до Програми розширеного співробітництва ОЕСР в частині імплементації плану BEPS є безальтернативним кроком реформування вітчизняної податкової системи відповідно до світових тенденцій.

2. Імплементація Плану BEPS покращить репутацію українського бізнесу на міжнародній арені та сприятиме залученню іноземних інвесторів у вітчизняну економіку у перспективі.

3. Реалізація Україною «мінімального стандарту» плану є виправданим кроком, зважаючи на неповне сприйняття бізнес-спільнотою необхідності прозорості у сфері оподаткування.

4. Імплементація Плану BEPS потребуватиме змін законодавчих актів та активної просвітницької роботи у бізнес-середовищі.

Вивчення практики імплементації Плану BEPS у розвинених країнах світу буде напрямом подальших досліджень.

Анотація. Пробелы в налоговом национальном законодательстве создают условия для выхода из-под налогообложения и могут провоцировать социальные конфликты в обществе. Организация экономического сотрудничества и развития в рамках Плана BEPS пытается препятствовать искусственному перемещению прибыли в низконалоговые юрисдикции с целью уклонения от уплаты налогов. Целью исследования является анализ практики имплементации Плана BEPS в Украине с точки зрения поиска проблем и направлений их решения. В работе проанализированы современное состояние, проблемы и перспективы имплементации Плана BEPS в Украине. По результатам исследования сделаны выводы, намечены направления дальнейшей работы.

Ключевые слова: налоговая система, План BEPS, имплементация, прозрачность.

Abstract. Gaps in the tax laws of the country create conditions for exit from taxation and can provoke social conflicts in society. The Organization for Economic Co-operation and Development, within the framework of the BEPS Plan, is trying to prevent the artificial move of profits to low tax jurisdictions to evade taxes. The aim of the study is to analyze the implementation practices of the BEPS Plan in Ukraine from the point of view of finding solutions to problems and directions. The paper analyzes the current state, problems and prospects of the implementation of the BEPS Plan in Ukraine. According to the results of the research, conclusions are drawn, directions for further work are outlined.

Key words: tax system, BEPS plan, implementation, transparency.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. OESD Better Polisieis for better lives. URL : <http://www.oecd.org/>.
2. Гетманцев Д. Фискальная реформа стала сегодня настоящим фетишем». *Закон і бізнес*. 25.06.-03.07.2016. Випуск 26 (1272) URL : https://zib.com.ua/ru/124374-prezident_associacii_nalogovih_sovetnikov_d_getmancev_fiskal.html.
3. Марченко В. Б. Приєднання до Плану BEPS та розвиток податкового контролю трансфертного ціноутворення в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. Випуск № 4. URL: http://pap.in.ua/4_2018/88.pdf.
4. Олійник Я. В., Чижикова О. В. Інституціональне забезпечення трансфертного ціноутворення: глобальний контекст і перспективи для України. *Фінанси України*. 2019. № 2. URL : http://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4589.
5. Base erosion and profit shifting. URL : <http://www.oecd.org/tax/beps/>.
6. Приєднання України до Плану BEPS. Вісник офіційно про податки. 2017. Випуск № 941 (45). URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100006198-priyednannya-ukrayini-do-planu-beps>.
7. Жукова О. План BEPS – запровадження в Україні. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-nalogi-i-otchetnost-10-plan-beps—shagi-dlya-ukrainy>.
8. Законопроект про внесення змін до Податкового кодексу України. URL : <https://blog.liga.net/user/npushinskiy/article/32525>.
9. В світле майбутнє без офшорів. План BEPS. URL : <http://ario.law/uncategorized/v-svitlye-majbutnye-bez-ofshoriv-plan-beps-dlya-ukrayiny/>.

ВИЗНАЧЕННЯ ТРЕНДІВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІКТ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

І. І. Ковальчук, Д. Г. Саркісян

Анотація. Стаття присвячена аналізу ринку інформаційно-комунікаційних технологій в час стрімкого розвитку цифровізації. У статті приділяється увага важливим аспектам для розвитку ринку ІКТ, на основі світового досвіду.

Ключові слова: цифровізація, ІТ-ринок, інновації.

Вступ. Цифрові технології є одним з найважливіших чинників у розвитку економіки в цілому. Вони сприяють розширенню можливостей використання в економіці інновацій через додаткові ресурси та технології.

Інформаційно-комунікаційна сфера на сьогодні є основним драйвером світових досягнень науки і техніки, проривних глобальних інновацій, що забезпечують економічне зростання в більшості країн. В ній відбуваються процеси генерації, обміну та зберігання інформації, формуються різні канали зв'язку, взаємодії економічних суб'єктів, їх доступ до світових інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Питанням інноваційного розвитку, цифрових процесів присвячена значна кількість досліджень. Зокрема, в роботах Р. Кантера, П. Харіва, О. Бекетова та інших. Суттєвий внесок у дослідження інноваційної діяльності на рівні підприємства та держави внесли такі науковці, як Е. Хаїрова, Т. Романенко, М. Шкода, О. Пальчук та інші, які у своїх працях доводять, що саме держава створює сприятливий клімат в економіці країни, що забезпечує стимулювання розвитку цифровізації і сфери ІТ.

Глобальний цифровий простір динамічно розвивається під впливом активної інвестиційної діяльності провідних країн світу та агресивної політики найбільших ІТ-компаній, які в свою чергу використовують діджиталізацію для захоплення нових ринків збуту, підвищення капіталізації власних компаній та розвитку економіки на новому рівні.

Це компанії, що конкурують, за показником ринкової капіталізації з міжнародними корпораціями в нафто-видобувній, газо-видобувній, в хімічній сфері, в сфері по переробці газу та нафти, виробництві автомобілів та інше і за останні роки стали лідерами. Діяльність цих компаній досліджувалася у роботі: Apple, Samsung Vendor Group, Alphabet Inc., Microsoft, IBM, AT&T, Dell Technologies Vendor Group, Intel, HP Inc, HPE. Доходи підприємств ІТ-сектора стали головним показником в рейтингу, складеному компанією Gartner, що займається дослідницькою діяльністю в області технологій [1].

На ринку капіталу, під впливом цих компаній спостерігаються такі структурні зрушення:

- зростання інвестицій у глобальні проекти;
- глобальні інвестиційні потоки спрямовані в технології «масового попиту»;
- інвестиції в технології зберігання масивів баз даних;
- розвиток глобального та локальних цифрових ринків.

Всі ці процеси відкривають значні можливості для створення і розвитку бізнесу, заснованого на нових технологічних рішеннях або бізнес-моделях, які не застосовувалися раніше.

Основний розділ. Світовий ринок інформаційних технологій включає в себе кілька основних сегментів:

- ІТ-послуги;
- програмне забезпечення;
- комп'ютерна техніка;
- устаткування зв'язку;
- тенденції світового ІТ-ринку.

Часто ІТ включають в більш широке поняття – інформаційні комунікаційні технології (ІКТ), яке об'єднує в собі інформаційні технології та послуги зв'язку. Вони в свою чергу формують структуру світового ринку ІКТ (рис.1).

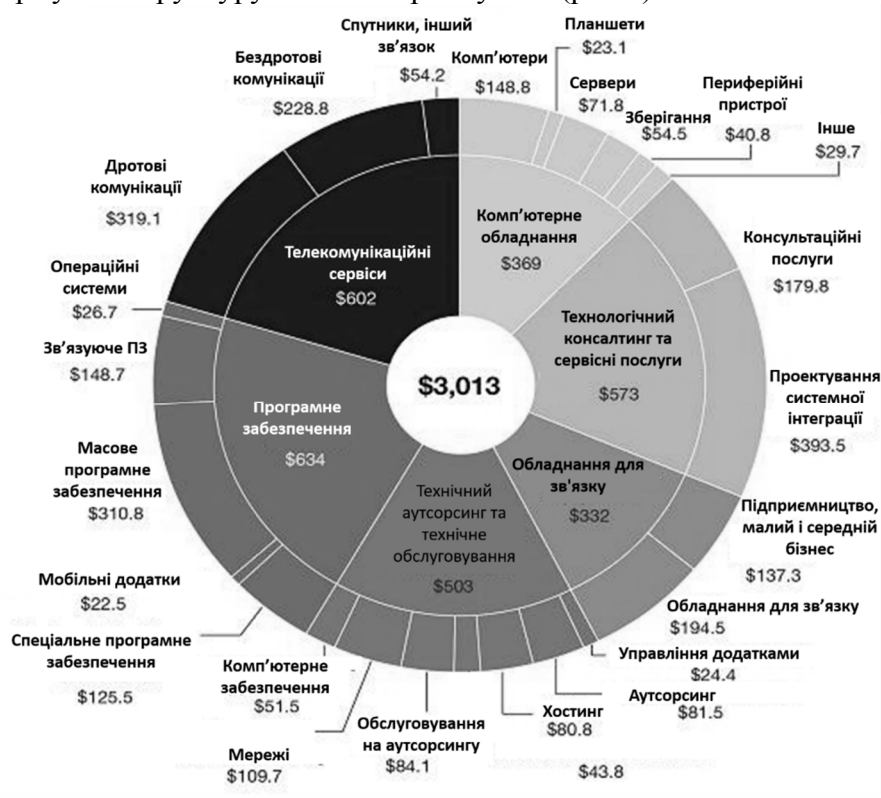

Рисунок 1. Структура продажу на світовому ринку ІКТ в 2017 році за сегментами, млрд дол. США [2]

На сучасному етапі розвитку світової економіки все більше уваги приділяється цифровим технологіям та електронному бізнесу. Для їх успішного розвитку та впровадження компанії інвестують кошти на технології для поліпшення своїх каналів поставок, електронної комерції, логістичних послуг та багато іншого.

Лідером за ІТ-бюджети за підсумками 2018 року серед компаній з найбільшими витратами на інформаційні технології (обладнання, програмне забезпечення, послуги) став Amazon з результатом в 13,6 млрд дол. [3].

До трійки лідерів увійшли материнський для Google холдинг Alphabet і ритейлер Walmart з технологічними витратами – на рівні 12 млрд дол. США

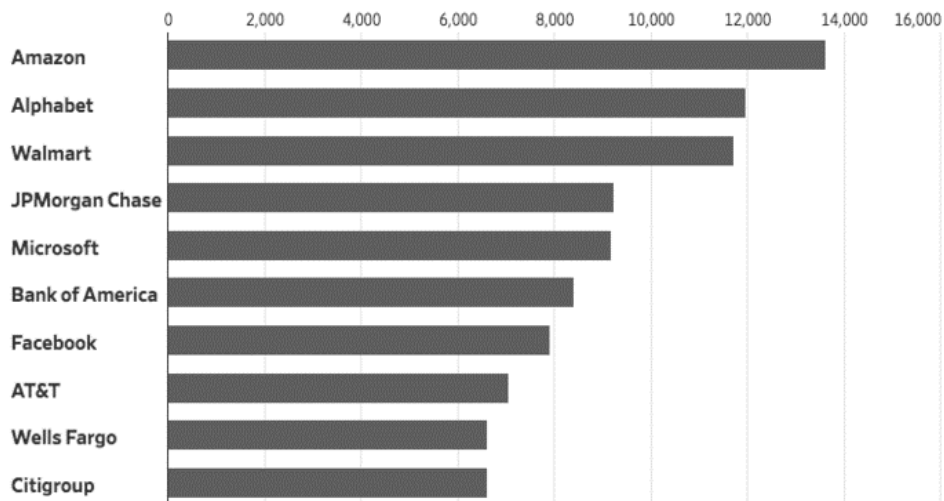

Рисунок 3. Компанії з найбільшими ІТ-витратами на 2018 рік, млрд дол. США

Як можна бачити в діаграмі вище, в компаній, що лідирують за ІТ-витрат за підсумками 2018 року, увійшли чотири банки. Така ситуація пояснюється необхідністю кредитних організацій інвестувати в кібербезпеку та інструменти інтернет-банкінгу.

За попередніми оцінками IDC, обсяг світового ІТ-ринку в 2018 році досяг 4 трлн дол. США, збільшившись на 4,2 % в порівнянні з 2017 роком.

Економічне зростання і надалі буде сприяти зростанню ІТ-ринку. У 2017 році ситуація в світовій економіці нормалізувалася після політичних і економічних потрясінь попереднього року. Ця відносна стабільність дозволила бізнесу і державному сектору стати більш активними в частині ІТ-витрат в 2018 році.

Це в свою чергу відобразилося і на доходах ІТ-компаній (рис. 4).

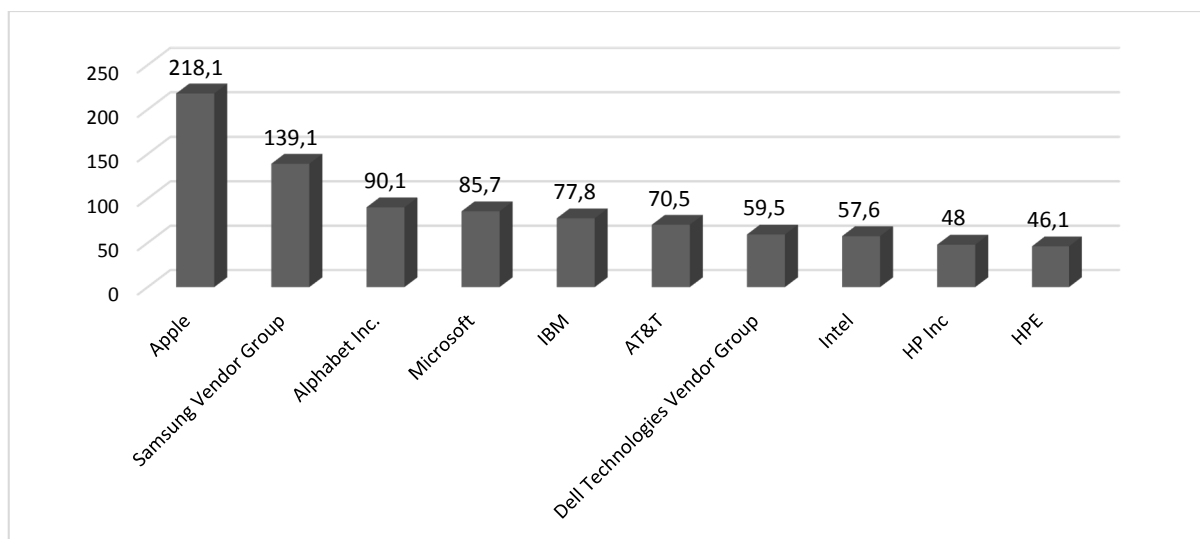

Рисунок 4. Рейтинг ІТ-компаній за доходами в 2017 році, млрд дол. США

На рейтингу представлені в основному компанії США, адже яскраво виражений характер постіндустріальної економіки США дав поштовх для ринку ІКТ. На 2017 рік, майже 80 % від ВВП США виробляється в сфері послуг, що робить країну світовим лідером [4].

Матеріальне виробництво дає всього 20 % ВВП, куди входить вся промисловість, сільське і лісове господарство, будівництво. Причому сільське господарство дає менше 1 % ВВП, хоча частка цих товарів на світових ринках більш ніж значна.

Економічна система США є одним з найбільш високоефективних завдяки тому, що ще одна відмінна риса економіки – орієнтація на НТП, технічне оснащення і впровадження їх у виробництво. США є світовим лідером з експорту ліцензій на свої винаходи, новітні розробки і відкриття.

Слід підкреслити, що більше 50 % інновацій розвинених держав доводиться на США. На частку дослідників-американців припадає 35 % публікацій наукових статей в найбільш престижних журналах. Але близько 40 % найбільших вчених країни є іммігрантами, третина з числа лауреатів Нобелівської премії – вихідці з інших країн.

Адже США проводить активну роботу щодо стимулювання припливу спеціалістів з інших держав, запрошуючи їх у свої наукові лабораторії і пропонуючи більш сприятливі умови для діяльності, ніж на батьківщині.

Структура ВВП США має злагоджену систему, величезну роль у функціонуванні якої грає приватний капітал. Однією з відмінностей від України є те, що більша частина матеріальних благ проводиться в сфері послуг. А дивлячись на зростання ринку ІКТ (рис. 5), постає питання про швидкий розвиток наявного потенціалу в Україні.

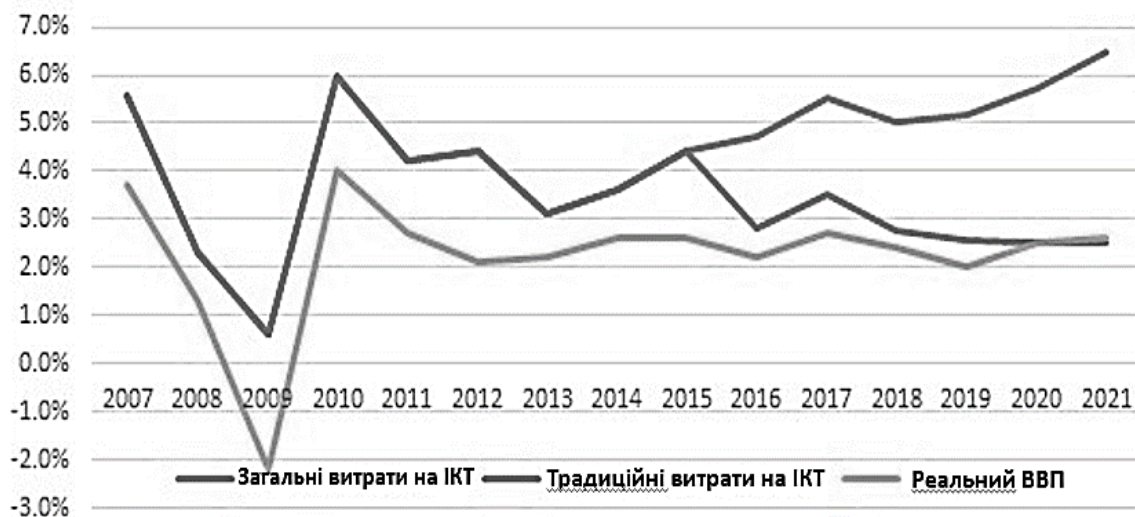

Рисунок 5. Графік, що відображає динаміку зростання ринку ІКТ і світового ВВП

За даними аналітичної компанії International Data Corporation (IDC) 2017 року, результати дослідження світової галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) показали, що витрати на них, ростуть удвічі швидше глобального валового внутрішнього продукту (ВВП).

За даними IDC, в 2016 році витрати на ІТ-рішення та телекомунікаційні послуги в світі досягли 4,3 трлн дол. США, що майже на 5 % більше, ніж роком раніше. При цьому реальний ВВП зріс приблизно на 2,2 %. Очікується, що в 2021 році обсяг ІКТ-ринку зросте на 6,5 %, а ВВП – на 2,5–2,6 %.

Головними драйверами індустрії ІКТ є «прискорювачі інновацій»: Інтернет речі (Internet of Things, IoT), роботи, доповнена (AR) і віртуальна (VR) реальність, 3D-принтери, когнітивні обчислення, штучний інтелект і наступне покоління технологій інформаційної безпеки (ІБ).

У 2017 році обсяг продажів цих технологій збільшився на 17 %, в той час як світові витрати на традиційні ІТ-рішення будуть підвищуватися на 3–4 % на рік в період з 2017 по 2021 роки, а витрати на телекомунікаційні сервіси – лише на 1 %.

Щоб бути готовими до змін потрібно враховувати аналітичні ІТ-прогнози [5]. Основні з них:

1) До 2022 року більше 60 % глобального ВВП буде надходити від цифрових технологій та рішень. Ті виробники, які не зможуть відцифрувати свої операції і пропозиції, програють конкурентам, оскільки традиційний ринок незабаром відійде в минуле.

2) До 2023 року 75 % всіх витрат на ІТ будуть пов'язані з розробкою платформ для просування продукції. Більше 90 % всіх підприємств створять власні цифрові ІТ-середовища для подальшого розвитку в умовах цифрової економіки. За даними дослідження IDC, майже половина компаній заявили про свою «спрямованість в цифрові технології». Це означає, що вони приготувалися до розробки цифрових стратегій і архітектури, які імітують роботу компаній, які спочатку побудували бізнес навколо цифрових технологій. Такі підприємства і організації використовують хмарні, Agile і DevOps-практики, цифрові інноваційні платформи і спільноти, а також інтегроване управління дані і монетизацію.

3) До 2022 року більше 40 % хмарних організацій будуть використовувати периферійні обчислення (edge computing), а 25 % кінцевих пристроїв і систем будуть виконувати їх за допомогою алгоритмів штучного інтелекту. Периферійні обчислення – це метод оптимізації хмарних обчислювальних систем шляхом виконання обробки даних на периферії мережі, недалеко від джерела. Він не тільки підвищує ефективність використання

додатків для обчислень і роботи з даними, а й сприяє більш активному впровадженню новітніх технологій, таких як штучний інтелект і 5G-комунікації.

4) З 2018 по 2023 роки буде створено більше додатків, ніж за останні 40 років. Завдяки новим інструментам та платформам, великій кількості розробників, гнучким методам і можливості повторного використання коду за 2018–2023 роки буде створено 500 млн нових додатків, що перевершує кількість програм, створених за попередні 40 років.

5) До 2024 року 90 % організацій будуть використовувати гібридні хмарні технології і інструменти.

При врахуванні світового досвіду, прогнозованих змін і при достатньому сприянні держави ІТ сфера може стати однією з лідируючих в економіці України. Адже саме і цій галузі наша держава має високий потенціал і людські ресурси, з відповідними кваліфікаціями.

В 2017 році – українська ІТ-індустрія нарешті повернулася до докризових темпів зростання. Якщо в минулі три роки вони були ближче до 10 %, то в цьому році ринок виріс вже на близько 18 %. Якщо не відбудеться кардинальних змін в державі, то за чотири роки ринок може подвоїть обсяги.

З огляду на, що тільки в якості податків за 10 місяців 2017 року ІТ-компанії принесли в бюджет близько 6,5 млрд грн., то стабільний розвиток галузі позитивно вплине і на економіку країни.

У щорічний рейтинг кращих постачальників ІТ-послуг The Global Outsourcing 100 за 2017 рік потрапили відразу 13 компаній з офісами в Україні, що на 3 більше, ніж у минулому році.

Якщо позитивний баланс на зовнішньому і внутрішньому ринках збережеться, то українські ІТ-послуги продовжать швидко розкривати свій потенціал.

Виділимо кілька основні перешкоди, що заважають швидкому розвитку інформаційних технологій в Україні.

1. Однією з головних проблем є процес і якість навчання фахівців, зайнятих в ІТ-галузі. Для того щоб отримати висококваліфікованих фахівців, процес їх навчання необхідно забезпечити сучасними технологіями і правильно організувати.

2. Міграція кваліфікованих фахівців. Зрозуміло, що без фахівців неможливий економічне зростання тієї чи іншої галузі, і ІТ-галузь не виняток.

3. Недосконалість системи оподаткування та чинного законодавства стало причиною дуже високих податків для розробників програмного забезпечення, внаслідок чого, вести ІТ-бізнес менш вигідно, ніж за кордоном.

Наприклад, у Індії створені особливі умови для галузі: компанії-експортери ІТ перші 5 років не платять податок на прибуток, податок на майно, 10 років – податок з продажів. Наступні 5 років платять тільки 50 % податку на прибуток, а якщо реінвестує в основну діяльність, то знижка буде продовжена ще на 5 років. Крім цього, ІТ-компанії платять за електроенергію за зниженими тарифами, а також мають преференції при будівництві інфраструктури і наймання фахівців в ІТ-парки.

Зрозуміло, всі перераховані вище фактори негативно впливають на розвиток ІТ-галузі, однак шляхи вирішення даних проблем не потребують надзвичайних кроків.

Для початку потрібно переглянути чинне законодавство і узгодити його з динамікою розвитку сучасних технологій. Це допоможе вирішити ряд проблем з оподаткуванням, тим самим покращивши умови розробки українського програмного забезпечення. Потрібно фінансування в ІТ-галузь з боку держави і інвестиційні вкладення.

Найбільш істотний внесок принесуть і спеціальні програми, спрямовані на вдосконалення ринку праці і фінансування тих досліджень, які відповідають інтересам країни. Також необхідна підготовка своїх висококваліфікованих фахівців, а також стимулювання виходу з тіні наявних спеціалістів, шляхом субсидування їх діяльності, що в свою чергу позитивно відобразиться на економіці.

Аннотація. Стаття посвящена аналізу ринку інформаційно-комунікаційних технологій во время стремительного розвитку цифровізації. В статтю уделється увага важким аспектам для розвитку ринку ІКТ, основанное на мировому опыте.

Ключевые слова: цифровізація, ІТ-ринок, інновації.

Abstract. The article is devoted to the analysis of the market of information and communication technologies during the rapid development of digitalization. The article focuses on important aspects for the development of the ICT market, based on world experience.

Key words: digitalization, IT-market, innovations.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рейтинг Gartner. URL : <https://www.gartner.com/en>.
2. Forrester Research. URL : <https://www.forrester.com/Home/0,3257,1,FF.html>.
3. The Wall Street Journal, International Data Corp. (IDC).
4. Іванов О., Волошина О. Валовий внутрішній продукт у 2010–2018 рр. *Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України*.
5. Brennen S. Digitalization and Digitization. URL : <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/>.
6. IDC. URL : <https://www.idc.com/promo/thirdplatform/fourpillars?modal=SaaSPath-eBook>.
7. The World Bank Data. URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US&view=chart>.

УДК 331.42

МОТИВАЦІЙНІ ПІДХОДИ FACEBOOK І GOOGLE ДО СТВОРЕННЯ НАЙЩАСЛИВІШОГО І НАЙПРОДУКТИВНІШОГО РОБОЧОГО МІСЦЯ

М. А. Магас, О. В. Марценюк

Анотація. Стаття знайомить з дослідженнями в області мотивації та управління персоналом. Проаналізовано і встановлено зв'язок між пірамідою потреб Абрагама Маслоу і сучасною мотиваційною політикою провідних компаній. Особлива увага акцентується на дослідженні складових мотиваційних програм Facebook і Google. Автор, проаналізувавши велику кількість закордонних джерел інформації, дійшов до висновку, що метою мотивації персоналу є створення таких умов, за яких працівник приносить прибуток компанії, розкриває свій творчий потенціал і отримує задоволення від роботи.

Ключові слова: мотивація персоналу, мотиваційний пакет, піраміда потреб Маслоу, Google, Facebook.

Вступ. Термін «мотивація» походить від латинського слова *movere* – рухати. Під мотивацією розуміють «силу волі» – ту творчу силу, яка допомагає нам досягати поставлених цілей в роботі і в житті взагалі, вирішувати проблеми і долати перешкоди. Мотивація надає нам енергії, терпіння, витривалості та націлює нас на бажаний результат. Уміння мотивувати – це мистецтво, суть якого полягає в стимулюванні людей до зміни установок, що впливають на їх поведінку. Мотивація на робочому місці стає все більш важливим завданням через жорстку конкуренцію, характерну для нашого часу. Тільки за допомогою мотивації можна прив'язати співробітників до організації і до її цілей. Професійна мотивація персоналу в організаціях залишається актуальною вже багато років. Проблема спонукання працівників до ефективної праці турбує практичних психологів, організаторів виробництва, керівників всіх рівнів. Багато питань у сфері мотивування працівників залишаються нерозв'язаними й досі [1].

Це питання вивчали закордонні вчені Hansen, Wade & Hamel, які описали мотивацію, базуючись на досвіді успішних менеджерів і їх різноманітних стратегіях. Hansen пояснив, що існує три різних типи мотивації: внутрішня, зовнішня і амотивація [2]. DeVany писав,

що для того, щоб мотивувати співробітників, потрібно дізнатись в першу чергу чого вони хочуть, просто поспілкувавшись з ними [3].

Саме тому основною метою даної статті є вивчення успішного досвіду провідних компаній Facebook і Google з мотивації персоналу, оскільки 90–95 % їхніх працівників вважають що вони щасливі на роботі.

Основна частина. Щасливі і задоволені співробітники є джерелом життєвої сили бізнесу і поштовхом до розвитку зростаючої, прибуткової компанії.

Багато провідних компаній світу все ще використовують піраміду потреб Абрагама Маслоу, як основу для побудови своєї мотиваційної програми. Піраміда Маслоу будується від найменших потреб до найбільших. Ієрархія Маслоу складається з п'яти різних рівнів потреб: фізіологічні, безпека, любов і приналежність, повага та самореалізація.

На першому рівні знаходяться фізіологічні потреби, які є основними. Крім грошової компенсації, роботодавці можуть задовольнити ці потреби, маючи чисті робочі місця, а також безоплатне або субсидоване харчування на роботі. Ще один спосіб задоволення фізіологічних потреб працівників дозволити працівникам мати баланс між роботою і особистим життям. Для цього роботодавці пропонують віддалену роботу, фітнес-центри на роботі і незаплановану відпустку.

Другий рівень потреб – безпека. Це стосується не тільки фізичної безпеки, але поширюється також на психологічну. Медичне страхування, що надається працівникам, поряд з можливим страхуванням інвалідності і життя, може задовольнити потреби співробітників в області безпеки. Забезпечення фінансового планування, такого як 401(К) (найбільш популярний пенсійний план, накопичувальний пенсійний рахунок, приватної пенсійної системи в США), також може допомогти працівникам відчувати себе безпечніше.

Третій рівень потреб – любов і приналежність. Організації можуть задовольнити цю потребу шляхом створення команди з їхніх співробітників. Це можна зробити організовуючи спільні обіди, дозволяючи дітям або домашнім тваринам приходити на роботу, створення відкритих офісів, щоб співробітники могли спілкуватися.

Четвертий рівень потреб – це потреба в повазі, яка включає в себе відповідальність, репутацію, престиж, визнання і повагу з боку інших. Одна з основних причин, по якій співробітники йдуть з роботи, полягає в тому, що вони не отримують достатнього визнання від свого безпосереднього керівника

Головна потреба в ієрархії Маслоу – самореалізація. Ця потреба полягає в тому, щоб стати кращою людиною, якою ви можете, і реалізувати себе. Це необхідно, щоб поліпшити себе, інших навколо нас і світ в цілому [4].

Такі провідні, сучасні компанії світу як Google і Facebook, продовжують використовувати піраміду потреб Маслоу для побудови свого мотиваційного пакету. Вони по суті використовують ієрархію Маслоу інноваційним способом, мотивуючи своїх співробітників на всіх 5 рівнях піраміди. Більш детально розглянемо, які ж заходи використовують Google і Facebook, для мотивування своїх співробітників за допомогою табл. 1.

Таблиця 1 – Складові мотиваційного пакету Google і Facebook

Складові мотиваційного пакету	Google	Facebook
1	2	3
Безкоштовне харчування	+	+
Безкоштовний автомобіль і його технічне обслуговування	+	–
Заняття фітнесом і спортом	+	+
Оплачуваний проїзд	+	–
Можливість приводити домашніх тварин на роботу	+	–
Перукар і стиліст	+/+	+/-
Прийом лікаря, стоматолога, масажиста, психолога	+/-/+/-	+/+/-/+

Аркадні відеоігри, дошки для малювання	–	+
Велосипеди і їх обслуговування	–/+	+/+
Автомати для видачі комп'ютерних аксесуарів	–	+
Оплачувана основна, декретна, академічна, по догляду за тяжкохворими рідними відпустка	+ / + / + / –	+ / + / + / +
Програма підтримки сім'ї померлого працівника	+	–
Фонд допомоги важкохворим працівникам	–	+
Відшкодування за навчання	+	+
Оплата подорожей	+	+
Різні види страхування	+	–
Недержавний пенсійний фонд	+	+
4-денний робочий тиждень/ вільний робочий графік	+ / +	– / –
Надбавка за власний проект	+	–

Вагомою складовою мотиваційного пакету Google і Facebook є безкоштовне харчування працівників на робочому місці. Так, наприклад, у компанії Facebook є ціла команда кулінарів, яка має завдання приготувати 3-х разове харчування 5 днів на тиждень. Команда змінює меню при кожному прийомі їжі, з метою створювати щось нове кожен день. У кампусі є два кафе, барбекю, піцерія, мексиканський ресторан, ресторан Fuki Sushi, кафе Philz Coffee, фреш-бар і бургерна. Окремі пункти меню оцінюються зеленим, жовтим або червоним, залежно від того, наскільки вони відповідають здоровому харчуванню. В кожній будівлі Facebook є повністю обладнані кухні з їжею та напоями. Ці кухні використовуються працівниками, які пізно завершують свою роботу, або ж для тих, хто не любить ходити по кафетеріях і ресторанах. На території кампусу є навіть безкоштовний магазин цукерок. Тож працівник, який обожає солодощі, може в будь-який час підкріпитись йогуртами, морозивом, цукерками, або ж свіжою хлібобулочною продукцією [5]. Можливо компанія Google не може запропонувати такий асортимент закладів для харчування, але вона теж має свої переваги. Обід і вечеря для працівників доступні безкоштовно. Окрім того, щодня готується асортимент смачних і корисних страв. У штаб-квартирі Google, якщо працівнику потрібно підкріпитись, то до найближчої міні-кухні, яка наповнена різними напоями і закусками, йому потрібно пройти лише 45 метрів [6].

Google надає своїм співробітникам безкоштовний автомобіль. В штаб-квартирі компанії в Маунтен-В'ю також є автомийка і станція технічного обслуговування [7]. Facebook не може собі дозволити надавати безкоштовні авто своїм працівникам, але вони наприклад мають інші переваги, яких немає в Google. Це безкоштовна станція зарядки електрокарів, а також вони бронюють для кожного окремого працівника, який має транспортний засіб, його власне місце для паркування [5].

Google і Facebook дбають про здоров'я своїх працівників і різними способами заохочують їх до занять фітнесом і спортом. Facebook надає своїм співробітникам абонемент в тренажерну залу, або на будь яку іншу спортивну чи оздоровчу діяльність [8]. Компанія Google, на відміну від Facebook, має більш досконалу і обширнішу програму. В штаб-квартирі компанії є безкоштовний для працівників фітнес-центр. Завдяки вільному робочому графіку, працівники в будь-який момент можуть піти до тренажерного залу, або ж пограти в волейбол на території офісу. Деякі працівники навіть мають бігові доріжки у власних кабінетах, тож вони можуть прогулюватись на них і одночасно виконувати свої обов'язки.

Працівники Google мають можливість приводити домашніх тварин на роботу. На думку керівництва саме таким способом покращуються взаємовідносини між працівниками

в колективі, тому що домашні улюбленці стимулюють людей до спілкування, відкритості, створення домашньої атмосфери [6].

І Google і Facebook мають в своїх офісах безкоштовну перукарню. Але компанія Google пішла далі і тепер її працівники можуть безоплатно користуватись послугами стиліста [7].

Як вже було сказано вище, компанії піклуються про здоров'я своїх працівників. Так, наприклад, Facebook має в себе в офісі штатного лікаря і стоматолога, які завжди готові задарма допомогти працюючому. Facebook піклується не тільки про фізичне здоров'я своїх співробітників, але й про психологічне, тому компанія надає 25 безкоштовних сеансів до психолога на рік [8]. В компанії Google також є штатний лікар. Крім цього вони надають своїм працівникам пільги на відвідування різних лікарів і стоматолога. Також в Google є свій масажний кабінет [7].

Для створення кращої атмосфери всередині офісу, така компанія як Facebook створила приміщення з аркадними відеоіграми для свого персоналу. Також у Facebook є прості дошки для малювання крейдою. На думку керівництва саме впровадження таких ідей допоможе працівникам швидко знімати накопичений за робочий день стрес.

Facebook надає своїм працівникам безкоштовні велосипеди. На території штаб-квартири Facebook у Menlo Park в Каліфорнії розташовані велосипедні доріжки, тож співробітники компанії можуть покататись на велосипедах. Також там є велосипедна майстерня, як і на території Google.

В Facebook є дуже цікава річ яку ви не знайдете більше ніде. Це автомати для видачі комп'ютерних аксесуарів. Якщо працівник забув адаптер живлення до Macbook, роз'єм від iPad, клавіатуру, мишку або стерео навушники, він може скористатись автоматами для отримання потрібних аксесуарів. Автомати видачі розташовані по всій території кампусу [5].

Як Google, так і Facebook надає своїм працівникам оплачувану основну, декретну та академічну відпустку. Для нас, українців, це може здатись дивним, адже в нашому законодавстві прописано і про декретну (126 д.) і про основну відпустку (24 д.). Але законодавство США зовсім не схоже на наше. Наприклад, декретну відпустку молоді мами можуть взяти тільки в 4 штатах і найбільше вона триває в штаті Нью-Йорк (12 тижнів). Так само відбувається і з основною відпусткою, працівники бояться її брати, тому що їх можуть просто звільнити. Тому те, що запровадили в себе Facebook і Google, зважаючи на законодавство США, уже може вважатись достатньою мотивацією, щоб там хотіли працювати. Google оплачує молодим мамам до 18 тижнів декретної відпустки. Facebook надає своїм працівникам 21 день оплачуваної основної відпустки і чотири місяці оплачуваної декретної відпустки для нових матерів і батьків протягом першого року народження або усиновлення дитини. Крім того, Facebook надає оплачувану творчу відпустку кожні 5 років тривалістю до 30 днів для своїх співробітників. Серед ноу-хау можна назвати те, що в компанії була розроблена програма надання повністю оплачуваної відпустки по догляду за тяжкохворими членами родини, до 6 тижнів. Також у разі смерті близької людини працівника, компанія надає йому двотижневу оплачувану відпустку [8].

Компанія Google запровадила програму підтримки сім'ї померлого працівника. Якщо працівник помирає, його або її сім'я отримає зарплату протягом наступних 10 років [7].

В компанії Facebook був створений благодійний фонд для допомоги онкохворим працівникам [8].

Google і Facebook оплачують своїм працівникам подорожі і туристичні путівки [6].

Коли людина сидить понад 6 годин на день, це може спричинити серйозні захворювання, в тому числі навіть призвести до смерті. Як стверджують медики, 70000 британців щороку помирають від сидячого способу життя. Тому такі компанії, як Facebook і Google за бажанням працівників можуть забезпечити їх стоячим робочим місцем [5].

Компанія Google надає своїм працівникам практично всі види страхування. Від медичного страхування і страхування життя, до страхування подорожей та особистих відпусток працівників і членів їх сімей.

В Google діє система 20 % надбавки до заробітної плати для тих працівників, які працюють над власним проектом.

Google також частково покриває судові витрати своїм працівникам (близько 5000\$) [7].

Зараз у світі набирає обертів програма з запровадження 4-денного робочого тижня, що стимулюватиме працівників до більш ефективної праці. Так Google вже давно це практикує. Компанія надає кожному працівникові ще один вихідний день. Вони також можуть приїхати на роботу в будь-який зручний для них час, тобто працівники мають вільний робочий графік [9].

На початку зародження компанії Google її співзасновники Ларрі Пейдж і Сергій Брін звернулися до фахівців які спеціалізувалися на програмах з розвитку, мотивації та піклування про працівників. Завдяки співпраці з інститутом SAS було виявлено, що працівники успішні у своїй роботі і вірні, коли вони відчують, що їх справді цінують і підтримують. Результатом стала робота культури Google, яку ми знаємо зараз, з величезними та численними пільгами, нетрадиційними офісними проектами, а також дивовижною свободою, гнучкістю та прозорістю [10]. Модель мотивації та лідерства Google знищує традиційну теорію лідерства, яка більше зосереджується на результатах ніж на тих, хто надає ці результати [11]. В компанії Facebook завдяки добре налагодженому зворотньому зв'язку з працівниками, менеджери компаній можуть розробляти ефективну мотиваційну політику. Засновник Facebook Марк Цукерберг є прикладом нового керівника-лідера. Він не виокремлює себе з-поміж інших працівників. На роботу приходять в джинсах і в футболці і працює за скляними стінами [12]. За рейтингом Glassdoor «Найкращі місця для роботи» у 2018 році Facebook і Google посідають одні з перших місць. Більше 90 % працівників Facebook і Google вважають, що компанія піклується про них. Це є показником того, що програми, які запроваджують компанії, дійсно працюють. Тобто, та компанія, яка піклується про людей, ніколи не програє.

Висновки. Компанії Facebook і Google є лідерами по побудові мотиваційного пакету. Завдяки тому, що компанії є одними з найбагатших у світі, вони витрачають значні суми на впровадження мотиваційних програм. Однак, не кожне підприємство може використовувати усі складові мотиваційних пакетів таких провідних компаній як Google і Facebook, але має можливість запровадити деякі елементи з наведених, для підвищення рівня мотивації та продуктивності свого персоналу.

На даний момент в прогресивних українських компаніях використовуються деякі, наведені вище аспекти з мотивації персоналу. Найбільш активно запроваджують це ІТ компанії. Вони пропонують працівникам безкоштовні курси, семінари, тренінги з підвищення кваліфікації, безкоштовні курси англійської мови, абонементи в басейни, тренажерні зали, медичне страхування, туристичні подорожі.

Анотація. Стаття знаєомит с исследованиями в области мотивации и управления персоналом. Проанализировано и установлено связь между пирамидой потребностей Абрахама Маслоу и современной мотивационной политикой ведущих компаний. Особое внимание акцентируется на исследовании составляющих мотивационных программ Facebook и Google. Автор, проанализировав большое количество иностранных источников информации, пришел к выводу, что целью мотивации персонала является создание таких условий, при которых работник приносит прибыль компании, раскрывает свой творческий потенциал и получает удовольствие от работы.

Ключевые слова: мотивация персонала, мотивационный пакет, пирамида потребностей Маслоу, Google, Facebook.

Abstract. The article introduces research in the field of motivation and personnel management. The connection between the Maslow's hierarchy of needs and the current motivational policy of the leading companies has been analyzed and established. Particular attention is paid to the study of the components of Facebook and Google's motivational programs. The author, having analyzed a large number of foreign sources of information, has come to the conclusion that the purpose of motivation of the personnel is to create such conditions in which an employee can be profitable to the company, unleashes his creative potential and enjoys his work.

Key words: personnel motivation, motivation package, Maslow's hierarchy of needs, Google, Facebook.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мерманн Е. Мотивация персонала. Инструменты мотивации для успеха организации. Харьков : Гуманитарный центр, 2015. 176 с.
2. Hansen, B., Wade, G., & Hamel, T. (2003). Successful coaches' views on motivation and motivational strategies. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 74(8), 44-48, 53. URL : <http://madonnaezp.liblime.com/login?url=http://search.proquest.com/docview/215767389?accountid=27927> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
4. DeVany, C. (2002, July-August). Down, but not out: motivate employees with recession-proof strategies. (New York). *Journal of Property Management*, 67(4), 20. URL : http://madonnaezp.liblime.com/login?url=http://go.galegroup.com/ps/i.do?p=GPS&sw=w&u=lom_madonnaul&v=2.1&it=r&id=GALE%7CA89436780&asid=6c6a032084a97fbc36956900a3d51ef4 (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
4. Essounga-Njan Y. (2018). Google's secret to motivating their employees successfully. *Journal of Strategic and International*, Volume XII, Number 3. URL : https://www.researchgate.net/publication/326920436_GOOGLE'S_SECRET_TO_MOTIVATING_THEIR_EMPLOYEES_SUCCESSFULLY (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
5. Rajan J. What are the perks of working at Facebook. URL : <https://www.quora.com/What-are-the-perks-of-working-at-Facebook> (viewed on April 13, 2019). – Title from the screen.
6. Martin. The Google way of motivating employees. URL : <https://www.cleverism.com/google-way-motivating-employees/> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
7. Majumder S. Employee motivation: the Google way!. URL : <https://www.linkedin.com/pulse/employee-motivation-google-way-sampurna-majumder> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
8. Mayer K. Facebook raised the bar on employee benefits. Now it's hoping to start a workplace revolution. – URL : <https://www.benefitnews.com/news/facebook-boosts-employee-benefits-hopes-to-start-revolution> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
9. 6 employee motivation tips borrowed from Google. URL : <https://www.coloniallife.com/employer-resource-center/2016/august/6-employee-motivation-tips-i-borrowed-from-google> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
10. Google Company Motivation Theory. URL : <https://www.ukessays.com/essays/business/the-two-factor-theory-of-frederick-herzberg-business-essay.php> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
11. Motivating in Google. URL : <https://lacgoe.wordpress.com/motivating-in-google/> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.
12. Kux S. 10 Reasons Why 99% of Facebook Employees Love Mark Zuckerberg. URL : <https://www.lifehack.org/articles/work/10-reasons-why-99-facebook-employees-love-mark-zuckerberg.html> (viewed on April 13, 2019). Title from the screen.

УДК 657

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО БУХГАЛТЕРА БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

О. В. Олійник, Л. Л. Гевлич

Анотація. В статті розглянуто питання організації праці сучасних бухгалтерів бюджетної установи, зокрема, нормативні вимоги щодо обов'язків, стажу, освіти рядового і головного бухгалтера. Авторами запропоновано засоби підвищення якості облікових кадрів методами мотивації праці та використання дуальної освіти. За результатами дослідження зроблені висновки, запропоновані напрями подальших досліджень.

Ключові слова: бухгалтер, головний бухгалтер, бюджетна установа, організація праці, дуальна освіта.

Вступ. Професія бухгалтера бюджетної установи є такою, що потребує постійного моніторингу не тільки якості персоналу, а й дотримання встановлених державою нормативних вимог щодо облікових кадрів. На бухгалтера покладені завдання та обов'язки, від виконання яких залежить ефективність та законність функціонування самої установи. Тому сьогодні важливим є дослідження реалій підготовки фахівців у сфері

обліку з точки зору запровадження заходів, що сприятимуть підвищенню якості облікового персоналу, зокрема, у державному секторі економіки.

Організацію праці бухгалтерів у бюджетній установі досліджував у своїй праці В. Пігош, пропонуючи підходи щодо удосконалення організації діяльності головних бухгалтерів [1]. І. В. Ксьонжик та Р. Є. Нікітіна розглядали систему мотиваційних заходів задля покращення обліку у бюджетній сфері [2]. Однак, динаміка економічних процесів та реформування державного сектору економіки України вимагають продовження та осучаснення існуючих досліджень.

Метою роботи є дослідження сучасних нормативних вимог, що пред'являються до облікових працівників бюджетних установ, з метою пошуку напрямів підвищення якості персоналу.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз досліджень вітчизняних науковців та практики обліку в державному секторі економіки дозволив виділити такі проблеми організації праці бухгалтерів бюджетних установ:

1) невідповідність наявних теоретичних знань та практичних навичок викликам етапу реформування обліку в державному секторі;

2) низький рівень заробітної плати проти високого рівня відповідальності та завантаженості;

3) недостатнє інформаційне забезпечення облікового процесу при значній динаміці нормативної бази;

4) відсутність реальних можливостей самореалізації творчого потенціалу бухгалтерів;

5) відсутність можливості особистісного зростання з урахуванням компетентностей, якостей та навичок успішної людини майбутнього.

Високий рівень відповідальності та завантаженості облікових працівників державного сектору економіки, в першу чергу, притаманний головним бухгалтерам бюджетних установ. Нормативні вимоги, що пред'являються до цієї категорії робітників, регламентовані низкою законодавчих актів, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2011 р. № 59 «Про затвердження Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи» [3]. Так, головні бухгалтери зобов'язані мати:

– повну вищу освіту відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста, стаж роботи за фахом не менш як п'ять років, досвід роботи на керівних посадах не менш як три роки (для роботи у бюджетній установі, якій підпорядковані інші бюджетні установи);

– повну вищу освіту відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста, стаж роботи за фахом не менш як три роки, досвід роботи на керівних посадах не менш як два роки (для роботи у бюджетній установі, яка підпорядкована іншій бюджетній установі);

– вищу освіту відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра, спеціаліста та стаж роботи за фахом не менш як три роки або бакалавра, молодшого спеціаліста та стаж роботи за фахом не менш як п'ять років (для спеціаліста, який виконує обов'язок бухгалтера у бюджетній установі, в якій не утворюється бухгалтерська служба).

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників визначає вимоги до бухгалтерів бюджетних установ, представлені у табл. 1 [4].

Таблиця 1 – Кваліфікаційні вимоги до бухгалтерів різних категорій

Категорія працівника	Вимоги
Провідний бухгалтер	Стаж роботи бухгалтером I категорії не менше двох років
Бухгалтер I категорії	З дипломом спеціаліста – стаж роботи бухгалтером II категорії не менш двох років, з дипломом магістра – без стажу роботи
Бухгалтер II категорії	Стаж роботи за категорією бухгалтер не менше одного року
Бухгалтер	З дипломом бакалавра – без стажу роботи, з дипломом молодшого спеціаліста – стаж роботи на посаді технічного службовця у галузях фінансової діяльності, роботи з базами даних, статистики, бухгалтерського обліку не менше одного року

До завдань рядових бухгалтерів бухгалтерської служби бюджетної установи відносять:

1) ведення бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності бюджетної установи та складення звітності;

2) відображення у документах достовірної та повної інформації про господарські операції і результати діяльності, необхідної для оперативного управління бюджетними призначеннями (асигнуваннями) та фінансовими і матеріальними (нематеріальними) ресурсами;

3) забезпечення дотримання бюджетного законодавства при взятті бюджетних зобов'язань, своєчасного подання їх на реєстрацію, здійснення платежів відповідно до них, достовірного та у повному обсязі відображення операцій у бухгалтерському обліку та звітності;

4) забезпечення контролю за наявністю і рухом майна, використанням фінансових і матеріальних (нематеріальних) ресурсів відповідно до затверджених нормативів і кошторисів;

5) запобігання виникненню негативних явищ у фінансово-господарській діяльності, виявлення і мобілізація внутрішньогосподарських резервів [3].

При цьому навантаження на облікового працівника особливо зростає в період реформування державного сектору економіки, бо супроводжується активною зміною облікових регламентів. Також велике значення відіграє факт, що державою та суспільством бухгалтер бюджетної установи розглядається як контрольна ланка, покликана не допустити порушень у сфері використання бюджетних коштів. Відсутність наразі ефективного програмного забезпечення бюджетного обліку також додає навантаження сучасному обліковцю.

Високому навантаженню та відповідальності має відповідати і висока винагорода за працю. Сьогодні відповідальність керівника й головного бухгалтера бюджетної установи практично не відрізняються, проте мотивація праці керівників значно більша. Як відмічають дослідники І. В. Ксьонжик та Р. Є. Нікітіна [2], доцільним є використання таких напрямів мотивації праці бухгалтерів в бюджетній сфері:

– забезпечення єдиних підходів при встановленні доплат та надбавок працівникам різних галузей бюджетної сфери;

– розробка і затвердження науково обґрунтованої методики віднесення посад працівників бюджетної сфери до певних розрядів Єдиної тарифної сітки;

– більш широке застосування матеріального стимулювання керівників бухгалтерських служб для коригування невідповідності між їх відповідальністю та винагородою за неї.

Основним чинником формування професійних облікових кадрів є якісна освіта, що вдало сполучає теоретичні знання та практичні навички та формує ключові якості людини ХХІ століття, названі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі [5]: комплексне багаторівневе рішення проблем (Complex problem solving), критичне мислення (Critical thinking), креативність у широкому сенсі (Creativity), вміння управляти людьми (People management), взаємодія з людьми (Coordinating with others), емоційний інтелект (Emotional intelligence), формування власної думки та прийняття рішень (Judgment and decision-making), клієнтоорієнтованість (Service orientation), вміння вести переговори (Negotiation), гнучкість розуму (Cognitive flexibility).

Вдалим інструментом для досягнення цих завдань може стати дуальна освіта, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти. Підготовка фахівців за дуальною формою здобуття освіти передбачає встановлення рівноправного партнерства закладів освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою набуття здобувачами освіти досвіду практичного застосування компетентностей та їх адаптації в умовах професійної діяльності [6].

В рамках підготовки облікових кадрів дуальна освіта дає наступні переваги:

- 1) забезпечує першим місцем роботи;
- 2) дає змогу паралельно із набутими навичками в закладах освіти майбутньому бухгалтеру їх практично освоїти;
- 3) модернізує освіту бухгалтера з метою приведення її у відповідність із сучасним змістом професійної діяльності бухгалтера в бюджетній установі;
- 4) скорочує період адаптації випускників закладу освіти до професійної діяльності, що дасть змогу в подальшому переглянути вимоги до стажу при атестації бухгалтера та присвоєнню певної категорії.

Також така освіта дасть змогу цілеспрямовано підготувати бухгалтера саме в бюджетну установу, при умові, що студент буде там проходити практичну частину свого навчання.

Висновки. За результатами проведеного дослідження констатовано, що сучасна система організації праці бухгалтерів в бюджетній сфері потребує реформування, оскільки відсутні реальні стимули відповідності високим нормативним вимогам та викликам ринку праці. Аналіз досліджень вітчизняних науковців та облікової практики дозволив запропонувати заходи виправлення існуючого становища, зокрема, шляхом впровадження дуальної освіти. Наголошено, що формування сучасного бухгалтера має відбуватися із урахуванням таких ключових якостей, як комплексне багаторівневе рішення проблем, критичне мислення, креативність у широкому сенсі, вміння управляти людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, формування власної думки та прийняття рішень, клієнтоорієнтованість, вміння вести переговори, гнучкість розуму.

Аналіз закордонної практики підготовки обліковців буде напрямом подальших досліджень.

Аннотація. В статье рассмотрены вопросы организации работы современных бухгалтеров бюджетного учреждения, в частности, нормативные требования по обязанностям, стажу, образованию рядового и главного бухгалтера. Авторами предложены способы повышения качества учетных кадров методами мотивации труда и использования дуального образования. По результатам исследования сделаны выводы, предложены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: бухгалтер, главный бухгалтер, бюджетное учреждение, организация труда, дуальное образование.

Abstract. The article deals with the organization of work of a budgetary institution's modern accountants, in particular, regulatory requirements for duties, seniority, education of ordinary and chief accountant. The authors proposed ways of improving the quality of accounting staff by methods of motivation of labor and the use of dual education. According to the results of the research, conclusions were drawn, directions of further researches were proposed.

Key words: accountant, chief accountant, budgetary institution, organization of work, dual education.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пігош В. Організація праці головних бухгалтерів вітчизняних бюджетних установ: минуле та сучасність. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 8. С. 46–53.
2. Ксьонжик І. В., Нікітіна Р. Є. Мотивація праці бухгалтерів як чинник підвищення ефективності облікового процесу в бюджетних установах. *Облік і фінанси*. 2013. № 3. С. 131–135.
3. Типове положення про бухгалтерську службу бюджетної установи: постанова Кабінету міністрів України від 26.01.2011 р. № 59. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2011-p>.
4. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 1. Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності: наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29.12.2004 р. № 336. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04>.
5. Робота майбутнього: 10 навичок, які будуть затребувані в 2020 році. URL : <https://ukr.media/science/280897/>.
6. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 660-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>.

ОЦІНКА ЗАХОДІВ З РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ НА УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

А. М. Пивошенко, О. В. Марценюк

Анотація. У даному дослідженні здійснено аналіз та оцінку сучасного стану заходів з розвитку персоналу в Україні. Розглянуто стратегії організації навчання персоналу, що використовуються на вітчизняних підприємствах та виявлено їх недоліки. Сформульовано пропозиції щодо активізації інвестицій на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників

Ключові слова: професійний розвиток, персонал, стратегія, процес, розвиток.

Вступ. Сучасний етап розвитку постіндустріального суспільства характеризується впровадженням високотехнічного обладнання та нових технологій, скороченням некваліфікованої ручної праці, широким застосуванням інтелектуальних та творчих здібностей працівників. Все це вимагає робочої сили високої якості. Отже, для того, щоб бути конкурентним на сучасному ринку праці, кожен працівник змушений адаптувати свої знання, навички та вміння до змін науково-технічного прогресу, який призводить до швидкого старіння професійних знань. Зниження компетентності фахівців, зумовлене появою нової науково-технічної інформації, вимагає відповідних інвестицій у заходи з розвитку персоналу.

Аналіз діяльності вітчизняних підприємств з розвитку персоналу показує недооцінку ними значення інвестування у своїх працівників як передумову формування високоякісної та конкурентоспроможної робочої сили. Проблеми інвестування у розвиток персоналу підприємств досліджуються в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: О. Грішнєвої, М. Семікіної, О.В. Крушельницька, Ю. А. Плутіна, В. Савченка, С. Шекшні, Т. Шульца, Г. Беккера та ін. Однак і сьогодні вони залишаються актуальними та потребують подальших наукових пошуків. Це і обумовило проведення дослідження, метою якого є аналіз сучасного стану інвестування заходів з розвитку персоналу на українських підприємствах [1].

Основний розділ. Розвиток персоналу є важливою умовою успішної діяльності будь-якої організації. Це особливо справедливо на сучасному етапі, коли прискорення науково-технічного прогресу веде до швидких змін і вимог до професійних знань, умінь і навичок. Персонал у сучасних умовах повинен бути високоосвіченим, володіти високою загальною культурою, стратегічним мисленням та ерудицією. Організація професійного розвитку стала однією з основних функцій управління персоналом. Розвиток персоналу являє собою системно організований процес безперервного професійного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій, професійно-кваліфікаційного просування, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу. Розвиток персоналу забезпечується заходами, пов'язаними з оцінюванням кадрів з метою виробничої адаптації та атестації персоналу, плануванням трудової кар'єри робітників і фахівців, стимулюванням розвитку персоналу тощо [2].

За основу дослідження було обрано період 2014–2017 рр., так як на сьогоднішній день останнє оновлення інформації з приводу розвитку персоналу спостерігалось лише у 2017 році, як наслідок через відсутність звітності більшості підприємств, установ та організацій за останні роки. Причиною цього стало: криза на підприємствах, борги, відсутність фінансування та стимулів для розвитку персоналу.

Аналізуючи дані з 2014 по 2017 рр. спостерігалось постійне зміни обсягів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів на підприємствах. Пожвавлення виробництва у 2015 році перервало цю негативну тенденцію і починаючи з 2015 р. знову відбувається різке підняття на 8,7 % (табл. 1) [3].

Таблиця 1 – Підготовка та підвищення кадрів на українських підприємствах за місцем навчання на період 2014–2017 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017
Всього, тис. осіб	1168,1	1137,6	1206,9	1322,0
у % до попереднього року		97,4	106,1	109,5
у % до облікової кількості штатних працівників	10,3	10,3	11,1	11,3
в т. ч. навчання новим професіям, (тис. осіб)	189,7	193,7	230,0	289,0
у % до облікової кількості штатних працівників	2,3	2,0	2,2	1,8
у % до попереднього року		102,1	118,7	125,7
в т. ч. на виробництві (тис. осіб)	151,8	145,3	170,9	218,5
у навчальних закладах	37,9	48,4	59,1	70,5
підвищення кваліфікації (тис. осіб)	978,4	943,9	976,9	1033,0
у % до облікової кількості штатних працівників	5,9	8,0	7,7	8,5
у % до попереднього року		96,5	103,5	105,7
в т. ч. на виробництві (тис. осіб)	639,9	709,8	693,6	733,4
у навчальних закладах	338,5	234,1	283,3	299,6

Дані таблиці 1 свідчать про те, що у 2014 році нові професії опанували 189,7 тис. осіб, а підвищили кваліфікацію 978,4 тис. осіб, що разом складає 8,2 % облікової чисельності штатних працівників. У наступні роки відбувалося поступове зростання. Так, у 2017 році загальна кількість кадрів, що пройшли навчання, збільшилась на 7 % відносно 2016 року, у 2016 – на 16,6 % відносно кризового 2014 року, у 2014 відбулося зростання лише на 2,1 %. У 2014 році спостерігався спад аналізованого. Варто зауважити, що чисельність працівників, які опанували нові професії та підвищили кваліфікацію упродовж періоду, що розглядається є досить малою у загальній кількості кадрів підприємств (незважаючи в цілому на позитивну динаміку у період 2014–2017 рр., вона не перевищила дванадцяти відсотків). Тобто, можна зробити висновок, що розвиток персоналу на українських підприємствах не є суцільним, а охоплює лише незначну частину працівників. Також можна сказати, що темпи зростання обсягів професійного навчання та підвищення кваліфікації персоналу є позитивними, проте різкими, змінними і все ж таки відстають від темпів приросту обсягів ВВП і обсягів реалізації промислової продукції. Названі показники у 2017 році порівняно із 2016 роком склали відповідно 23 % та 17 %.

Проаналізуємо структуру персоналу, що проходив підготовку, перепідготовку чи підвищення кваліфікації упродовж 2017 року. Найбільша кількість працівників, що брали участь у заходах з розвитку персоналу, це робітники. В 2017 році в Україні було підготовлено всього 637 тисяч (рис. 1) [3].

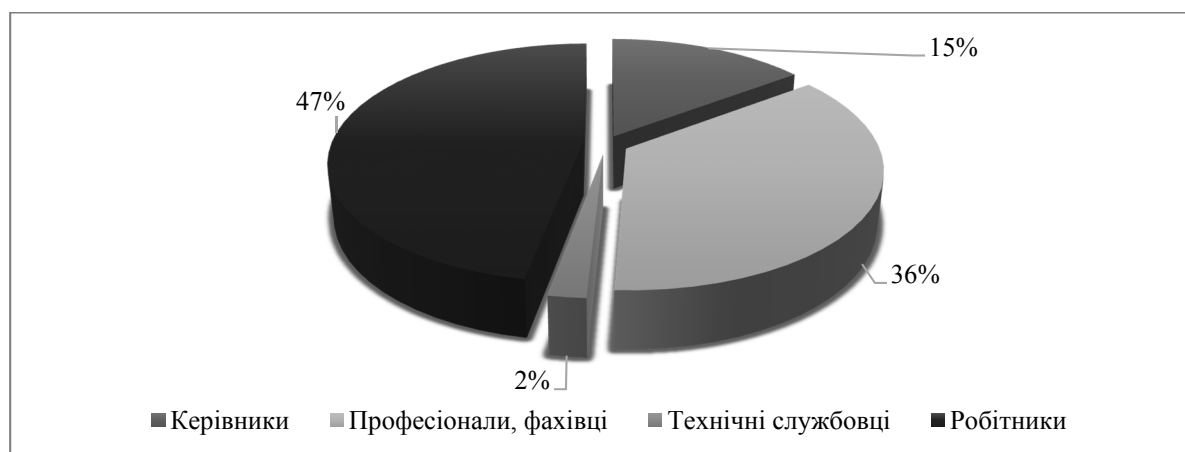

Рисунок 1. Підготовка кадрів на українських підприємствах за професійними групами у 2017 році

Найменшу частку підготовки та підвищення кваліфікації складають технічні службовці – 2% до загальної структури. Відсоток професіоналів та фахівців є досить значним – 36%, що на 11% менше ніж робітників. Все таки, я вважаю, що частка робітників має бути значно вищою, так як вони є рушійною силою будь-якого підприємства, та на сьогоднішній день це є одні із затребуваних груп в Україні.

Проаналізуємо структуру персоналу, що проходив підготовку, перепідготовку чи підвищення кваліфікації упродовж 2017 року. Найбільша кількість працівників, що брали участь у заходах з розвитку персоналу, зайнята у промисловості (рис. 2) [3].

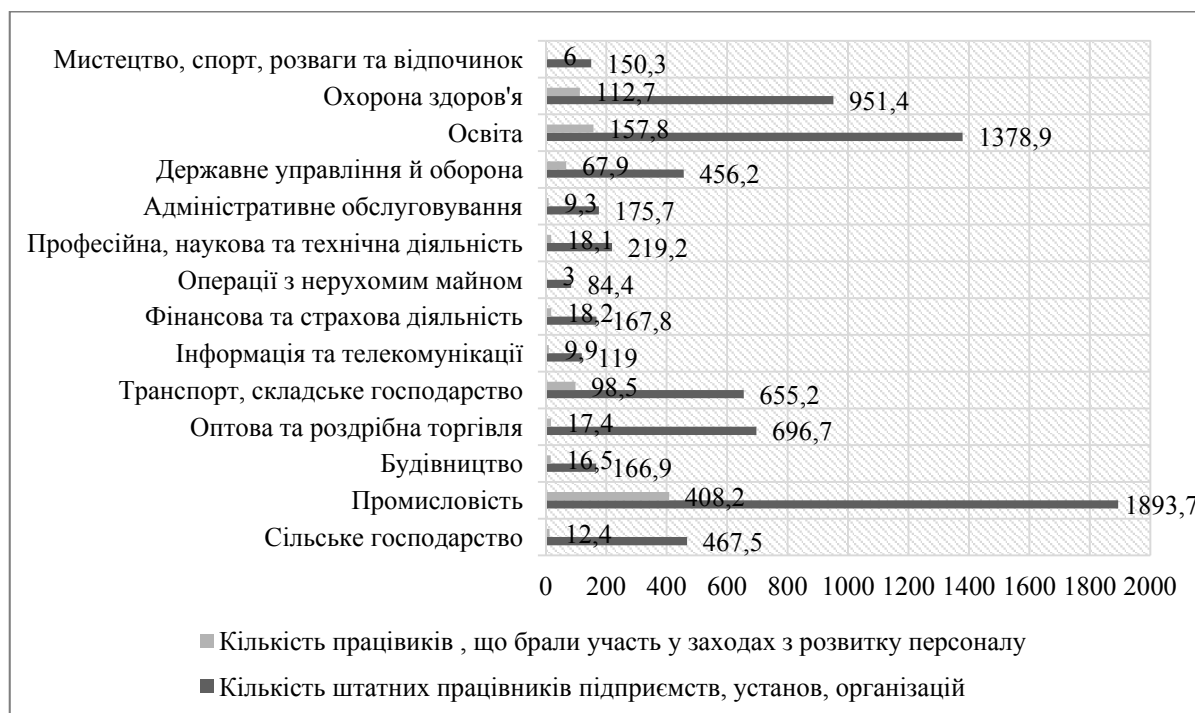

Рисунок 2. Співвідношення кількості найманих працівників підприємств, установ, організацій та кількості працівників, що брали участь у заходах з розвитку персоналу за видами економічної діяльності в Україні на 2017 рік

В 2017 році в Україні було підготовлено всього 1322 тисяч осіб, серед яких к адри, що підвищили кваліфікацію у промисловості складають 408, 2тисяч осіб або 30,9% складають працівники промисловості, частка ж працівників інших галузей є досить мізерною і складає всього від 0 до 11%. Незначною є і частка працівників, що навчалися новим професіям у загальній кількості найманих працівників підприємств, установ та організацій. Якщо у 2017 році в промисловості було зайнято 1893,7 тис. найманих працівників підприємств, установ та організацій, то у заходах з розвитку персоналу взяли участь 408,2 тис. або 21,5%. У сільському господарстві таке співвідношення склало 2%, у торгівлі –2,5% і т. ін.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що обсяги підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників в Україні є недостатніми для того, щоб забезпечити постійне зростання продуктивності праці, якості та конкурентноздатності продукції і в кінцевому рахунку – забезпечення сталого економічного зростання. Причиною такої складної ситуації, перш за все, є те, що підприємства не вважають за потрібне навчати своїх працівників новим знанням, вмінням та навичкам, оскільки вони працюють переважно на основі старих технологій та використовують застарілі методи організації та управління.

На сьогоднішній день постає різка необхідність безперервного підвищення якості робочої сили, через те що відбувається:

- впровадження нової техніки, широкий розвиток нових технологій,

- збільшення комунікаційних можливостей, які змінюють характер та структуру виробництва і сервісу;
- кардинальні зміни попиту й поведінки споживачів під впливом НТП;
- глобалізація економічного розвитку та висока конкуренція з боку товарів іноземного виробництва;
- формування сучасних концепцій корпоративного управління. Залежно від того, яка з вищенаведених груп факторів діє на роботодавців сильніше, вони формують свої особливі стратегії щодо реалізації заходів з розвитку персоналу або ж відмовляються від них взагалі.

Так, велика частина підприємств (зокрема малі підприємства) працює на ринку протягом порівняно невеликого проміжку часу і тому намагається економити кошти на своїх працівниках. Деякі роботодавці неохоче інвестують заходи з розвитку персоналу, так як бояться втратити підготовлені кадри і одночасно, витрачені на них кошти, через перехід працівників на нові місця роботи. Водночас роботодавець може взяти на роботу висококваліфікованих працівників, не спрямовуючи інвестицій у людський капітал (табл.2) [4].

Таблиця 2 – Стратегії організації навчання персоналу, що використовуються українськими підприємствами

Назва стратегії	Характерні ознаки стратегії	Недоліки стратегії
Навчання управлінського ядра	Фінансування навчання лише управлінців та провідних кадрів підприємства	Не завжди відбувається процес передачі досвіду від управлінських ланок до рядових працівників, що призводить до обмеженого використання отриманих знань та вмінь
Стратегія суцільного навчання персоналу	Залучення до заходів з розвитку персоналу усіх працівників підприємства	Необхідність значного обсягу фінансових ресурсів
Використання готової робочої сили	Залучення підприємством висококваліфікованих працівників, що самостійно підтримують свою кваліфікацію.	Проблеми із пошуком “готової” висококваліфікованої робочої сили
	Використання дешевої робочої сили	Висока плинність кадрів та погіршення якості праці
Підготовка персоналу безпосередньо у процесі роботи	Нові працівники відразу ж приступають до виконання своїх обов’язків та поступово набувають необхідних знань, вмінь та навичок на робочих місцях під керівництвом досвідчених колег	Відсутність педагогічних навичок у працівників, які здійснюють інструктаж або ж їх небажання проводити навчання нових кадрів.
Навчання персоналу “за необхідністю”	Періодичне навчання окремих груп персоналу певним знанням та вмінням, під впливом вимог мінливого ринкового середовища	Навчання відбувається спонтанно та хаотично і лише у тих випадках, коли це є життєво необхідним для підприємства

Узагальнюючи матеріал таблиці 2, приходимо до висновку, що найкращою та найефективнішою є стратегія суцільного навчання персоналу, проте вона потребує значних обсягів фінансових ресурсів, які, на думку багатьох керівників українських підприємств, є непотрібними. Взагалі в економіці України практика, коли підприємство бере на себе турботу про кваліфікацію працівників, швидше виняток, ніж правило. На більшості вітчизняних підприємств, окрім найуспішніших та найпотужніших, практично не використовується стратегія суцільного навчання та підвищення кваліфікації персоналу.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні інвестування заходів з розвитку персоналу не є

пріоритетним завданням для абсолютної більшості підприємств. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що вітчизняні підприємства, переважно орієнтовані на просте виживання, а не на прогрес, не мають ні стимулів, ні коштів для розвитку персоналу. Таким чином, стратегія безперервного навчання персоналу на українських підприємствах практично не діє і без цілеспрямованого втручання держави діяти не почне. У зв'язку з цим основними напрямками вдосконалення розвитку персоналу в умовах конкуренції є:

- розроблення та прийняття доповнення до Кодексу законів про працю, що будуть спрямовані на стимулювання інвестицій підприємницьких структур у розвиток своїх працівників;
- підвищення освітнього рівня персоналу, постійне оновлення знань з метою ліквідації розриву між вимогами робочого місця, посади і діловими якостями персоналу ;
- стимулювання професійного зростання працівників;
- забезпечення підвищення кваліфікації працівників;
- заохочення персоналу до створення і розвитку інновацій, здатних забезпечити конкурентні переваги для підприємства;
- формування системи безперервної професійної освіти і підготовки кадрів, включаючи навчання безпосередньо на виробництві та з відривом від виробництва;
- застосування інноваційних форм та методів організації навчання;
- створення умов для кар'єрного росту працівників;
- заохочення внутрішньої конкуренції між співробітниками у межах підприємства, не допускаючи при цьому виникнення конфліктів;
- забезпечення стабільності кадрового складу, а також його адекватного оновлення;
- проведення вертикальної і горизонтальної ротації персоналу [5].

Висновок. Таким чином, розвиток персоналу – це основний чинник конкурентоспроможності, який забезпечує довгострокове процвітання підприємства. Вміння працівників виконувати роботу краще і прогнозувати бажаний результат вказує на конкурентні переваги. Розвиток персоналу сприяє вдосконаленню набутих та оволодінню якісно новими вміннями, навичками, знаннями працівника, підвищуючи його професійний рівень. Розвиток персоналу забезпечує професійне, інтелектуальне, моральне, особистісне зростання працівників, розкриваючи їхній потенціал.

Аннотація. В данном исследовании проведен анализ и оценку современного состояния мероприятий по развитию персонала в Украине. Рассмотрены стратегии организации обучения персонала, используемых на отечественных предприятиях и выявлены их недостатки. Сформулированы предложения по активизации инвестиций на подготовку, переподготовку и повышение квалификации работников

Ключевые слова: профессиональное развитие, стратегия, процесс, развитие.

Abstract. In this study, an analysis and assessment of the current state of personnel development activities in Ukraine was carried out. The strategies of personnel training organization used at domestic enterprises and their shortcomings are considered. Proposals on increasing investment for training, retraining and professional development of workers are formulated

Key words: professional development, strategy, process, development

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2011. 254 с.
2. Крушельницька О.В. Управління персоналом: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2012. 292 с.
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat>
4. HR-тренди 2018: Добробут та стабільність персоналу: підвищення ефективності працівників через відновлення. URL : <http://www.management.com.ua/tend/tend1037.html>.
5. Плуґіна Ю. А. Розвиток персоналу підприємства: підходи, сутність, моделі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 42. С. 323–327. URL : <http://cyberleninka. ru/article/n/rozvitok-personalu-pidpriemstva-pidhodi-sutnistmodeli>.

ОСНОВНІ МІГРАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

О. А. Сомик, М. А. Наумова

Анотація. У даному дослідженні розкрито загальне поняття міграції та поняття трудової міграції. Виділені фактори впливу на міграційні процеси: економічні, політичні, соціальні та екологічні. В роботі проведено дослідження міграційних тенденцій за весь період існування України як окремої держави та їх наслідків. Проведено аналіз зовнішньої трудової міграції з України в гендерному розрізі, за регіонами та за країнами, яким українські громадяни віддають перевагу при працевлаштуванні. Наведено основні причини, що впливають на міграційні наміри молоді країни.

Ключові слова: міграційні процеси, зовнішня трудова міграція, соціально-економічна нестабільність, ринок праці, оплата праці.

Постановка проблеми. Міжнародна трудова міграція являється глобальним явищем та складовою світової системи господарювання. Явище міграції виникло досить давно та розвивалось одночасно з людством. Кожна держава світу, на різних етапах свого розвитку була задіяна у світових міграційних процесах: як країна реципієнт – отримувач трудових ресурсів чи як країна донор – надаючи трудові ресурси.

На даному етапі соціально-економічного розвитку України однією з головних умов сталого розвитку національної економіки є розвиток національного ринку праці, який безпосередньо здійснює динамічний вплив на трудову міграцію. Зростання рівня безробіття, неповна зайнятість працівників або неофіційне працевлаштування, низька заробітна платня — це основні тенденції українського ринку праці на сучасному етапі. Крім того, суттєвий вплив на економічний розвиток країни мають соціально-економічна нестабільність та демографічні проблеми, які посилюють міграційні тенденції. Тому вкрай важливо відстежувати тенденції та основні причини зовнішньої трудової міграції з України, щоб уповільнити відтік талановитої та працездатної частини нашого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням явища міграції займалися такі науковці: В. Шелюка, Н. Проскура, В. Макара, А. Хомра, Т. Драгунова, Г. Гоголя, Е. Равенштейна, Б. Кордана, Л. Лещенка, В. Іонцева, Л. Рибаківського та інших вчених. Зовнішня міграція з України досліджується також в працях О. Малиновської, С. Метелева та А. Гайдуцького. Не дивлячись на те, що суттєва кількість важливих аспектів міжнародної міграції знайшла відображення в наукових працях, подальшого дослідження потребують сучасні тенденції міграційних процесів в Україні.

Метою дослідження є загальне розкриття поняття міграції, дослідження міграційних тенденцій сучасної України та аналіз зовнішньої трудової міграції з України.

Виклад основного матеріалу. Впродовж багатьох років науковці намагаються віднайти підхід до визначення єдиного поняття «міграції», проте до сьогодення часу не існує єдиного роз'яснення даного означення. Під міграцією слід розуміти переміщення людей в просторі, між територіями та країнами. З приводу трудової міграції – це процес переміщення робочої сили з метою працевлаштування на фінансово вигідніших умовах, які визначаються співвідношенням попиту та пропозиції на ринку праці, ніж в країні або регіоні постійного проживання мігранта.

Узагальнюючи думки науковців щодо факторів впливу на міграційні процеси, можна виділити такі фактори: економічні, політичні, соціальні та екологічні (табл. 1).

Всі перераховані причини призводять до зростання рівня зовнішньої трудової міграції з України, особливо це стосується молодих кваліфікованих кадрів. Головною проблемою міграційного процесу України є те, що наша держава втрачає молодь, яка має можливість і ставить за пріоритет під час навчання або після закінчення здобуття вищої освіти виїзд за кордон на постійне місце проживання та роботу, бажаючи працювати за кордоном за заробітну плату у декілька разів вищу, аніж в Україні.

Таблиця 1 – Фактори впливу на міграційні процеси [2]

Фактори, що стимулюють еміграцію	Фактори, що стимулюють імміграцію
Економічні	
Низький рівень заробітної платні	Висока заробітна платня
Низький рівень життя населення	Високий рівень життя населення
Диспропорції економічного розвитку регіонів, економічна нестабільність	Наявність робочих місць
Високий рівень безробіття, дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку	Сталий економічний розвиток
Глобалізація світової економіки	
Політичні	
Відсутність ефективних державних інструментів міграційної політики в державі	Зрозуміла (лояльна) міграційна політика
Низький рівень демократії	Розвинена демократія
Політична нестабільність	Стабільність політичної системи
Високий рівень корупції	Відсутність корупції
Загроза безпеці життєдіяльності	Відсутність небезпеки
Соціальні	
Застаріла система освіти	Висока якість освіти
Недосконала система охорони здоров'я	Високоякісна система охорони здоров'я
Відсутність можливостей для професійного зростання	Можливості для професійної самореалізації
Екологічні	
Погана екологічна ситуація (забруднене екологічне середовище)	Краща екологічна ситуація
Низька якість питної води та їжі	Якісна питна вода й екологічно безпечна їжа

Проблема зовнішньої міграції є актуальною та вкрай гострою для сучасної України. Не дивлячись на те, що міграція більшою мірою негативне явище в економіці країни, все ж можна знайти і позитивні аспекти в цій проблемі. З одного боку, позитивним є те, що зовнішня трудова міграція є одним із способів працевлаштування безробітного населення та дає змогу зменшити соціальну напругу. Зовнішня трудова міграція сприяє надходженню в бюджет України значної суми коштів зароблених за кордоном, обсяг яких може свідчити про формування специфічного виду інвестування економіки країни (близько 12 млрд дол. США станом на 2018 р.). Проте, масштаби негативних наслідків зовнішньої трудової міграції значно суттєвіші. Насамперед існує загроза втрати якісної робочої сили, зокрема людського, наукового й інтелектуального потенціалу за умови, якщо тимчасова трудова міграція призводить до еміграції та зміни постійного місця проживання.

За підсумками 2018 року Україна має додатній міграційний баланс. За минулий рік країну відвідало 629276 тис. громадян [1], у той час як кількість емігрантів досягла 610687 тис. чоловік. Ці цифри можна порівняти з показниками 2017 року, коли було зафіксовано 442287 тис. іммігрантів та 439290 тис. осіб, що виїхали з країни. Поруч з тим, що збільшується кількість іноземців, які відвідують нашу країну все ж рівень емігрантів також продовжує рости.

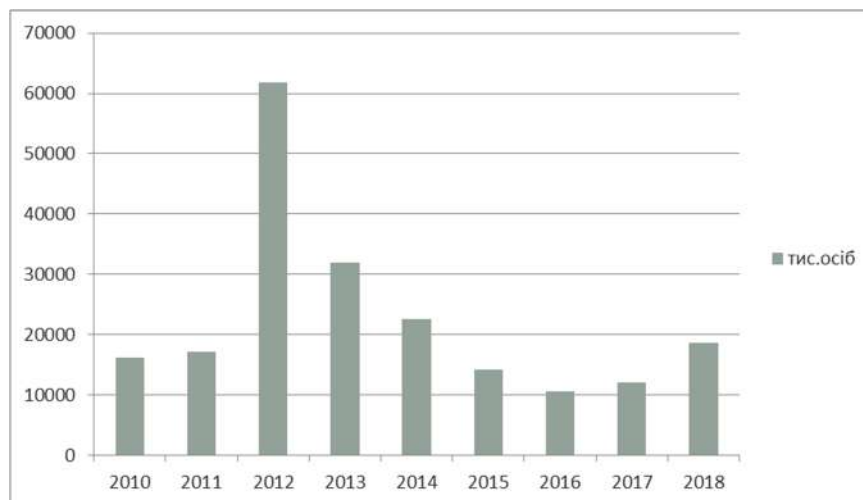

Рисунок 1. Міграційний приріст (скорочення) населення 2010–2018 рр. [1]

Аналізуючи дану діаграму, можна зробити висновок, що протягом останніх десяти років, не дивлячись на суттєву еміграцію з України, все ж спостерігається незначний міграційний приріст населення.

В Україні протягом багатьох років, на різних історичних етапах, змінювалися вектори міграційних потоків та мотиви, що їх формують. Спонукальні мотиви міграції були досить різними. Якщо на початку незалежності міграція носила більше етнічний та релігійний характер, а основні міграційні потоки були спрямовані до Ізраїлю, Німеччини, Канади, то в період з середини 1990-х і у 2000-х рр. основною причиною міграції були економічні фактори, передусім низький рівень життя. У цей період починає зростати чисельність українців, які проживають на території ЄС. Зростання міграції відбувалося у 2008–2009 роках на тлі фінансової кризи. Пізніше на перший план серед міграційних мотивів виходили соціально-економічні фактори: бажання кращої реалізації, більшої заробітної платні тощо. Укладання угод про малий прикордонний рух (з Угорщиною – 2007 р., з Польщею та Словаччиною – 2008 р., Румунією – 2014 р.) значно посилило мобільність українців у напрямку ЄС. Саме впровадження малого прикордонного руху дало можливість громадянам, які мешкають у прикордонній зоні без віз подорожувати до сусідніх держав на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави). Наприклад, згідно з даними опитувань, мешканцями 30-кілометрової прикордонної зони здійснюється до 65 % перетинів кордону з Польщею [3].

Україну покидають не лише вихідці із Західної України, економічна ситуація в якій є складною, а й жителі східних областей, що дає підставу стверджувати: причина виїзду за кордон є не лише недостатність робочих місць, а й значна різниця в оплаті на батьківщині й за її межами.

Українські мігранти в основному обирають такі країни: Польща та Російська Федерація через те, що там вільний ринок праці, на якому кожен охочий може знайти роботу, відносна свобода пересування, велика кількість зв'язків, друзів, що вже там перебувають (рис. 2).

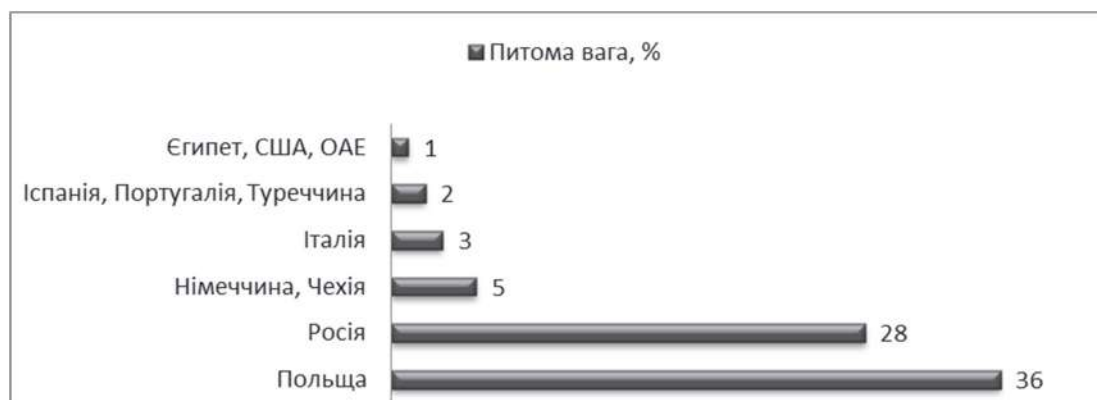

Рисунок 2. Країни, яким українські громадяни віддають перевагу при працевлаштуванні [3]

Дослідження й опитування серед мігрантів свідчать про те, що відбувається зростання частки жінок у загальному міграційному потоці, спостерігається різне географічне спрямування саме жіночої міграції (Італія, Португалія, Польща) на відміну від чоловічої (Росія, Білорусь, Польща, Чехія), жінки-мігранти мають вищий, порівняно з чоловіками, середній вік (37,9 року проти 36,2 років), а також вони є більш освіченими (більша частина має вищу освіту) [4].

За визнанням видання Deutsche Welle, саме українські працівники зробили економіку Польщі найбільш динамічною в Європі, а Центральний банк Польщі в червні 2018 р. підвищив прогноз щодо зростання ВВП країни з 4 до 4.7 % за зниження інфляції до 2.3 % річних. На початок 2018 р. приблизно 20 % польських підприємств мали у своєму штаті співробітників-українців. Майже 50 % українських трудових мігрантів у Польщі працювали

на великих підприємствах, 29 % – на середніх і лише 18 % – на дрібних. Водночас лише 4.7 % заробітчан працювали на мінімальну зарплату в 1.55 тис. злотих (приблизно 11.6 тис. грн), а 45 % заробляли понад 3 тис. злотих (22.6 тис. грн). У багатьох випадках навіть польським роботодавцям вигідніше найняти українців через їхню готовність працювати понаднормово [6].

Відмінності спостерігаються і в розподілі праці між чоловіками та жінками: 45 % чоловіків працюють на будівництві (3 % жінок), 17 % – на промисловому виробництві (усього 9 % жінок) і 9 % – у транспортній галузі (1 % жінок). З іншого боку, 33 % жінок надають послуги на дому (1% чоловіків) і 21 % – в індустрії гостинності (5 % чоловіків). Молодші жінки більше працюють в індустрії гостинності (47 %), а старші – працюють у домогосподарствах (53 %) [4]. Серед міграційних потоків за регіонами проживання емігрантів також відбуваються певні зміни. Традиційно більш залучений до зовнішньої трудової міграції західний регіон країни (Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська області) – 57,4 % від загальної чисельності трудових мігрантів. На заробітках за кордоном перебуває 12,9 % працездатного населення західних областей, що пояснюється географічним межуванням із кількома європейськими країнами та високим ступенем насичення ринку праці в регіоні. Натомість найменш залучені до міграційних процесів жителі північного регіону, частка яких серед трудових мігрантів – 5,7 %, або 1,7 % працездатного населення цих областей [5].

Процес об'єднання сімей, коли діти вже завершують навчання в Україні, приєднуються до своїх батьків, які вже тривалий час перебувають за кордоном, призводить до помолодшання української еміграції. Проте основною причиною зростання молодіжної міграції є стрімке збільшення чисельності громадян, які виїжджають за кордон задля навчання. Якщо десять років тому в ЄС навчалися трохи більше 10 тис. учнів та студентів-українців, то в 2015 р. їхня чисельність сягнула майже 43 тис. Лише протягом 2016 р. громадянам України було вперше оформлено 25,3 тис. дозволів на перебування в ЄС з освітньою метою, з них 16,8 тис. – у Польщі [7].

Згідно з соціологічними опитуваннями, серед причин, що впливають на міграційні наміри молоді домінують такі: відсутність перспектив реалізації, низька оплата праці, невпевненість у майбутньому (політична нестабільність, соціальна незахищеність тощо).

Висновки. Масштаби зовнішньої трудової міграції свідчать про недосконалість сформованих в українському суспільстві соціальних ліфтів і недостатні умови для самореалізації працівників. Доказом цього є зростання кількості молодих людей, які виїжджають у пошуках роботи за кордон, а також трансформація тимчасової трудової міграції на постійну.

У масштабі міжнародної економіки міграційні процеси є позитивним явищем. Проте для країни-донора, якою слугує наша держава, міграція має цілу низку загроз і ризиків (відтік із країни трудових ресурсів, погіршення статево-вікової структури населення, зниження інноваційно-інтелектуального потенціалу країни та ін.), на які поки що держава не зважає, можливо, через те, що не відчуває дефіциту цього ресурсу. Безумовно, процеси міграції зупинити неможливо, проте можна їх скорегувати. Лише глибокі реформи у всіх сферах (економіка, освіта, медицина, судова система тощо) та покращення рівня життя населення буде сприяти скороченню процесів міграції в Україні.

Оскільки, з точки зору індивіда, еміграція в економічному сенсі має багато переваг і на фоні погіршення економічної ситуації та наростання соціальної напруги в Україні кількість охочих виїхати в пошуках кращої долі постійно збільшується, існує загроза ще більшої активізації процесів еміграції. Тому для мінімізації негативних наслідків міграції необхідними є побудова конкурентоспроможної економіки через здійснення справжніх економічних реформ та євроінтеграційний курс країни водночас із формуванням відповідної міграційної політики, в основі якої лежить орієнтація на збереження та покращання характеристик трудового потенціалу на національному ринку праці, що може

покращити міграційні тенденції, знизити рівень еміграції, сприяти поверненню висококваліфікованих кадрів та молоді.

Аннотація. В даному дослідженні раскрыто общее понятие миграции и понятие трудовой миграции. Выделены факторы влияния на миграционные процессы: экономические, политические, социальные и экологические. В работе проведено исследование миграционных тенденций за весь период существования Украины как отдельного государства и их последствий. Проведен анализ внешней трудовой миграции из Украины в гендерном разрезе, по регионам и по странам, которым украинские граждане отдают предпочтение при трудоустройстве. Приведены основные причины, влияющие на миграционные намерения молодежи страны.

Ключевые слова: миграционные процессы, внешняя трудовая миграция, социально-экономическая нестабильность, рынок труда, оплата труда.

Abstract. This study reveals the general concept of migration and the concept of labor migration. The factors influencing the migration processes are investigated: economic, political, social and environmental. The study of migration trends and their consequences for the entire period of Ukraine's existence as an independent state was carried out. The analysis of external labor migration from Ukraine was carried out from a gender perspective, by regions and by countries where Ukrainian citizens prefer employment. The main reasons affecting the migration intentions of the youth of the country are given.

Key words: migration processes, external labor migration, socio-economic instability, labor market, wages.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.
2. Мельник Т. М., Лошенко О. В. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України. Бізнес Інформ. 2016. № 12. С. 29–35.
3. Міграція в Україні: факти і цифри. 2016. URL : <http://www.iom.org.ua>.
4. Марків М. Міжнародна трудова міграція: причини та наслідки. 2016. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/17871/1/15-Markiv.pdf>.
5. Пітюлич М. І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України. Наук. вісн. Мукачівського держ. ун-ту. 2014. № 1. С. 96–100.
6. Скільки платять українцям в Польщі. 2018. URL : <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/11338-skilki-platyat-ukrajintsyam-v-polshchi.html>.
7. Малиновська О. А. Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи регулювання. Відділ соціальної безпеки, Національний інститут стратегічних досліджень. 2017. С. 14.

УДК 657

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ЗА МІЖНАРОДНИМИ ТА ВІТЧИЗНЯНИМИ СТАНДАРТАМИ

Ю. В. Сторожук, О. О. Разборська

Анотація. У дослідженні проаналізовані особливості регламентації обліку запасів за національними та міжнародними стандартами. Значна увага приділена питанням розбіжностей у класифікації запасів, їх дооцінки, складі інформації фінансової звітності, особливостях обліку біологічних активів. За результатами дослідження зроблені висновки, намічені перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: облік, запаси, стандарт, П(С)БО, МСБО.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Насьогодні законодавчими нормами України визначено обов'язковість переходу на МСБО і складання фінансової звітності за МСФЗ на кінець поточного року для вітчизняних підприємств [1, 2].

Відповідно значно зростає кількість вітчизняних підприємств, що використовують міжнародні стандарти при підготовці своєї фінансової звітності. При цьому національні положення (стандарти) залишаються чинними обліковими регуляторами. Тому актуальним є питання порівняльного аналізу П(С)БО та їх міжнародних аналогів. Особливо це

стосується такої облікової ділянки, як запаси, з урахуванням їх питомої ваги в активах вітчизняних виробничих підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Особливості обліку запасів за національними та міжнародними стандартами досліджували такі автори як М. Скрипник, А. Галатенко, С. Сирцева, А. Криклива, Р. Співаченко, С. Малютяк та інші [3–5]. Однак з урахуванням оновлених законодавчих вимог у відповідності до міжнародних стандартів фінансової звітності проблеми обліку запасів потребують подальших досліджень.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей обліку запасів за національними та міжнародними стандартами з точки зору пошуку напрямів удосконалення національної облікової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основними обліковими регламентами запасів є вітчизняний П(С)БО 9 та МСБО 2 [6, 7]. Їх порівняльний аналіз дозволив констатувати майже уніфікований методичний підхід до обліку запасів, однак для повної гармонізації цих стандартів є необхідним уточнення питання деталізації інформації про запаси у фінансових звітах.

Згідно з п. 6 П(С)БО 9 «Запаси» запаси включають:

«– сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, розподілу, передачі, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

– незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, в установах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством/установою ще не визнано доходу;

– готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, в установі, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

– товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством/установою з метою подальшого продажу;

– малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року;

– поточні біологічні активи, якщо вони оцінюються за цим Положенням (стандартом), а також сільськогосподарська продукція і продукція лісового господарства після її первісного визнання» [6].

Згідно п. 37 МСБО 2, запаси поділяються на: «товари, сировину, матеріали, незавершене виробництво, готову продукцію» [7]. Отже у П(С)БО 9 міститься більш детальний перелік запасів, що пояснюється більш загальним характером МСБО.

Втім ситуація змінюється щодо розкриття інформації у фінансових звітах: згідно з вимогами МСБО у фінансових звітах необхідно розкривати інформацію стосовно даних про суму запасів, визнаних витратами протягом звітного періоду, а в національних стандартах така вимога відсутня. Ми вважаємо, що було б доречно розкривати цю інформацію у фінансових звітах вітчизняних підприємств. Також МСБО 2 має вимогу щодо розкриття інформації про суми уцінки запасів у звітному періоді під час переоцінки. У П(С)БО 9 лише йде мова про розкриття даних про суми збільшення чистої вартості реалізації запасів, які раніше були уцінені. Суперечливість цієї ситуації полягає у тому, що МСБО вимагають розкривати більше інформації про фінансовий стан запасів, аніж П(С)БО, хоча міжнародні стандарти надають більше «свободи» ведення бухгалтерського обліку.

Згідно з МСБО 2 «Запаси» підприємство може створювати резерв забезпечення за твердими контрактами, проте у національних стандартах така інформація відсутня. Тому було б доцільно в П(С)БО 2 додати це положення, адже таким чином з'являється

можливість регулювати ситуацію, коли запаси необхідно оцінити за ціною контракту, незважаючи на зміну чистої вартості реалізації.

Порівняльний аналіз П(С)БО 9 та МСБО 2 дозволив звернути увагу на ще одну суперечність. Згідно п. 33 МСБО 2 у разі дооцінки раніше уцінених запасів буде проводитися сторнування раніше визнаних витрат. П(С)БО 9 в свою чергу в такому випадку рекомендується не сторнувати суми дооцінки, а визнати інший операційний дохід, що збільшує вартість цих запасів, яка є більш логічно з облікового погляду. Адже метод «сторно» можна використовувати, коли об'єкт дооцінюється або уціняється в одному звітному періоді. Таке сторнування може призвести до викривлення інформації про суми витрат звітного періоду, адже неможливо зменшити витрати звітного періоду на суму витрат минулого звітного періоду.

У ситуації, коли матеріали, які утримуються для виробництва запасів втратили свою первісну вартість, МСБО 2 передбачає не проводити уцінку запасів до рівня чистої вартості реалізації, що зазначено у п. 32: «матеріали та інші допоміжні матеріали, утримувані для виробництва запасів, не списуються частково нижче собівартості, якщо очікується, що готова продукція, виготовлена з них, буде реалізована за собівартістю або вище собівартості. Проте, коли падіння ціни матеріалів вказує на те, що собівартість готової продукції буде вищою за чисту вартість реалізації, матеріали частково списуються до чистої вартості реалізації». У П(С)БО 9 «Запаси» така ситуація не розглядається, тому є вірогідність, що, до таких видів запасів буде застосований загальний підхід, який не відповідає вимогам МСБО 2.

Протиріччя міжнародного та національного рівнів регламентування також зустрічаються у таких нормативних документах, як П(С)БО 30 «Біологічні активи» та МСБО 41 «Сільське господарство» [8, 9]. Як зазначає С. Я. Дементьєва, «основними причинами відмінності МСБО 41 та П(С)БО 30 є недосконалість ринкових відносин в Україні, суперечливість законодавства, майже механічне використання міжнародних моделей, порушення традиційної цілісності системи обліку» [10].

П(С)БО 30 «Біологічні активи» має галузеву спрямованість і призначений для підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність. Визначення поняття «Біологічні активи» у П(С)БО 30 представлено більш конкретизовано, аніж у МСБО 41: «Біологічний актив – рослина чи тварина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди». У МСБО 41 біологічні активи визначаються, як живі рослини чи тварини. Така ж ситуація спостерігається при визначенні поняття «Сільськогосподарська діяльність». Згідно П(С)БО 30 «Біологічні активи»: «Сільськогосподарська діяльність – процеси управління біологічними перетвореннями з метою отримання сільськогосподарської продукції та/або додаткових біологічних активів». Згідно МСБО 41 сільськогосподарська діяльність має ряд характеристик: здатність до змін біологічних активів, управління цими змінами, вимірюваність цих змін. Розбіжності у тлумаченні понять представлених стандартів не можна назвати суттєвими для визначення фінансового результату.

Важливо звернути увагу на особливості визнання біологічних активів, зазначені у цих стандартах, адже умови визнання біологічних активів значно впливають на формування фінансового результату. Так у П(С)БО 30 біологічний актив визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством у майбутньому економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена. Тобто у національному стандарті визначені лише умови визнання біологічних активів. У міжнародному стандарті зазначені також елементи, які можуть забезпечувати ці умови – біологічний актив визнається активом, якщо підприємство контролює його в результаті минулих подій, а «свідченням контролю може бути, наприклад, юридично оформлене право власності на худобу та наявність тавра або інших міток худоби під час її придбання, народження або відлучення, маркування худоби» [8].

В МСБО 41 також розкривається інформація про визнання доходів від державних субсидій, про що не говориться в П(С)БО 30: «Якщо державний грант, пов'язаний з біологічним активом,

оціненим за його справедливою вартістю мінус витрати на продаж, умовний, зокрема коли державний грант вимагає від суб'єкта господарювання не займатися певним видом сільськогосподарської діяльності, тоді суб'єктові господарювання слід визнавати державний грант у прибутку або збитку тоді і лише тоді, коли умови надання державного гранту виконані» [9]. Прикладами умовних державних грантів є гранти, які вимагають, щоб підприємство не займалося певним видом сільськогосподарської діяльності протягом певного терміну. Це означає, що такі гранти не визнаються доходом, поки не минув цей строк. Ми вважаємо, що було б доречним розкриття цього питання у національних стандартах, адже відображення доходів від цільового фінансування впливає на прибуток підприємств.

Існують певні розбіжності при визначенні справедливою вартості активу. Так у П(С)БО 30 «Біологічні активи» йде мова про те, що справедлива вартість біологічних активів ґрунтується на цінах активного ринку. За відсутності активного ринку визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції здійснюється за: останньою ринковою ціною операції з такими активами, ринковими цінами на подібні активи, додатковими показниками, які характеризують рівень цін на біологічні активи і сільськогосподарську продукцію. У разі відсутності інформації про ринкові ціни на біологічні активи справедлива вартість визначається за теперішньою вартості майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою згідно з П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів». Тобто П(С)БО 30 «Біологічні активи» рекомендує визначати справедливу вартість активів за теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від активу. МСБО 41 «Сільське господарство» детально розкриває методику визначення вартості майбутніх чистих грошових надходжень, у П(С)БО 30 така методика відсутня. Суть її полягає у наступному: при визначенні очікуваних грошових потоків підприємству слід: враховувати стан та місцезнаходження біологічного активу; не враховувати грошові потоки для фінансування активів; враховувати можливі зміни в очікуваних грошових потоках.

Таким чином, у результаті порівняльного аналізу П(С)БО 30 «Біологічні активи» та МСБО 41 «Сільське господарство» було виявлено розбіжності у тлумаченні понять, підходах до визначення справедливої вартості та у особливостях визнання біологічних активів, які потребують доопрацювання у національних стандартах бухгалтерського обліку. Це дозволить відображати звітні фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств згідно з міжнародними вимогами, що стане основним напрямом формування зрозумілої облікової інформації для її користувачів.

Висновки. За результатами аналізу нормативно-правового регулювання обліку запасів за вітчизняним і міжнародним законодавством можна зробити наступні висновки:

1. Існуючі протиріччя у вітчизняних та міжнародних облікових регламентах погіршують ефективність управління оборотними активами вітчизняних підприємств, зокрема запасами, що вимагає їх урегулювання шляхом забезпечення єдиного підходу.

2. Обґрунтована доречність удосконалення П(С)БО 9 щодо відображення у фінансових звітах сум уцінки запасів у звітному періоді під час переоцінки; оцінки матеріалів, які утримуються для виробництва запасів та втратили свою первісну вартість, створення резерву забезпечення за твердими контрактами за допомогою використання МСБО 2.

Пошук шляхів вдосконалення обліку в Україні на основі закордонного досвіду буде напрямом подальших наукових досліджень.

Аннотація. В исследовании проанализированы особенности регламентации учета запасов по национальным и международным стандартам. Значительное внимание уделено вопросам разногласий в классификации запасов, их дооценке, составе информации финансовой отчетности, особенностях учета биологических активов. По результатам исследования сделаны выводы, намечены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: учет, запасы, стандарт, П(С)БУ, МСБУ.

Abstract. The study analyzed the peculiarities of the regulation of inventory accounting according to national and international standards. Considerable attention is paid to the issue of differences in the classification of stocks,

their revaluation, the composition of information financial reporting, the characteristics of accounting for biological assets. According to the results of the research, conclusions are drawn, prospects for further research are outlined.

Key words: accounting, stocks, standard, PAS, IAS.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: затверджений Верховною Радою України (зі змінами і доповненнями) від 16.11.2018 р. №996-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

2. «Про затвердження перекладу таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.12.2018 № 983. URL : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/pro-zakhody-shchodo-skladannia-finansovoi-zvitnosti-na-osnovi-taksonomii-finansovoi-zvitnosti-v-iedynomu-elektronnomu-formati?category=mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti&subcategory=taksonomiia>

3. Скрипник М. І., Галатенко А. М. Сучасний підхід до організації обліку запасів на підприємстві. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4485>.

4. Сирцева С. В., Криклива А. С., Співаченко Р. О. Облік запасів за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку: порівняльний аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Випуск 5. С. 1031–1035.

5. Малютяк С. Облік запасів: деякі нюанси застосування П(С)БО та МСБО. Аудитор України. 2015. № 7–8 (236–237). С. 50–53.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: наказ Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.

7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IAS) 2 «Запаси». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_021.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи»: наказ Міністерства фінансів України від 18.11.05 р. № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05>.

9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (IAS) 41 «Сільське господарство» URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_027.

10. Дементьєва С. Я. Ляляскина Е. А. Проблеми формування фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах. Вісник ЖДТУ. 2010. № 4(54). С. 322–323.

УДК 2964

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В МІЖНАРОДНІЙ БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

О. І. Халевський, М. Л. Варламова

Анотація. В статті проведена оцінка поточного стану, особливостей і перспектив цифрової трансформації міжнародної банківської сфери. У статті висвітлено теоретичні основи цифрової трансформації, визначено основні її напрямки в міжнародній банківській сфері та проблеми що пов'язані з нею. Значна увага приділена характеристиці впливу цифрової трансформації на трудові ресурси в світі та в Україні.

Ключові слова: технологія, трансформація, цифровізація, цифрова трансформація, блокчейн, штучний інтелект, банкінг.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку світового господарства цифрова трансформація охопила усі сфери економіки, в тому числі й банківську. Вона надає нові можливості банкам з підвищення своєї конкурентоспроможності, збільшення кількості клієнтів та прибутків. Деякі технології, після успішного застосування, поширюється й на інші сфери, що стимулює технологічний процес та збільшує кількість інновацій, але разом з позитивними наслідками виникають і можливі ризики для різних сфер економічного та соціального розвитку.

Цифровій трансформації присвячені праці як окремих дослідників, так і фінансових організацій. Серед актуальних досліджень можна відмітити праці Дж. Кронка, Б. Кінга, П. Зіля, С. Волосовича, В. Діордієва, В. Апалькової, С. Циганова, статі Global Finance, The Economic Times та Zacks, так і звіти Світового банку. Незважаючи на значні нароби у

цьому напрямку більш детального розгляду потребує проблема цифрової трансформації в банківській діяльності.

Метою роботи є оцінка поточного стану, особливостей і проблем цифрової трансформації міжнародної банківської сфери.

Викладення основного матеріалу. Цифрова трансформація – це процес інтеграції цифрових технологій в усі аспекти діяльності, що вимагає внесення докорінних змін в технології, культуру і принципи створення нових товарів і послуг [5]. На сучасному етапі цифрова трансформація ґрунтується на використанні в бізнесі сучасних технологій таких як блокчейн, штучний інтелект тощо. Їх застосування дозволяє збільшити охоплення цільової аудиторії, зменшити операційні витрати, надати нові цифрові послуги, підвищити якість послуг, що надаються. В результаті, це дає можливість більшою мірою задовольнити потреби клієнтів.

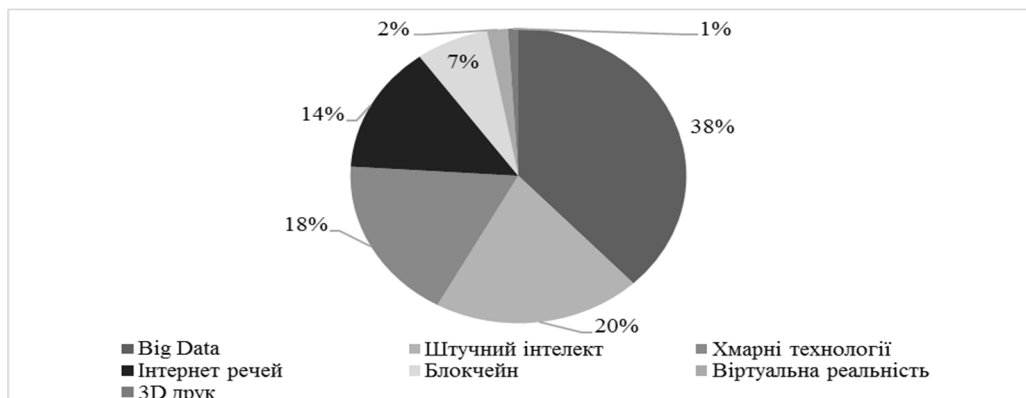

Рисунок 1. Технології з найбільшим потенціалом забезпечення цінності від трансформації [1, 11]

Проаналізуємо детальніше деякі з них.

1. Big Data – серія підходів, інструментів та методів обробки величезних обсягів структурованих і неструктурованих даних для отримання результатів, прийнятних для людини. Технології аналізу великих даних, збільшуються щорічно в геометричній прогресії, дозволяють управляти активами і ризиками, зберігати і нарощувати клієнтську базу.

Інструменти Big Data допомагають прогнозувати всеосяжну картину на будь-якому рівні: від оцінки благонадійності позичальника до економічної ситуації в окремому регіоні країни.

2. Машинне навчання та штучний інтелект.

Альтернативою фінансовим консультантам з банківських питань, конкретним покупкам і іншим фінансовим операціям в режимі онлайн став робоедвайзінг (роботи-помічники). Наприклад, робоедвайзери дають великі переваги в сфері онлайн-трейдингу. Перш за все, це заявки в один клік і відкриття рахунку в реальному часі, моніторинг, актуальні новини та обробка великих обсягів угод відразу. Поширення робоедвайзерів в соціальних мережах робить інвестиційні знання більш доступними і зрозумілими, а спілкування з клієнтом – простим. На думку Раджива Ананда (один з керівників Axis Bank) 75% банківських операцій за 2017 рр. відбулося саме через Робоедвайзери [9].

3. Блокчейн (Blockchain) – це порівняно нова технологія, що дозволяє створювати цифровий реєстр транзакцій і проводити їх усередині розподіленої мережі пристроїв. Завдяки використанню криптографії кожен учасник мережі управляє реєстром без централізованого адміністрування. Транзакції в блокчейн мережі відбуваються в режимі 24/7. Все прозоро, ризики мінімальні, посередник відсутня. Користувачі мережі можуть контролювати свої транзакції і дані.

Так, наприклад, на технології блокчейн в Японії були проведені Міжбанківські P2P перекази, що дозволило позбутися від карткового еквайрингу, знизити витрати і не платити

комісію Visa і MasterCard. А Автоконцерн Daimler AG за участю банку Landesbank BadenWürttemberg (LBBW) випустив корпоративні облігації на суму 100 млн. Євро.

Згідно з результатами дослідження, в 2017 році 15% фінансових установ використовували блокчейн в практичній діяльності. Саме ці банки є новаторами, які вважають, що технологія допоможе їм створити нові бізнесмоделі і запуснитися на нових ринках [12].

За результатами дослідження Blockchain Research Institute, Україна входить до числа країн з розвитку та впровадження блокчейн-технологій.

Використання технології блокчейн сьогодні стало реальністю і для Української банківської системи. Досвід її практичного застосування в нашій банківській системі пов'язаний з можливістю покращення передачі інформації. Так в 2015 р. «ПриватБанк» став першим українським банком, що інтегрував систему блокчейн і біткоїн в якості розрахункового інструменту. Наразі ж Національний банк України активно вивчає досвід інших країн з криптовалютами та технологій блокчейну з метою їх врегулювання в європейському та загальносвітовому контексті.

Лідером серед найбільш інноваційних банків за регіонами (згідно з рейтингом журналу «Global Finance») є «Bank of America Merrill Lynch», який в 2017 р. подав заявки на 15 патентів, пов'язаних з блокчейном та активно почав розробляти технології штучного розуму. Інші ж банки з рейтингу, хоча й відстають від лідера, але також активно займають розробкою нових технологій.

Таблиця 1 – Лідери рейтингу нових фінансових технологій по регіонах за 2017 р. [11]

Регіон	Банк
Світ	Bank of America Merrill Lynch
Північна Америка	Bank of America Merrill Lynch
Західна Європа	BNP Paribas
Центральна та Східна Європа	VTB Capital
Азіатсько-Тихоокеанський регіон	CCB International
Латинська Америка	BBVA
Середній Схід	GIB Capital
Африка	Rand Merchant Bank

Цифрова трансформація банківської сфери змінює не тільки пропозицію для клієнтів. Вона змінює контури самого бізнесу і вимоги до персоналу. Так, автоматизація і цифровізація веде до скорочення персоналу. Співробітники банку майбутнього будуть зобов'язані знати основи комп'ютерних технологій, щоб забезпечити безперебійне надання своїх послуг клієнтам.

Згідно з дослідженнями Всесвітнього економічного форуму, в період з 2018 р. до 2022 р. відбудуться кардинальні зміни в структурі професій та в їх кількості. Так, темпи зростання професій, що стосуються інформаційних технологій збільшуватимуться до 29% у 2022 р. Паралельно відбуватиметься зменшення «старих» професій, так 30% у 2018 р., а в подальшому відбудеться зменшення темпів до 19% у 2022 р. через зменшення загальної кількості таких професій.

Таблиця 2 – Зміна структури професій в фінансовому секторі до 2022 р. [10]

Збільшення		Зменшення	
15% - 2018 р.	29% - 2022 р.	30% - 2018 р.	19% - 2022 р.
Аналітики даних з інформаційних джерел		Аналітики рукописних джерел	
Спеціалісти з ШР		Адміністратори та виконавчі секретарі	
Спеціалісти з взаємодії між людьми та роботами		Бухгалтери	
Фахівці з цифрової трансформації		Менеджери з бізнес-послуг та адміністрування	
Професіонали з продажу та маркетингу		Банківські службовці та відповідні клерки	

Також прогнозуються зміни у структурі здійснення завдань на робочих місцях. Так у 2018 р. в сфері адміністрування 64% завдань здійснювалися людьми, але у 2022 р. 61% усіх

завдань вже будуть здійснюватися роботами. Схожа ситуація в сфері інформації та обробки даних і в сфері спілкування та взаємодія. В 2018 р. 49 % та 71 % завдань здійснювалися людьми, а в 2020 р. 64 % та 38 % будуть здійснюватися, відповідно, роботами.

В 2016 Голландський банк ING почав проводити активну політику цифровізації і в результаті відбулося скорочення персоналу на шість тисяч осіб, було заощаджено близько 900 мільйонів євро (1,38 мільярда доларів) та вкладено близько 800 мільйонів євро в цифрові технології.

В той же час Deutsche Bank та Commerzbank (два найбільші банки Німеччини) скоротили персонал на 9600 та 9000 осіб. Дана тенденція відноситься не лише до Європи а й до усього світу. На кінець 2017 року в Японії планується звільнити близько 30000 осіб за наступні три роки [8]. А в США очікується скорочення на 10 % від усієї кількості робітників [9].

За прогнозами Вікрама Пандіта (колишній директор Citigroup) розвиток технологій призведе до зникнення 30 % усіх банківських робочих місць протягом наступних п'яти років [9].

Проблема скорочення робочих місць не є складною в подоланні, адже, як можна побачити з таблиці 2, зростання «нових» професій буде перевищувати зменшення «старих» і в поєднанні зі зростанням усього сектора проблема не є суттєвою. Тим паче, як видно з рис.3, компанії можуть перенавчати персонал, що не призведе до збільшення безробіття. Більше 1 р. на перенавчання необхідно лише 13 % працівникам, що в порівнянні з групами інших не є проблемою та не призведе до серйозних наслідків (рис. 2).

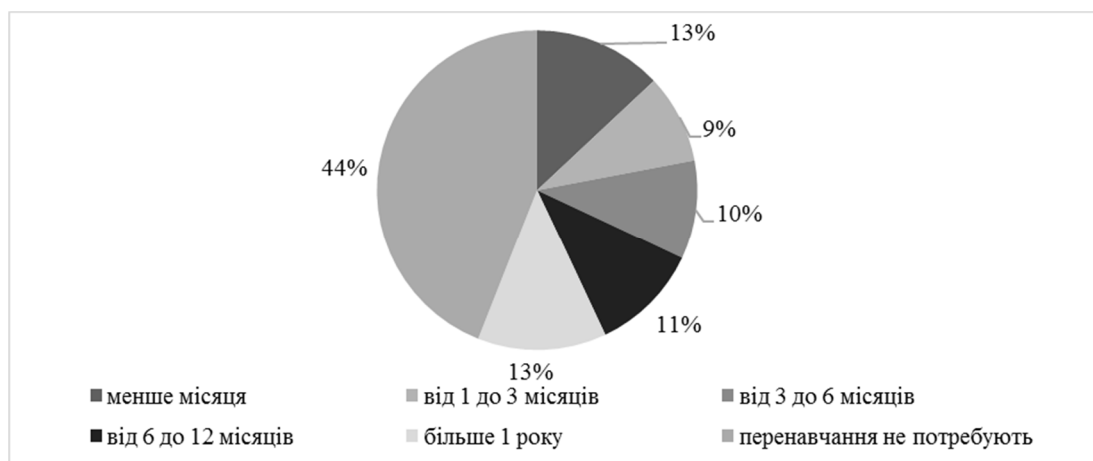

Рисунок 2. Потреба у перенавчанні персоналу до вищенаведених професій [10]

В Україні банківська система була у стані кризи з 2013 р до 2017 р., цифрова трансформація в Україні не проводиться так активно як в США, ЄС та інших країнах.

Висновки. Банківська сфера стрімко змінюється під впливом нових технологій. Покращується доступ до інформації, швидкість транзакцій, захищеність і т.д., що призводить до зростання усієї банківської сфери і, як наслідок, дозволяє банкам інвестувати більше коштів в різні проекти. Фінансування нових технологій дозволяє робити інноваційні прориви в усіх сферах господарювання. Оскільки технології впливають на усі сфери життя, то й негативні наслідки, які є однаковими, не є виключенням. Проблеми скорочення кадрів, старіння професій і зменшення ресурсів є наслідками замкнутого кола технологічного розвитку та не мають однозначного рішення.

Аннотація. В статті проведена оцінка поточного стану, особливостей і перспектив цифрової трансформації міжнародної банківської сфери. В статті освітлені теоретичні основи цифрової трансформації, визначені основні її напрямки в міжнародній банківській сфері і проблеми, пов'язані з нею. Значительне увагу приділено характеристиці впливу цифрової трансформації на трудові ресурси в світі та в Україні.

Ключевые слова: технологія, трансформація, цифровізація, блокчейн, штучний інтелект, машинне навчання, банківська

Abstract. The purpose of the work is to assess the current state, features and prospects of the digital transformation of the international banking sector. The article highlights the theoretical foundations of digital

transformation, identifies its main directions in the international banking sector and the problems associated with it. Considerable attention is paid to the characterization of the impact of digital transformation on labor resources in the world and in Ukraine.

Key words: technology, transformation, digitisation, blockchain, artificial intelligence, machine learning, banking.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зыль П. Цифровая трансформация банковского обслуживания и платежной системы. *Банковский вестник*. 2017. № 11/652. С. 51–55
2. Кінг Б. Банк 3.0. Чому сьогодні банк – це не те, куди ви ходите, а те, що ви робите. 2017. 520 с.
3. Кронк Дж. Цифрова трансформація фінансових послуг – надійне вкладення в майбутнє. *Cisco*. URL : https://www.cisco.com/c/dam/m/ru_ru/internet-of-everything-ioe/iac/assets/pdfs/Cisco_Financial_ru.pdf. (дата звернення: 05.11.2018).
4. Прибуток банківської системи за 2018 рік сягнув історичного максимуму [Електронний ресурс] // Національний банк України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=87627241&cat_id=55838 (дата звернення: 07.02.2019).
5. Что такое цифровая трансформация? *Hewlett Packard Enterprise*. URL : <https://www.hpe.com/ru/ru/what-is/digital-transformation.html>
6. Digital Banking Revolution to Cause More Layoffs at BofA? *Zacks*. URL : <https://www.zacks.com/stock/news/220595/digital-banking-revolution-to-cause-more-layoffs-at-bofa>. (date of access: 16.06.2016).
7. Digital Bank Winners Reap Win-Win Rewards. *Global Finance*. URL : <http://www.gfmag.com/magazine/september-2018/digital-bank-winners-reap-win-win-rewards>. (date of access: 31.10.2018).
8. Japan's banks plan 33,000 job cuts in digital downsizing. *Finextra*. URL : <https://www.finextra.com/newsarticle/31267/japans-banks-plan-33000-job-cuts-in-digital-downsizing>. (date of access: 31.10.2017).
9. These jobs may go missing from banks in the next few years. *The Economic Times*. URL : <https://economictimes.indiatimes.com/industry/banking/finance/banking/these-jobs-may-go-missing-from-banks-in-the-next-few-years/articleshow/60509828.cms>. (date of access: 14.09.2017).
10. The Future of Jobs Report 2018. *The World Economic Forum*. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf.
11. Wells Fargo is going backward with thousands of job cuts as JP Morgan and other banks boom. *CNBC* URL : <https://www.cnbc.com/2018/09/21/embattled-wells-fargo-ceo-tim-sloan-announces-thousands-of-job-cuts.html>. (date of access: 21.09.2018).
12. World's Best Banks for New Financial Technology 2018. *Global Finance*. URL : <https://www.gfmag.com/magazine/april-2018/worlds-best-investment-banks-2018-technology>. (date of access: 10.04.2018)

УДК 311.313:364

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

П. В. Шевчук, А. В. Сидорова

Анотація. У статті обґрунтовується, що страхування є ефективним способом захисту майнових інтересів підприємств, економічних інтересів і життя громадян. Однак український страховий ринок знаходиться в стагнації. Існує великий дисбаланс між ризиковими видами й страхуванням життя, незначно залишається частка доходів страхового ринку в ВВП у порівнянні з розвиненими країнами, недостатньо розвиненими є окремі види страхування. На основі комплексного статистичного аналізу страхового ринку визначено перспективи його подальшого розвитку. За допомогою загальнонаукових і статистичних методів виконано оцінювання стану й динаміки розвитку страхового ринку, побудовано моделі ємності, розроблено прогноз страхових премій для ризикових видів страхування. В умовах поступового зростання економіки очікується позитивний розвиток страхового ринку.

Ключові слова: страховий ринок, ризикові види страхування, аналіз, моделювання та прогнозування.

Постановка проблеми. Ринкові перетворення в економіці України кардинально змінили роль і місце страхового ринку в системі сучасних фінансових відносин. Але український страховий ринок залишається ще недостатньо розвиненим. Існує великий

дисбаланс між ризиковими видами й страхуванням життя, незначною залишається частка доходів страхового ринку в ВВП у порівнянні з розвиненими країнами. Тому статистичне дослідження страхового ринку, моделювання й прогнозування його розвитку є актуальним.

Питання розвитку страхового ринку є сферою наукових інтересів багатьох вітчизняних і закордонних учених. Питання розвитку страхового ринку вивчали такі науковці, як В. Баранова, О. Водолазська, А. Волошина, С. Єрмасов, Н. Єрмасова, М. Клапків, Ю. Клапків, М. Мних, Н. Приказюк, В. Фісун, Г. Ярова та ін. Разом з тим, недостатньо розробленими залишаються питання капіталізації страхових компаній, перестраховування ризиків.

Метою даної статті є статистичний аналіз для визначення перспектив розвитку страхового ринку України.

Страховий ринок України є достатньо ємним і динамічним. Результати його функціонування тісно пов'язані з соціально-економічною ситуацією в країні. Про це свідчить динаміка показників діяльності страховиків, що наведена у табл.1. У 2017 р. кількість страхових компаній у порівнянні з 2010 р. знизилась на 162 одиниці, причому з 2010 до 2014 – на 74 од., а в порівнянні з 2014 – ще на 88. Особливо інтенсивне падіння числа компаній зі страхування життя (відповідно на 10 і 24). Аналіз зміни кількості страхових компаній в 2010–2017 рр. свідчить, що щорічно в середньому кількість страхових компаній зменшувалась на 23 одиниці. Станом на 01.10.2018, кількість страхових компаній в Україні склала 285, з них страхуванням життя займалися тільки 31 [5]. Це свідчить про уповільнення динаміки страхової справи, обумовлене станом соціально-економічного розвитку країни.

Результати функціонування страхового ринку відображає динаміка страхових платежів і страхових виплат – основних показників діяльності страховиків (рис 1). Валові страхові премії за період з 2010 по 2017 рік зросли на 20350,1 млн грн і у 2017 році становили 43431,8 млн грн.

Таблиця 1 – Динаміка показників страхового ринку України у 2010–2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість страхових компаній	456	442	414	407	382	361	310	294
у т.ч. СК «non-life»	389	378	352	345	325	312	271	271
СК «life»	67	64	62	62	57	49	39	33
Валові страхові премії, млрд грн	23,1	22,7	21,5	28,7	26,8	29,7	35,2	43,4
Валові страхові виплати, млрд грн	6,1	4,9	5,2	4,7	5,1	8,1	8,8	10,5
Рівень страхових виплат, %	26,4	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2	25,1	24,3
Загальні активи страховиків, млрд грн	45,2	48,1	56,2	66,4	70,3	60,7	56,1	57,4
Рівень страхових премій у ВВП, %	2,1	1,8	1,5	2,0	1,7	1,5	1,5	1,5
Передано в перестраховування, млрд грн	10,7	5,9	2,5	8,7	9,7	9,9	12,7	18,3
Сформовані страхові резерви, млрд грн	11,4	11,2	12,6	14,4	15,8	18,4	20,9	22,9
Обсяг оплачених статутних фондів, млрд грн	14,4	14,1	14,6	15,2	15,1	14,5	12,7	12,8

Джерело: офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [5]

Рівень страхових премій до ВВП свідчить, що страхова діяльність займає ще дуже незначну частину у ВВП (2010 р. – 2,1 %; 2017 р. – 1,5 %), тоді як у розвинених країнах вона становить близько 8–12 % [6]. Дана ситуація на страховому ринку України вказує на недостатній рівень страхової культури й реальних доходів бізнесу й населення – головних споживачів страхового продукту. Тобто незважаючи на зростання обсягів валових страхових премій в 2010–2017 рр., їх розмір є недостатнім, щоб стверджувати про значну роль страхування в функціонуванні національної економіки.

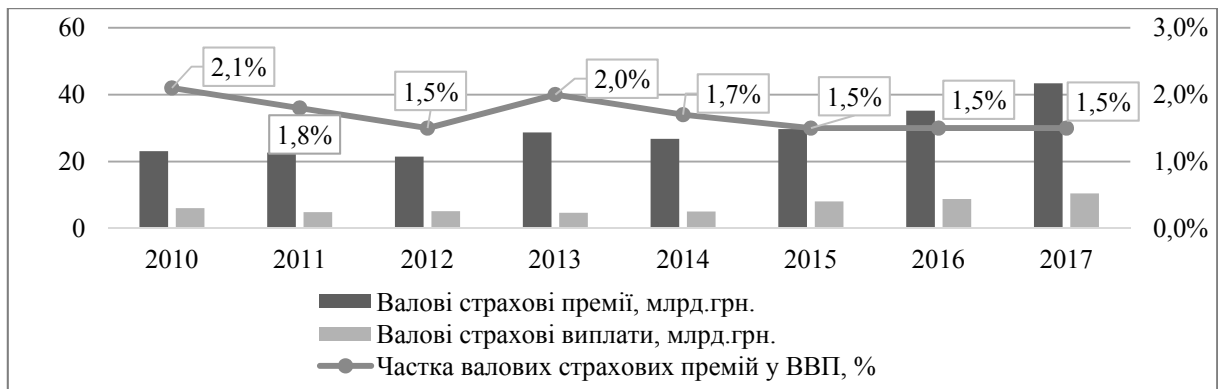

Рисунок 1. Динаміка страхових платежів та страхових премій 2010–2017 рр. [5]

У цих умовах необхідно визначити можливості позитивних зрушень в розвитку страхового ринку України. Для оцінки перспектив та прийняття ефективних управлінських рішень виконано моделювання та прогнозування основних показників страхового ринку. З цією метою побудовано моделі множинної регресії, теоретично оцінено взаємозв'язок страхових премій з ризикових видів страхування з чинниками, які суттєво впливають на них. Розрахунки виконано за даними динамічних рядів, тому для усунення автокореляції в модель було додатково включено фактор часу (табл. 4).

Логічний і теоретичний аналіз довів, що до основних факторів, що впливають на обсяг страхових премій, необхідно віднести обсяг ВВП (x_1), який відображає рівень розвитку економіки країни та кількість компаній, які займаються ризиковими видами страхування (x_2). Розрахунки виконано за даними динамічних рядів, тому для усунення автокореляції в модель було додатково включено фактор часу (табл. 4).

Коефіцієнт кореляції підтвердив наявність сильного оберненого зв'язку між страховими преміями та кількістю страхових компаній «non-life» – (-0,868) та дуже сильного зв'язку із ВВП – (0,956).

Для моделювання й прогнозування обсягу страхових премій з ризикових видів страхування був апробований ряд функцій. Розрахована помилка апроксимації, що дорівнює 6,39 %, свідчить, що лінійне рівняння є статистично точним ($\varepsilon_{\text{відн}}$ менше 10 %). Вірогідність коефіцієнта детермінації з імовірністю 95 % перевірена й підтверджена за допомогою t-критерію (при табличному значенні 2,132):

$$t_{R^2} = \frac{|R_e| \sqrt{n-m-1}}{\sqrt{1-R_e^2}} = \frac{0,921 \cdot \sqrt{8-3-1}}{\sqrt{1-0,848}} = 4,72 \quad (1)$$

Перевірка статистичної вірогідності рівняння виконана за допомогою *F-критерію*. Розрахункове значення (15,63) перевищує табличне (9,28) з імовірністю 95 %. Коефіцієнт детермінації (0,921) свідчить про те, що зміна обсягу страхових премій у ризиковому страхуванні на 92,1% пояснюється зміною ВВП та кількістю страхових компаній «non-life», решта 6,9 % – це вплив неврахованих факторів

Отже, за формальними критеріями апроксимації ($\min \varepsilon_{\text{відн}}$, $\max F_{\text{розрах.}}$, $\max R^2$), була обрана лінійна залежність як найбільш оптимальна:

$$\hat{y} = -20,43 + 0,013x_1 + 0,067x_2 + 0,528t$$

Таблиця 2 – Динаміка факторів, що впливають на обсяги валових страхових премій за 2010–2017 рр.

№ п/п	Рік	Страхові премії з ризикових видів страхування, млрд грн	ВВП, млрд грн	Кількість СК «non-life»
1	2010	22,2	1079,3	389
2	2011	21,3	1300,0	378
3	2012	19,7	1404,7	352

4	2013	26,2	1465,2	345
5	2014	24,6	1586,9	325
6	2015	27,5	1988,5	312
7	2016	32,4	2385,4	271
8	2017	40,5	2983,9	271

Джерело: дані Нацкомфінпослуг та Держстату України [5, 6].

Параметри моделі свідчать, що зростання ВВП на 1 млн грн (при фіксованих значеннях інших факторів моделі) викликає збільшення страхових премій на 13 млн грн, вплив другого фактору (кількості страхових компаній, при тих самих умовах) призводить до збільшення страхових премій на 67 млн грн. Величина параметру при факторі часу економічно не інтерпретується, але знак «плюс» свідчить, що у динаміці обсяг ринку зростає.

Для прогнозування обсягу страхових премій з ризикових видів страхування спочатку необхідно оцінити майбутні значення факторів впливу. Для цього побудовано трендові моделі. Для оцінки обсягів ВВП застосовано модель параболи другого порядку, а для кількості страхових компаній – лінійний тренд, як найбільш адекватні за формальними критеріями апроксимації. Моделі прогнозування факторів й прогнозні розрахунки наведено у таблиці 3.

Таблиця 3 – Прогнозні значення факторів моделі з ризикових видів страхування

Фактори	Рівняння	2018	2019	2020
Фактор часу	–	9	10	11
ВВП, млн грн	$Y = 39,808t^2 - 112,65t + 1266,1$	3476.7	4120.4	4843.72
Кількість СК «non-life»	$Y = -17,869t + 410,79$	250	232	214

Розраховано автором

Розрахунки показують, що обсяги страхових премій з ризикових видів страхування в 2018 році зростуть до 46,3 млрд грн або на 14,3 %, в 2019 р. очікується їхнє зростання на 16,6 %, у порівнянні з 2018 р., а у 2020 р. страхові премії зростуть ще на 16,1 % порівняно з 2019 роком (табл. 4).

Таблиця 4 – Прогнозні значення страхових премій з ризикових видів страхування на 2018–2020 рр.

Рік	Прогнозне значення ВВП, млрд грн	Прогнозна кількість СК «non-life»	Фактор часу, t_{n+L}	Точковий прогноз страхових премій, млрд грн	Довірчі інтервали, млрд грн	
					нижня межа	верхня межа
2018	3476,7	250	9	46,3	35,6	38,3
2019	4120,4	232	10	54,0	37,8	40,5
2020	4843,7	214	11	62,7	41,0	43,7

Розраховано автором

Зупинка падіння економіки, яка розпочалася з 2016 р., й повернення до позитивної динаміки основних макроекономічних показників (ВВП, обсяг основного капіталу), дасть можливість відновити динаміку росту страхового ринку. Ситуація на страховому ринку безумовно залежить також від фінансового стану страховиків, але й значно від ефективності тих антикризових заходів, які вживає менеджмент страхових компаній.

Таким чином, кризову ситуацію в страховій сфері, яка поки що існує, можна подолати, якщо вжити комплекс антикризових заходів: переглянути стратегії розвитку компаній, проаналізувати співвідношення між страховими преміями та виплатами, підвищити капіталізацію компаній, щоб зменшити обсяги передавання у перестраховування, активізувати розвиток інфраструктури страхового ринку, відновити довіру населення до страховиків. Також

необхідно стимулювати розвиток пенсійного та медичного страхування, подолати неоптимальне співвідношення страхування життя (6,44 %) та ризикових видів страхування (93,56 %), яке далеко від досягнутого рівня в розвинених країнах світу.

Ці заходи повинні послужити потужним каталізатором у реструктуризації страхового ринку України. В цілому, ці заходи будуть сприяти його зміцненню, диверсифікованості, дозволить швидше реагувати на реалії дійсності, ефективно використовувати доходи й видатки, швидше адаптуватися до зміни ситуації.

Аннотация. В статье обосновывается, что страхование является эффективным способом защиты имущественных интересов предприятий, экономических интересов и жизни граждан. Однако украинский страховой рынок находится в стагнации. Существует большой дисбаланс между рисковыми видами и страхованием жизни, незначительной остается доля доходов страхового рынка в ВВП по сравнению с развитыми странами, недостаточно развиты отдельные виды страхования. На основе комплексного статистического анализа страхового рынка определены перспективы его дальнейшего развития. С помощью общенаучных и статистических методов выполнена оценка состояния и динамики развития страхового рынка, построены модели емкости рынка, разработан прогноз страховых премий для рискованных видов страхования. В условиях постепенного роста экономики ожидается позитивное развитие страхового рынка.

Ключевые слова: страховой рынок, рискованные виды страхования, анализ, моделирование и прогнозирование.

Abstract. The article substantiates that insurance is an effective way to protect the property interests of enterprises, the economic interests and the lives of citizens. However, the Ukrainian insurance market is in stagnation. There is a large imbalance between risk species and life insurance, the insurance market's share of income in GDP remains insignificant compared to developed countries, and certain types of insurance are underdeveloped. With the help of general scientific and statistical methods, the state and dynamics of the insurance market were assessed, market capacity models were built, and a forecast of insurance premiums for risk types of insurance was developed. With the gradual growth of the economy, a positive development of the insurance market is expected.

Key words: insurance market, risk types of insurance, analysis, modeling and forecasting

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранова В., Ненно І. Фінансовий потенціал страховика. *Економіст*, 2012. № 8. С. 70–72.
2. Волошина А. Фінансова криза в українському страхуванні: міфи та реальність. *Страхова справа*, 2009. № 4. С. 22–25.
3. Ермасов С. В., Ермасова Н.Б. Страхование. Т. 2. М. : Издательство Юрайт, 2018. 244 с.
4. Антикризова стратегія розвитку України: соціально-економічні, фінансові та глобальні виклики: монографія / під заг. ред. А. В. Сидорової. Вінниця : ДонНУ, 2016. 328 с.
5. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг: Офіційний сайт. URL : <http://www.nfp.gov.ua>.
5. Державна служба статистики України: Офіційний сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 332.144

ДОСЛІДЖЕННЯ СЕЗОННИХ КОЛИВАНЬ ОБ'ЄМУ НАКОПИЧЕННЯ ТВЕРДИХ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ, УТВОРЕНИХ У ПРОЦЕСІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДЕЙ

Я. О. Юровецький, Н. В. Буркіна

Анотація. Наведено результати досліджень впливу сезонності на об'єм накопичення твердих побутових відходів, утворених у процесі життєдіяльності людей.

Ключові слова: тверді побутові відходи, сезонність, прогнозування.

Проблематика: При дослідженні питання утворення і транспортування твердих побутових відходів виникає проблема постійного зростання об'єму накопичених відходів і невідповідності містобудівних та транспортних підходів при розв'язанні цих проблем.

Зокрема, недостатньо загальної кількості ємностей та території міста для накопичення відходів і наявна нерегулярність видалення та транспортування відходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основними проблемами поводження з твердими побутовими відходами з екологічної точки зору займалися такі дослідники, як Ю. С. Голік, О. Е. Ілляш, з економічної точки зору – М. С. Самойлік, проблемами нормативно-правового забезпечення – О. І. Бондар, Р. І. Байцар.

Виділення не розв'язаних раніше частин проблеми. На систему поводження з твердими побутовими відходами впливають соціально-економічні, науково-технічні та природно-кліматичні фактори. Передбачити вплив перших двох факторів можна заздалегідь, оскільки вони закладені у державних і місцевих програмах розвитку та мають незначні кількісні зміни протягом року. Вплив природно-кліматичного фактора має мінливий характер. Це обумовлює необхідність ретельного аналізу природно-кліматичного чинника, що дозволить визначити вплив на показники накопичення твердих побутових відходів протягом року.

Формулювання мети та завдань досліджень. Метою роботи є дослідження темпів зростання об'єму накопичення твердих побутових відходів за 2007–2010 рр. у місті Полтава. Для її реалізації були визначені завдання:

1. Провести чисельне порівняння темпів зростання об'єму накопичення твердих побутових відходів.
2. Дослідити вплив сезонності на коливання об'єму накопичення твердих побутових відходів.
3. Виявити основні джерела утворення твердих побутових відходів.
4. Розробити прогнозування об'єму накопичення твердих побутових відходів.

Вклад основного матеріалу. У місті Полтава проблема твердих побутових відходів (ТПВ) є однією з найважливіших з екологічної, містобудівної та економічної точок зору. Щорічно утворюється близько 400 тис. м³ ТПВ.

Аналізуючи екологічні показники сфери поводження з ТПВ у Полтаві, потрібно відзначити, що спостерігається тенденція до зростання обсягу утворення ТПВ, а також щорічне збільшення кількості ТПВ на душу населення, що є загальною тенденцією, характерною для України. У цілому в області щорічно утворюється і вивозиться на звалища близько 1,0 млн. м³ ТПВ.

До 2007 року Полтавське КАТП-1628 надавало послуги з вивезення твердих побутових відходів в основному за планово-поквартирною системою, яка не забезпечувала належний санітарний стан міста. З 2007 року в м. Полтава на більшості території впроваджено контейнерну систему збирання твердих побутових відходів. Ця система вимагає чітких даних щодо загального об'єму відходів, котрі накопичуються в місті, для визначення необхідної кількості контейнерів, їх розміщення та відповідної кількості спецавтотранспорту для їх транспортування. Досліджуючи загальний об'єм відходів, що утворився на території міста за 2007–2010 рр., його можна розділити за основними групами: це організації та населення (рис. 1).

Рисунок 1. Об'єм ТПВ за 2007–2010 рр., м³

Утворення відходів організаціями має доволі постійний характер, оскільки для виробництва продукції необхідні складові матеріали, які майже не змінюються протягом року. Тому спостерігається поступове збільшення об'єму відходів порівняно з попередніми роками, що пов'язано зі збільшенням обсягу виробництва продукції.

Аналізуючи зміни обсягу відходів, утворених у процесі життєдіяльності людей, можна виділити коливання протягом року, що пов'язано з різноманітністю відходів, утворених у процесі життєдіяльності людей, зокрема з відмінностями в морфологічному складі відходів. За умовами проживання населення можна поділити на такі категорії: приватний сектор, відомче житло, житлово-будівельні комбінати (ЖБК) та житлово-експлуатаційні дільниці (ЖЕД) (рис. 2).

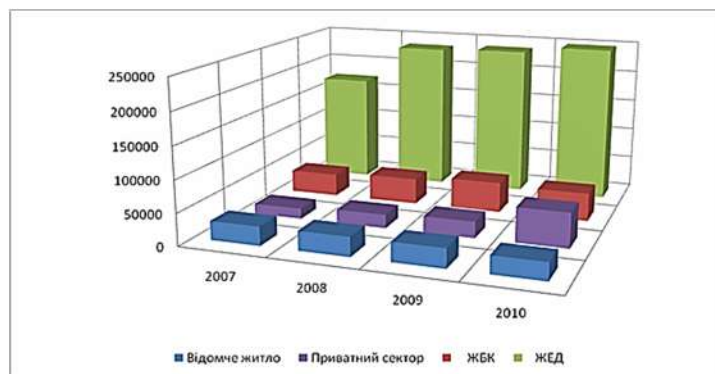

Рисунок 2. Об'єм ТПВ за 2007–2010 рр., утворених у процесі життєдіяльності різні категорій населення, м³

Вплив сезонності проявляється в аритмії виробничих та інших процесів: зміни виробничих потужностей в одні періоди року і більш інтенсивне їх використання в інші; нерівномірне розподілення в межах року обсягів споживання та накопичення тощо. Не в усіх випадках сезонність є наслідком дії некерованих або майже некерованих факторів. Найчастіше вони піддаються регулюванню. Але навіть у тих випадках, коли прямий вплив на процеси, що викликають сезонне коливання, неможливий, необхідно враховувати їх дію при вдосконаленні технологічних, організаційно-економічних процесів і процесів управління. Для того щоб можна було цілеспрямовано впливати на сезонність, треба вміти передбачати розвиток процесів, які піддаються сезонним коливанням [6].

Сезонні коливання – регулярні, періодичні настання внутрішньорічних підйомів і спадів виробництва, вантажо- й товарообігу, пов'язаних зі зміною пори року. У випадку з ТПВ це – зміна морфологічного складу відходів, пов'язана із сезонністю.

Сезонність – обмеженість річного періоду робіт під впливом природного фактора.

Якщо на процес впливають періодичні коливання, що мають визначений і постійний інтервал часу, який дорівнює річному проміжку, то маємо справу з тренд-сезонним динамічним рядом

$$V_t = A_0 + \sum_{i=1}^{\infty} (B_i \times \sin(\frac{2\pi}{P} it) + A_i \times \cos(\frac{2\pi}{P} it)),$$

де A_i та B_i визначені за формулами (3), (4):

$$A_i = \frac{2}{P} \sum_{t=1}^P V_t \cdot \cos(\frac{2\pi}{P} it);$$

$$B_i = \frac{2}{P} \sum_{t=1}^P V_t \cdot \sin(\frac{2\pi}{P} it).$$

Застосовуючи запропоновану методика під час дослідження об'єму накопичення ТПВ за 2007–2010 рр., можна виконати прогнозування загального об'єму ТПВ, утворених в процесі життєдіяльності людей, на основі сезонних явищ:

$$Y = 3304,04t + 520014,45.$$

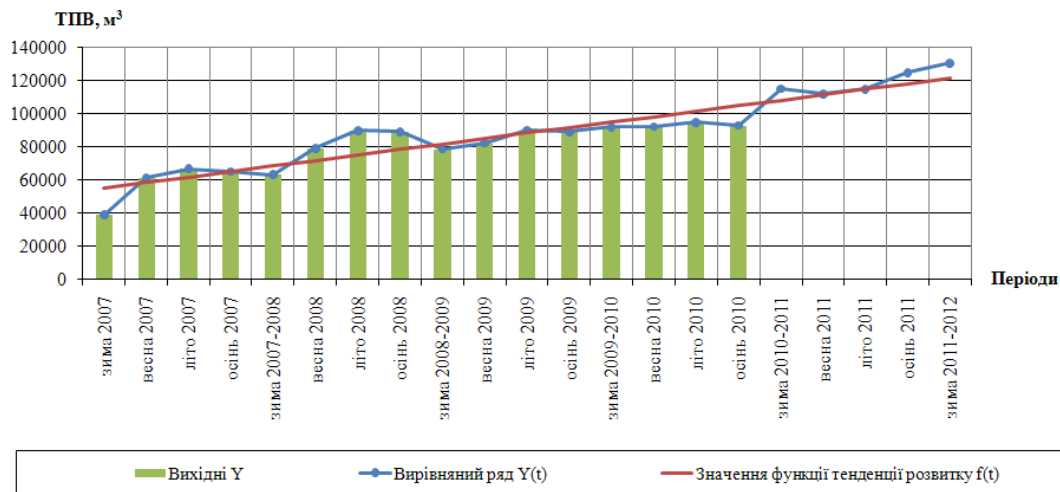

Рисунок 3. Прогнозування обсягу ТПВ, утворених у процесі життєдіяльності людей, на основі сезонних явищ

Висновок. Таким чином, очевидно, що під час проектування системи накопичення та транспортування твердих побутових відходів, а саме підрахунку необхідної кількості ємностей та тимчасового зберігання відходів на території міста, значну роль відіграє збільшення об'єму відходів протягом тривалого часу. Виявлене коливання об'єму накопичених відходів протягом одного року залежить від пори року, зокрема якісного та кількісного складу відходів (морфологічного складу відходів). Тому необхідність прогнозування об'єму відходів, що утворюються протягом року під впливом сезонності, не викликає сумніву.

Анотація: Приведены результаты исследований влияния сезонности на объём накопления твердых бытовых отходов, образованных в ходе жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: твердые бытовые отходы, сезонность, прогнозирование.

Abstract. Results of researches of influence of seasonality on about “the volume of accumulation of the municipal solid waste formed in the course of activity of people are given.

Key words: solid waste, season fluctuations, modeling.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голік Ю. С. Поводження з відходами на Полтавщині. Екологічна безпека Полтавщини. Вип. 5. Полтава : Полтавський літератор, 2009. 292 с.
2. Байцар Р. І., Депко Х. І. Нормативно-правове забезпечення сфери управління твердими побутовими відходами. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Вип. 639. Львів, 2009. С. 206–210.
3. Экономико-математические методы и прикладные модели : учеб. пособие для вузов / В. В. Федосеев, А. Н. Гармаш, Д. М. Дайитбегов и др. / под ред. В. В. Федосеева. М. : ЮНИТИ, 1999.

Наукове видання

ВІСНИК

**СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ВИПУСК 11

ТОМ 1

Підписано до друку 15.03.2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 13,89
Тираж 15 прим. Зам. № 21

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.